

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

ESTERA CERAR

TEKSTILNA OBRT NA SLOVENSKEM MED OBEMA VOJNAMA

MAGISTRSKO DELO

MENTOR: RED. PROF. DR. MIROSLAV STIPLOVŠEK
SOMENTOR: ZNAN. SVET. DR. FRANCE KRESAL

LJUBLJANA, SEPTEMBER 2003

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	4
2	<i>POLOŽAJ TEKSTILNE OBRTI V GOSPODARSTVU MED OBEMA VOJNAMA.....</i>	6
2.1	VPLIV BANK NA OBRTNIŠKO POLITIKO.....	25
3	<i>ZAKONSKA UREDITEV OBRTI.....</i>	27
3.1	AVSTRIJSKI OBRTNI RED IZ LETA 1859.....	27
3.2	OBRTNI ZAKON IZ 1931.....	32
4	<i>DELOVNOPRAVNI IN SOCIALNOPOLITIČNI POLOŽAJ POMOŽNEGA OSEBJA PRI TEKSTILNIH OBRTNIKIH</i>	41
4.1	POMOČNIKI IN MOJSTRSKI IZPITI.....	50
4.2	PRAVICE IN DOLŽNOSTI TRGOVINSKEGA IN OSTALEGA POMOŽNEGA OSEBJA	52
4.3	VAJENCI IN POMOČNIŠKI IZPITI.....	54
4.3.1	PRIMER HUJŠE KRŠITVE VAJENIŠKIH PRAVIC.....	59
5	<i>TEKSTILNE OBRTNE ŠOLE MED OBEMA VOJNAMA.....</i>	63
5.1	STROKOVNE ŠOLE.....	63
5.2	STROKOVNI TEČAJI.....	69
5.3	DRŽAVNA TEKSTILNA ŠOLA V KRANJU.....	70
6	<i>STANOVSKÉ ORGANIZACIJE IN STROKOVNA ZDRUŽENJA....</i>	75
6.1	ZBORNICA ZA TRGOVINO, OBRT IN INDUSTRIJO V LJUBLJANI.....	75
6.2	DELAVSKE ZBORNICE	78
6.3	STROKOVNE ORGANIZACIJE.....	78
6.4	OBRTNE ZADRUGE	83
6.4.1	OBRTNA ZADRUGA KROJAČEV, ŠIVILJ IN IZDELOVALCEV PERILA V CELJU	86
6.4.2	KOLEKTIVNA ZADRUGA ROKODELSKIH OBRTI V CELJU	95
6.4.3	OBRTNA ZADRUGA KLOBUČARJEV.....	100
6.5	ZDRUŽENJA OBRTNIKOV IN TRGOVCEV.....	108
6.6	OKROŽNI ODBORI	111
6.6.1	OKROŽNI ODBOR OBRTNIH ZDRUŽENJ V LJUBLJANI	112
6.6.1.1	ZDRUŽENJE KROJAČEV, KROJAČIC IN SORODNIH OBRTOV V LJUBLJANI.....	113
6.6.1.2	ZDRUŽENJE PLETILCEV ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI.....	114

6.6.1.3	ZDRUŽENJE OBRTNIKOV KROJAŠKE IN SORODNIH STROK V LOŽU (ZA SODNA OKRAJA LOŽ IN CERKNICA).....	121
6.6.1.4	ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZAGORJE OB SAVI	122
6.6.1.5	ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZA RIBNICO IN VELIKE LAŠČE	124
6.6.1.6	ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC V KRANJU	125
6.6.1.7	ZDRUŽENJE ROKODELSKIH OBRTI ZA SODNI OKRAJ TRŽIČ V TRŽIČU	130
6.6.1.8	ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZA SREZ RADOVLJICA, SEDEŽ JESENICE	131
6.6.1.9	ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC V ŠKOFJI LOKI (OBMOČJE SODNI OKRAJ ŠKOFJA LOKA)	137
6.6.2	OKROŽNI ODBOR OBRTNIŠKIH ZDRUŽENJ V CELJU	138
7	<i>ŠUŠMARSTVO IN NELOJALNA KONKURENCA OBLAČILNE INDUSTRIJE.....</i>	140
7.1	PRIMER ŠVILJE JOSIPINE RECHT.....	148
8	<i>JAVNA NAROČILA.....</i>	151
9	<i>DAVČNA PROBLEMATIKA.....</i>	153
10	<i>ZAKLJUČEK.....</i>	158
11	<i>PRILOGE</i>	163
12	<i>VIRI.....</i>	167
13	<i>LITERATURA.....</i>	169

1 UVOD

Slovenija v avstro-ogrski monarhiji ni bila industrijska dežela. Na Slovenskem se zaradi zgodovinske odvisnosti ni akumuliral kapital, s katerim bi ustanavljali slovenska podjetja. Posledica je bila, da nismo imeli domače industrije in veletrgovine. Imeli smo le obrtnike in male trgovce. S tujim kapitalom so k nam prišli tuji uradniki, v industrijskih obratih, ki so pripadali tujcem, so bili na višjih položajih (vodje, tehnično osebje, inženirji, mehaniki, strojniki ipd) večinoma tujci. Pred prvo svetovno vojno je bila industrijska in obrtna produkcija omejena pretežno na malo obdelano blago, izdelke smo v glavnem uvažali.

Tekstilne industrije pred vojno praktično nismo imeli. Sicer je bilo nekaj tovarn, vendar so bile vse v tujih rokah. Med večja podjetja štejemo predilnico in tkalnico v Litiji, Tržiču in Ljubljani.¹ Po nastanku Kraljevine SHS se je položaj bistveno spremenil, kajti Slovenija je postala industrijsko najbolj razvita pokrajina prve Jugoslavije. Do prevrata smo imeli na Slovenskem 275 tovarn, do druge svetovne vojne pa je njihovo število naraslo na 523. Največ novih tovarn je nastalo v obdobju med 1919-29. Delež domačega kapitala je močno narasel, čeprav je res, da je mnogo tujcev po prevratu ostalo s svojimi tovarnami vred v novi državi in so pač prevzeli jugoslovansko državljanstvo. Teže je bilo v primeru delniških družb, v glavnem pa velja dejstvo, da ni bilo panoge, v kateri bi bil samo slovenski kapital.²

Leta 1910 je bilo zaposlenih v tekstilni industriji komaj 1.694 delavcev, ob koncu leta 1937 pa jih je bilo 17.022.³

Z naraščajočo industrializacijo se je v gospodarstvu vse bolj uveljavljalo tudi slovensko obrtništvo. Želja po gospodarski osamosvojitvi in neodvisnosti od uvoza tujih izdelkov je botrovala nastanku raznih novih obrtnih strok, ki so se pričele razvijati v okoliših novo nastale industrije v Sloveniji. Predelovale so polizdelke, npr. raznih tekstilnih tovarn. V zvezi s tekstilno stroko se je razvila obrt pleteninarjev (trikotaže), za potrebe tekstilne industrije so obrtniki strgarske in kartonažne stroke izdelovali razne tehnične potrebščine. Te vrste obrtniška proizvodnja deloma ni imela konkurence v industrijski proizvodnji, deloma pa je industrijsko proizvodnjo dopolnjevala.⁴

Namen pričujoče naloge je prikazati položaj in obseg tekstilne obrtne dejavnosti med obema vojnoma. Tekstilna obrtna dejavnost je obsegala tkalce, suknarje, prejce, vrvarje, barvarje in

¹ Milko Brezigar, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918, str. 17.

² Jože Šorn, Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnoma. Kronika, VII, št. 1, Ljubljana 1959, str. 19.

³ Filip Uratnik, Naše delavstvo in naša delavska zakonodaja. Spominski zbornik Slovenije (v nadaljevanju Spominski zbornik), Ljubljana 1939, str. 518.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (v nadaljevanju AS), fond 448, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo (v nadaljevanju TOI), poročilo Zbornice TOI, sept. 1946.

tiskarje blaga, predilnice ovčje volne in tako imenovano oblačilno industrijo (krojače, šivilje, modistinje, klobučarje, izdelovalce perila, kravat in naramnic, pleteninarje, dežnikarje, rokavičarje ipd.) Vprašanje je, kaj je tekstilna obrt predstavljala v razmerju do drugih obrti in naraščajoče tekstilne industrije. Zanimalo me je, kakšen je bil položaj tekstilnih obrtnikov po prvi svetovni vojni, med gospodarsko krizo in v letih pred drugo svetovno vojno, koliko jih je bilo, s kakšnimi problemi so se spopadali, kako so bili organizirani, ali so imeli zaposleno pomožno osebje in v kakšni meri je razvoj tekstilne industrije vplival na propad obrti.

Do sedaj tekstilna obrt (za razliko od tekstilne industrije) v tem obdobju še ni bila celovito obdelana. Obdelane so nekatere posamezne panoge, npr. slamnikarstvo, sitarstvo, vrvarstvo, posamezne domače obrti, tekstilne obrtnike pa najdemo tudi v pregledih obrti za določeno mesto ali območje v različnih obdobjih (npr. Obrti v Celju, Kranju, Mariboru, Brežicah).

Zaradi obsežnosti tematike sem se omejila na vire, ki sem jih našla v Arhivu Republike Slovenije, Zgodovinskem arhivu v Ljubljani in Zgodovinskem arhivu v Celju.

Na žalost ne obstajajo osebni fondi posameznih obrtnikov, zato sem največ podatkov črpala iz zapisnikov občnih zborov in poročil o delovanju obrtnih zadrug in združenj, iz zapisnikov sej Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, iz gradiva Okrožnega odbora obrtnih združenj v Ljubljani ter iz gradiva mestne občine Celje. V Zgodovinskem arhivu Ljubljana imajo adresarje mesta Ljubljane in okolice ter registre obrtnikov, v Zgodovinskem arhivu Celje pa se v fondu mestne občine Celje 1918-1941 najde mnogo koristnih podatkov o obrtnih zadevah.

2 POLOŽAJ TEKSTILNE OBRTI V GOSPODARSTVU MED OBEMA VOJNAMA

Prva svetovna vojna je usodno vplivala na slovenske dežele, ki so se po razpadu habsburške monarhije znašle v novem, drugačnem gospodarskem prostoru. Slovenske dežele so v okviru Avstro-Ogrske gospodarsko zaostajale, zlasti za avstrijskimi in češkimi deželami. Kapital je bil večinoma v tuji lasti, presežki se niso vlagali v domače gospodarstvo oziroma v izgradnjo novih manufaktur ali tovarn. Prav tako je primanjkovalo delovnih mest, zaradi česar so se ljudje ob koncu 19. stoletja množično izseljevali v tujino. Na Slovenskem se ni razvilo meščanstvo in z njim industrija, obrt in trgovina. Večina podjetij je bila v rokah tujcev. S poljedelstvom se je pred prvo svetovno vojno ukvarjalo 65 % prebivalstva.⁵

Delež prebivalstva, ki se je preživljal z obrtjo in industrijo, je bil največji na Primorskem in Koroškem, sledila je Kranjska, na zadnjem mestu je bila slovenska Štajerska.⁶ Tri najpomembnejše panoge, gradbeništvo, živilska industrija in oblačilne obrti, so leta 1910 zaposlovale več kot polovico neagrarnega delavstva na Slovenskem. Vendar bi jih zaradi načina organizacije proizvodnje težko imeli za industrijske. Zlasti oblačilne obrti so bile razdrobljene na številne manjše obrate, v katerih je bilo zaposlenih le po nekaj ljudi ali pa je delal lastnik sam.⁷

Med prvo svetovno vojno se je položaj srednjevelikih in malih obrtnikov močno poslabšal. Čim dlje je trajala vojna, bolj je državna oblast posegala v gospodarstvo. Na Kranjsko kot ožje vojno ozemlje so poleg tega pogosto prihajale še posebne naredbe. Dolgotrajno vojskovanje je nalagalo velika bremena obrti, industriji in trgovini. Ovire v železniškem in poštnem prometu ter izločitev telefonskega in brzojavnega prometa so postavile obrt in trgovino v zelo težko situacijo.

Zbornica je leta 1916 naredila dva popisa volnenega in polvolnenega blaga, s čimer je bilo precej dela, ker so morali interesentom tolmačiti predpise in formularje, ki so bili le v nemškem jeziku. Precej so se ukvarjali tudi s predpisi, ki so omejili trgovanje z bombažnim blagom, in z zaukazano prisilno ponudbo. V zvezi s čipkarsko domačo industrijo so dvakrat opravili obsežno poizvedovanje, da so dobili stvarne podatke za določitev količine lanenega sukanca, ki so ga interesentom razdeljevali preko zbornice.

Obrtniki so na splošno tožili o težavah zaradi pomanjkanja surovin in o preprekah pri dobivanju in pošiljanju blaga. Tekstilna industrija je morala ustavljati delo zaradi pomanjkanja bombaža,

⁵ Milko Brezigar, nav. delo, str. 16.

⁶ Jasna Fischer, Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo. Prevrti in slovensko gospodarstvo v 20. stoletju, Ljubljana 1996, str. 13-14.

⁷ Jasna Fischer, nav. delo, str. 19.

slamnikarska industrija je sicer obratovala, vendar se je tržišče za prodajo slamnikov močno skrčilo,⁸ borila pa se je tudi s težavami zaradi materiala, zlasti sukanca, ter s pomanjkanjem delovne sile. V splošnem pa položaj v tej industriji ni bil neugoden. Čipkarsko obrt je oviralo pomanjkanje lanenega sukanca, prizadeto je bilo tudi trgovanje zaradi zaprtega izvoza v Ameriko. Vojska ni prizanašala malim in srednjim obrtnikom. Primanjkovalo je delovne sile, tako pomočnikov kot vajencev. Številne obrtne delavnice so po odhodu gospodarjev prenehale z delom, nekatere so za silo nadaljevale, navadno z mladimi delavci in z redkimi pomočniki, ki so bili na razpolago. Kar je bilo rokodelcev, so brez težav dobili delo in zaslužek, seveda bolj za popravila kot za izdelovanje novih predmetov.

Poleg tega so postajale prehranjevalne razmere vedno slabše, zato so delavci, ki si sami niso mogli zagotoviti dovolj hrane, pogosto zahtevali od delodajalca poleg plače tudi hrano. Marsikdo pa se je zato raje zaposlil v poljedelstvu kot v industriji.⁹

Zbornica se je ukvarjala z vprašanjem vojne pomožne akcije za malo obrt in malo trgovino. Deželna vlada za Kranjsko ji je decembra 1917 poslala dopis, v katerem je ministrstvo za javna dela postavilo »splošna načela za vojno kreditno pomoč za obrt srednjega stanu«. Namen te pomoči je bil manj premožnim imetnikom obrti, ki so si pred vojno ustvarili trdno gospodarsko samostojnost, priskrbeti ugodne kredite za vzdrževanje ali ponoven pričetek obratovanja, česar z normalnim obrtniškim kreditom ne bi zmogli. V poštrev so prišli obrtniki, ki so bili vpoklicani v vojaško službo ali so jih kot civilne osebe porabljali za dela v vojne namene, vdove in mladoletni nasledniki takih oseb, če so te umrle pri izvrševanju vojne službe, ki so nadaljevali obrt po določenih § 56 obrtnega reda,¹⁰ izjemoma pa tudi obrtniki, ki sicer niso bili vpoklicani, vendar so bili v dohodku močno prizadeti zaradi izrednih gospodarskih razmer v vojni. Višina posojil naj ne bi presegala 4000 K. Dajala naj bi se proti zadolžnici ali menici. Obrestna mera naj ne bi presegala 4 %, prvo leto naj bi bilo prosto obresti, posojilo bi moralo biti vrnjeno v 11 letih.¹¹

Visoke podražitve vseh potrebščin, zvišane mezde, višji davki, višje tarife in druge težave so povzročile povečanje produkcijskih stroškov in zmanjšale donos. Prav tako je včasih popolnoma

⁸ Miroslav Stiplovšek, Propad slamnikarske industrije in razvoj novih industrijskih panog na domžalskem območju 1918-1941. Zgodovinski časopis 47, št. 3, Ljubljana 1993, str. 427.

⁹ AS 448, TOI, fasc. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, tiskani zapisniki sej 1884-1935 (v nadaljevanju tiskani zapisniki sej), Razprave trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko v Ljubljani, 1917, I., str. 5-16.

¹⁰ Obrtna pravica ni bila prenosljiva na drugo osebo, le v primeru obrtnikove smrti so rokodelsko ali dopuščeno obrt lahko nadaljevali na podlagi starega obrtnega lista njegova vдова do ponovne poroke in mladoletni dediči do polnoletnosti, vendar so morali zaposliti usposobljenega poslovodjo (Anton Kralj, Obrtni red. Zbirka in razlaga najvažnejših obrtnih zakonov, ukazov in razsodb upravnega sodišča, Ljubljana, 1903, (v nadaljevanju Obrtni red), str. 91-93.

¹¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1917, II., str. 29-37.

zmanjkalo materiala in surovin ter kuriva in svetiva. Stanje so še poslabševale prometne ovire, kajti dežela je bila v ožjem vojnem območju, zaradi česar je bilo gibanje omejeno.¹² Zaradi pomanjkanja blaga in sukanca so bile hudo prizadete oblačilne obrti, posledica pa je bilo začasno prenehanje in zapiranje obrtnih obratov. Naraščalo je število občin, v katerih ni bilo več krojačev in čevljarjev.¹³

Sitarsko obrt so pestile pomanjkanje sukanca in konopca¹⁴ ter velike težave s preskrbo žime, ki se ji je cena potrojila. Obrt so ovirale tudi težave s prevozom. Vendar pa je bilo trgovanje s siti v drugem poletju leta 1917 ugodno, veliko so jih izvozili na Ogrsko, ki naj bi prevzela tudi vlogo posrednika pri trgovanju z Romunijo. Neposredna trgovina z Romunijo je bila onemogočena zaradi zelo zamudnega reševanja prošenj za izdajo izvoznih dovoljenj.

Na povečano povpraševanje po žimnatih sitih je vplivalo tudi pomanjkanje žičnih sit, ki so jim do takrat predstavljala hudo konkurenco.¹⁵

V manufakturni in oblačilni stroki se je prej še ugoden položaj poslabšal leta 1917, kajti blaga je bilo vedno manj, konec oktobra 1917 pa je izšla še odredba o prisilni oddaji bombažnega blaga.¹⁶ Izdelovanje čipk se je v drugi polovici 1917 ustavilo zaradi pomanjkanja lanenega sukanca, trgovina s čipkami pa je delovala le še zaradi zalog iz prejšnjih let.¹⁷

Slovensko gospodarstvo tudi po združitvi v Jugoslavijo ni doživelo primerne gospodarskega razcveta. Po združitvi v Jugoslavijo je bila menjava kron za dinarje v razmerju 4:1 izrazito v škodo kron, tako je slovensko gospodarstvo utrpelo razvrednotenje denarnih prihrankov in s tem znižanje investicijske dejavnosti.¹⁸

Po ustanovitvi Kraljevine SHS je bila na celo ozemlje razširjena veljavnost srbske uvozne carinske tarife. Minimalna carinska tarifa je veljala le za antantne in nevtralne države, medtem ko je za uvoz iz vseh nasledstvenih držav veljala avtonomna ali maksimalna carinska tarifa. Zaradi neurejenih političnih razmer je bil ves promet z Italijo ukinjen, tako so bili v Sloveniji prisiljeni kupovati stvari predvsem v Avstriji in Češkoslovaški. Zbornica si je zato zelo prizadevala za spremembo teh pogojev in končno dosegla, da je od septembra 1919 veljala za uvoz blaga iz Češkoslovaške pogodbeni tarifa ter da je bila 23. septembra 1919 izdana naredba, ki je za leto dni dovoljevala uvoz strojev, orodja in drugih predmetov brez carine. S tem naj bi omogočili nabavo inventarja, uvoz strojnih naprav za obnovo in razširjenje obstoječih podjetij ter olajšali odprtje

¹² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 7-8.

¹³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 18.

¹⁴ *Konopec* - (konopljeni) vrv, zlasti tanjša (SSKJ, DZS, Ljubljana 1994, str. 426).

¹⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 15-16.

¹⁶ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 17-18.

¹⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 15.

¹⁸ Oto Norčič, *Krize in slovensko gospodarstvo. Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 234.

novih. Ta ugodnost je bila leta 1920 podaljšana in zbornica je v dveh letih izdala na tisoče certifikatov za carine prost uvoz strojev in orodja, kar priča o obsežnih investicijah in modernizaciji delavnic obrtnih in industrijskih podjetij in o velikem gospodarskem napredku.¹⁹

Položaj se je na splošno začel izboljševati leta 1922, ki je (po mnenju zbornice) prineslo v gospodarskem oziru mnogo sprememb. Kljub še vedno trajajočim kritičnim gospodarskim posledicam vojne so se v gospodarstvu začeli kazati znaki konsolidacije in ozdravljanja razmer. Največje investicije so zabeležili v premogovni, lesni, usnjarski, tekstilni, pivovarski in elektrotehnični stroki. V obrtništvu se je začel znaten tehnični napredek v strojni opremi delavnic in izkoriščanju električne in druge gonilne sile. Zaposlenost obrtnišтва je bila zadovoljiva, kljub močni konkurenci uvoženega blaga.

Konec leta 1921 je bilo prijavljenih 23.904 obrtnih obratov.²⁰

Od 1. julija 1921 do 31. julija 1922 je bilo v obrtnem katastru 7.637 prijav in 5.549 odjav, od tega je bilo v rokodelskih obrteh 2.815 prijav in 2.191 odjav. Največje gibanje so zabeležili v čevljarški stroki (551 prijav in 353 odjav), ki so ji sledile krojaška (181 prijav in 116 odjav), mizarska (252 in 176), šiviljska (181 in 116), kovaška (141 in 115), mesarska (119 in 81) ter podkovsko kovaštvo (103 in 61), v ostalih strokah pa se je število prijav in odjav gibalo pod 100.²¹ Ob koncu leta 1922 je bilo vseh prijavljenih rokodelskih obrti 17.127.²²

Zadružništvo si je nekoliko opomoglo od velike povojne krize. Za pospeševanje obrtnega napredka in podjetnosti ter medsebojno spoznavanje sta bili organizirani dve pomembni pokrajinski obrtni razstavi v Celju in Mariboru.²³

Zbornica je v zadnji polovici leta 1922 opravila popis vseh industrijskih podjetij in večjih obrtnih delavnic ter izvedla statistiko članstva in pripadnikov strokovnih zadružnih organizacij.²⁴

Celjske oblasti so leta 1925 velikemu županu mariborske oblasti v Mariboru poslale dopis z obrtnimi, trgovskimi, industrijskimi in prometnimi podatki za mesto Celje. Od skupno 238 obrtnikov se jih je 82 ukvarjalo s tekstilnimi obrtmi. Bilo je 30 krojačev, 37 šivilj, trije klobučarji, osem modistinj, dva dežnikarja, en barvar in en vrvar.²⁵

¹⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 29. 12. 1921, str. 46-48.

²⁰ Evidenco so vodili za rokodelske, rokodelskim podobne proste, gostinske in prevozniske obrti skupaj, šele od leta 1931 so vodili gostinske in prevozniske obrti posebej (Obrtniški glasnik, št. 3 – 9, leto 1934, str. 53–54).

²¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 14. 12. 1922, str. 2-10.

²² Drago Potočnik, Statistični dodatek. Spominski zbornik, str. 550.

²³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 14. 12. 1922, str. 2-10.

²⁴ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, Poslovno poročilo za 1. četrtletje 1923, str. 24-34.

²⁵ Zgodovinski arhiv Celje, fond Mestna občina Celje 1918-1941 (v nadaljevanju ZAC), arhivska škatla (a.š.) 66, E 3033/25.

Celjsko mestno poglavarstvo je leta 1927 v poročilu, namenjenemu Ministrstvu za trgovino in industrijo v Beogradu, med drugim napisalo, da se *»obrt v splošnem v mestu Celju prav dobro razvija in se odlikuje v tem, da so tukajšnji obrtniki v svojih strokah prav dobro izurjeni, solidni in v vsakem ozirju pošteti.«*²⁶ Po prevratu je obrt dobro napredovala, vendar so leta 1927, kot posledico splošnega pomanjkanja denarja in velike konkurence v samem mestu, zaznali stagnacijo, ki pa še ni povzročila izrazitega propadanja kakšne stroke. Občina je prispevala k stroškom za dobro urejeno obrtno nadaljevalno in trgovsko nadaljevalno šolo. Mojstrom in pomočnikom niso plačevali potnih stroškov za učna potovanja v tujino, ker so se skoraj vsake obrti lahko popolnoma izučili doma. Obrtniki takih prošenj na občino niti niso naslavljali. Prav tako občina obrtnikom ni dajala kreditov, za to so imeli mestno hranilnico celjsko, ki je posameznim obrtnikom dajala kredite za nakup potrebnih strojev in opreme.²⁷

V Kranju so leta 1930 zabeležili 177 obrtnikov, ki so opravljali kar 65 različnih strok. Med njimi se jih je 29 ukvarjalo s tekstilno stroko. Imeli so devet moških in šest damskih krojaštev, tri delavnice za izdelavo pletenin, dva klobučarja, dve tekstilni barvarni, enega izdelovalca kravat, en obrat za izdelavo bičev, delavnico za izdelavo vreč iz jute, modistinjo, vrvarstvo, dežnikarstvo, likalnico in pralnico.²⁸

²⁶ ZAC, a.š. 68, E 2448/27.

²⁷ ZAC, a.š. 68, E 2448/27.

²⁸ Franc Puhar, Obrtništvo v Kranju od rokodelskih cehov do danes. Kranj 1988, str. 25.

TABELA 1: GIBANJE ŠTEVILA TEKSTILNIH OBRTI V LETIH 1925-1928²⁹

	1925 prijave		odjave		1926 prijave		odjave		1927 prijave		odjave		1928
bandažisti	1	0	0	1	3	0	4	1	0	5			
barvarji	19	1	1	19	1	0	20	0	0	20			
izdelovalci čipk	2	2	0	4	1	0	5	0	1	4			
dežnikarji	19	0	0	19	0	2	17	4	2	19			
klobučarji	69	3	4	68	5	1	72	0	2	70			
izd.kravat in naramnic	2	0	0	2	2	0	4	0	0	4			
krojači	1710	163	86	1787	153	78	1862	147	112	1897			
krojačice in šivilje	1258	301	64	1495	329	72	1752	429	103	2078			
modistke	74	9	3	80	14	6	88	6	5	89			
izdelovalci prešitih odej	3	0	0	3	1	0	4	1	0	5			
izd. perila	32	7	4	35	7	8	34	2	5	31			
izd. pletenin	65	40	11	94	92	11	175	89	17	247			
predilnice ovčje volne	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1			
predtiskarije	11	3	0	14	1	0	15	0	0	15			
rokavičarji	2	0	0	2	2	0	4	0	0	4			
slamnikarji	17	2	3	16	2	1	17	2	1	18			
izd. slamnatih kit	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1			
suknarji	6	1	0	7	0	0	7	0	0	7			
tkalci	39	3	0	42	0	2	40	1	2	39			
izd. trakov in vezalk	1	0	0	1	0	0	1	2	0	3			
izd. vate	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2			
izd. vezenin	6	5	0	11	3	0	14	4	2	16			
vrvarji	32	2	1	33	1	1	33	1	1	33			
	1926	542	177	3737	617	182	4172	689	253	4608			
SKUPAJ VSE OBRTI	26653	2205	966	27892	2354	1117	29129						

Velika svetovna gospodarska kriza 1929 do 1933 je zelo prizadela tudi naše dežele. Borzni zlom na newyorški borzi na črni petek 25. oktobra 1929 je bil samo uvod v krizo svetovnega gospodarstva, ki je bila globoka in dolgotrajna ter je prizadela vsa področja: finančna, agrarna in industrijska. Obseg svetovne trgovine se je vsako leto zmanjšal za eno petino, prišlo je do splošnega padanja cen, drastičnega nazadovanja podjetniških investicij in posledičnega padanja vrednosti delnic industrijskih podjetij. Najhujša posledica je bila dolgotrajna brezposelnost in splošno osiromašenje prebivalstva. Leta 1933 je bilo v Nemčiji 6 milijonov brezposelnih (ena tretjina vseh prej zaposlenih), v ZDA 12 milijonov, v Jugoslaviji 309.354 (število brezposelnih se je v teh letih podvojilo). Industrijsko razvite države so vložile veliko finančnih sredstev v gospodarsko oživitev in za premagovanje brezposelnosti, vendar je bila nujna tudi privatna podjetniška iniciativa. Padli so tudi zaslužki zaposlenih delavcev, vendar ne povsod enako močno. Nominalna vrednost mezd je začela padati šele po letu 1931, upoštevati pa moramo njihovo realno vrednost, ki je bila odvisna od kupne moči in cen življenjskih potrebščin. Najmanj so za

²⁹ Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji. Ljubljana 1929, str. 47-55 in Janko Traven, Dvajset let razvoja slovenskega obrtništva. Spominski zbornik, str. 382.

hrano porabili na Švedskem, Danskem, v Veliki Britaniji, Švici in Franciji (do 15 % zaslužka leta 1934), v Jugoslaviji več kot tretjino in v Italiji skoraj polovico zaslužka.

Gospodarske krize so sestavni del gospodarskega življenja in si sledijo v različnih časovnih intervalih.³⁰ Razlogi zanje so lahko različni, zato so tudi teoretične analize in interpretacije različne.³¹ Nekatere krize so bile zelo izrazite, množične, druge bolj lokalne in ne tako močne. Slovensko gospodarstvo v obravnavanem obdobju ni bilo samostojno in neodvisno, pa tudi ne tako veliko, da bi bilo povzročitelj kriz. Te so se pri nas pojavile kot sekundaren pojav, kot del širših evropskih in svetovnih kriz.³²

V Sloveniji je se je gospodarska kriza začela z enoletno zamudo. Drugo polletje leta 1931 je bilo v gospodarskem pogledu nestalno in nemirno, v poslovnem pa zelo težko. V Jugoslaviji se je uvajala popolna svoboda deviznega prometa, v sosednjih državah pa so v tem času že uveljavili omejitve razpolaganja s tujimi plačilnimi sredstvi in nenadoma je devizna politika postala glavni instrument za reguliranje mednarodnega blagovnega prometa. Položaj izvozne trgovine in industrije se je zato močno poslabšal.

Na notranjem tržišču pa so se pokazale posledice padca cen kmetijskih pridelkov, kajti kupna moč kmetov se je močno zmanjšala. Zaradi tega je bila industrija prisiljena zmanjšati proizvodnjo in trgovski promet je padel na polovico.

Ukrepi tujih držav v carinskem in trgovsko političnem oziru so terjali tudi od Jugoslavije intenzivnejšo zaščito domačega dela in proizvodnje. Pogosto se je dogajalo, da so zaradi malenkostnih razlik v cenah oddali javna naročila velikih količin blaga v tujino, domači obrati pa so morali ustavljati proizvodnjo in odpuščati delavce. Zbornica je zato opozorila na nujno ukrepanje kraljeve vlade.³³

Velikanski padec cen agrarnih pridelkov je najbolj prizadel agrarno prebivalstvo,³⁴ hude posledice pa je imelo tudi gospodarstvo. Tudi po koncu krize se stvari niso uredile. Podeželje je bilo prenaseljeno, gospodarjenje ekstenzivno, hektarski donosi pa nizki. Kmetje so bili tudi močno zadolženi, njihov dolg se je v prvih letih krize podvojil. Mali kmetje (z manj kot 1 ha zemlje), na katere sta odpadli kar dve tretjini dolgov, niso pridelali niti za lastno prehrano. Kmečko

³⁰ *Križa* – a) stanje v gospodarstvu, ko se ugodne razmere za razvoj začnejo hitro slabšati; b) *ekon.* periodično se ponavljajoče stanje v kapitalističnem gospodarstvu zaradi neskladja med proizvodnjo in potrošnjo (SSKJ, DZS, Ljubljana 1994, str. 455).

³¹ Več o tem v knjigi *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999.

³² Oto Norčič, nav. delo, str. 231.

³³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.III., str. 148-163.

³⁴ po rezultatih ljudskega štetja 31. marca 1931 je bilo v Sloveniji 62 % kmečkega prebivalstva; v industriji in obrti je bilo zaposlenih 21 % ljudi (Slovenska kronika 20. stoletja, knjiga 1, Ljubljana 1995, str. 362).

prebivalstvo je zelo obubožalo in prisilno je bilo prodanih veliko kmečkih posestev (po delih ali v celoti).

Zaradi gospodarskega zastoja je prišlo najprej do zmanjšanja zunanje in notranje trgovine, propada denarnih zavodov, velike zadolženosti, nesposobnosti vračanja dolgov in nato do upada proizvodnje, propada mnogih obrtnih, trgovskih in industrijskih podjetij. Dejavnost v premogovništvu, gradbeni in lesni industriji se je zmanjšala za 30 do 40 %, sledilo je veliko odpuščanje delavcev in dolgotrajna brezposelnost. Število brezposelnih se je povečevalo tudi na račun nekvalificiranih delavcev, ki so prihajali v mesta s kmečkega podeželja in industrijsko nerazvitih področij. Zaradi krize je prišlo do prestrukturiranja gospodarstva, modernizirali in racionalizirali so obrate Kranjske industrijske družbe, Trboveljske premogokopne družbe ter skoraj vso papirniško ter tekstilno industrijo.

V obrtništvu se je za tretjino zmanjšalo število obrtnih delavnic, še bolj zaposlovanje pomočnikov in vajencev, dohodek obrtništva pa je padel za 60 %.³⁵

Padanje števila zavarovanih delavcev je pričalo o konstantnem pešanju zaposlenosti v industriji in obrteh. Konec junija 1929 je bilo 100.744 zavarovancev pri OUZD, od tega 8.303 v tekstilni industriji in 10.682 v oblačilni industriji. Naslednje leto je skupno število naraslo za 9 % (v tekstilni industriji za 15 %, v oblačilni za 4 %)³⁶. Marca 1931 je bilo število zavarovancev za 5.768 manjše kot v marcu 1930. V aprilu jih je bilo že 6.079 manj kot leto poprej, decembra 1931 je število naraslo na 11.023 delavcev. Vse to se je poznalo pri zaslužku trgovcev in obrtnikov, kajti delavci so se morali pri svojih nakupih omejiti na najnujnejše življenjske potrebsčine.³⁷

Pomanjkanju naročil se je pridružilo še stalno zmanjševanje cen obrtniškim izdelkom. To je veljalo tako za oblačilno kot živilsko stroko, pa tudi za lesne, kovinske in gradbene obrti.

Položaj je poslabševala tudi tuja konkurenca. V konfekciji so tovarne izpodrivale ročno delo. V šiviljski stroki je konkurenca potisnila zaposlenost in ceno na minimum, da je postajalo delo že nerentabilno. Obrti so v letu 1931 znatno napredovale v tehnični izpopolnitvi obratov.

Prednjačile so mizarske delavnice, sledile so tudi druge stroke. Huda konkurenca je prisilila oblačilno stroko, da je začela uvajati strojno delo.

Pletilska obrt se je izredno razvila, odkar se je mehanizirala. Poleg obrtnih pletilk je bilo še veliko takih, ki so delale brez obrtnega lista, po oceni zbornice je šlo njihovo število v stotine. Domači trg je bil z njihovimi izdelki prenasičen.

³⁵ France Kresal, *Gospodarska kriza 1929-1933, Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 78-87.

³⁶ Ivo Lah, *Gospodarska struktura Dravske banovine. Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, Register trgovine, obrti in industrije*, Ljubljana 1931, str. 40-41.

Hujšo škodo od legalne konkurence pa so delali šušmarji. Obrtniku so odjedali zaslužek in delo ljudje, ki so bili v svojem glavnem poklicu brezposelni ali slabo zaposleni, posebno se je to poznalo podeželskim rokodelcem. Zbornica je ukrepanju proti šušmarjem in nelegalni konkurenci posvečala veliko pozornost. V novem obrtnem zakonu je vlada ustregla opozorilom zbornice in sprejela v zakon med drugim posebne zaščitne odredbe proti nelegalnemu obratovanju, ki se je do takrat skrivalo za raznimi družbami in obrtnimi zadrugami.³⁸

Zbornica je ob koncu leta 1932 poročala, da je obrtništvo še vedno v krizi, pestilo ga je pomanjkanje naročil in posla. Obrtništvo v mestih je trpelo zaradi padca kupne moči uradništva in delavstva, podeželski obrtnik pa zaradi popolne oslabeledosti kmetov. Cene kmečkih izdelkov so padle na minimum, tako da kmet ni imel denarja niti za najnujnejše potrebščine. Plačilo za delo, ki ga je obrtnik opravil, je bilo neredno.

Položaj se je še poslabšal po uveljavitvi zakona o zaščiti kmeta z dne 19. aprila 1932, ki je omejil izvršljivost terjatev proti kmetu. S tem je bilo zelo omejeno prevzemanje naročil pri kmetih, ker si jih obrtnik ni več upal kreditirati. Na drugi strani pa so omejitve izplačil na denarnem trgu privedle do tega, da se je od obrtnika zahtevalo takojšnje plačilo surovin in delovnih pripomočkov. Temu so se pridružile še težave zaradi deviznih predpisov, ki so ovirali dobavo nujno potrebnih surovin, opreme in delovnih pripomočkov iz tujine. Obrtništvo je zato zaostajalo s plačilom davkov, zaradi česar so jih začeli izključevati iz državnih in samoupravnih dobav.

Mnogoštevilnost obratov in medsebojna konkurenca se je do skrajnosti poostrila. Na obrtnike je pritiskala tudi nelegalna konkurenca, ki se je ni dalo iztrebiti in jo je povečevala vedno večja brezposelnost in vedno večja konkurenca velikih podjetij. Gospodarska kriza je namreč velika podjetja prisilila, da so prevzemala tudi dela, ki so jih do takrat opravljali mali obrtniki. Zbornica je poskušala omiliti težak gospodarski položaj obrtništva in mu poskušala pomagati do večje konkurenčnosti s tem, da se je bolj zavzela za strokovno izpopolnjevanje obrtnikov. To so opravljali v okviru Zavoda za pospeševanje obrta, ki je prirejal tečaje in predavanja, podeljeval podpore za strokovno izpopolnjevanje v tujini in podpiral delo obrtniških organizacij na tem področju.³⁹

³⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.III., str. 148-163.

³⁸ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.III., str. 167-179.

³⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932.I., str. 35-41.

Nezaposlenost je pri mnogih preživelih panogah nastopila zaradi razvoja tehnike in uvedbe modernejših proizvodov in prevoznih sredstev, na drugi strani pa zaradi koncentracije serijske produkcije v industrijskih obratih. To je veljalo predvsem za oblačilno stroko.

Za večjo konkurenčnost so morali obrtniki poleg modernizacije delavnic tudi racionalizirati delo. Zbornica jim je skušala pomagati s prirejanjem raznih tečajev, predavanj in s strokovno vzgojo obrtništva. V delavnicah je pogosto vladal velik nered, mize, stojala, stroji so bili neprimerno razporejeni, zato je bilo gibanje delavcev oteženo. Tudi orodje ni bilo na svojem mestu, uporabljali so slab material in podobno. Kdor ni posodabljal proizvodnih sredstev in opreme, je imel dražje izdelke in slabši zaslužek. V industriji so se dobro zavedali vseh teh dejstev in so močno racionalizirali proizvodnjo.⁴⁰ To je pomenilo, da so omejili režijo na najnižjo možno mero in s tem pocenili izdelek. S tem so sicer znižali proizvodne stroške, istočasno pa tudi skrčili število delavcev, kar je povečevalo brezposelnost.⁴¹

Težave v plačilnem prometu so povzročile težave obrtnikom, ki niso mogli izterjati terjatev, razpolagati s svojim dobroimetjem in ker tisti, ki so iskali kredite za nabave, niso našli likvidnih sredstev pri denarnih zavodih.

Mnogo pritožb je bilo zaradi šušmarstva, ki se je razraščalo kot posledica velike nezaposlenosti strokovno izobraženih delavcev, skrčenja obrtnih obratov in poostrene borbe za obstoj.

Hudo breme je predstavljala obremenitev z novimi davščinami in povečanje zavarovalnih prispevkov.

Število obrtniških obratov se v letu 1932 ni povečalo. Prijav je bilo 2.007, odjav pa 2.017.

Kljub krizi in pritožbam zaradi pomanjkanja dela pa je bilo v letu 1932 ustanovljenih več rokodelskih obratov (med njimi precej šiviljskih). V prvi četrtini leta so opazili nesorazmerno veliko število prijav v primerjavi s preteklim letom, kar je bila posledica sprejetja novega zakona, ki je predvidel strožje predpise glede usposobljenosti za rokodelske obrti.⁴² Številke kažejo na neizprosni proces preoblikovanja obrtniškega življenja in delovanja. Na eni strani so se pojavljale posledice tehnike in industrijske proizvodnje ter koncentracije proizvodnje, zaradi česar je postajal položaj slabše stoječih in neugodno lociranih obratov zastarelo ureditvijo vedno težji. Tudi naraščanja niso več usmerjali v stroke, ki so bile prenapolnjene in kjer že imetniki obrti niso mogli vzdrževati svojih pozicij.⁴³

⁴⁰ Jugoslovanski obrtnik, glasilo zavoda za pospeševanje obrti TOI v Ljubljani, I, št. 3, 13. 2. 1930.

⁴¹ Janko Jovan, Naša industrija in trgovina. Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, leto IV, Ljubljana 1931, str. 9.

⁴² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932.II., str. 161-167.

Iz analize statističnih podatkov je mogoče ugotoviti, da porast števila obrtništva v letih med 1925 in 1931 ni bil sorazmeren porastu prebivalstva,⁴⁴ temveč ga je pospeševala dobra konjunktura in obilica razpoložljivih denarnih sredstev. Porast so zabeležili predvsem v strokah, ki so jim produkcijski pogoji in dobro vnovčevanje izdelkov dajali možnost razmaha. Opazili so tudi veliko specializacijo proizvodnje, vpliv delitve dela in odpiranje novih virov zaposlitev z ozirom na potrebe potrošnje. To je bilo vidno predvsem pri kovinarskih strokah, pri mehanikih, nato pri šiviljah, mesarjih in graditeljih. Delavnice so preurejali in modernizirali. Število vajencev je naraščalo, ker je obrt nudila dobro eksistenco in ker so učence uporabljali kot cenejšo delovno silo.

V letih 1930 do 1932 je nastopil preobrat. Konjunktura je padla in začele so se pojavljati težave na denarnem trgu. Konkurenca industrijskih podjetij je povzročala vse večji pritisk na obrtništvo. Pomladi 1932 je z uveljavitvijo novega obrtnega zakona nastopil nov režim za osamosvojitve. Za nastop obrti je bil potreben mojstrski izpit, kar je takoj vplivalo na padec obrtniških prijav. Na obstoječa podjetja se je začel povečevati pritisk gospodarske krize in javnih bremen, kar je povzročilo vse bolj pogosto odjavljanje obrti. Presežek odjav je bil tolikšen, da je v letu 1933 začelo padati absolutno število obratov. Proces propadanja je pospeševalo vedno obsežnejše šušmarstvo, s katerim se niso ukvarjali samo brezposelni kajžarji, odpuščeni industrijski delavci in obrtniški pomočniki, temveč tudi bivši obrtniki sami, ki so uvideli, da bodo brez plačevanja javnih bremen lažje obstali.⁴⁵

TABELA 2: Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov – statistika 1932 -1936

⁴³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.I., str. 33-34.

⁴⁴ Leta 1921 je bilo v Dravski banovini 1.060.356 prebivalcev, deset let kasneje pa 1.144.298 (Spominski zbornik, str. 544).

⁴⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 156-157.

ZDRUŽENJE KROJAČEV, KROJAČIC IN SORODNIH OBRTOV V LJUBLJANI									
Leto	Obrtniki	Mesto	Okolica	Začasno ustavljeno	Skupaj	Prijave	Odjave	Pomočniki	Vajenci
1932	krojači	133	121	4	258	16	9	219	95
	krojačice	124	55	24	203	15	5	117	211
	izdelovalk perila	19	1	3	23	3	0	16	24
	modistinje	37	3	5	45	9	0	31	37
	izdelovalk steznikov	2	1	0	3	0	0	1	0
	krznarji	10	0	1	11	0	0	9	10
	SKUPAJ	325	181	37	543	43	14	393	377
1934	krojači	135	114	6	245	9	15	179	71
	krojačice	114	47	15	178	4	13	121	239
	izdelov. perila	20	1		21	2	2	8	14
	modistinje	38	1	4	43	4	7	23	43
	izdelov. steznikov	3	1		4	1		1	
	krznarji	10			10			6	16
	SKUPAJ	310	164	25	499	20	37	338	383
1936	krojači	167	77	5	249	18	13	152	122
	krojačice	138	26	5	169	8	20	102	159
	izdel. perila	21			21		1	2	9
	modistinje	42			42	4	4	10	41
	izdel. Steznikov	4			4			1	
	krznarji	10			10	1	1	5	18
	SKUPAJ	382	103	10	495	31	39	272	394

Komentar k tabeli 2

V času gospodarske krize oblačilni obrtniki niso imeli dovolj dela, zato so množično odpuščali pomočnike. Ti so nato odprli svojo obrt ali pa so šušmarili. Zato se število obrtnih obratov absolutno gledano ni toliko spreminjalo. Zmanjševalo pa se je število zaposlenih. Za ponazoritev nastale situacije navajam Zadrugo krojačev, krojačic in sorodnih obrtov iz Ljubljane.

Iz statistike je bilo razvidno, da je članstvo zaposlovalo vedno manj pomočnikov in vse več vajencev, ki so bili poceni delovna sila. Predvsem krojačice so imele vsako leto več vajenk, kar je imelo za posledico, da je po izučitvi in po pomočniških in mojstrskih izpitih število krojačic stalno naraščalo. V interesu vseh pa je bilo, da se število zmanjša.⁴⁶

Število pomočnikov se je v letu 1934 zmanjšalo od 393 (leta 1932) na 338, kar je bila posledica splošne krize. Leta 1936 jih je bilo samo še 272. Predvidevali pa so, da je številka v resnici še manjša, ker mnogi prijavljeni pomočniki v resnici niso več delali, kajti vse več je bilo mojstrov, ki sploh niso prijavljali ali odjavljali pomožnega osebja.

V zadnjih letih se je najbolj zvišalo število vajencev pri mojstricah, v enem letu celo za 60!⁴⁷

V zakonu o zaščiti kmetov, ki so ga 20. decembra 1932 podaljšali za nedoločen čas, so bile za trgovstvo in obrtništvo važne spremembe. Iz zaščite so bili izvzeti dolgov do 500 din, ki so izvirali iz nakupa potrošnih življenjskih potrebščin, obleke in obutve in so nastali po 20. oktobru 1931, v kolikor niso bili spremenjeni že poprej v menične terjatve. Izvzeti so bili tudi vsi ostali

⁴⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935.

⁴⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935.

dolgovi, nastali po 20. aprilu 1932 in zahteve obrtnikov za opravljena obrtna dela, ki so prišle po 20. oktobru 1931. Neplačane obresti so se vštele v glavnico dolga.⁴⁸

Zbornica si je prizadevala najti čim več rešitev za zaščito obrtnikov pred nelegalno in nelojalno konkurenco, iskala pa je tudi načine in sredstva, kako jih zaposliti in jim pomagati najti delo in zaslužek. Ena od možnosti je bila zaposlitev in zagotovitev eksistence v drugih pokrajinah države. Brezposelno obrtništvo so usmerjali tja, kjer obrt in industrija še nista bili tako razviti. Po združitvi se je na jugu države naselilo mnogo tujcev, ki so si kot samostojni obrtniki ali pa kot obrtniško pomožno osebje ustvarili zadovoljivo eksistenco. Zbornični član Josip Rebek je menil, da je slovenska mladina, ki ni uvidela smisla za preselitev v tamkajšnje kraje, s tem zamudila mnogo lepih možnosti. Po njegovem bi bilo treba sistematično pospeševati preseljevanje presežka obrtništva v druge dele države, kjer da se odpirajo nove možnosti za razvoj celotnega gospodarstva, predvsem pa za razvoj zdrave in solidne obrti.⁴⁹

Iz poročila tajništva obrtnih zadrug mestnemu magistratu v Celju izvemo, da je že leta 1929 v obrtništvu vladala kriza in ponekod tudi pomanjkanje dela. Zabeležili so precejšnje število brezposelnih pomočnikov, največ v pekarski, čevljarški in krojaški obrti. Predvsem iz južnih krajev so prihajali pomočniki popolnoma zanemarjeni, brez vsakih sredstev, tako da so jim z dovoljenjem načelstva iz zadružnih blagajn dajali nekaj podpore (po 10 do 20 dinarjev). Pomanjkanje dela v krojaški in čevljarški obrti so pripisali uvozu konfekcije in obuval. Na upad dela je v oblačilni stroki vplival slabši položaj uradništva in državnih nameščencev, ki si niso kupovali toliko obleke kot pred vojno. Takrat so vsaj enkrat letno naročili novo obleko ter večkrat letno nove čevlje, malo obnošeno obleko pa oddali revnejšim slojem.

Pletilski obrti je hudo konkurenco pomenila na novo ustanovljena tovarna pletenin Vajt.⁵⁰ Kriza je hudo prizadela obrtnike oblačilnih strok, predvsem krojače in čevljarje, ki so prišli že tako daleč, da mnogim niti največja varčnost in skromnost nista omogočili nadaljnega obstoja. Število obrtništva je nazadovalo v prvem četrtletju 1933 za 645 in v tretjem za 283 obratov. Največje nazadovanje je bilo v krojaški, čevljarški in šiviljski obrti. Položaj je še poslabšala nelojalna in nelegalna konkurenca, predvsem s strani nekaterih velikih industrijsko trgovskih podjetij.⁵¹

⁴⁸ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 104/1269, 31. 12. 1932.

⁴⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 164-168.

⁵⁰ ZAC, a.š. 70, E 6381/29.

⁵¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 167-168.

V redkih tekstilnih strokah so imeli delo vsaj pol leta, pretežna večina mojstrov in mojstric pa ni bila stalno zaposlena niti 20 tednov. V ostalem času člani niso zaslužili niti za kritje režijskih stroškov. Položaj je bil najslabši v damski stroki, čeprav so bile v oblačilni stroki na splošno nezdružive razmere. Po statistiki okrožnega urada za zavarovanje delavcev (OUZD) je število pomožnega osebja v oblačilni stroki v zadnjih sedmih letih padlo za 25 %. Vendar so v ljubljanskem združenju krojačev menili, da je to število še enkrat večje, kajti marsikateri mojster je imel pomočnika ali pomočnico le na papirju, samo da je delavec ostal v delavskem zavarovanju. Krizo so čutili tudi krznarji in modistinje, slednje predvsem zato, ker je moda uvedla trikotažo tudi za klobuke, teh pa niso prodajale modistke, temveč modne trgovine.⁵²

Poleg krize je obrtništvo oblačilnih strok pestilo tudi preveliko število mojstrov in pomočnikov. Predsednik združenja krojačev in sorodnih obrtov v Ljubljani je leta 1933 na skupščini povedal, da je v desetih letih število krojačev zraslo za 60, krojačic za 71, krznarjev za 3, modistinj za 14 in izdelovalk perila za 12. Ta porast ni bil sorazmeren s porastom prebivalstva in je bil samo posledica dejstva, da se je zaposlovalo preveč vajencev, ki so stremeli k čimprejšnji osamosvojitvi, saj drugače niso našli zaposlitve. V desetih letih se je izučilo 361 krojačev, 802 krojačic, 19 krznarjev, 71 izdelovalk perila in 152 modistinj. Vsa leta so opozarjali mojstrice, da zaposlujejo preveč vajenk in si s tem delajo škodo. Niso pa jim mogli dopovedati, da bi morale pozabiti na trenutno korist, če gre za ohranitev stroke.⁵³

Podobno je bilo v pletilski obrti. V združenju pletilcev za Dravsko banovino so statistično ugotovili zaposlenost v pletilski obrti v letu 1932. Rezultat je bil zaskrbljujoč in ni obetal nič dobrega za prihodnost, kajti nenadnega izboljšanja splošnih gospodarskih razmer niso pričakovali. Večja pletilska podjetja so bila v letu 1932 zaposlena le 200 delovnih dni, mali podjetniki so delali le nekaj mesecev v letu. Kapacitete so bile izrabljene v povprečju le 35 do 40 %, tako da so vsi delali z večjo ali manjšo izgubo.⁵⁴

Položaj v krojaški stroki se je v letu 1934 še bolj poslabšal. Za oblačilno obrt je bil že itak značilen dvojen sezonski val vsako leto, na kar je vplivala poletna in zimska moda. Prvi višek so ponavadi imeli meseca maja, drugega pa decembra, medtem ko je zatišje vladalo februarja in avgusta. Krojači in krojačice so bili zaposleni komaj nekaj mesecev, ostali čas so obrati stali zaradi pomanjkanja dela. V mesecu februarju 1934 je bilo 3870 zavarovanih delavcev pri oblačilnih

⁵² AS 448, TOI, Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani (v nadaljevanju Okrožni odbor), fasc. 3/5, zapisnik 1933, str. 1-2.

⁵³ Prav tam, str. 2-3.

obrtnikih, v maju 4347, v avgustu 3947 in v decembru 4404, skupno jih je bilo konec leta 4.173. V tem letu je imela tekstilna industrija 12.682 zaposlenih delavcev, njihovo število je v enem letu naraslo za 2.254 (skupno število vseh zavarovanih delavcev je bilo 79.010, prirastek v zadnjem letu pa 3.446).⁵⁵

V dravski banovini je bilo objavljenih petkrat več obratov kot prijavljenih, a še nove prijave so bile od pomočnikov, ki jih mojstri niso več mogli zaposlovati in so iskali izhod v samostojnem delovanju. Število pomožnega osebja se je zmanjšalo skoraj na tretjino. Nezaposleni pomočniki so delali za vsako ceno, tudi brez obrtne pravice. Stroka je bila s šušmarstvom vred komaj za polovico zaposlena, medtem ko so bile tekstilne tovarne v polnem razvoju. To je kazalo, da se poraba tekstilij ni zmanjšala, ampak da so se prodajale brez sodelovanja krojaške stroke, ki je zaradi tega propadala.

Konfekcijske tovarne so se vedno bolj pollaščale del, ki jih je do takrat opravljal mali obrtnik. Industrija je dobivala vedno večji krog odjemalcev, ki so zaradi zmanjšane plačilne zmožnosti gledali predvsem na to, da pridejo poceni do oblek, ne pa na kakovost izdelave. Po načinu poslovanja pa konfekcijska industrija ni škodovala le obrtništvu, temveč tudi trgovini, ker je svoje izdelke prodajala direktno v svojih prodajalnah.

Zaradi pritožb je zbornica sklicala delegate krojaških združenj, kjer je ljubljansko združenje predlagalo spremembo obrtnega zakona, ki naj bi prepovedal industriji prodajo predmetov rokodelskih strok, predvsem oblek in čevljev v lastnih prodajalnah. Doseči so hoteli tudi omejitve industrijske proizvodnje oblek in čevljev za domačo potrošnjo, tako da bi dobili mali obrtniki vsaj skromno eksistenčno možnost.

Splošno pomanjkanje denarja je sililo odjemalce, da so si dajali delati obleke, kjer je bilo najceneje, to pa je bilo pri šušmarjih. To je bilo vidno predvsem v damski stroki, ker so si ženske skoraj vse same šivale, pa še šušmarstvo je bilo tu najbolj razvito.⁵⁶

Tudi v kranjskem okraju je bil gospodarski položaj v letu 1934 nevzdržen. Zaposlitev se je sicer povečala za nekaj sto ljudi na račun tekstilnih industrijskih podjetij, ki so postavila nekaj novih zgradb. Vendar so imeli dražji kvalificirani delavci vedno manj dela in zaslužka. Obrtništvu je imelo vedno manj naročil, vse bolj se je širilo šušmarstvo. Velik padec so zabeležili v krojaški obrti, kjer zaradi preostre konkurence tekstilnih tovarn niso mogli pokrivati niti režije. Podružnica srbske tovarne konfekcije Soko je v Kranju ustanovila prodajalno, ki je imela povprečno za

⁵⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 2-4.

⁵⁵ Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja. Letno poročilo za leto 1934, Ljubljana 1935, str. 32–33.

⁵⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 3-5.

16.000 dinarjev prometa na teden, podružnica Tivar pa za 10.000 din. Za vse to je bilo seveda prikrajšano obrtništvo.

Posebno hudo je bilo v škofjeloškem okraju, kjer so moški delali predvsem v gozdovih, s propadom lesne industrije so bili prikrajšani za tri četrtine prvotnega zaslužka. Kriza je prizadela tudi ženske, ki so se ukvarjale s čipkarstvom. V Poljanski in Selški dolini ni bilo hiše, kjer ne bi klekljali. Njihovi izdelki so bili posebno cenjeni. Ta prava domača obrt je v letih krize tako propadla, da so zaslužili pri 14 urnem delovnem dnevu komaj 4 do 6 dinarjev. Jedro krize je bilo v nerešenem denarnem in kreditnem vprašanju, kajti ljudje tega okraja so že od nekdaj nalagali in varčevali v hranilnicah in posojilnicah, v letih krize pa so lahko dvigovali le 50 din mesečno. Z zaščito kmetov so ohromili trgovino, obrt in vse druge poklice. Ogromne vsote trgovcev in obrtnikov so namreč ležale zamrznjene pri kmetih.

V splošnem je bilo obrtnikom ustrezno z uvedbo pavšalne pridobnine (230 obrtnikov v škofjeloškem okraju je leta 1934 plačalo 32.000 din pridobnine, s pavšaliziranjem pa so plačali v naslednjem 28.320 din letu in to brez dodatkov za pomočnike).⁵⁷

Ministrstvo za trgovino in industrijo je izdalo uredbo, s katero je industrijsko tvorniškimi obratom prepovedalo popravljati obleke in sprejemati naročila za popravila. Tvrdke, kot na primer Tivar, so morale v treh mesecih po prejemu uredbe opustiti svoje popravilnice. Po mnenju ljubljanskega združenja krojačev je bil to prvi vidni uspeh po večletnem prizadevanju.⁵⁸

Na zborničnem področju so v letih 1933 in 1934 zabeležili 6.600 odjav obrtniških podjetij, kar je močno zamajalo celotno zgradbo gospodarstva. Množilo se je število tistih, ki so opravljali obrtne posle brez oblastne prijave, po opravljeni anketi naj bi bilo v dravski banovini okrog 10.000 takih oseb. Položaj mnogih vrst obrtnikov je postal mnogo slabši od položaja delavcev v določenih industrijskih panogah. Proces proletarizacije teh slojev srednjega stanu se je naglo nadaljeval in postajal pereč socialni problem, kajti obrtniki so se ponujali že kot dninarji za poljska dela. Boj za konkurenčnost je šel tako daleč, da se je dohodek nekaterih panog zmanjšal pod minimum vsake normalne režije.

Bilanca obrtniških gibanj med leti 1925 in 1934 prikazuje 18 strok najvažnejših in najštevilčnejših obrti – kovinske, lesne, usnjarske, oblačilne (krojači, šivilje in čevljarji), prehranjevalne in gradbene. (glej tabelo 3)⁵⁹

⁵⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 169-178.

⁵⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 8-9.

⁵⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 110-134 in 153-156.

TABELA 3: Gibanje števila obrtnikov 1924-1934⁶⁰

<i>Stroka</i>	<i>1925</i>	<i>1934</i>	<i>Razlika</i>
kovači	1376	1528	152
ključavničarji	276	306	30
kleparji	178	234	56
mehaniki	46	120	74
kolarji	620	610	-10
mizarji	1605	1819	214
sodarji	235	209	-26
usnjarji	149	132	-17
sedlarji	352	350	-2
krojači	1710	1775	65
šivilje	1258	1993	735
čevljarji	3300	3310	10
mlinarji	2422	2548	126
peki	507	617	110
mesarji	802	966	164
zidarji	250	246	-4
tesarji	270	252	-18
graditelji	22	33	11

Država je začela izvajati omejevalno kreditno monetarno politiko in poskušala blažiti nastalo situacijo z denarnimi podporami za najbolj ogrožene ter z organizacijo javnih del. Tu ni bila preveč uspešna, kajti problema brezposelnosti se ni lotila kompleksno, primanjkovalo pa je tudi denarja v državnem proračunu. Javne borze dela so se trudile v okviru svojih zmožnosti in postavljale različne pogoje za pridobitev podpore za brezposelne. Delavec je moral plačevati prispevke najmanj štiri mesece v zadnjem letu, podporo je nato dobival največ šest tednov na leto.⁶¹ Leta 1932 so to podporo podaljšali na osem tednov, sistem pa se je izkazal za neučinkovitega med gospodarsko krizo, ko je brezposelnost trajala dolgo časa. Izboljšati so ga skušali z uredbo z dne 25. novembra 1937, ki je določala dveletno obračunsko dobo pred prijavo brezposelnosti, podpora pa je trajala največ 26 tednov. Odvisna je bila od dolžine članstva v

⁶⁰ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 153-156.

⁶¹ Uredba o ureditvi javnih borz dela z dne 26. 11. 1927, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo 127/1927.

obračunski dobi, delavec je imel na vsakih 200 dni članstva pravico do štirih mesecev podpore, za 12 mesecev nepretrganega članstva 10 tednov in za 14 mesecev 24 tednov podpore. V primeru, da je bil pri javni borzi dela prijavljen kot nezaposlen najmanj pet mesecev, je imel pravico podporo dobivati še dva dodatna tedna.

Podpore so bile lahko osebne ali z družinskim dodatkom in so bile glede na mezdni razred razdeljene v tri skupine. Znašale so 65 % rednih zavarovanih mezd, družinske doklade pa od 14,3 do 20 % osebnih podpor. Osebne podpore so se gibale od 60 do 120 din na teden, podpore z družinskim dodatkom pa od 70 do 150 din na teden.⁶²

Stanje v obrtništvu se je nekoliko ustalilo leta 1935. Iz poročila o delovanju zbornice je razvidno, da se je nazadovanje in odjavljanje obrtnih obratov nekoliko zmanjšalo, vendar je bilo odjav v prvih 9 mesecih tega leta še vedno 1.054. Kljub novim prijavam, katerih število je tudi upadalo, se je v prvih treh četrtletjih stanje obratov zmanjšalo za 422 obrtniških obratov. Vseh je bilo 18503. V preteklih treh letih in pol je število nazadovalo za 3.410 obratov, ker je bilo število odjav vsa leta še enkrat tolikšno kot število prijav.

Meseca julija 1930 je bilo pri OUZD zavarovanih 104.814 oseb, avgusta 1935 pa le 82.796. Povprečna dnevna zavarovalna mezda, ki je dosegla svoj višek julija 1930 z 2.781.000 dinarji, je padla do avgusta 1935 na 1.847.000 dinarjev, kar je pomenilo približno 280 milijonov dinarjev letne izgube nacionalnega dohodka.⁶³

Pri obrtništvu je bil opazen upad pri oblačilnih strokah, vendar je bilo število teh obrtnikov (3.118 čevljarjev, 1.695 krojačev in 1.821 šivilj) še vedno prekomerno in pri zmanjšanem prometu njihova eksistenca ni bila zagotovljena. Vzdrževali so se lahko le obrati, ki so bili gospodarsko močnejši in so imeli dobro zaledje.

Pri zbornici so tudi opazali, da so podjetja, ki so bila na meji med industrijo in obrtjo ter so jih vodili kot industrijska podjetja, skušala doseči, da se jih deklasira v obrtniška podjetja. Vzrok so bili deloma strožji davčni predpisi ter večja bremena pri socialno pokojninskem zavarovanju, deloma pa skrčitev obratov zaradi posledic depresije. Mnoga podjetja tudi dolgoročno niso mogla več računati na obnovitev obratovanja v obsegu predkriznih let.⁶⁴

Največji upad števila zaposlenih so na Slovenskem zabeležili v zadnjih letih krize. Leta 1933 je bilo zaposlenih še približno 105.000 delavcev in šele štiri leta kasneje so dosegli število zaposlenih

⁶² France Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana 1998, str. 249-253.

⁶³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I, str. 159-171.

pred krizo (največje število zaposlenih, okoli 132.000, je bilo leta 1930). Zelo se je povečalo število zaposlenih žensk, ki je s četrtnine naraslo na 39 % vseh zaposlenih. Tu je šlo predvsem za zaposlovanje cenejše delovne sile. V tekstilni industriji pa je kljub krizi število zaposlenih (predvsem žensk) hitro naraščalo.⁶⁵

Posledice krize so se v obrtništvu poznale še v naslednjih letih. Položaj male obrti, posebno krojaške in šiviljske stroke, je bil v letu 1936 zelo slab. Krojaški mojstri in mojstrice ter njihovi pomočniki in pomočnice so dobesečno vegetirali, ker niso imeli dovolj dela, njihovi izdelki niso bili dovolj plačani, davki, stanarine in drugo pa so bili nespremenjeni ali višji. Za to je bilo več vzrokov. Statistično gledano je število mojstrov, mojstric in izučenega krojaškega osebja naraščalo, število odjemalcev pa se je zaradi pomanjkanja denarja manjšalo. Kriva je bila tudi nesolidarnost med obrtniki. Posebno krojači in šivilje so prevzemali naročila za vsako ceno, samo da so imeli delo zase in za svoje pomočnike, vendar so s tem sami sebi delali škodo. Druga napaka je bila, da večina obrtnikov ni znala ali ni hotela kalkulirati, tako da niso niti vedeli, koliko naj računajo, da bodo pokrili režijo in dobili obsegu zaposlitve primeren zaslužek. Nekateri mojstri in mojstrice so delali obleke tako poceni, da je bilo jasno, da niso naredili nobenega izračuna, potem pa so tožili, da ne zaslužijo niti za svoje preživetje in za svoje obveznosti. Drugi so računali tako malo, da niso zaslužili niti toliko, kolikor bi morali plačati pomočniku od obleke, če bi ga zaposlovali. V združenju krojačev, krojačic in sorodnih obrtov v Ljubljani so zato poudarjali, da je v rokodelstvu pomembna predvsem kakovost dela in da so odjemalci zadovoljni le z brezhibnimi izdelki. Vse mojstre so rotili, naj ne podcenjujejo svojega dela ter naj računajo toliko, da ne bodo delali v svojo škodo ali na škodo kakovosti dela. Kajti s pomočjo zadovoljnih strank so pridobili še druge, da niso kupovali konkurenčne konfekcije, ki je bila šablonsko delo. Zavedali so se, da so obrtniki, ki so sicer malo računali, a slabo opravili delo, kupce naravnost silili v konfekcijo.⁶⁶

Kljub bojazni, da bodo obrtniki zaradi naraščajoče industrializacije in nekonkurenčnosti podjetjem propadli, se to ni zgodilo. Prišlo pa je do spremembe v dejavnostih. Nekatere tradicionalne obrti so izginile, pojavile pa so se nove. Rokodelska obrt je sčasoma razvila storitvene dejavnosti. Obrt in trgovina sta bili pomembni gospodarski dejavnosti. Leta 1939 je bilo v Sloveniji 21.632 obrtnih obratov, v katerih je bilo zaposlenih 35.000 ljudi, kar pomeni četrtnino vseh zaposlenih. Največ je bilo krojačev, šivilj in pletilj (skupaj 6.900).⁶⁷

⁶⁴ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I, str. 188-190.

⁶⁵ France Kresal, *Gospodarska kriza ...*, str. 93-94.

⁶⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937, str. 2-4.

2.1 VPLIV BANK NA OBRTNIŠKO POLITIKO

V prvih letih po prvi svetovni vojni je zaradi splošnega pomanjkanja trpela celotna produkcija. Primanjkovalo je denarja za nakup surovin in za izplačilo mezd ter za najnujnejše investicije in popravila opreme. Predvsem so trpeli mali obrtniki, ki skoraj niso mogli dobiti kreditov. V Sloveniji je bila leta 1920 za potrebe drobno gospodarskega sektorja ustanovljena Obrtna banka, vendar obseg njenega poslovanja ni dosegel vidnejših števil. ⁶⁸

Obrtniki so težko pričakovali ustanovitev Državne obrtne banke v Beogradu, ki naj bi po vsej državi nudila ugodne kredite. Vendar je bil že prvi predlog zakona v Zagrebu zavrnjen. ⁶⁹

Zbornični tajnik, dr. Ivan Pless je v Obrtnem vestniku zapisal, da je bil zakon prehitro sestavljen ter prirojen predvsem za srbske obrtnike, zato ga je tedanji minister dr. Krizman zadržal. ⁷⁰

Obrtniki so nato predlagali, naj zbornica pri ministrstvu za trgovino in industrijo ukrene vse potrebno za pospešeno pripravo končne oblike zakona in statuta o Državni obrtni banki, ki bo v soglasju z zborničnimi predlogi. Predlagali so tudi, naj ministrstvo do definitivne ustanovitve banke in njenih podružnic v Ljubljani in Mariboru, ustanovi v Ljubljani in Mariboru podružnici Državne hipotekarne banke, ki bi dodeljevali obrtništvu ugodne kredite. ⁷¹

Zavzeli so se tudi zato, da bi dobili podporo iz razpoložljivih sredstev državne loterije, ki so bili določeni za pospeševanje obrtništva in domače industrije. Od državnega zavoda za pospeševanje industrije in obrtništva v Beogradu so dobili odgovor, da porazdelitve dohodkov od loterije še niso napravili. Pripomnili pa so, da je vsota zelo majhna, za pospeševanje obrtništva je znašala okoli 270.000 din, od tega je bilo za kredite obrtnikom namenjenih samo 74.000 din. To vsoto so morali porazdeliti po vsej državi, torej so bila sredstva res neznatna. ⁷²

Zbornični tajnik dr. Fran Windischer je Narodno banko opozoril na potrebe obrtništva po kreditih, ki je nato odredila, da lahko njene podružnice dajo malim obrtnikom menično posojilo, ki pa ni smelo presegati 5.000 din na obrtnika. Celotna vsota, namenjena za področje podružnice v Ljubljani, je znašala 500.000 din, za mariborsko območje pa 300.000 din. Čeprav to ni bilo veliko, je le pomenilo določen uspeh. Zbornica si je nato prizadevala doseči povišanje celotne vsote, namenjene podružnicama v Ljubljani in Mariboru, pa tudi za povišanje kredita posameznim obrtnikom na 10.000 din. V letu 1926 je podružnica Narodne banke v Ljubljani dala

⁶⁷ France Kresal, *Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije*, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, str. 39.

⁶⁸ Žarko Lazarević, Jože Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana 2000, str. 65.

⁶⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1924, str. 15.

⁷⁰ Obrtni vestnik, letnik VII, št. 10, 15. 5. 1924, str. 76-77.

⁷¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1924, str. 50-51 in Obrtni vestnik, VII, št. 22, 15. 11. 1924.

⁷² Obrtni vestnik, VII, št. 19, 15. 10. 1924.

kredit 124 obrtnikom, zavrnila je 20 prošenj. Ob koncu leta je ostalo neizrabljenih še 163.000 dinarjev. Podružnica v Mariboru je sredstva v celoti porabila, kredit je dodelila 121 obrtnikom.⁷³ Narodna skupščina je zakon o Obrtni (Zanatski) banki Kraljevine SHS sprejela na seji 5. februarja 1926. Kljub utemeljenim zahtevam Zbornice TOI po ustanovitvi podružnic v Ljubljani in Mariboru, je bilo v zakonu predvideno, da se bo podružnica v Ljubljani ustanovila po potrebi kasneje. Ustanovna skupščina banke je bila v Beogradu januarja 1927, podružnico v Ljubljani je odprla šele leta 1931. Vendar so bili na začetku, ko še ni bilo vlog, krediti za slovenske obrtnike zelo nizki, kajti določeno območje je dobilo tolikšen delež kreditov, kot je znašal njegov delež v vloženih sredstvih. S povečevanjem obsega vlog pa so se večali in se ustalili med 8 in 10 % sredstev, ki jih je banka namenjala obrtnikom v državi.⁷⁴

V času gospodarske krize so imeli obrtniki velike težave na denarnem trgu, kajti povsod je primanjkovalo plačilnih sredstev. V Ljubljani ni bilo podjetja, ki ne bi imelo kredita. Vse obrtnikovo premoženje pa so skoraj vedno predstavljali inventar, blago in računi. Zato so pri denarnih zavodih težko dobili kredite, tudi obresti so bile visoke od 10 do 12 %, tako da jih obrtniki niso zmogli odplačevati. Vsi so pričakovali olajšave od Državne obrtne banke, vendar je ta imela v Sloveniji takrat zelo malo denarja.⁷⁵

Vprašanje obrtniških kreditov pa je postajalo vedno bolj aktualno. Obrtniki so kredite potrebovali za modernizacijo in investicije, posebno če so se hoteli potegovati za večje dobave. Po mestih so obrtnike kreditirali bančni in drugi denarni zavodi. Na deželi so bile posojilne in hranilne zadruge, ki so poprej zadoščale. Zaradi splošnih razmer na denarnem trgu pa podeželske zadruge niso imele denarja, tako da so se obrtniki začeli zatekati k Državni obrtni banki. Aktualno je postalo vprašanje ustanavljanja obrtniških kreditnih zadrug, o katerih do takrat niso veliko razmišljali.⁷⁶ Gospodarska kriza v državi je bila zelo huda in se je raztezala na vse gospodarstvo same države in na vse pridobitne kroge. Hudo prizadeto je bilo tudi denarništvo, zato so se bali popolnega zastoja vseh obratov, kar bi povzročilo splošno brezposelnost v delavskih in podjetniških krogih. Zato so izvolili odsek iz vseh treh zborničnih odsekov, ki je imel nalogo, da pripravi skupne predloge za ukrepe za poslovanje v nastali situaciji.⁷⁷

⁷³ Pogledi na gospodarsko leto 1926, Ljubljana 1927, str. 111-112 in Obrtni vestnik, VIII., šte. 3, 1. 2. 1925, Krediti za male obrtnike.

⁷⁴ Pogledi na gospodarsko leto 1926, str. 93-94 in Žarko Lazarevič, Jože Prinčič, nav. delo, str. 126.

⁷⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.I., str. 54-58.

⁷⁶ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej 1931.III., str. 178-179.

⁷⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej 1931.II., str. 141-143.

3 ZAKONSKA UREDITEV OBRTI

V avgustu 1918 se je v Ljubljani konstituiral Narodni svet za Slovenijo, ki se je takoj posvetil tudi gospodarskim zadevam in ustanovil gospodarski odsek. Ta naj bi se ukvarjal z zadevami prehodnega gospodarstva, med katere je sodilo vprašanje nacionalizacije posestev, industrije, trgovine in obrti, problem notranje vrednosti avstro-ogrskega denarja, način prehoda k zdravi valuti idr.⁷⁸ Po prevratu se je v Ljubljani konstituirala Narodna vlada SHS, ki je imenovala posebno upravno komisijo, le ta je 20. decembra 1918 izdelala osnutek za organizacijo oddelka za trgovino in obrt.

Obrt v novo nastali državi zakonsko ni bila enotno urejena, niti enako razvita. Razen v Sloveniji je imela v drugih delih države skoraj povsod značaj kmečke obrti, izjema so bila večja mesta. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je glede izenačevanja obrtnih zakonov podala obširno in utemeljeno izjavo in poudarila, naj bo država vodena po enotnih načelih, prav tako naj se načelno enotno uredijo obrtni predpisi. Bila pa je proti razširitvi srbskega obrtnega zakona na vso državo in je zagovarjala sprejem novega zakona.⁷⁹

Tako so za posamezne dele države ostali v veljavi obstoječi zakoni – za Slovenijo in Dalmacijo obrtni red iz 1859, za Hrvaško in Slavonijo ogrski obrtni zakon iz leta 1844, v Srbiji zakon o radnjama iz leta 1910, po 1918 veljaven tudi za Črno goro in Makedonijo, v Bosni pa so se ravnali po ukazu deželne vlade iz leta 1909.⁸⁰

Novi zakon o obrteh so v prvi Jugoslaviji izdali šele leta 1931. Po vsej državi je poenotil položaj obrti in poslovanje obrtnikov na osnovi predpisanih dokazil o strokovni usposobljenosti. Zakon ni prinesel bistvenih novosti glede na stari avstrijski obrtni red, prevzel je kategorizacijo obrti in glavna določila.⁸¹

3.1 AVSTRIJSKI OBRTNI RED IZ LETA 1859

Z razglasitvijo obrtnega reda iz leta 1859, ki je stopil v veljavo 1. maja 1860,⁸² je prišlo do pomembne spremembe glede obrtne zakonodaje v Avstriji. Vpeljana je bila skoraj popolna obrtna svoboda in le za malo obrti je bilo potrebno posebno vladno dovoljenje. Z uvedbo obrtne svobode se je z obrtjo lahko ukvarjal vsak, ne samo tisti, ki je bil zato usposobljen. Mali obrtniki niso mogli konkurirati podjetjem, zato jim je grozil propad. Zato so z obrtnimi zakoni iz l. 1883,

⁷⁸ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 686.

⁷⁹ AS 448, TOI, Tiskani zapisniki sej, 1921 I., str. 17-18.

⁸⁰ Franc Puhar, Obrtništvo v Kranju od rokodelskih cehov do danes. Kranj 1988, str. 15-16.

⁸¹ Jelka Melik, Pravna ureditev gospodarstva na Slovenskem od srede 19.st. do konca stare Jugoslavije, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik 4, št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 77.

⁸² Obrtni red, str. 10.

1885, 1895, 1902 in 1907 obrtno svobodo omejili, zmanjšali konkurenco in vsaj nekoliko izboljšali obrtniški položaj. Uvedli so obrtne zadruge, ki naj bi združevale posamezne obrtnike, ustanavljale in podpirale obrtne šole in pomagale obrtnikom do boljših razmer.

Predpisi obrtnega reda so veljali za vsa opravila, ki so se opravljala na obrtniški način.⁸³ Definicije obrti zakon ni naravnost določil. Besedo obrt pa so uporabljali v dveh smislih. Širše je bila obrt vsako delo, s katerim si je hotel kdo kaj pridobiti ali doseči kakšno gospodarsko korist. V ožjem smislu pa je bila obrt dejavnost, kjer se je iz surovih ali že obdelanih snovi izdelovalo blago večje vrednosti. Zakon pa ni veljal za določena opravila in podjetja, ki so bila naštetá v V., VI., VII. in VIII. členu razglasnega patenta.⁸⁴

Med obrt med drugim niso sodila »*kmetijsko in gozdarsko pridobivanje (produkcija) in iz njega postranski obrti, kolikor se poglavitno nanašajo na izdelovanje lastnih pridelkov*«,⁸⁵ sem se je na primer uvrščalo pridobivanje volne, »*najemniško delo najpreprostejše vrste*«, ⁸⁶ »*tista vrsta zaslужka, ki spada med domača postranska opravila, in s katero se pečajo navadni udje lastne družine*«, kar pomeni, da se domača hišna obrt ni štela med obrti. Za domačo obrt (obratna novela iz 1883 je uzakonila izraz hišna industrija, ki pa ni bil najbolj posrečen in se tudi ni prijel) je veljala tista proizvodna dejavnost, ki jo opravljajo ljudje na svojem domu bodisi kot glavni ali postranski posel, po krajevnem običaju le s pomočjo družinskih članov. Med tekstilne domače obrti so šteli platnarstvo, suknarstvo, sitarstvo, izdelavo kocev, odej, domačih preprog, izdelavo rut in jopičev, nogavic, pletenih copat, svitkov, pletenje slamnatih kit, čipkarstvo.⁸⁷

Kadar ni bilo jasno, kam sodi določena obrt ali podjetje, je o tem razsodilo politično deželno oblastvo, ki je za mnenje vprašalo trgovinsko in obrtno zbornico ter zadruge, v primeru pritožbe pa je dokončno razsodilo ministrstvo za notranje zadeve.⁸⁸

Obrti so bile razdeljene na

- proste obrti (mednje sta sodili trgovina in vsa industrija), s katerimi se je lahko ukvarjal vsakdo, ne da bi potreboval dovoljenje obrtnega oblastva, niti mu ni bilo potrebno dokazovati usposobljenosti zanjo. Pri pristojnem oblastvu je moral obrtnik samo prijaviti pričetek obrti.
- rokodelske obrti, za opravljanje katerih je bilo potrebno več spretnosti in izurjenosti, kar je bilo potrebno dokazati. Od tekstilnih obrti so mednje uvrščali rokavičarje in izdelovalce

⁸³ Obrtni red, str. 11.

⁸⁴ Obrtni red, str. 12-22.

⁸⁵ Obrtni red, str. 12.

⁸⁶ Obrtni red, str. 16.

⁸⁷ Obrtni red, str. 16; Ivan Mohorič, Problematika domače obrti v zadnjem stoletju, Slovenski etnograf, 3-4, Ljubljana 1951, str. 14-15.

⁸⁸ Obrtni red, str. 31.

obvez, klobučarje, izdelovalce oblek, čepičarje, pozamentnike, vrvarje, izdelovalce sončnikov in dežnikov, izdelovalce prešitih odev, blazin in žimnic.

- dopuščene (koncesionirane) obrti, za katere je bilo potrebno pridobiti koncesijo od obrtnih oblastev in so bile v zakonu izrecno navedene.⁸⁹

Vsak obrtnik je torej moral naznaniti začetek obratovanja pristojnim oblastem in v prijavi navesti ime, starost, bivališče, državljanstvo, s kakšnim delom se misli baviti in kje. Nato so mu izdali obrtni list, v katerem je bil naveden obseg obrtne pravice⁹⁰ in mu je služil kot legitimacija. Za prijavo rokodelske obrti je bilo potrebno priložiti tudi učno spričevalo in delavsko spričevalo o večletni delovni dobi v tej obrti ali tovarni, ki ga je moral potrditi načelnik zadruga in župan tiste občine, ki ji je rokodelski mojster pripadal. Dolžino učne in delovne dobe je določal trgovinski minister v sporazumu z ministrom za notranje zadeve in po pridobitvi mnenja trgovske in obrtniške zbornice ter zadrug. Praviloma učna doba ni smela trajati manj kot dve leti in ne biti daljša od štirih let. Prosilec je moral dokazati, da je delal najmanj dve leti kot pomočnik ali tovarniški delavec. Namesto tega je lahko predložil spričevalo strokovne šole, učne delavnice ali delovodske šole, kjer so se učenci strokovno in praktično naučili določene obrti. Te zavode je določil trgovinski minister v sporazumu s šolskim ministrom. Izjemoma so dovolili opravljati obrt prosilcu, ki je bil brez učnega spričevala, pa je delal kot pomočnik predpisano število let za vajence in pomočnike skupaj.

Zakon je dopuščal nekaj olajšav pri dokazovanju sposobnosti pri tistih rokodelskih obrteh, ki so jih ponavadi opravljale ženske (npr. šivilje). Zadostovalo je, da se je prosilka naučila obrti v družinskem krogu, pri domači obrti ali v ženski obrtni šoli.⁹¹

Za obrti, pri katerih so za obratovanje potrebovali posebna ognjišča, parne stroje, motorje, vodni pogon, in za tiste, ki bi bile lahko nevarne za sosede ali delavce, je bilo treba predhodno pridobiti dovoljenje pristojnega oblastva. Obrtnik je moral prošnji priložiti opis delavnice, stavbni načrt in izpisek iz zemljiške knjige, obrtno oblastvo pa je nato presodilo kvaliteto prostorov in kvaliteto sosednjih zemljišč. Pri obrtnikih, ki so za obratovanje potrebovali ogenj, so preverili oddaljenost sosednjih poslopij, kako so zidana in krita, če je bilo obratovanje zelo hrupno, je bilo važno, ali se dela tudi ponoči, preverjali pa so tudi, ali način obratovanja škoduje zdravju, proizvaja neprijeten vonj ali nenavaden šum. Zlasti so bili pozorni na to, da delo ni motilo šol, bolnic, cerkva in drugih javnih zavodov in poslopij. Če so se med obratovanjem pokazale določene hibe, je bila naloga oblastev, da so zahtevala od obrtnika odpravo napak, lahko pa so tudi ustavila

⁸⁹ Obrtni red, §15, str. 49-55 in §24, str. 64.

⁹⁰ Obrtni red, § 36, str. 74.

⁹¹ Obrtni red, § 11-14, str. 42-48.

obratovanje. Če delovanje obrti ni popolnoma ustrezalo predpisom, je imelo oblastvo možnost, da dovoli delovanje pod določenimi pogoji in omejitvami.⁹² Obratovanje določenih obrti,⁹³ katerih delovanje je bilo nevarnejše za delavce in okolico, je bilo lahko odobreno le na podlagi strožjih predpisov, od tekstilnih obrti pa so sem sodile sušilnice za lan in konopljo, smodilnice za volno in bombaž ter manufakture za povoskano platno. Oblastvo je tako obrt razglasilo z oglasom v zadevni občini, posebej so jo naznanili županu in sosedom ter v časopisu, ki je bil namenjen uradnim razglasom. Vsi so imeli 2-4 tedne časa za morebitne pritožbe. Po tem roku je moralo oblastvo obrat dovoliti ali zavrniti. Vsako večjo in važnejšo spremembo v delovanju obrti je bilo treba naznaniti oblastvu, ki je nato določilo, ali je potrebna nova obravnava ali ne. Če v letu dni po odobritvi obrata v njem delo ni steklo ali če se je ustavilo za več kot tri leta, je dovoljenje za obratovanje postalo neveljavno. Na obrtnikovo prošnjo sta se ta dva roka lahko podaljšala.⁹⁴

Obrtni red je tudi natančno predpisoval obseg in izvrševanje obrtnih pravic. Obseg obrti se je določal po obrtnem listu, če je šlo za proste in rokodelske obrti, ali po koncesiji, če je šlo za dopuščene obrti. Vsak obrtnik je imel pravico združevati vsa dela, ki so bila potrebna za dokončanje njegovih izdelkov. V ta namen je lahko zaposlil potrebne pomožne delavce drugih obrti, med katere so sodili tudi vajenci prostih in koncesioniranih obrti, rokodelskih pa ne. Obrtnik ni imel pravice sam izdelovati pomožnih sredstev in orodja, ki jih je potreboval za opravljanje svoje obrti. Lahko pa je neomejeno prodajal svoje in tuje blago enake vrste. Obrtni red je bil 25. februarja 1902 dopolnjen z določili, da lahko obrtnik naročila za svoje blago išče tudi izven kraja delovanja. To je lahko počel sam ali po svojih zakonitih zastopnikih ali trgovskih potnikih, ki so morali biti pri njem zaposleni in imeti posebne izkaznice, ki jih je izdajalo obrtno oblastvo. S seboj so lahko nosili le vzorce, blaga niso smeli prodajati.⁹⁵

Primer krojača Svetozarja Paunoviča

Zaradi različne zakonodaje po posameznih področjih kraljevine so lahko imeli obrtniki, ki so se preselili v drugo pokrajino, velike težave pri prijavi obrti. Tako je v Beogradu rojeni Svetozar Paunović ob preselitvi v Celje 24. februarja 1926 zaprosil za izdajo obrtnega lista za krojaštvo. Prošnji je priložil mojstrsko pismo, ki ga je izdala esnafska uprava v Beogradu, obrtni list (na podlagi katerega je samostojno izvrševal omenjeno obrt v Beogradu) in potrdilo krojaške zadruge o vplačani inkorporaciji.⁹⁶

⁹² Obrtni red, str. 65-66.

⁹³ Obrtni red, § 27, str. 66.

⁹⁴ Obrtni red, str. 66-74.

⁹⁵ Obrtni red, str. 96-99.

⁹⁶ ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 5403.

Sreski poglavar je prosil velikega župana mariborske oblasti za navodila, kako ravnati v primerih, ko prosilci iz Srbije v dokaz svoje usposobljenosti prilagajo mojstrska pisma, ki jih je izdala esnafska uprava v Beogradu. V njih je bilo navedeno, da so imenovani opravili z zakonom določeno vajeniško dobo in opravili mojstrski izpit po pravilih o mojstrskem izpitu. Sreskega poglavarja je zanimalo, ali in v kakšni meri lahko priznajo taka potrdila, ko presojuje o usposobljenosti prosilca.⁹⁷

Veliki župan je odgovoril,⁹⁸ da predpisi srbskega zakona o radnjama, ki se nanašajo na pogoje za nastop obrti in na pogoje za opravljanje mojstrskega izpita, niso enaki predpisom veljavnega obrtnega zakona v Sloveniji. Zato spričevala esnafske uprave v Beogradu in občin obrtnih združenj v Srbiji niso zadostovala za formalno dokazilo usposobljenosti, kot so jo zahtevali slovenski predpisi. Prav tako so bili različni predpisi glede pomočniških preizkušenj, zato potrdila o opravljenem pomočniškem izpitu po 13. členu srbskega zakona o radnjama niso zadostovala kot formalni dokaz o opravljenem pomočniškem izpitu po našem zakonu.

Spričevala o rednem dokončanju učne dobe in pomočniški zaposlenosti, ki sta jih izdali esnafska uprava in pristojna komora v Srbiji, pa so lahko nadomestila učna spričevala po § 104 obrtnega reda in delovna spričevala po § 81 l.c.⁹⁹

Svetozar Paunović je nato vložil prošnjo za spregled predpisov, ki so določali, da mora predložiti dokazila o formalni usposobljenosti. V njej je navedel, da je dve leti opravljal vajeniško dobo pri krojaču v Nišu, nato pa je kot pomočnik delal pri treh krojaških mojstrih v Beogradu in to pri vsakem vsaj eno leto. Ker niti mojstri niti esnafska uprava niso vodili evidence, ni mogel dobiti zahtevanega potrdila. Skliceval se je na zakon o radnjama, ki je predpisoval za pridobitev mojstrskega pisma najmanj dve leti vajeniške in najmanj pet let pomočniške dobe ter opravljen mojstrski izpit. Priložil je potrdilo zanatskega esnafa v Beogradu, da je imel tam prijavljeno obrt.¹⁰⁰

Zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju je nato sreskemu poglavarju poslala priporočilo, naj se prošnji Svetozarja Paunoviča ugoti, in zagotovila, da je izučen krojač.¹⁰¹ Svoje mnenje je posredovala tudi Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, ki je priporočila ugodno rešitev prošnje na podlagi prosilčevih dokazov, da je izučen krojač, ki je več kot tri leta delal kot pomočnik v Beogradu in imel tam po zagotovitvi zanatskega esnafa prijavljeno obrt.¹⁰²

⁹⁷ ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 5403.

⁹⁸ Pojasnilo so poslali tudi vsem obrtnim zadrugam.

⁹⁹ ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 785/1.

¹⁰⁰ ZAC, a.š. 67, E 5197/26.

¹⁰¹ ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 5403/3.

¹⁰² ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 8547.

Veliki župan se je 26. avgusta 1927 naposled odločil, da Svetozarju Paunoviču po zaslišanju obrtne zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju ter Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani na podlagi § 14 c obrtnega reda spregleda predložitve formalnih dokazil o usposobljenosti za pridobitev krojaške obrti.¹⁰³

Mestni magistrat je nato Svetozarju Paunoviču izdal obrtni list št. 5197/1926 za izvrševanje rokodelske obrti krojača, ki je bila vpisana v obrtni register pod številko 396/27. Imenovani je s tem postal tudi član zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju.¹⁰⁴

Primer tuje državljanke Frančiške Morocutti

Težave pri prijavi obrti pa so lahko imeli tudi tuji državljani.

Krojačica Frančiška Morokutti¹⁰⁵ je prosila za izdajo obrtnega lista za damsko krojaštvo v Celju. Prošnji je priložila učno spričevalo, delavsko knjižico in potrdilo pristojne obrtne zadruga o plačani inkorporaciji. Spričevala o pomočniškem izpitu ni imela, ker jih nekdanja zadruga v Žalcu šiviljam ni izdajala, bila pa je osemnajst let zaposlena kot pomočnica v damskem modnem salonu gospe Kosole, kar je bilo razvidno iz delavske knjižice.¹⁰⁶

Na mestnem magistratu so ugotovili, da gospa Morokutti po zakonu ne pripada v občino Celje in da ni vpisana v domovinski matici. Po delavski knjižici je bila namreč pristojna v Italiji. Na podlagi naredbe Ministrstva za trgovino in industrijo¹⁰⁷ so jo povabili na razgovor in podali poročilo, da se ji za šiviljsko obrt lahko izda dovoljenje. Ugotovili so, da je šivilja Morokutti italijanska državljanka slovenske narodnosti, rojena v občini Petrovče, in da je že zaprosila za jugoslovansko državljanstvo. Bila je še nekaznovana, moralno in politično neoporečna ter ni bila komunistka ali članica kakšne proti državi uperjene stranke.

Na podlagi odloka velikega župana mariborske oblasti o dovolitvi obrti ji je nato celjski mestni magistrat izdal obrtni list za izvrševanje rokodelske obrti damske krojačice.¹⁰⁸

3.2 OBRTNI ZAKON IZ 1931

Priprave za nov obrtni zakon, ki bi veljal za celo državo, so se začele že v prvih letih po združitvi. Zbornica je po strokovnih organizacijah izvedla obsežno anketo glede načelnih vprašanj za

¹⁰³ ZAC, a.š. 67, E 5197/26, št. 251/5.

¹⁰⁴ ZAC, a.š. 67, E 5197/26.

¹⁰⁵ Priimek Morokutti je napisan vsakič drugače (Morocutti, Morokuti, Morokutti), sama se je podpisovala Morokutti, v uradno izdanem obrtnem listu je Morocutti.

¹⁰⁶ ZAC, a.š. 68, E 6549/27, št. 1770.

¹⁰⁷ ZAC, a.š. 68, E 6549/27, dopis št. 17768/III, z dne 2. 11. 1926, ki je določal, da je potrebno izprašati vsakega tujca, ki prosi za obrtni list in podati o njem poročilo s predpisanimi podatki v 24 točkah.

¹⁰⁸ ZAC, a.š. 68, E 6549/27.

pripravo zakona. Na podlagi poveljnih izkušenj so želeli odpraviti pomanjkljivosti starega zakona in predvsem zavarovati interes strokovne usposobljenosti. Izenačenje obrtne zakonodaje pa je bila težka naloga, kajti pristojne oblasti so imele glede temeljnih načel, ki naj bi jih vseboval novi zakon, tako različna in nasprotujoča stališča, da se je iskanje kompromisnih rešitev zavleklo za desetletje. Zaradi velikih gospodarskih in kulturnih razlik med pokrajinami, ki so imele vsaka svojo tradicijo, nepoznavanja obrtnopravnih in gospodarskih razmer in nerazumevanja potreb ostalih je prišlo do tega, da je vsaka pokrajina zahtevala sprejetje takega zakona, ki bi vseboval pretežno njene predpise. Položaj se je še poslabšal, ko so začeli razpravljati o vprašanju sistema zbornic in o tem, ali naj bodo zbornice obrtne oblasti prve stopnje.¹⁰⁹ Slovenski obrtniki so zahtevali poostreitev pogojev za prijavo rokodelske obrti in uvedbo mojstrskih izpitov poleg obstoječih vajeniških in pomočniških. Pri zahtevi so vztrajali, čeprav so želeli na jugu države to določilo omiliti, kar pa bi za Slovenijo pomenilo katastrofo.¹¹⁰

Glede gospodarskih in pridobitnih zadrug so sklenili, da bodo morale poslovati po določenih obrtnega reda, zadruge obrtnikov pa naj bi bile obvezna združenja. Menili so, naj pristojnost obrtnih oblasti prve stopnje ostane enaka, želeli so le, da bi obrtne zadruge imele več vpliva pri reševanju obrtnih zadev.¹¹¹

Obrtni zakon je bil objavljen v Službenih novinah Kraljevine Jugoslavije 9. novembra 1931, začel pa je veljati 9. marca 1932.¹¹²

Zakon je določal, da je obrt vsako poslovanje, ki je redno, samostojno, pridobitno in ni z zakonom prepovedano.

Iz zakona je bila med drugim izvzeta kmetijska proizvodnja, med katero je naštetu gojenje sviloprejk in hišna dejavnost, ki jo opravlja posameznik samostojno po krajevnih običajih, brez pravice sprejemati naročila, sam ali s pomočjo družinskih članov v prostorih svojega stanovanja.¹¹³

Zakon je delil obrti na:

- obrti, ki se izvajajo na osnovi pooblastitve občinskega upravnega oblastva
- obrti, ki se izvajajo na podlagi dovolitve občinskega upravnega oblastva
- obrti, za katere je potrebno predhodno predložiti potrdilo o strokovni izobrazbi (§23)

Zakon je določal, da lahko po smrti imetnika obrti na osnovi prejšnjega pooblastila ali dovoljenja nadaljuje obrt vdova in mladoletni otroci (vnuki), ki imajo pravico do dedovanja. Vdova je imela to pravico do ponovne poroke, otroci pa do polnoletnosti. Vdova ni bila dolžna nastaviti

¹⁰⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1929.II, str. 203 in 1924.II, str. 67.

¹¹⁰ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.I., str. 54-58.

¹¹¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1924.II, str. 86-89.

¹¹² Rudolf Sterle, Zakon o obrtih, Ljubljana 1933 (v nadaljevanju Ob. z.).

poslovodje, razen pri rokodelskih obrteh, za katere je bila potrebna strokovna usposobljenost. Te obrti je določil minister za trgovino in industrijo v »Pravilniku o postavljanju poslovodij v rokodelskih obrtih, ki jih vodijo vdove« z dne 8. avgusta 1933.¹¹⁴

Od tekstilnih obrti so med rokodelske obrti spadale:

- vrvarji in predelovalci kozje volne
- pozamentniki, izdelovalci vrvic in trakov
- barvarji (barvanje oblek, tkanin in preje) in kemijski čistilci teh predmetov
- izdelovalci prešitih odej, bombaževinarji
- prejci in tkalci
- krojači oblek
- krojači ženskih oblek in perila
- krojači za kmečke obleke
- rokavičarji, bandažisti
- izdelovalci dežnikov in sončnikov
- klobučarji, kaparji, izdelovalci narodnih kap in fesov
- modisti

Nekaterih od naštetih obrti v Sloveniji niso poznali. Predelovalci kozje volne (mutavdžije) so bili tisti, ki so iz domače kozje volne izdelovali volnene kape, kučme in druge oblačilne kose za preprosto ljudstvo. Bombaževinarji (pamuklijaši) so izdelovali '*pamuklije*', z vato podložene oprsnike, moške in ženske zimske suknjiče ipd.

Krojači so se delili na krojače in t.i. kmečke krojače. Mejo med obema obrtoma je določilo Ministrstvo za trgovino in industrijo na predlog Zanatske komore v Beogradu, tako da so bili kmečki krojači tisti obrtniki, ki so izdelovali obleke za kmečke potrebe iz debelega domačega sukna.¹¹⁵

V nasprotju z zahtevami pletilcev pa pletilska obrt ni bila priznana za rokodelsko. Obrt je sicer že bila uvrščena med rokodelske, tik pred sprejetjem novega obrtnega zakona pa so jo iz povsem neznanih razlogov črtali. Uprava je takoj po ustanovitvi združenja ponovno načela to pomembno vprašanje in je poslala zahtevo za priznanje rokodelske obrti z obširno in stvarno argumentacijo. Kr. banska uprava in zbornica za TOI sta vlogo s primernim pojasnilom podprli ter priporočili

¹¹³ Ob. z., str. 1-8.

¹¹⁴ Ob. z., str. 21.

¹¹⁵ Ob. z., str. 27-30.

pozitivno rešitev. Nato so intervenirali še pri inšpektorju ministrstva trgovine in industrije dr. Avgustu Pavletiču, s posebnimi dopisi so se obrnili tudi na ministra dr. Alberta Kramerja in Ivana Puclja ter na vse narodne poslance iz Dravske banovine s prošnjo, naj zastavijo svoj vpliv za doseg njihove zahteve. Kljub vsej podpori pa niso imeli uspeha. Za rokodelske obrti so bile priznane več ali manj vse sorodne stroke, npr. predilci in tkalci, copatarji, čizmarji, opančarji, pletilska obrt pa ne. Čeprav pletilstvo ni bilo več razdeljeno samo na perilo, nogavice, čepice in podobno, ampak so izdelovali vse vrste vrhnjih in spodnjih oblačil, od preproste otroške konfekcije do kompliciranih ženskih kostimov in plaščev ter do razkošnega spodnjega perila vseh vrst in kvalitet za moške in ženske. Pletilci so morali poleg tega poznati mehanizme najrazličnejših strojev, znati so morali prikrojevati in konfekcionirati, poznati so morali surovine in znati so morali kalkulirati. Vse to bi moralo zadostovati za priznanje rokodelske obrti in tako omogočiti delovanje samo tistim, ki so lahko dokazali popolno usposobljenost. S tem, da obrt ni bila priznana kot rokodelska, so šli na roke vsem tistim, ki so ljudi mamili k nakupu pletilskih strojev in jih reklamirali z gesli: *»Kdor kupi pri nas stroj, dobi brezplačen poduk in lahko izdeluje vse vrste pletenin brez obrtnega dovoljenja.«* Takim družbam bi seveda priznanje obrti za rokodelsko prekrižalo račune.¹¹⁶ Kljub vsem prizadevanjem in argumentaciji pa je bila pletilska obrt razglašena za rokodelsko šele aprila 1936.¹¹⁷

Združenje krojačev in krojačic v Kranju je menilo, da imajo okrožni odbori in združenja različna merila pri izjavah za pripustitev k mojstrskemu izpitu in da različno ravnaajo pri izpitih samih. Zato so okrožnemu odboru v Ljubljani navedli nekaj primerov in prosili odbor, naj to uredi pri zbornici. Združenje na Jesenicah ni delalo nobene razlike med damskimi krojačicami in šiviljami. Kdor je naredil izpit za šiviljstvo, je lahko delal neomejeno s pomočnicami in vajenkami. V Celju so pripuščali k izpitu za damsko krojačico ne glede na pomočniško dobo, le s to razliko, da so pomočnice, ki niso imele zadosti pomočniške dobe, bolj podrobno spraševali. V Novem mestu so imele šivilje, ki so bile proste po starem zakonu, pravico do polne obrti. Zaradi tega je združenje prosilo zbornico, naj to čimprej uredi in poenoti. Zanimalo jih je, kako naj postopajo s šiviljami, ki so dobile obrt za šiviljstvo po novem zakonu in so že priglasi le vaje nke in pomočnice, ker so tudi v združenju prej tako delali. Imeli so nekaj primerov šivilj, ki so imele po starem zakonu obrt, pa so jo odložile, sedaj pa so na novo dobile obrtni list za šiviljstvo na podlagi starega obrtnega lista, po katerem so prej imele vse pravice do vajenk in pomočnic. Z okrožnega odbora so odgovorili, da morajo imeti damske krojačice polno učno dobo, kot jo je določilo združenje. Po prestani učni dobi morajo opraviti pomočniški izpit, nato dovršiti triletno

¹¹⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 10-13.

pomočniško dobo in opraviti mojstrski izpit, nakar lahko dobijo pooblastilo za izvrševanje obrti (§ 23 ob. z., odstavek 1, točka 48)

Za šivilje je veljala olajšava po § 30. Ker minister za trgovino in industrijo še ni izdal pravilnika k temu paragrafu, je zbornica zahtevala od šivilj dveletno učno dobo (po odloku banske uprave), nato so se lahko prijavile k mojstrskemu izpitu. Niso pa imele pravice krojiti in do izida pravilnika imeti pomočnic.¹¹⁸

Zbornica je nato zaradi obsega in razmejitve obrtnih pravic krojačev in krojačic na združenja poslala dopis, da naj se izjasnijo v dveh primerih: ali so krojači, ki so po starem obrtnem redu bili izdelovalci oblek in so po takratnem običaju izdelovali tudi nekatere vrste ženskih oblek, predvsem damske plašče, upravičeni tudi po novem zakonu opravljati ta dela in ali so krojači po novem zakonu, kjer so označeni kot krojači oblek, upravičeni delati oblačila vsake vrste, torej tudi tista, ki sodijo v delokrog krojačev ženskih oblek in perila.

Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov v Ljubljani je odgovorilo, da so krojači v splošnem smeli izdelovati vsa moška oblačila, od damskih pa le plašče in površnike, ki so se izdelovali po angleškem kroju. Vendar so nekateri krojači izdelovali tudi ženska oblačila, ki so spadala v delokrog krojačic, te pravice pa je smatrati za pridobljene, tako da naj bi se jim jih priznalo tudi poslej.

Krojači po novem obrtnem zakonu pa so imeli po mnenju združenja enake pravice kot prejšnji, to je izdelovanje moških oblek, od damskih pa le plašče in površnike po angleškem kroju. Če pa je kateri hotel izdelovati tudi ženska oblačila, je moral poleg izpita za moško stroko opraviti tudi izpit iz damske stroke.

V ostalem pa je ostal delokrog krojačev, krojačic in šivilj enak kot prej. Tudi izpitna snov je ostala enaka, kjer pa naj bi izdelovali damske plašče in jopice, naj tega ne bi počeli začetniki, ampak samo mojstri z večletno prakso.¹¹⁹

Združenje je nato prejelo pritožbo 50 krojačev. Usmerjena je bila proti krojačem izdelovalcem ženskih oblek, posebno proti tistim, ki so imeli napis *Krojač za dame in gospode*. Združenje je predložilo omenjeno pritožbo v smislu § 136 / 2 obrtnega zakona preko zbornice banski upravi in priložilo pripombo, da so dobili krojači 9. februarja 1932 po starem zakonu obrtne liste z označbo krojač in na podlagi teh neovirano izdelovali tista ženska oblačila, ki so podobna moškim oblekam, kostime, plašče in podobno.¹²⁰

¹¹⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937, str. 2-7.

¹¹⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 659/34.

¹¹⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 14-15.

Ministrstvo je pri pripravi določitve delokroga klobučarjev in modistinj pozvalo združenja, naj pojasnijo svoja stališča. Ljubljansko združenje krojačev je poudarilo, da je delo klobučarjev izključno izdelovanje moških klobukov, od ženskih klobukov iz klobučevine, volne in zajčje dlake pa so spadali v njihov delokrog samo taki, ki so jih naredili strojno. V delokrog modistinj je spadalo izdelovanje vseh ženskih klobukov, tistih iz klobučevine, volne, zajčje dlake pa samo v primeru, da so jih izdelale z ročnim delom.

Okraševanje damskih klobukov je bilo vedno izključna pravica modistinj in klobučarji, ki so si v zadnjem času prisvajali to delo, so v ta namen začeli zaposlovati šivilje in modistke. Združenje je zbornico prosilo, da se zavzame za modistke in prepreči, da bi v delokrog klobučarjev prišla kakšna druga izdelava damskih klobukov razen strojne.¹²¹

Zbornica je okrožne odbore obrtnih združenj prosila za mnenje v zadevi poseganja krojačic v obrtno pravico krznarjev. V nekem primeru je namreč obrtno oblastvo zavzelo stališče, da je krojačica upravičena do šivanja krznenih ovratnikov na plašče. Krznarji niso ugovarjali, so pa menili, da je pravica krojačic omejena samo na to, da ovratnik prišijejo, ne smejo pa kože razrezati, skrojiti in zašiti s krznarskim strojem – ne smejo je torej pripraviti za našivanje na plašč. Krojačice pa so si to pravico prisvojile.¹²²

Združenje krojačev in sorodnih strok iz Ljubljane je nato odgovorilo, da je po mnenju pri njih včlanjenih krznarjev razrezovanje kože, krojenje in šivanje prikrojenih delov s krznarskim strojem obrtna pravica krznarjev. Krojači in krojačice smejo našiti samo že pripravljene ovratnike. Pripomnili so sicer, da se del krojačic s tem ni strinjal, vendar svojega stališča niso mogle zadovoljivo utemeljiti.¹²³

Mnenje krojačev iz združenja v Ložu je bilo, da imajo krojačice enako pravico kot krojači, ki prirezujejo krznene ovratnike in jih šivajo na plašče in kožuhe. Če si krznarji to pravico pridržujejo zase, jo je treba krojačem in krojačicam prepovedati, kar pa po njihovem mnenju ne bi bilo prav. Običajno je, posebno na deželi, da tisti, ki napravi obleko, prišije tudi krzneno podlago in krznen ovratnik.¹²⁴

Tudi v združenju krojačev in krojačic iz Kranja so menili, da je prikrojevanje in šivanje kož krznarsko delo, če pa prišije šivilja že izdelan ovratnik na plašč, je to samo dovršitev plašča. To je bilo tudi prej krznarsko delo, najsibo v moški ali ženski modi, le na podeželju, kjer ni bilo krznarjev, so šivali krojači sami, ker je bilo pošiljanje v mesto neprikladno in predrago.¹²⁵

¹²⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 11.

¹²¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 13-14.

¹²² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 235/33.

¹²³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 279/33.

¹²⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 258/33.

¹²⁵ AS 448 TOI, Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani, fascikel 5/54, št. 279/33.

Strokovno izobrazbo so morali prosilci za rokodelsko obrt dokazati s spričevalom o opravljenem pomočniškem in mojstrskem izpitu (§§ 282 in 312) ali s spričevalom o opravljenih izpitih strokovnih šol, ki jih je določil minister za trgovino in industrijo (§ 26). Kdor je na podlagi izobrazbe dobil dovoljenje za opravljanje rokodelske obrti, je imel pravico do naziva mojster.¹²⁶ Za obrti, ki so jih opravljali na tovarniški način, dokaz o strokovni izobrazbi ni bil potreben. Zagrožena kazen za tistega, ki je prijavil tovarniško obrt, opravljal pa je rokodelsko, je bila od 50 do 6000 dinarjev (§ 398/7).¹²⁷

Pomočniški izpit je lahko opravljal vsak, ki je dokazal, da je pismen in da se je učil svojega rokodelstva kot vajenec pri rokodelcu, ali če je s potrdilom dokazal, da se je učil predpisano dobo v tovarniškem obratu ali v tovarniški delavnici. Končati je moral tudi nadaljevalno strokovno šolo, če je obstajala v kraju, kjer je bil zaposlen.

Mojstrski izpit je lahko opravljal tisti, ki je dokazal s poslovno (delovno) knjižico, da je bil po opravljenem pomočniškem izpitu vsaj tri leta zaposlen kot pomočnik ali tovarniški delavec v tisti obrti.¹²⁸

Kot dokaz predpisane učne dobe je lahko služilo tudi spričevalo strokovnega učnega zavoda ali štiriletne srednje ali podobne šole, poleg katere je kandidat obiskoval tudi poseben strokovni tečaj s praktičnim usposabljanjem.

Za izvrševanje nekaterih rokodelskih obrti, ki so jih večinoma opravljale ženske, kot npr. izdelovanje ženskih klobukov in čipk, šivanje ženskih ter otroških oblačil in perila, tkanje, vezenje in podobno, je minister za trgovino in obrt po zaslišanju zbornice lahko določil krajšo učno dobo, skrajšal pomočniško zaposlitev ali dovolil, da se čas, prebit pri strokovnem delu, všteje v rok pomočniške zaposlitve, lahko je prošilke za obrt sploh oprostil dokazovanja o uku in zaposlitvi. Mojstrski izpit, za katerega je minister za trgovino in industrijo predpisal podrobnejše odredbe s pravilnikom (§ 30),¹²⁹ pa so ženske morale opraviti.

V zvezi z izvajanjem teh določil so člani ljubljanskega združenja krojačev in sorodnih obrti okrožnemu odboru predlagali, da se damsko krojaško delo ne uvrsti med primere, v katerih se sme v okviru hišnega dela sprejemati naročila (§ 1, 17); da se za učno dobo prizna poleg štirih razredov srednje šole samo tečaj, ki traja najmanj dve leti in da se za šivanje ženskih oblek ne daje za področje dravske banovine nobenih ugodnosti.¹³⁰

¹²⁶ Ob.z., str. 31-32.

¹²⁷ Ob.z., str. 245.

¹²⁸ Ob.z., str. 32-33.

¹²⁹ Ob.z., str. 35.

¹³⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 427/33.

Skupno združenje obrtnikov v Stični je prosilo ljubljanski okrožni odbor za pojasnilo, ali šivilje potrebujejo tri leta pomočniške dobe, ali lahko za obrt zaprosijo že prej in ali morajo za to zaprositi tudi zbornico. Odgovorili so jim, da morajo imeti šivilje dve leti učne dobe, nato se lahko prijavijo k mojstrski preizkušnji pri zbornici. Brez mojstrskega izpita niso mogle dobiti obrtnega lista. Pomočniška doba pa je bila za šiviljo obvezna le v primeru, če je hotela priprojevat tudi moške obleke.¹³¹

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je k osnutkom teh pravilnikov dala svoje mnenje, in sicer, da za slovenske kraje zgoraj navedene olajšave za ženske obrti ne smejo priti v poštev za izdelovalke damskih klobukov in za šivilje ženskih in otroških oblek in perila, ker sta stroki zahtevali popolno in neskrajšano prakso.¹³²

Z uredbo ministra za trgovino in industrijo z dne 9. marca 1935 so te ženske obrti uvedli. V njej so bile predpisane posebne olajšave pri polaganju mojstrskih izpitov, obenem pa je omejila delokrog šivilj in jih ločila od ženskih krojačic, ki so morale dokazati polno usposobljenost.¹³³

Vsi obrtni lokali, prodajalne, poslovalnice, pisarne, delavnice in skladišča so morali biti zaprti ob nedeljah, na državne praznike in ob delavnikih med 20. in 5. uro. To ni veljalo za tista industrijska podjetja, kjer je moralo delo zaradi načina proizvodnje teči neprekinjeno. Izjeme so bile navedene v uredbi, ki jo je izdalo Ministrstvo za trgovino in industrijo. Obrtnik in njegovi družinski člani pa so lahko bivali in poslovali v lokalu tudi takrat, ko je bil lokal zaprt. Delovni čas pomožnega osebja so urejali predpisi za zaščito delavcev.¹³⁴ Precej razburjenja pa je bila deležna banska uredba o odpiranju in zapiranju obrtniških obratov z dne 20. novembra 1934. Kr. banska uprava je ustregla intervenciji zbornice in uredbo začasno odpravila ter uvedla nedeljski počitek v Ljubljani in Mariboru samo za brivsko stroko.¹³⁵ Brivski mojstri so se namreč že po sprejetju uredbe iz leta 1929 k podbanu poslali delegacijo ljubljanske in mariborske zadruga in mu izročili resolucijo z zahtevo, da se jim nedeljski počitek zopet uvede (to so si priborili že 1. avgusta 1918). Poudarili so, da je njihov poklic že sam po sebi škodljiv, da ves dan tičijo v zatohlih, majhnih

¹³¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/40, št. 351/34.

¹³² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932.I., str. 52-55.

¹³³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I., str. 25.

¹³⁴ Ob.z., str. 124-127; predpise o zaščiti delavcev so urejali Zakon o zaščiti delavcev z dne 28. 2. 1922, spremenjen in dopolnjen 28. 3. 1928; Zakon o inšpekciji dela z dne 30. 12. 1921; Uredba o razdelitvi kraljevine na 10 inšpekcij dela... z dne 16. 3. 1926, spremenjena in dopolnjena 13. 7. 1926 in 29. 3. 1927; Pravilnik o higienskih in tehničnih varnostnih odredbah v podjetjih z dne 25. 10. 1921, dodatek 12. 12. 1924; Odpiranje in zapiranje trgovinskih in obrtnih obratovalnic in delovni čas pomožnega osebja v uredbi z dne 16. 4. 1929, spremenjeni dne 5. 5. 1931 in v banovi uredbi z dne 6. 5. 1930; Razglas glede plačljivosti nadurnega dela v industrijskih in rudarskih podjetjih z dne 16. 6. 1931; Pravilnik o zaposlovanju inozemskih delavcev z dne 24. 11. 1925; Razglas o zaposlitvi češkoslovaških državljanov v Jugoslaviji z dne 7. 2. 1931.

prostorih, zato si kot vsi kristjani zaslužijo vsaj v nedeljo oddih na svežem zraku. Poleg tega mojstri niso mogli sami delati, ker pa je bilo vajencem ob nedeljah delo z zakonom prepovedano, bi morali zaposliti pomočnike, s čimer bi imeli več stroškov kot zaslužka.¹³⁵

Razprodaje blaga so bile mogoče samo po predhodni odobritvi pristojnega oblastva in to le ob posebnih priložnostih, kot je bila smrt obrtnika, selitev obrti v drug kraj, prostovoljna opustitev obrti ali določenega dela obrti ali zaradi elementarne nesreče (§ 158). Odobritev razprodaje je dobil obrtnik, ki je opravljal obrt najmanj 24 mesecev brez prekinitve, izjeme so bile dovoljene le ob smrti obrtnika ali ob elementarnih nesrečah. Po razprodaji so morali lokal zapreti, razen ob selitvi iz kraja, ob elementarni nesreči, ali če je lastnik v njem začel opravljati drugo obrt (§ 161). Kdor je dobil dovoljenje za razprodajo, ni smel dve leti opravljati obrti, pri kateri bi lahko prodajal blago, ki je bilo na razprodaji, njegovim družinskim članom pa je bilo to prepovedano za dobo enega leta (§ 162). V času razprodaje se v lokal ni smelo naročati novega blaga (§ 165). Že objavljene razprodaje imetnik obrti ni smel prekiniti, če pa jo je, se je s tem smatrala za končano (§ 167). Vsi prekrški zoper zakon so bili kaznovani.¹³⁷

Obrtnik je lahko prekinil poslovanje za leto dni, za nadaljevanje dela pa je potreboval novo pooblastilo ali dovoljenje. Staro dovoljenje je moral vrniti pristojnemu upravnemu oblastvu. Rok za začetek poslovanja se je na prošnjo lahko podaljšal za šest mesecev.¹³⁸

V 8. poglavju je zakon obravnaval sejme in tržne dneve. Sejme so lahko imeli večkrat na leto, razen ob nedeljah in dnevih, ko so morali biti lokali zaprti. Dovoljenja so podeljevali glede na krajevne in gospodarske razmere in glede na število že odobrenih sejmov. Sejma niso odobrili, če je bil na isti dan ali v razmaku 15 dni sejem v okolici 20 km. Tržni dnevi so bili lahko vsak dan ali na določen dan v tednu. Dovoljenja zanje je izdajal ban po predhodnem posvetu z zbornico glede na število prebivalstva in oziraje se na krajevne razmere in potrebe. Na sejmihi in ob tržnih dneh so med drugim lahko prodajali vse predmete domače hišne obrti. Vsaka občina je morala izdelati sejmski in tržni red, ki ga je odobril ban.¹³⁹

¹³⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I, str. 18-43.

¹³⁶ Jugoslovanski obrtnik, I, št.12, 13.6.1930.

¹³⁷ Ob.z., str. 127-131 in 245-250.

¹³⁸ Ob.z., str. 131-133.

¹³⁹ Ob.z., str. 139-142.

4 DELOVNOPRAVNI IN SOCIALNOPOLITIČNI POLOŽAJ POMOŽNEGA OSEBJA PRI TEKSTILNIH OBRTH

Tako avstrijski obrtni red kot jugoslovanski zakon o obrtih iz leta 1931 sta vsebovala določbe, ki so se nanašale na pomožno osebje, zaposleno pri obrtnikih.

Obrtni red iz leta 1859 je obsegal tudi določila, ki so se nanašala na delovna razmerja, čeprav še ne v smislu zaščite delavcev. Delovni čas v obrtnih delavnicah sploh ni bil omejen, na zaščito žensk in mladine so začeli misliti šele 1884, nočno delo žensk je bilo prepovedano leta 1911, vendar le v podjetjih, ki so zaposlovala več kot deset delavcev.¹⁴⁰

Zakon, sprejet 16. januarja 1895 je določal, da ob nedeljah obrtne delavnice ne smejo obratovati. Izjeme so bile navedene v 3. in 6. členu. Od tekstilnih obrti so ob nedeljah lahko delale naslednje:

- belilstvo: v obrtnem oddelku belilnice so nujno potrebni delavci lahko delali največ dve uri in to do 9h zjutraj

za polivanje preje in tkanin, ležečih na belišču, eno uro dopoldne in eno uro popoldne

- barvarstvo: v barvarstvu na črno je bilo dovoljeno nadziranje oksidacijskih izb
v barvarstvu z indigom je bilo dovoljeno mešanje vsebine v indigovih čebrih
v barvarstvu svile so lahko dokončali kemične procese, ko so se pričeli v soboto dopoldne, vendar največ do 12. ure

Nadomestni počitek je nato znašal 24 ur prihodnjo nedeljo.

- tiskanje tkanin¹⁴¹

V 6. poglavju obrtnega reda iz leta 1885 je bilo določeno, da pravno razmerje med obrtnikom in pomožnim osebjem ureja pogodba o delu, ki mora ustrezati zakonom. Delodajalec in delojemalec sta lahko sama sklenila pogodbo le, če sta bila polnoletna, v nasprotnem primeru sta morala imeti privoljenje zakonitega zastopnika.

Pomožni delavci so bili

- pomočniki
- tovarniški delavci
- vajenci
- tisti, ki so v obrti opravljali pomožne službe nižje vrste (in niso spadali med osebe, naštet v V. d členu razglasnega patenta omenjenega zakona)

¹⁴⁰ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1996, str. 496.

¹⁴¹ Obrtni red, str. 115-128.

Pomožni delavci niso mogli biti člani obrtnikove družine. Delo je bilo velikokrat povezano z različnimi nevarnostmi za zdravje in življenje delavcev, zato je vsak obrtnik moral poskrbeti za odpravo ali vsaj zmanjšanje teh nevarnosti. Dolžan je bil vzdrževati in zaščititi stroje in naprave, da so bile varne za delavce, ter skrbeti za to, da so bili delovni prostori kolikor mogoče svetli, zračni in čisti. Svojim delavcem ni smel oddajati stanovanj, ki bi bili zdravju škodljivi. Zakon pa je nalagal tudi delavcem, da morajo biti pazljivi pri nevarnih opravilih (§ 74). Obrtno oblastvo je lahko kaznovalo obrtnike, ki se predpisov niso držali (§ 131 in 132), če pa je prišlo do poškodbe ali celo smrti delavca, so proti obrtniku uvedli kazenski postopek. Poškodovani delavec pa je imel pravico zahtevati odškodnino.¹⁴²

Dolžnosti delavcev so bile navedene v § 76. Delodajalcu so morali izkazovati zvestobo, poslušnost in spoštovanje, se spodobno vesti, delati predpisan delovni čas, delati po najboljših močeh ipd. Ni pa jim bilo treba opravljati domačih hišnih del. Zaradi neopravljanja dolžnosti so bili lahko odpuščeni brez odpovedi (§ 82).¹⁴³

O višini plače, njenem izplačevanju in odpovednem roku so se dogovorili ob sklepanju delovne pogodbe (§77). Če dogovora o izplačilu plače ni bilo, je zakon zahteval, da se mezda izplačuje vsak teden, delavcem, ki delajo po kosu ali na akord, pa takoj po opravljenem delu. V primeru stečaja so pomožni delavci imeli pravico zahtevati izplačilo plače, šele potem so prišli na vrsto drugi upniki. Ta pravica je obsegala vsa neizplačana plačila za zadnje leto pred uvedbo stečaja. Zakon je skušal zaščititi delavce pred izkoriščanjem, tako da je natančno določal, kako se mora mezda izplačevati. Obrtniki so morali plačevati delavcem v gotovini, lahko so jim sicer oddajali stanovanje, jim zaračunali kurivo, zdravila, zdravniško pomoč, orodje in material, v nekaterih primerih pa tudi hrano, če cena ni presegala nabavne. Prav tako je bilo prepovedano izplačevanje mezd v gostilnah in krčmah. Zakon ni določal, da morajo plačo izročiti delavcu samemu, tako da so pri mladoletnih osebah plačo dajali staršem ali varuhom. Obrtniki, ki se zakona niso držali, so bili kaznovani z globo (§ 133).¹⁴⁴ Pomožni delavec je v vsakem trenutku lahko zahteval plačo v gotovini, čeprav mu je obrtniknamesto plačila že izročil nedovoljeno blago, le-tega pa ni bil dolžan vrniti delodajalcu. Da pa se ne bi delavec neupravičeno okoristil, je moral dati blago, ki si ga ni prislužil, v bolniško blagajno podjetja, zadruga ali ubožnemu skladu.¹⁴⁵

Vsi delavci so morali imeti delavske knjižice, ki jih je izdal občinski urad. Ponarejanje ali napačno dajanje podatkov v delavski knjižici se je obravnavalo po kazenskem zakoniku.¹⁴⁶

¹⁴² Obrtni red, str. 107-114.

¹⁴³ Obrtni red, § 76, str. 128-129.

¹⁴⁴ Obrtni red, str. 130-132.

¹⁴⁵ Obrtni red, str. 132-133.

¹⁴⁶ Obrtni red, str. 133-139.

Delavec je bil lahko odpuščen brez odpovedi, sam pa je lahko odpovedal le v primerih, ki jih je določal zakon v § 82 in 82 a. V primeru prenehanja obratovanja ali smrti delavca se je razmerje prekinilo samo po sebi. Kadar pa je delavec izgubil delo zaradi prostovoljne opustitve obrti ali zaradi obrtnikove krivde, je imel pravico zahtevati odškodnino za izgubo odpovednega roka (§ 83). Če je obrtnik odpustil delavca brez zakonskih razlogov ali dal delavcu razlog, da je ta sam pretrgal delovno razmerje, mu je bil dolžan povrniti plačo in druge dogovorjene ugodnosti za ves odpovedni rok (§ 84). To je veljalo tudi za učno delovno razmerje. Zakon je določal tudi posledice, ki zadenejo delavca, ki je predčasno brez vzroka zapustil delodajalca (§ 85).¹⁴⁷ Obrtnik je bil dolžan upoštevati pravico do odmora med delom. Odmori so bili razporejeni glede na dolžino delovnega časa. Če je delo trajalo ves dan, naj bi delavci imeli enourni opoldanski odmor in po četrto ure dopoldne in popoldne. V primeru, da je delo dopoldne ali popoldne trajalo manj kot pet ur, odmor ni bil obvezen. Vendar pa so odmore lahko prestavili na drug čas v tistih obrtéh, kjer bi bilo škodljivo, če bi se delo ustavilo. Ministrstvo za trgovino je sporazumno z ministrstvom za notranje zadeve ter obrtnimi in trgovskimi zbornicami določilo obrti, kjer so bile izjeme dovoljene.¹⁴⁸ Obrtniki, ki tega določila niso spoštovali, so bili lahko kaznovani (§ 133).¹⁴⁹ Zakon je določal tudi omejitve, ki so veljale za mladoletne pomožne delavce (do 16. leta) in ženske. Obrtnik ni smel zaposliti osebe, mlajše od 12 let. Delavci med 12. in 16. letom so lahko opravljali le dela, ki niso škodila njihovemu zdravju in telesnemu razvoju ali jim branila opravljati zakonite šolske obveznosti. Niso smeli delati ponoči in ne več kot osem ur dnevno. Izjeme je dovolilo trgovsko ministrstvo, v tekstilnih obrtéh je bilo to dovoljeno le v tkalnicah (filandah) za svilo. Ponoči naj ne bi delale ženske, za mlade matere pa je bilo določeno, da jih smejo zaposliti šele štiri tedne po porodu.¹⁵⁰

V prvi Jugoslaviji je bila ena prvih uzakonitev s področja delovnega prava pravilnik o higienskih in tehnično-varnostnih odredbah v podjetju leta 1921 in dodatek leta 1924. Po prvi svetovni vojni je bil uzakonjen tudi 8 urni dnevni oziroma 48 urni tedenski delavnik.¹⁵¹

Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922 je v § 6 določal, da je razen v industrijskih in rudarskih podjetjih delovni čas lahko trajal od 8 do 10 ur, glede na naravo in težo posla. Ministrstvo za socialno politiko je izdelalo ustrezne pravilnike, zbornica pa je podala svoje mnenje. V obrtnih podjetjih je bilo pomožno osebje lahko zaposleno do 10 ur dnevno oziroma 60 ur tedensko. Izjeme so bile grafične obrti, podjetja za kemično pranje, čiščenje in barvanje oblek in perila,

¹⁴⁷ Obrtni red, str. 142-143.

¹⁴⁸ Obrtni red, str. 114-115.

¹⁴⁹ Obrtni red, str. 193.

¹⁵⁰ Obrtni red, str. 151-156.

¹⁵¹ Sergij Vilfan, nav. delo, str. 495-499.

podjetja, v katerih so strojili kože s taninom ter vsa dela v tunelih, kjer je bil delovni čas do 8 ur dnevno. Glede odpiralnega časa so v smislu § 13 zakona o zaščiti delavcev menili, naj se določi po lokalnih razmerah in potrebah.¹⁵²

Z uredbo o odpiranju in zapiranju trgovinskih in obrtnih obratovalnic ter o delovnem času pomožnega osebja v njih, ki jo je izdalo ministrstvo za socialno politiko 3. maja 1928, niso bili zadovoljni niti delodajalci niti uslužbenci. Uredba je temeljila na šest let starem zakonu o zaščiti delavcev, pri tem pa niso upoštevali spremenjenih gospodarskih razmer. Večina trgovcev in obrtnikov je menila, da delovnega časa nikakor ne bi smeli skrajšati pod mejo, ki je bila običajna v posameznih strokah, v nasprotnem primeru bi to škodovalo domači proizvodnji. Zbornica je zaradi utemeljenih pritožb članov na ministrstvo za socialno politiko in ministrstvo za trgovino in industrijo naslovila zahtevo s konkretnimi predlogi za revizijo uredbe. Minister dr. Mate Drinković je nato pojasnil, da so storili napako, ko so vprašanje odpiralnega časa urejali skupaj z delovnim časom. Narobe je bilo tudi, da niso delali razlik med mestom in vasio ter da so enako obravnavali obrtnike, trgovce in industrijalce. Na vasi trgovec ni smel odpreti trgovine pred osmo uro zjutraj, ljudje pa so šli skozi vas v mesto že ob petih. Obrtniki niso smeli delati, kolikor so hoteli, kajti delavnico so morali ob določeni uri odpreti in zapreti.

Minister je poudaril, da mora biti uredba o zapiranju in odpiranju trgovin v skladu z interesi delavstva in z višjimi nacionalnimi interesi, kajti želje ljudi niso smele biti v nasprotju z mlado industrijo.

V resoluciji so predstavniki zbornic zahtevali, naj se uredba o zapiralnem času loči od ureditve delovnega časa, prvo naj izda minister za trgovino in industrijo, drugo pa minister za socialne zadeve. Osemurni delavnik pomožnega osebja naj ne bi veljal za obrtniške obrate (razen za izrecno navedene, med katerimi pa ni bilo tekstilnih), kjer naj bi ostali pri deseturnem delavniku. Oziraje se na težak položaj malih obrtnikov, ki so delali brez pomožnega osebja, so zahtevali, da se tem omogoči delovni čas po dejanski potrebi.

S tem pa se niso strinjali zastopniki delojemalcev, ki so zahtevali osemurni delavnik v vseh strokah ter pokritje odpiralnega časa vsake stroke z delovnim časom, ki je določen za pomožno osebje. Poudarili so, da je ločitev uredb možna le na papirju, v praksi pa ne.¹⁵³

Delovni čas v obrti in trgovini je bil nato urejen leta 1929 in je določal 60 urni delovni teden, osemurni delavnik je veljal le za posebej naštete stroke.¹⁵⁴

¹⁵² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, Poslovno poročilo za 1. četrletje 1923, str. 20-22.

¹⁵³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1929.I, str. 56-62.

¹⁵⁴ Sergij Vilfan, nav. delo, str. 497.

Bolniško zavarovanje delavcev je bilo urejeno z zakonoma z dne 30. marca 1888 in 4. aprila 1899, kjer je bilo določeno, da mora vsak obrtnik zavarovati pomožnega delavca. Obrtniki, ki so bili včlanjeni v obrtno zadrugo, so delavce zavarovali v združni bolniški blagajni, tisti, ki niso bili člani, pa so lahko ustanovili v podjetju posebno bolniško blagajno ali pristopili h kaki drugi bolniški blagajni. Zakon je veljal tudi za vajence, prostovoljce, praktikante in vse, ki zaradi nedokončane izobrazbe niso prejeli plače ali so imeli zelo nizko.

Zavarovati ni bilo treba le delavcev, ki so imeli v primeru bolezni pravico, da se vsaj 20 tednov zdravijo pri podjetniku v domači oskrbi in dobivajo zdravniško pomoč in da se jim za ta čas izplačuje mezda. Prav tako ni bilo potrebno zavarovati vajencev pri obrtnikih, ki so bili člani zadruge. Le-ta je skrbela za bolne vajence, tako da so imeli vsaj 20 tednov pravico do oskrbovanja in zdravniške pomoči. Sredstva za delovanje bolniške blagajne so pokrivali podjetniki in delavci (dve tretjini delavec in eno delodajalec, vendar delavčev delež ni smel presegati 3 % njegove plače).¹⁵⁵

Zakon o zavarovanju delavcev je izšel 14. maja 1922 in je urejal vse vrste zavarovanj, razen za brezposelnost. Določal je minimalno zavarovanje za vse delavce in dopuščal tudi druge oblike posebnega zavarovanja. Zavarovanje za onemoglost, starost in smrt je bilo odloženo do julija 1925, vlada ga je nato prelagala vse do januarja 1938. Zavarovanje za bolezen, nezgode, onemoglost, starost in smrt je izvajal Osrednji urad za zavarovanje delavcev s sedežem v Zagrebu, ki je deloval preko okrožnih uradov za zavarovanje delavcev (OUZD). Ukinjene so bile vse okrajne bolniške blagajne, obratne bolniške blagajne, društvene in posebne nezgodne zavarovalnice. Za Slovenijo v okviru prve Jugoslavije je bil ustanovljen urad v Ljubljani. Njegovi člani so bili vsi zaposleni delavci na področju Slovenije, razen tistih, ki niso imeli pravice do socialnega zavarovanja (poljedelski delavci, dninarji), in tistih, ki so imeli boljše ali vsaj enake pogoje v drugih zavarovalnih zavodih (rudarji, topilničarji, železničarji, državni in javni nameščenci).¹⁵⁶

Vendar pa so se obrtniki zaradi delavskega zavarovanja pritoževali. Prispevki za socialno zavarovanje so se jim zdeli preveliki in nesorazmerni s podporami, ki so jih dobili zavarovanci v primeru nezgode in bolezni. Štajerski obrtniki so se npr. pritožili nad previsokimi prispevki, s katerimi se nato gradijo palače. Obrtniki so zato zahtevali, naj se zavarovalnine pripisujejo poimensko, kljub prepričanju zbornice, da od tega ne bo koristi.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Obrtni red, str. 146-148.

¹⁵⁶ France Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne, str. 63-64.

¹⁵⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1923.II, str. 55-56.

Veliko so razpravljali tudi o obveznem zavarovanju obrtnikov. Na vse obrtniškem shodu 8. septembra 1923 v Ljubljani so sklenili, da mora biti zavarovanje obligatorno in urejeno z zakonom. Na splošno so opazali, da obrtniki temu niso bili naklonjeni, ker so se bali novih bremen. Zato so predlagali, naj bi bilo mojstrsko bolniško zavarovanje prostovoljno pod okriljem Zveze obrtnih zadrug.¹⁵⁸

Obrtništvo Dravske banovine je menilo, da je treba poleg obstoječega delavskega socialnega zavarovanja uvesti tudi zavarovanje samostojnih obrtnikov. Večina malih obrtnikov je delala v takih razmerah, da je bila njihova usoda v primeru bolezni ali nezgode mnogo hujša in težja od delavčeve usode. Če obrtnik ni bil več sposoben za delo, so bili on in njegova družina prepuščeni na milost in nemilost okolici in občini. Le redki obrtniki so si od pičlega zaslužka lahko odtegovali še del, ki so ga prihranili za primer bolezni ali nezmožnosti za delo. Zato se je pogosto dogajalo, da so obrtniške družine prosile organizacije in občine za pomoč zaradi bede, v kateri so se znašle zaradi očetove nezmožnosti za delo. Obrtniške organizacije in zbornica so zahtevale, da se v novem obrtnem zakonu predvidi vsaj načelno določilo, po katerem naj bi bilo za vsakega obrtnika predpisano obvezno zavarovanje za bolezen, starost, nezgode ali smrt, ali pa naj se pripravi poseben zakon o zavarovanju obrtnikov. Predlagali so uvedbo načela obveznosti, kajti od prostovoljnega zavarovanja niso pričakovali uspeha. Za primer, da bi bilo pretežko uvesti vse kategorije zavarovanja naenkrat, so predlagali postopno obvezno zavarovanje. Nujno pa se jim je zdelo nemudoma uvesti obvezno zavarovanje za primer bolezni. Organizacija zavarovanja samostojnih obrtnikov naj bi se izvedla ločeno od obstoječega delavskega zavarovanja. Za področje Dravske banovine so predlagali ustanovitev samostojne zavarovalnice, ki bi bila nosilec za vse panoge zavarovanja in bi se pri izvajanju zavarovanja naslanjala na obvezna strokovna združenja, ki so bila načrtovana v novem obrtnem redu.¹⁵⁹

Obrtni zakon iz leta 1931 je v § 384 predpisal obvezno zavarovanje samostojnih obrtnikov in trgovcev za primer bolezni, nezgode, starosti in smrti. To zavarovanje naj bi po zaslišanju zbornic urejala posebna uredba ministra trgovine in industrije. Zbornica je o tej temi zbrala obsežno gradivo, med drugim statistične podatke o obrtnikih, njihovih družinskih članih in pomožnem osebju. Zbornica je sodila, da je obrtniško zavarovanje koristno in potrebno, opozorila pa je na trenutno težak položaj obrtnikov, ki menijo, naj se s to uredbo počaka, dokler se gospodarski položaj toliko ne izboljša, da bodo zmogli plačevati zavarovanje. Zbornica je predlagala, naj se najprej uvede starostno in nezgodno zavarovanje in šele kasneje postopoma ostale kategorije.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Obrtni vestnik VII, št. 12, 15. 6. 1924.

¹⁵⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1930.I., str. 118-120.

¹⁶⁰ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 172-173.

Socialno zavarovanje se je v času gospodarske krize znašlo v zelo težkem finančnem položaju. Krizo so začeli opazovati že leta 1930, ko so sicer dosegli najvišje število zavarovancev, vendar se je leto zaključilo z deficitom. Število zavarovanih članov se je v letu 1931 zmanjšalo za povprečno 22.000 članov, ko je bilo povprečno zavarovanih 609.190 članov. Število je še upadalo in marca 1932 je bilo le 508.829 zavarovancev. Zato se je seveda zmanjšal dohodek in deficit ob koncu prvega polletja 1932 je v bolniško zavarovalni panogi presegal 31 milijonov, v nezgodno zavarovalni panogi pa 37 milijonov dinarjev. Višina neplačanih prispevkov je znašala kar 43 % celotnega letnega predpisa na vseh dohodkih. Zaostanek v bolniški panogi je znašal 130 milijonov pri 301,6 milijonih din celotnega letnega predpisa. Izdatke bolniške panoge so zato pokrivali do polovice iz nezgodne panoge, vse to pa je opozarjalo, da je bolniško zavarovanje tik pred katastrofo.

Do 1. julija 1928 je znašal bolniško zavarovalni prispevek samo 6 %, nato so ga povišali na 6,5 % in celo na 7 % za tiste okrožne urade, ki so imeli pri poslovanju večji deficit. V ravnateljstvu središnjega urada v Zagrebu so 1932 leta razpravljali o povišanju prispevka za bolniško zavarovanje, medtem ko je minister za socialno politiko že odobril sklep središnjega urada o povečanju prispevka za nezgodno zavarovanje do najvišje v zakonu dovoljene meje. Ugovori zbornice, da so taka sredstva za sanacijo neprimerna in da preveč obremenjujejo domačo proizvodnjo, niso zalegli. Zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922 je slonel na principu skrajne centralizacije, to pa je bilo krivo za brezupen položaj, v katerem se je nahajalo socialno zavarovanje. Ustroj samega zavarovanja namreč ni zmozel prilagajanja večjim spremembam števila zavarovanih članov. Zbornica je zato menila, da je edino zdravilo za sanacijo zavarovanja v temeljiti prenovi celotnega sistema.

Zahtevali so decentralizacijo uprave delavskih zavarovanj in popolno samostojnost okrožnih uradov. Zastopniki delodajalskih in delojemalskih organizacij v Dravski banovini so sprejeli resolucijo, ki se ji je priključila tudi zbornica, o temeljnih načelih, ki naj jih vsebuje nov zakon o socialnem zavarovanju.¹⁶¹

Tudi pletilci dravske banovine so priznavali, da so socialne dajatve zelo pomembne, da pa jih je treba uravnotežiti z zmožnostjo plačil delodajalcev in s koristmi, ki jih dejansko ima delojemalec. Prispevki so se nesmotrno poviševali in so že presegli višino delodajalčevih zmožnosti. Zavarovanci pa tudi niso imeli takih koristi, kot bi jih morali imeti glede na višino dajatev. Zato je

¹⁶¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932.II., str. 182-191.

bila po njihovem potrebna temeljita revizija zakona in decentralizacija delavskega zavarovanja po banovinah, osrednji urad pa naj se ukine, ker je nepotreben.¹⁶²

Zbornica je posameznim združenjem poslala vprašalnike, na podlagi katerih naj bi ugotovili položaj obrtništva in kaj vse ter v kakšni meri bo treba upoštevati pri izdelavi zavarovalne uredbe.¹⁶³ Zanimali so jih podatki o življenjski starosti obrtnikov, koliko so bili stari, ko so se osamosvojili, in koliko imajo otrok, mlajših od sedemnajst let.¹⁶⁴

Za pomožno osebje po zakonu o obrtih iz leta 1931 so šteli

- učence (vajence)
- osebe, ki so opravljale podrejene posle
- pomočnike
- obrtne in tovarniške delavce
- vse drugo osebje, ki mu je bilo poverjeno delo v trgovskih, rokodelskih ali drugih tehničnih službah (§ 206)

Službena razmerja so bila urejena s službenimi pogodbami (§ 207). Pomožno osebje je moralo opravljati svoje delo vestno in pravilno, ni pa bilo dolžno opravljati hišnih opravil. Delodajalci so morali po zakonu izplačevati plače v dinarski valuti. Plačo se je navadno izplačevalo po izvršenem delu, mesečno ali tedensko. Če v delovni pogodbi ni bilo posebej navedeno, se je vzelo, da je primerna plača tolikšna, kot jo v istem kraju izplačujejo podjetja pomožnemu osebju enakega ranga. Kolektivne pogodbe so sklepali predstavniki delodajalcev na eni in strokovna organizacija delojemalcev na drugi strani in so urejale medsebojna delovna razmerja, pravice in dolžnosti. Veljala je za vse pomožno osebje stroke, za katero je bila sklenjena.¹⁶⁵

Delodajalci niso smeli dajati pomožnim delavcem blaga na up ali jih siliti, naj pri njih kupujejo življenjske potrebščine, niti jim dajati na račun plače alkoholnih pijač in drugih predmetov. Lahko pa so jim po predhodnem dogovoru na račun plače in po povprečni ceni dajali živila in hrano, stanovanje, kurjavo, razsvetljavo, orodje in material za delo (§§ 214-218).¹⁶⁶

Delavec, ki je bil v delovnem razmerju najmanj štirinajst dni, je v primeru krajšega izostanka z dela (do enega tedna) zaradi bolezni ali nezgode obdržal pravico do plače. Enako je veljalo v

¹⁶² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 2-4.

¹⁶³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.I., str. 33.

¹⁶⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 490/33.

¹⁶⁵ Ob.z. str. 148-151.

primeru, če je manjkal zaradi nujnih zadev in ne po svoji krivdi. Delodajalcu je moral odsotnost z dela takoj javiti in mu predložiti potrebna dokazila (§ 219).

V primeru odsotnosti z dela zaradi vojaških vaj delavcu, ki je bil v delovnem razmerju najmanj leto dni, le-to ni prenehalo in je imel pravico dobivati plačo za obdobje štirih tednov (§ 221).

Zakon je določal tudi višino in način izplačevanja provizij.¹⁶⁷

Za delavca, ki je stanoval pri njegovi družini, je bil delodajalec v primeru bolezni dolžan poskrbeti, tako da mu je poleg plače zagotovil potrebno prehrano, zdravniško zdravljenje in potrebna zdravila za štirinajst dni (v primeru, da je bil delavec najmanj štirinajst dni zaposlen), če je bil delavec zaposlen več kot pol leta, pa za štiri tedne. Izdatki v gotovini za zdravniško zdravljenje so se smeli vračunati v delavčevo denarno plačo, ki jo je dobival med boleznijo. Te obveznosti delodajalca so odpadle, če se je delovno razmerje izteklo.¹⁶⁸

Delodajalec je bil dolžan skrbeti za delovne prostore in orodje tako, da je čim bolj varoval življenje in zdravje delavcev (§ 232).

Zakon je obravnaval tudi razloge za prenehanje delovnega razmerja in odpovedne roke, med drugim je določal, da se ne sme odpustiti žensk, ki so bile odsotne z dela zaradi nosečnosti ali poroda (§ 236).¹⁶⁹

Po prenehanju delovnega razmerja je moral delodajalec na svoje stroške delavcu izdati spričevalo o dolžini in vrsti opravljene službe, če je ta to zahteval. Spričevalo ni smelo biti napisano tako, da bi oteževalo delavcu sprejem v drugo delovno razmerje. Spričevalo je morala overoviti pristojna organizacija, kateri je pripadal delodajalec, oziroma občina, če organizacije ni bilo. Prav tako je moral delodajalec na delavčevo zahtevo izdati tudi potrdilo o delavčevem vedenju ter o sposobnosti in izobraženosti, ki ju je pokazal pri delu.¹⁷⁰

Za reševanje sporov iz delovnih razmerij med nosilci obrti in pomožnim osebjem, ki jih je urejal ta zakon, so bili ustanovljeni pri občnih upravnih oblastvih prve stopnje razsodniški odbori, ki pa niso bili pristojni za spore med delodajalci in osebjem, ki je opravljalo pomembnejše službe (§ 343). Razsojali so v sporih zaradi plač (če vrednost ni presegala 12.000 dinarjev), v sporih o obstoju službenih pogodb, o začetku, nadaljevanju in koncu učnega in delovnega razmerja pomožnega osebja; v sporih zaradi izvrševanja službe in zaradi odškodnine, zlasti kadar je bilo sporno obračunavanje plače, dopust ali konvencijske kazni; če je prišlo do nesoglasij pri izdajanju in vpisovanju v delovne knjižice, spričevala, potrdila, ter o škodi, ki je nastala zaradi tega; v sporih

¹⁶⁶ Ob.z., str. 151-154.

¹⁶⁷ Ob.z., str. 156-159.

¹⁶⁸ Ob.z., str. 160-161.

¹⁶⁹ Ob.z., str. 161-169.

¹⁷⁰ Ob.z., str. 169-170.

o odpovedih in o izpraznitvi delavskih stanovanj, ki so jih pomožni delavci uporabljali brezplačno ali proti odškodnini. Sestavo in imenovanje razsodniških odborov ter način njihovega dela so predpisovali pravilniki, ki so jih sporazumno izdali minister za trgovino in industrijo, pravosodni minister ter minister za socialno politiko in narodno zdravje.¹⁷¹

4.1 POMOČNIKI IN MOJSTRSKI IZPITI

Pomočniki, tovarniški delavci in trgovinski pomočniki, ki niso bili zaposleni na pomembnejših delovnih mestih (le-ta je določil minister za trgovino in industrijo skupaj z ministrom za socialno politiko in narodno zdravje s pravilnikom), so morali imeti delovne knjižice, kamor so vpisovali delovno dobo.

Obrazec za delovno knjižico je predpisal minister za trgovino in industrijo, vsebovati pa je morala fotografijo pomočnika, ime in priimek, rojstne podatke, datum izdaje in žig zadruga ali občine, ki jo je izdala, in podatke o zaposlitvi (§ 307). Delovne knjižice je izdajala obrtna zadruga, ki ji je pripadal delodajalec, ali občina. Če pomočnik ni bil zaposlen, je delovno knjižico izdala občina, v kateri je imel stalno prebivališče. Občina ali zadruga sta morali voditi register o izdanih knjižicah (§ 308).

Pomočnik je knjižico ob nastopu službe izročil delodajalcu, ki jo je hranil do prenehanja delovnega razmerja. Delodajalec ni smel v delovno knjižico vpisati nič takega, kar bi pomočniku oteževalo iskanje nove zaposlitve (§ 309).

Če je bila delovna knjižica polna, je izdal ustrezen organ novo, staro pa zaključil in overovil. V primeru izgube so izdali duplikat (§ 310).

Če delodajalec protizakonito ni hotel izročiti knjižice, je lahko pomočnik zahteval pri pristojnem oblastvu prisilno izročitev na stroške delodajalca. Če je delodajalec vpisal neresnične podatke ali ni hotel predati knjižice ali če jo je uničil ali poškodoval, je bil kaznovan po 16. točki § 399 obrtnega zakona in je moral povrniti pomočniku škodo (§ 311).¹⁷²

Posebna določila so veljala za pomočnike, zaposlene v rokodelskih obrteh. Če so imeli opravljen pomočniški izpit in so bili zaposleni v rokodelski obrti predpisano dobo ali s spričevali dokazali, da so uspešno zaključili strokovno šolo, ki je nadomestila čas zaposlitve, so smeli opravljati mojstrski izpit pred izpitno komisijo. Le-to je pri zbornicah, okrožnih odborih obrtnih zadrug ali pri strokovnih šolah imenoval ban, izpit pa je bil javen. Izpitne komisije so bile sestavljene iz treh ali štirih članov, odvisno od značaja rokodelske obrti (§ 312). Za opravljanje mojstrskih izpitov je bila pristojna komisija pri zbornici, okrožnem odboru obrtnih zadrug ali strokovni šoli na

¹⁷¹ Ob.z., str. 211-218.

¹⁷² Ob.z., str. 193-196.

območju, kjer je pomočnik prebil zadnjih šest mesecev. Izjemoma je lahko kandidat opravljal izpit pred nepristojno komisijo, če je tako določil ban. Zbornica, okrožni odbor ali strokovna šola je najprej presodila, ali kandidat izpolnjuje pogoje za opravljanje izpita, nato je lahko takoj zavrnila prošnjo ali pa je morala v 15 dneh sklicati komisijo za opravljanje izpitov (§ 313).

Mojstrske izpite so opravljali na sedežu zbornice, zadevnega okrožnega odbora ali strokovne šole, člani komisije pa niso smeli biti kandidatovi sorodniki ali ljudje, pri katerih je bil kandidat zaposlen v preteklem letu (§ 315).

Član komisije je moral biti državljani Kraljevine Jugoslavije, polnoleten in ni smel biti pod skrbništvom ali v stečaju. Član ni mogel postati, kdor je bil v sodnem postopku, kdor je bil že kdaj obsojen na izgubo častnih pravic, kdor je imel sodno prepoved zahajati v krčmo ali prepoved izvrševanja poklica (§ 316).

Član komisije, ki je neopravičeno zanemaril svojo dolžnost, je bil kaznovan z denarno kaznijo do 500 din, ob ponovni nerednosti pa ga je ban na predsednikov predlog razrešil (§ 317).

Kandidat je moral predložiti dokaz, da je teoretično in praktično usposobljen za samostojno opravljanje poklica, torej da zna izdelovati predmete svojega rokodelstva, sestaviti proračun za vsa dela, ki so pri tem potrebna, in da zna voditi trgovinske knjige in račune (§ 318).

Če kandidat ni bil zadovoljen z odločbo komisije, se je lahko v osmih dneh pritožil banu, ta pa je odredil ponovitev izpita pred drugo komisijo, če je bila pritožba upravičena. Odločba te komisije je bila dokončna. Če kandidat izpita ni opravil, ga je smel ponavljati v roku, ki ga je določila komisija, ta pa ni smel biti krajši od treh mesecev (§ 319).

Kandidat je moral ob prijavi plačati izpitno takso, ki jo je predpisal ban po posvetu z zbornico. Le ta se je plačevala članom komisije za njihov čas in stroške (§ 320).

Kandidatu, ki je uspešno opravil izpit, je zbornica ali zadruga izdala spričevalo o opravljenem mojstrskem izpitu v obliki diplome in je bilo enotno za vse rokodelske obrti. Obrazec je predpisal minister za trgovino in industrijo (§ 321).

Minister za trgovino in industrijo je izdal podrobnejše odredbe o sestavi in poslovanju komisij in o izpitnih predmetih v Pravilih o opravljanju mojstrskih izpitov z dne 31. marca 1932, II.br.8426/u, Sl. N. št. 96/XLII/303, sl.n. št.368/36.¹⁷³

¹⁷³ Ob.z., str. 196-200.

4.2 PRAVICE IN DOLŽNOSTI TRGOVINSKEGA IN OSTALEGA POMOŽNEGA OSEBJA

Za pomožno osebje, ki je opravljalo pretežno trgovinske ali višje netrgovinske službe ali pisarniška dela in jim je bil to glavni poklic, so veljale odredbe 4. poglavja obrtnega zakona, razen v primeru, ko je imel službojemalec ugodnejšo pogodbo. Te določbe niso veljale za vajence, za tiste, ki so jim bila taka dela dodeljena samo začasno, in za tiste, ki so opravljali večinoma podrejeno delo (§ 324).

Zaposleni v podjetjih, za katere so veljala ta določila, niso smeli brez delodajalčevega pristanka sprejemati naročil za delo, ki je spadalo v obseg delodajalčevega poslovanja, niti niso smeli kandidirati z njim za enako delo – t.i. konkurenčna prepoved (§ 325).

Če zaposleni po nastopu službe zaradi bolezni ali nezgode ni mogel opravljati dela, je obdržal pravico do plače za šest tednov, po petih letih službe za osem tednov, po petnajstih za deset in po petindvajsetih za dvanajst tednov.

Ženske so imele pravico do plače za šest tednov po porodu in v tem času niso smele delati. Če je ženska predložila zdravniško potrdilo, ki je potrjevalo, da bo verjetno v šestih tednih rodila, je lahko izostala iz službe. Če je v tem času zbolela, so zanjo veljale odredbe za bolne delavce. Po porodu je imela pravico, da zaradi dojenja dvakrat na dan prekine delo za pol ure (§ 326).

Zaradi zgoraj navedenega delodajalec ni smel odpustiti delavca. Vendar pa so delavčeve pravice prenehale, če mu je v takem času prenehalo delovno razmerje po pogodbi ali če je do odpovedi prišlo že prej. Enako je veljalo, če je bil odpuščen iz važnih razlogov ali če je sam izstopil brez razloga (§ 327).

Če je bila plača v celoti ali delno odvisna od dobička, je moral biti obračun za preteklo poslovno leto na osnovi bilance. Službojemalec je imel pravico zahtevati vpogled v poslovne knjige v prisotnosti delodajalca ali njegovega namestnika, pri tem si je lahko pomagal z zapriseženim izvedencem (§ 328).

Delojemalcu, ki je bil neprekinjeno zaposlen šest mesecev, je pripadal neprekinjen dopust najmanj 10 dni vsako leto, po petih letih najmanj dva tedna, po desetih najmanj tri tedne, po petnajstih najmanj štiri tedne, po petindvajsetih pa najmanj pet tednov vsako leto. Dopusta se ni dalo prenašati v naslednje leto.

V tem času je imel delavec pravico do plače in če v času dopusta ni dobival hrane, ki mu je po pogodbi pripadala, so mu jo morali izplačati v denarju. V dopust se ni smel všteti čas zadržanosti zaradi bolezni ali nezgode. Službodajalcu ni bilo treba dati dopusta delavcu, ki je službo odpovedal ali je bil odpuščen zaradi važnih razlogov (§ 329).

Terjatve iz službenega razmerja za plačo in povračilo izdatkov so zastarale v treh letih (§ 330).

Poskusna doba je bila lahko sklenjena za največ mesec dni, v tem času sta jo obe stranki lahko kadarkoli prekinili (§ 331).

Če delodajalec in delojemalec nista določila trajanja delovnega razmerja, se je le to lahko odpovedalo z iztekom vsakega koledarskega četrletja s šesttedenskim odpovednim rokom. Po petih letih službe je bil odpovedni rok tri mesece, po petnajstih štiri mesece, po petindvajsetih pa pet mesecev. Odpovedni rok pogodbeno ni smel biti krajši enega meseca in ne daljši od šestih mesecev, izteči pa se je moral na zadnji dan koledarskega meseca. Delodajalec je bil dolžan dati delavcu tedensko najmanj osem ur za iskanje nove zaposlitve (§ 332).

Po desetih letih službe je pripadala delavcu ob prenehanju delovnega razmerja odpravnina v višini štirikratne mesečne plače, po petnajstih letih šestkratne, po dvajsetih devetkratne in po petindvajsetih dvanajstkratne mesečne plače, ki jo je imel zadnji mesec.

Prokuristi in pooblaščenci so imeli pravico do dvakratnika zgoraj naštetih odpravnin.

Če se je podjetje preneslo na tretjo osebo in je delavec zavrnil nadaljevanje službe po istih pogojih, je izgubil pravico do odpravnine, čas, ki ga je prej prebil v službi, pa se mu je priznal.

Če je delavec umrl, so dobili polovico odpravnine njegovi dediči, ki jih je bil po zakonu dolžan vzdrževati. Otroka je bil namreč po zakonu dolžan vzdrževati predvsem oče, nato otrokova mati, nato očetovi starši (ded pred babico), nato materini starši itd.

Službojemalec, ki je službo odpovedal ali jo brez važnega razloga predčasno zapustil ali bil odpuščen po lastni krivdi, ni imel pravice do odpravnine.

Če je bilo podjetje likvidirano, delodajalcu ni bilo potrebno izplačati odpravnin, kadar je bil njegov gmotni položaj tako slab, da tega dejansko ni zmoget.

Zneski odpravnin so se zmanjšali na polovico, če je podjetje zaradi gospodarske krize ali depresije v državi moralo zmanjšati obseg delovanja in zato odpustiti večji del svojega pomožnega osebja in bi zaradi izplačila celotnega zneska lahko propadlo (§ 333).

Delavec je bil lahko omejen s konkurenčno klavzulo po prenehanju delovnega razmerja samo, če je njegova letna plača presegala 50.000 dinarjev, če je omejitev veljala za opravljanje dejavnosti v delodajalčevi stroki in ni presegala enega leta in če s tem ni bil krivično otežen delavčev obstanek (§ 336).

Če je bila krivda za prenehanje delovnega razmerja na strani delodajalca, konkurenčna klavzula ni veljala (§ 337).¹⁷⁴

¹⁷⁴ Ob.z., str. 201-209.

4.3 VAJENCI IN POMOČNIŠKI IZPITI

Tako stari Obrtni red kot novi Zakon o obrtuh določala pravila za vajence. V šestem delu obrtnega reda je bilo določeno, da je lahko vajenec vsakdo, starejši od 12 let, ki je stopil v službo pri obrtnem podjetju z namenom, da se priuči določene obrti (§ 97). Pri tem ni bilo važno, ali je plačeval učnino ali ne, niti ali je dobival mezdo ali ne.

Vajence so lahko imeli samo tisti obrtniki, ki so imeli potrebno strokovno znanje, predpisano v § 110 (§ 98) in niso bili obsojeni zaradi kaznivega dejanja.

Obrtni odsek zbornice je zahteval omejitev pravice do vzgoje vajencev tudi osebam, ki so dobile obrtni list s spregledom dokazov o usposobljenosti. Po njihovem mnenju so slabo usposobljeni mojstri tudi slabo učili vajence.¹⁷⁵

Obrtni red je predpisoval čas vajeniške dobe (§ 98), učno pogodbo (§ 99), poskusno dobo, ki ni smela biti daljša od treh mesecev in je štela v vajeniško dobo (§ 99 a), ter dolžnosti vajencev (§ 99 b) in gospodarjev (§ 100). Vajenci so morali biti poslušni, zvesti, molčljivi in pridni, gospodar pa je moral skrbeti za vajenčevo obrtno izobraževanje in ga ni smel preveč uporabljati za druga opravila. Vajenci so bili vse prevečkrat v slabem položaju, z njimi so grdo ravnali, silili so jih k prekomernemu delu, nalagali so jim razna domača opravila, niso pa nadzirali njihovega izobraževanja in vedenja. Vajenci so bili podvrženi očetovskemu strahovanju gospodarjev (ne pa tudi njegovih pomočnikov in družinskih članov), vendar jih ta ni smel telesno poškodovati. To je bilo kaznivo dejanje, za katerega je bil storilec kaznovan z globo ali z zaporom, lahko pa so mu tudi prepovedali imeti vajence.

Gospodar je moral za vajenca, ki je stanoval pri njem, skrbeti tudi med boleznijo. Učno razmerje je lahko razdrl, če je bil vajenec bolan več kot tri mesece.

Pogoji predčasne odpovedi učnega razmerja so bili naštet v §§§ 101, 102, 103.

Lastniki obrtnih delavnic so morali omogočiti pomožnim delavcem do 18. leta starosti obiskovanje obrtnih večernih in nedeljskih šol ter pripravljanih, nadaljevalnih, vajeniških ali strokovnih tečajev (§ 75).¹⁷⁶

Vajenci, ki niso končali obrtnega nadaljevalnega pouka, so morali hoditi v obstoječe obrtne ali strokovne šole. Če so šolo zanemarjali ali če niso opravili vajeniškega izpita, jim je obrtno oblastvo učno dobo podaljšalo, vendar ne več kot za eno leto.¹⁷⁷

Pomožno osebje je vplivalo na davčno obremenitev obrtnika. Zaradi precej visokih davkov na poslovni promet, ki so zelo prizadeli rokodelsko obrt, je zbornica leta 1923 predlagala, da se vajenci malih obrtnikov ne bi šteli med pomožno osebje.¹⁷⁸

¹⁷⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1928.III.

¹⁷⁶ Obrtni red, str. 127.

¹⁷⁷ Obrtni red, str. 156-166.

Vajenci običajno niso dobivali nobene mezde. Tako so tisti iz premožnejših družin služili zastonj, revnejši pa so šli v uk k mojstrom, ki so jih vzeli v popolno ali delno oskrbo. Zakon o zavarovanju delavcev pa je v § 22 na podlagi višine zaslužka določal uvrstitev v mezdne razrede in v takih primerih so jemali za osnovo ekvivalent naturalnih prejemkov. Tako so bili bogati vajenci, ki niso prejemali mezde, uvrščeni v prvi mezdni razred, revnejši pa v višjega. Mojstri so morali zanje plačevati znatno večje zavarovalne prispevke, kar je imelo za posledico, da revnejših slojev v uk niso hoteli sprejemati. Zato je zbornica predlagala, da naj bodo vsi vajenci brez izjem uvrščeni v prvi razred.¹⁷⁹

Na predlog Zveze obrtnih zadrug v Ljubljani je veliki župan ljubljanske oblasti 3. januarja 1929 izdal odlok glede obligatorne zdravniške preiskave vajencev. Idejo je sprožil Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki je nudil brezplačno zdravniško pomoč za preiskave. Zbornica pa si je prizadevala, da bi obveznost uvedli tudi v mariborski oblasti.¹⁸⁰

Iz poročila o delovanju zadruge krojačev in šivilj v Celju v letu 1929 izvemo, da je mariborski veliki župan izdal odlok glede obligatornih zdravniških pregledov vajencev in da so ga poslali vsem članom s prošnjo, naj se po njem ravnaajo in pri vpisu vajenca priložijo učni pogodbi tudi zdravniško potrdilo.

V tem letu so imeli v zadrugi veliko dela s poravnavanjem sporov med vajenci in njihovimi zastopniki ter prizadetimi mojstri. Dobili so precej pritožb, da mojstri z vajenci ne ravnaajo v skladu z zakonom in da jih preveč zaposlujejo s hišnimi in poljskimi deli. Zaradi tega je prišlo do prekinitev učne dobe in razveljavitev pogodb. Nekaterim vajencem, ki so opravili že po dve leti in več učne dobe in so bili odpuščeni brez tehtnega vzroka, je morala zadruga najti delo pri drugih mojstrih. Pri tem so morali včasih zaobiti lastne predpise in dodeliti mojstrom več vajencev, kot je bilo dovoljeno, kar je povzročilo nejevoljo pri nekaterih članih, tako da so zadružnemu načelstvu očitali, da krši pravila. Več mojstrov so opozorili, naj z vajenci postopajo korektno, da do pritožb ne bi več prihajalo.¹⁸¹

Zakon o obrtih je dvignil spodnjo starostno mejo in določil, da učenci niso smeli biti mlajši od 14 let, morali so imeti končano osnovno šolo ali biti pismeni in biti telesno sposobni, kar so dokazali z zdravniškim potrdilom. Učence so lahko sprejemali le obrtniki, ki so izpolnjevali vse zakonske pogoje za opravljanje obrti.

Učna doba je trajala od dveh do štirih let. Učencu je po enem letu pripadala odškodnina za delo, ki jo je predpisal minister za trgovino in industrijo v sporazumu z ministrom za socialno politiko

¹⁷⁸ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1923.II, str. 99.

¹⁷⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1924.I, str. 40.

¹⁸⁰ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1929.I, str. 92-94.

in narodno zdravje, vendar pravilnik, ki naj bi določal višino nagrade, še leta 1937 ni izšel. Ker so o nagradah začeli pisati v časopisu, so obrtniki krojaškega združenja opozorili, da je izplačevanje tedenske nagrade vajencem odvisno od obrtnikovega zaslужka. Tisti, ki ni zaslužil niti za svoj obstoj, tudi vajenca ni mogel redno nagrajevati. Sploh pa so menili, naj se v vajeništvo ne vtikajo nepoklicani, temveč naj vzgojo prepustijo mojstrom in staršem, če seti ne morejo sporazumeti, pa oblastem. Kajti dober kader poštenega in marljivega naraščaja je mogoče vzgojiti le brez nepotrebnega vmešavanja.¹⁸²

Obrtnik je moral skrbeti, da se je učenec stroke izučil. Skrbeti je moral za njegovo zdravje, vedenje, strokovno napredovanje in je moral vsake pol leta o tem obveščati njegove starše ali skrbnika. Ni ga smel uporabljati za delo, ki ni ustrezalo učenčevi telesni moči. Dolžan je bil izpolnjevati vse dogovorjene obveznosti, v nasprotnem primeru je bil kaznovan.¹⁸³

Zaradi zaposlovanja prekomernega števila vajencev, kar je imelo za posledico slabo vzgojo obrtnega naraščaja, so določili razmerje med številom vajencev in pomočnikov. Uredba z dne 13. maja 1936 je določala, da smejo imeti obrtniki, ki delajo sami ali z enim pomočnikom, enega vajenca, z dvema do petimi pomočniki so lahko imeli dva vajenca, s šestimi do sedmimi pomočniki tri vajence, z več kot desetimi pomočniki štiri vajence, več pa jih ni smel imeti nihče.¹⁸⁴ Ni pa bilo dovoljeno zaposlovati vajencev izven mojstrove delavnice pri pomočnikih, ki so delali na svojem domu.

Po deželi so bili pogosti primeri, da je mojster vajenca uporabljal za razna poljska in druga dela, po koncu učne dobe je tak vajenec postal pomočnik, mojster ga je odslovil in nastavljal drugega vajenca, ki ga je zopet slabo učil in uporabljal za druga dela. S tako zlorabo vajencev so škodovali obrti in delali krivico vajencem, ker so jih uporabljali kot brezplačno delovno moč, ko pa bi jim morali plačati, so jih vrgli na cesto in še povečevali že tako veliko število brezposelnih. Obrtni odsek je zato predlagal, naj zbornica pri pristojni obrtni oblasti doseže, da se mojstrom, ki vajence slabo vzgajajo in jih po prestani učni dobi odslovijo, namesto da bi jih vsaj za nekaj mesecev zaposlili, vzgoja vajencev prepove.¹⁸⁵

Predsednik ljubljanskega združenja krojačev je na skupščini leta 1933 poudaril, da bi si s stališča stroke želel, da bi se delovni čas vajeništva uredil po predpisih. Potrebno se mu je zdelo tudi upoštevanje tistega člena zakona, ki je določal, da morajo dobiti vajenci drugo in tretje leto plačilo. Če bi se tega res vsi držali, bi število vajencev nedvomno pričelo upadati, kar bi bilo

¹⁸¹ ZAC, a.š. 70, E 698/30, poročilo 9. 2. 1930.

¹⁸² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 17.

¹⁸³ Ob.z., str. 170-179.

¹⁸⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937, str. 19.

¹⁸⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1929.II, str. 255-256.

dobro za stroko. Apeliral pa je na vse člane, naj zaradi lastnega interesa s prekomerno zaposlitvijo vajencev ne ustvarjajo proletariata, ki ga nato ne morejo zaposliti in ki jim s šušmarstvom kasneje dela stokrat večjo škodo, kot jim trenutno koristi.¹⁸⁶

3. februarja 1937 je bil v Slovenskem narodu objavljen članek *Vajenci se pritožujejo*, v katerem so poročali, da obrtništvo izkorišča vajence za nedovoljene posle. Strokovne organizacije so začele zbirati podatke o delovnih razmerah vajencev in vajenk v Ljubljani in nekaterih drugih krajih, da bi lahko na pristojnih mestih dokazovale, kako nujno je dopolniti nekatera določila obrtnega zakona in da bi lahko prikazale čim bolj verodostojno sliko socialnih razmer vajencev.

Na informativnem sestanku, ki so ga imeli v Delavski zbornici, so vajenci, njihovi starši ali varuhi med drugim omenjali, da modistinje, krojačice in šivilje pošiljajo vajeke s klobuki in oblekami k strankam. Ker so morale to početi večino delovnega časa, se niso imele prilike izučiti poklica.

Pogosto so morale raznašati tudi med opoldanskim počitkom in niso utegnile jesti. Domov so prihajale pozno ponoči (v nekaterih delavnicah so delali do 21., 22. in celo 23. ure) lačne, prezeble in s premočeno obutvijo. Eden od očetov je povedal, da doma stradajo, da bi se hči lahko izučila, ta pa samo raznaša izdelke strankam. Za nameček pa je zbolela, ker je morala v zelo slabem vremenu več kilometrov daleč prenašati pošto med obrtnico in njenim prijateljem, češ da se zvečer ne bosta mogla sestati zaradi slabega vremena.

Ena od vajenk, ki se je učila za krojačico, pa se je pritoževala, da mora delati od 12 do 14 ur na dan in da ne prejema nobenega plačila, čeprav bi po pogodbi morala dobivati v drugem letu učenja po 10 din na teden.

Zelo različen je bil položaj krojaških vajencev. Nekateri so delali po 8 ur na dan in niso prejeli nobene odškodnine, drugi so delali po 12 ur na dan za 20 din tedenske nagrade, tretji po 10 ur na dan za 30 din nagrade, najsrečnejši (bilo jih je malo) pa so delali po 10 ur na dan, imeli pri obrtniku vso oskrbo in dobili 20 din nagrade. Pri nekem ljubljanskem krojaškem podjetju so vajenci dobili obleko, delali pa so 9 ur na dan.

Nekaj vajencev pa se je pritoževalo, da jih mojstri pretepajo.¹⁸⁷

Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov v Ljubljani je nato pojasnilo, da njihovi člani že dlje časa neradi sprejemajo vajence, ker nimajo od njih nobenih koristi, le stroške in skrbi.

Združenje se je borilo za pravično ravnanje z vajenci, zato se jim ni zdelo umestno, da bi zaradi posameznih slabih primerov blatili celotno stroko. Svetovali so, naj se mojstre, ki so z vajenci

¹⁸⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 3.

¹⁸⁷ Slovenski narod, LXX, št. 26, 3.2.1937.

slabo ravnali, ovadi združenju, nadzornemu obrtnemu ali sodnemu oblastvu, kjer bodo za svoje nezakonito početje odgovarjali.¹⁸⁸

V Celju so pri tekstilnih obrtnikih leta 1932 zabeležili 104 šoloobvezne vajence in vajenke, od tega se jih je enaintrideset učilo za krojače, enainšestdeset za šivilje in dvanajst za modistinje.¹⁸⁹

Leta 1937 je bilo število vajencev in vajenk enako, vendar se jih je kar 94 učilo za krojače, osem za modistinje in po eden za vrvarja in dežnikarja.¹⁹⁰

Leto kasneje je bila situacija podobna. Od 118 vajencev in vajenk se jih je 110 učilo za krojača, šest za modistinjo, po eden pa za ročna dela in dežnikarja.¹⁹¹

Zakon je natanko določal, kdaj se učno razmerje konča:

- v primeru izteka učne dobe
- v primeru vojaške službe v kadru
- če delodajalec ne sme več imeti učencev
- če učenec ali delodajalec umre (izjema gl. § 14) ali če se obrt preneha opravljati

Brez odpovedi je lahko delodajalec razdril učno pogodbo v primeru, če je učenec postal nesposoben za delo ali če bi bilo nadaljevanje dela nevarno za njegovo življenje ali zdravje, če je učenec po svoji krivdi zbolel za nalezljivo boleznijo in se mu je to dokazalo z zdravniškim potrdilom, če je bil učenec obsojen zaradi kaznivega dejanja in če je bila učna pogodba sklenjena na podlagi neresničnih papirjev.

Učenec pa je lahko odpovedal brez odpovednega roka v primeru, da je postal nesposoben za delo; če bi delo resno ogrožalo njegovo zdravje, kar je moral dokazati z zdravniškim potrdilom; če je delodajalec ali kdo drug zbolel za boleznijo, ki bi utegnila škodovati učencu; če je šel obrtnik v stečaj oziroma ga ni bilo na delo več kot dva meseca in ni pustil namestnika; če je obrtnik preselil obrt v drug kraj in ni vsaj štiri tedne prej obvestil učenca ter če delodajalec učencu ni pustil hoditi v šolo.

S štirinajstdnevnim odpovednim rokom je obrtnik lahko odpovedal učencu, če ta ni izvrševal svojih obveznosti in niso pomagali nobeni vzgojni ukrepi in če učenec ni redno obiskoval šole.

¹⁸⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 16.

¹⁸⁹ ZAC, a.š. 71, E 3997/32.

¹⁹⁰ ZAC, a.š. 79, E 10331/37.

¹⁹¹ ZAC, a.š. 80, E 8933/38.

Učenec pa je lahko odpovedal z enakim odpovednim rokom v primeru, da je delodajalec slabo izpolnjeval svoje obveznosti, če je ves čas surovo ravnal z njim; če je prestopil v drugo stroko, če je bil potreben doma, če mu obrtnik ni dal možnosti za učenje oziroma če ni posloval.

Če učenec ni bil kriv za predčasno prenehanje učnega razmerja, mu je morala pristojna zadruga, pri kateri je bila pogodba sklenjena, priskrbeti drugo zaposlitev ali poskrbeti za to, da se je učenje nadaljevalo.

Delodajalec je bil dolžan izdati učencu potrdilo o trajanju učenja, v primeru, da to ni bilo mogoče, ga je morala izdati zadruga ali občina. Zadruga je morala voditi vpisnik učencev, obrazec zanj pa je predpisal minister za trgovino in industrijo.¹⁹²

Učenci rokodelskih obrti so morali po končani učni dobi opraviti pomočniški izpit. Za to je bila pristojna zadruga ali okrožni odbor zadevnega območja. Komisija je bila sestavljena iz treh članov, po opravljenem izpitu je kandidat dobil pomočniško spričevalo, ki je vsebovalo ime in rojstne podatke kandidata in obrtnika, pri katerem se je učil, učno dobo ter vrsto rokodelstva, katero strokovno šolo ali tečaj je obiskoval, s kakšnim uspehom je opravil izpit, datum, podpis komisije in pečat in podpis uprave zadruge ali okrožnega odbora.

Če kandidat pri izpitu ni pokazal zadostnega znanja, mu je zadruga na njegovo zahtevo izdala potrdilo, da je učno dobo končal brez pomočniškega izpita. Kandidat je lahko ponavljal izpit vsake tri mesece.

Če je komisija presodila, da kandidat ni pokazal zadostne izobrazbe zaradi krivde obrtnika, je morala primer prijaviti pristojnemu oblastvu.

Pravila o opravljanju pomočniških izpitov je za glavne rokodelske stroke predpisala zbornica, odobril jih je ban. Obrazec pa je predpisal minister za trgovino in industrijo.¹⁹³

Po opravljenem pomočniškem izpitu je bil obrtnik dolžan zaposlovati učenca na njegovo željo kot pomočnika še tri mesece.¹⁹⁴

4.3.1 PRIMER HUJŠE KRŠITVE VAJENIŠKIH PRAVIC

Ob koncu leta 1926 sta na mestni magistrat prišli dve pritožbi zoper krojačico Josipino Rasch. Prvo je napisal Josip Pretner, ki je dal svojo hčer Rozino Pretner v uk omenjeni šivilji. V podpisani učni pogodbi je bila določena tri letna vajeniška doba, dogovorjena šolnina je znašala 25 dinarjev na mesec in se je plačevala vnaprej. Vajenka za svoje delo ni bila plačana, stanovala je

¹⁹² Ob.z., str. 179-184.

¹⁹³ Pravila o opravljanju pomočniških izpitov in Uredba o opravljanju pomočniških izpitov z dne 31. 3. 1932, obrazec je v posebnem zvezku založila Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani.

doma, prispevke za bolniško blagajno pa ji je plačevala delodajalka. Poleg tega je bilo dogovorjeno, da bo oče v primeru, če vajenke brez vzroka ne bo na delo ali če bo nehala delati predčasno, plačal za vsak dan pet dinarjev odškodnine.¹⁹⁵

Učenka je pri gospe Rasch ostala malo več kot dve leti in izpolnjevala vsa dana ji opravila. Po navedbah njenega očeta pa jo je 6. decembra 1926 ob treh popoldne gospa Rasch brez najmanjšega povoda zapodila iz službe ter ji celo zagrozila, da ji bo vrgla v glavo škarje. Ni pa o tem obvestila njenega očeta in obrtne zadruga, kar bi bila po zakonu dolžna storiti.

Oče je poleg tega trdil, da naj bi obrtnica kršila tudi predpise o delovnem času. Delo naj bi potekalo od 8. do 12. ure dopoldne in od 14. do 19. ure popoldan. Vendar se je že kmalu po nastopu vajeniške dobe delovni čas postopoma raztegnil, tako da je trajal od pol sedmih zjutraj do pol enih in nato od druge ure do osme, tudi do devete zvečer, v izrednih primerih celo prek polnoči. Učenka naj bi bila prisiljena opravljati tudi navadna hišna dela, npr. čistiti po sobah, pomagati pri pranju perila, kadar ni bilo kuharice, pa tudi kuhinjska dela, morala je tudi hoditi po vino v oddaljeno gostilno. Delati je morala tudi ob zapovedanih cerkvenih in državnih praznikih, na primer 1. decembra 1926.

Delodajalka naj bi tudi psovala, zaradi nekega prekrška je morala učenka za kazen napisati stavek: *«Ich bin eine faule Schwein»*.

Zato je gospod Pretner od mestnega magistrata zahteval, naj naroči gospe Rasch, da navede utemeljen vzrok za odpust vajenke, da ji izstavi spričevalo o vajeniški dobi ter ji priskrbi drugo učno mesto v Celju, da jamči za povrnitev vseh stroškov, ki so nastali zaradi tega spora, in da se ji v prihodnosti prepove sprejemati učenke.¹⁹⁶

Drugo pritožbo je napisal Urban Krivic, po poklicu višji policijski stražnik, ki je gospo Rasch obtožil, da z nekorektnim odnosom do vajenk krši obrtne predpise ter da daje vajenkam potuho in staršem krati njihove pravice. Njegova hčerka Izabela Krivic je z omenjeno šiviljo sklenila pogodbo za triletno učno dobo, z delovnim časom od 8. do 12. ure in od 14. do 19. ure zvečer. V primeru, da bi vajenka predčasno nehala delati, bi moral oče poravnati za ves čas učne dobe odškodnino pet dinarjev na dan. Šolnino 25 dinarjev mesečno je oče osebno izročal mojstri, ob teh prilikah je dobival poročila o hčerkin pridnosti, vedenju in napredovanju.

Gospa Rasch pa se pogodbe ni držala in je, ne da bi očeta kaj obvestila, spremenila delovni čas, ki je tako trajal od 7. do 12,30. ure in od 14. do 20. ure ali po potrebi še dlje. V mesecu juniju 1926 pa vajenke po končanem delu ni pošiljala domov, temveč ji je dala prenočišče v svojem stanovanju, očetu pa je prepovedala dostop. Po večdnevni hčerini odsotnosti jo je njena družina

¹⁹⁴ Ob.z., str. 184-189.

¹⁹⁵ ZAC, a.š. 67, E6210/26, št. 57/24.

¹⁹⁶ ZAC, a.š. 67, E6210/26, dopis z dne 13. 12. 1926.

srečala pred kolodvorom, vendar je hči rekla, da se iz strahu pred očetom ne upa domov, tako da je šla gospa Rasch h Krivičevemu nadrejenemu v službo, se mu pritožila zaradi njegovih groženj in ga prosila, naj nanj pomirjevalno vpliva. Njegovo hčer pa je močno hvalila. Gospod Krivic je menil, da bi morala gospa Rasch o vsem najprej obvestiti njega. Prav tako mu je hči povedala, da ji gospa Rasch ni dajala nobenega pomembnega dela in da jo je grdo zmerjala. 6. decembra 1926 jo je odslovila z grožnjo, da ji bo v nasprotnem primeru vrgla škarje v glavo.¹⁹⁷

Mestni magistrat je nato na zaslišanje povabil Izabelo Krivic in Rozino Pretner. Prva je izjavila, da je prvo leto svoje vajeniške dobe delala po dogovorjenem urniku, nato pa je morala delati od sedmih do pol enih dopoldne in od dveh do osmih zvečer. Nikoli ni delala ob nedeljah, pač pa ob zapovedanih praznikih in na državni praznik 1. decembra. Hišna dela je opravljala le ob odsotnosti služkinje.

Pri gospe Rasch je prenočevala en teden na lastno prošnjo, kajti bala se je zelo strogega očeta, ki ji je grozil zaradi neke malenkosti.

V času zaslišanja je zopet delala pri gospe Rasch in je prosila, da bi tam smela ostati, ter da njene delodajalke ne bi kaznovali.¹⁹⁸

Rozina Pretner je izjavila, da je, razen na začetku, ko je v službo hodila ob osmih, ves čas svoje vajeniške dobe večinoma delala od sedmih zjutraj do pol enih popoldne in od dveh do pol osmih zvečer, petkrat pa je delala zaradi nujnega dela tudi do devetih zvečer. Ob nedeljah in praznikih je delala trikrat, prav tako je delala na državni praznik 1. decembra 1926.

Približno petkrat se je tudi zgodilo, da gospa Rasch ni imela kuharice in takrat je morala prati posodo, nositi drva, počistiti stanovanje in poribati kuhinjo. Trikrat pa je morala iti po vino v pol ure oddaljeno gostilno Franci v Zagrad.¹⁹⁹

Naslednji dan so zaslišali tudi mojstrico Dragico Josipino Rasch, ki je izjavila, da ni nikoli zahtevala od vajenk prekomernega dela, temveč so se vajenke prostovoljno same ponudile, če so videle, da je delo nujno. Pri tem je poudarila, da se ni nikoli nobena od vajenk pritožila, da ji ni prav, da mora hoditi prej na delo. Ob nedeljah in praznikih so morale vajenke delati le, če je bilo potrebno nesti strankam obleko, vendar so takrat od strank dobile napitnino, zato so to rade opravljale.

Vsaka vajenka pa je morala po en teden hoditi na delo ob pol osmih (kar je sodilo v njihov delokrog), da je pometla in pospravila delavnico pred pričetkom delovnega časa.

¹⁹⁷ ZAC, a.š. 67, E6210/26, dopis z dne 14. 12. 1926.

¹⁹⁸ ZAC, a.š. 67, E6210/26, zapisnik 1927.

¹⁹⁹ ZAC, a.š. 67, E6210/26, zapisnik 1927.

Po njenem pripovedovanju naj bi šla Rozina Pretner po vino prostovoljno in se je o tem, katera bo šla, celo prepirala z Izabelo Krivec. Na državni praznik 1. decembra pa sta obe vajenki prišli na delo, vendar ju ni poslala domov, saj ni vedela, da se na ta dan ne sme delati.

Kadar ni bilo služkinje, sta se vajenki sami ponujali, da bi pomagali pri kuhinjskih opravilih, za kar jima je vsakokrat posebej plačala od deset do trideset dinarjev, s čimer sta bili zadovoljni.²⁰⁰

Nato so ponovno zaslišali glede delovnega časa Rozino Pretner, ki je izjavila, da je morala na zahtevo gospe Rasch vedno priti na delo zjutraj ob sedmih, da pa je zvečer ostajala dlje časa po lastni volji, da Rascheva tega ni zahtevala, ni pa tudi imela nič proti. Ob odsotnosti služkinje pa je kuhinjska dela opravljala prostovoljno.²⁰¹

O tem, kako se je zadeva zaključila, pa v spisih ni podatkov.

²⁰⁰ ZAC, a.š. 67, E6210/26, zapisnik 1927.

²⁰¹ ZAC, a.š. 67, E6210/26, poročilo 1927.

5 *TEKSTILNE OBRTHNE ŠOLE MED OBEMA VOJNAMA*

5.1 *STROKOVNE ŠOLE*

Obrthne šole so začele nastajati z razvojem meščanstva in industrije. Bile so predvsem v mestih, kjer so bile gospodarske, kulturne in politične razmere ugodnejše kot na podeželju. V Avstriji in posledično v slovenskih deželah so šole začele nastajati kasneje kot v zahodnoevropskih deželah. Vendar pa slovenske dežele niso imele najboljših pogojev za nastanek šol. Na Kranjskem sta bili le dve strokovni šoli v Ljubljani in Idriji, na Koroškem v Celovcu, na Primorskem v Trstu in Gorici. Ustanavljanje strokovnih šol je bilo odvisno od razvitosti gospodarstva, to pa pri nas ni bilo posebej razvito. Prve šole tudi niso bile šole v današnjem pomenu, bili so le tečajji, organizirani enkrat ali dvakrat tedensko ob nedeljah in praznikih ali ob delavnikih zvečer, da pouk ni oviral dela v delavnicah. Spremembe na področju strokovnega šolstva se začnejo po letu 1870, ko so začeli izobraževati kader na učiteljskih, organizirali so dodatne izobraževalne tečaje za učitelje in obrtnike, več pozornosti pa so posvetili tudi učbenikom, priročnikom, učnim sredstvom in knjižnicam. Država je začela obrthno šolstvo tudi finančno podpirati in Ljubljana je 1888 dobila prvo obrthno dvoletno nepopolno srednjo šolo. Obrthne šole so odtlej ustanavljali povsod tam, kjer se je pokazala potreba.²⁰² Med prvo svetovno vojno so mnoge obrthno nadaljevalne šole prenehale z delom. Do leta 1921 vse sicer še niso ponovno začele obratovati, a bilo jih je vedno več, saj so se odpirale tudi nove. V vse šole je bila kot učni jezik vpeljana slovenščina leta 1918. Obrtniki so potrebovali različno specialno teoretično in praktično znanje, ki ga niso mogli pridobiti niti v ljudski šoli niti pri mojstrih. Glede vzdrževanja strokovnih šol so menili, da bi morala zanje država prispevati več. Le-ta je ponavadi prispevala dve tretjini potrebnih sredstev, ostalo pa so dali obrtniki, občine ter trgovska in obrthna zbornica. Po prevratu so se pogoji za vzdrževanje šol poslabšali, mnoge šole so bile ukinjene, prav tako ni bilo tečajev za usposabljanje učiteljev za strokovni pouk. Trgovska in obrthna zbornica je glede na druginjo podporo šolam povečala. Obrtniki so se pritoževali, da vajenci nimajo niti osnovnega znanja v računanju, branju in pisanju. Posledice so bile občutne, poleg tega pa je Slovenija mejila na obrthno visoko razvite države, zato je bila konkurenca uvoženih izdelkov huda.²⁰³ Stroški za vzdrževanje šol so narasli po letu 1920 predvsem na račun višjih izdatkov za plačevanje učiteljev. Pred prvo svetovno vojno so bile ure po 2,50 K, leta 1920 po 2,50 din, leta 1924 pa že po 15 do 20 din. Zbornica si je na pristojnem ministrstvu prizadevala doseči, da bi za obrthno šolo država namenila vsaj tolikšno subvencijo, da bi pokrili honorarje učiteljev.²⁰⁴

²⁰² Aleksandra Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, Ljubljana 1995, str. 9-11.

²⁰³ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1921, str. 18-19.

²⁰⁴ Prav tam, str. 105-109.

Do 1918 je pri nas veljala avstrijska zakonodaja, obdržala pa se je tudi v obdobju prve Jugoslavije vse do leta 1929.²⁰⁵ Do leta 1924 je deloval v okviru Pokrajinske uprave za Slovenijo Višji šolski svet (bivši Deželni šolski svet za Kranjsko). Upravne reforme leta 1923 so šolstvo podredile prosvetnim oddelkom ljubljanske in mariborske oblasti. Obrtno strokovno šolstvo pa je bilo pod nadzorstvom oddelka za trgovino in industrijo pri velikem županu.²⁰⁶ V šolskem letu 1923/24 je potekal pouk na petinpetdesetih obrtno nadaljevalnih šolah, treh gostilničarskih in enajstih trgovsko nadaljevalnih šolah, njegovo vzdrževanje je stalo približno 1.150.000 din, zbornica mu je namenila 128.000 dinarjev, medtem ko so subvencije države znašale 314.539,84 dinarjev.²⁰⁷ Podpora države je bila nato iz leta v leto manjša.²⁰⁸ Po začetku delovanja oblastne samouprave leta 1927 so v Ljubljani in Mariboru zaman zahtevali, da bi obrtno šolstvo in ustanove za pospeševanje domače obrti prešle v njihovo pristojnost. Tako so zanje v proračunu lahko namenili le dopolnilna sredstva in razne podpore, kajti obstoj več strokovno nadaljevalnih šol je bil zaradi pomanjkanja državnih sredstev ogrožen (vse strokovne šole v mariborski oblasti so iz osrednjega proračuna dobile leta 1926 le 15.000 din, medtem ko so morale občine, obrtna in trgovska združenja zanje prispevati okoli 435.000 din). V slabem položaju je bilo tudi učiteljstvo, problem pa so predstavljali vajenci, ki iz gmotnih razlogov in zaradi oddaljenosti od šol pouka niso obiskovali.²⁰⁹ Tako so v proračunu ljubljanske oblastne samouprave za leto 1928 za podporo obrtnim in trgovskim nadaljevalnim šolam namenili 161.532 din, za podpore učencem strokovnih šol 50.000 din, prav toliko za podpore za izobrazbo učiteljstva na teh šolah in za pripravo za specialne strokovne šole 150.000 din.²¹⁰ V proračunu mariborske samouprave pa so namenili 20.000 din za razne strokovne tečaje, 200.000 din za podporo obrtnim nadaljevalnim šolam, 10.000 din za obrtne in vajeniške razstave ter po 10.000 din za štipendije učiteljem in učencem strokovnih šol.²¹¹

Z uvedbo banovin leta 1929 pa se je vzpostavila dokončna oblika uprave. Vrhovno oblast je imelo Ministrstvo za prosveto v Beogradu, prosvetni oddelek je dobil dva odseka, enega za osnovne in enega za srednje šole, strokovne šole pa so spadale pod ustrezne oddelke za kmetijstvo, obrt, industrijo, trgovino ali socialo. Izdanih je bilo mnogo zakonov, med drugim zakon o meščanskih šolah leta 1931. To so bile nižje srednje šole, ki so imele tri smeri: obrtno

²⁰⁵ V času prve Jugoslavije so bili sprejeti naslednji zakoni, ki so urejali področje obrtnega šolstva: zakon o meščanskih šolah z dne 5. 12. 1931 (Službeni list banske uprave Dravske banovine, št. 83/1931), zakon o srednjih šolah z dne 31. 8. 1929 (Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti št. 98/1929), zakon o srednjih tehniških in moških obrtnih šolah z dne 31. 3. 1932 (Službeni list banske uprave Dravske banovine, št. 42/1932).

²⁰⁶ Miroslav Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Ljubljana 2000, str. 365.

²⁰⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1924.II, 67-68.

²⁰⁸ Spominski zbornik, str. 193.

²⁰⁹ Miroslav Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929, str. 217 in 392.

²¹⁰ Prav tam, str. 434.

²¹¹ Prav tam, str. 449.

industrijsko, trgovsko in kmetijsko. Po zaključeni meščanski šoli so se učenci lahko vpisali na srednje strokovne šole in učiteljišča. Pred prvo svetovno vojno so bile strokovne šole predvsem v Ljubljani. Šole za izdelovanje čipk so bile v Idriji, Cerknem, Žireh, Sovodnjah pri Gorici, Velikem dolu, Čepovanu, Dolu, Otlici, Bovcu, Trati in Železnikih.²¹²

V občinah, kjer je bilo vpisanih najmanj 50 učencev, je ban skrbel za ustanavljanje strokovnih nadaljevalnih šol, v katere so morali hoditi vsi učenci. Denar zanje so morale zagotoviti občine, če ni bilo drugih denarnih virov. V ta namen so porabljali sklad za podpiranje teh šol,²¹³ podpore, ki so jih določile zbornice, zadruga in občine. Če občina ni imela dovolj sredstev, sta lahko prispevala potrebni delež tudi minister za trgovino in industrijo ter ban.

V šolah, kjer je bilo vsaj 40 učencev določene stroke ali ženskega spola, so bili ustanovljeni posebni oddelki (obrotni, trgovski, moški, ženski).

Ko je bila šola enkrat ustanovljena, je s poukom nadaljevala tudi takrat, kadar število učencev ni doseglo določene kvote. Šele če je bilo število učencev nižje od predpisanega dve leti zapored, so jo lahko ukinili. Strokovne šole so morali obiskovati vsi učenci in pomočniki, mlajši od 18 let. Obrtniki so jim bili dolžni omogočiti obiskovanje šol. V primeru, da so učenci in pomočniki hodili v strokovno nadaljevalno šolo, ki jo je ustanovila zbornica, zadruga ali podjetje, so bili oproščeni obiskovanja občinskih strokovnih nadaljevalnih šol. Ban pa je lahko odredil obvezno obiskovanje strokovnih nadaljevalnih šol, ki so jih ustanovile zbornice, zadruga ali druge zasebne ustanove, če v občini ni bilo občinskih strokovnih nadaljevalnih šol. Knjige in učila je moral revnim učencem priskrbeti delodajalec, če pa je bil tudi on siromak, je bila za to dolžna poskrbeti občina. Trajanje pouka, dneve in čas šolskega pouka je odredil ban. Podrobnejše odredbe o organizaciji, učnem načrtu, strokovni izobrazbi učiteljev in učbenikih pa je predpisal z uredbo minister za trgovino in industrijo. Za nadzor nad nadaljevalnimi šolami so v vsaki občini, kjer je šola bila, ustanovili krajevni odbor za strokovne šole. V vsaki banovini so sestavili banovinski odbor za strokovne nadaljevalne šole, ki je moral skrbeti za celotni strokovni pouk v banovini. Odbor je nadzoroval strokovne šole in podobne zasebne šole ter poslovanje krajevnih strokovnih šolskih odborov, podajal predloge banski upravi za postavitev učnega osebja v šolah, pisal mnenja in predloge banski upravi o strokovnih šolskih vprašanjih in predmetih ter poročal o stanju strokovnega pouka v banovini. Vrhovni nadzor nad strokovnim poukom je imel minister za trgovino in industrijo.²¹⁴

O kritičnem položaju obrtnega šolstva predvsem zaradi pomanjkanja sredstev za vzdrževanje je razpravljajal obrtni odsek zbornice. Šolstvo, ki je nudilo poleg splošne tudi nujno potrebno

²¹² Aleksandra Serše, nav. delo, str. 82-84.

²¹³ Vzdrževanje šol je urejal pravilnik o poslovanju in upravljanju skladov za podpiranje strokovnih šol v banovinah in v območju uprave mesta Beograda z dne 31. 3. 1932.

strokovno teoretično izobrazbo, je bilo eden glavnih temeljev za strokovno izpopolnitev obrtnega stanu in profesionalnega delavstva. Zbornica je od leta 1922 do 1933 izdala za obrtno nadaljevalne šole podporo v znesku 1.935.500 din. Sodelovala je pri izdelavi načrta uredbe, s katero naj bi enotno preuredili obrtno nadaljevalno šolstvo ter mu postavili temelje za zdrav razvoj. Vztrajala je pri tem, da je treba pouk prilagoditi posebnim gospodarskim potrebam in razvojni stopnji banovin, obenem pa zagotoviti primerna sredstva za vzdrževanje in opremo šol s primernimi učili. Vendar teh predlogov v uredbi, ki je izšla v Službenih novinah 31. januarja 1935, niso upoštevali, predvsem je bilo napačno rešeno vprašanje financ. Skoraj vse breme vzdrževanja je padlo na občine, ki so ga zaradi skromnih sredstev le težko prenašale. Naraščali so neporavnani dolgovi šol, zlasti za honorarje, kar se je poznalo na kvaliteti pouka.²¹⁵ Kljub temu je zbornica priznala, da pomeni uredba znaten napredek pri enotni ureditvi in izpopolnitvi obrtno nadaljevalnega šolstva v državi. Po njej se je začelo poslovati v šolskem letu 1935/36.

Zbornica je prišla do zaključka, da je za obstoj in napredek šolstva nujno, da ni odvisno le od lokalnih oblastev, zbornice, obrtniških organizacij in občin, temveč da ga podpre tudi ministrstvo za trgovino in industrijo. Zato je predlagala, da se v državnem proračunu predvidi za podporo obrtno nadaljevalnega šolstva najmanj 20 milijonov din za celo državo, od tega vsaj 2 milijona za Dravsko banovino.²¹⁶

Za obrtne nadaljevalne šole so denar namenjala tudi obrtniška združenja in zadruge, ki so bile dolžne šole podpirati. Višina prispevkov je bila odvisna od velikosti zadruge in njenih finančnih zmožnosti. Tako je na primer leta 1933 na Vrhniki skupno združenje obrtnikov prispevalo za šolo 1200 din, domžalsko združenje 2000 din, kočevsko 400 din, tržiško je podprlo šoli v Trzinu in Križah s po 1000 din, kranjsko skupno združenje je prispevalo 1000 din, kranjsko krojaško združenje 250 din.²¹⁷ Slednjemu je bilo sicer žal za prispevek, ker so bili krojači nezadovoljni zaradi pouka, ki je potekal ob torkih in četrtek od enih do šestih popoldne, torej med delovnim časom, kar se jim je zdelo popolnoma neustrezno.²¹⁸

V Ljubljani je delovala umetno-obrtna strokovna šola, ki se je preimenovala v Državno obrtno šolo. Leta 1921 se je preimenovala v Tehniško srednjo šolo, ki je bila popolna srednja šola. Imela je štiri državne in eno banovinsko šolo. Na vseh oddelkih in odsekih tehnične šole so po končanem šolanju učenci opravljali junija ali septembra zaključni izpit, ki je bil pisni in ustni ter

²¹⁴ Ob. z., str. 189-193.

²¹⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I, str. 18.

²¹⁶ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935.I, str. 124-129.

²¹⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fascikli 4/32, 5/44, 5/49, 5/53, 5/58.

²¹⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 300/34.

določen z učnim načrtom. Delovodska, moška in ženska obrtna šola so imele status nepopolne srednje šole, po zaključku šolanja pa so učenci imeli še izpit iz praktičnega dela.²¹⁹

Šola je imela leta 1922/23 skupno 683 učencev in učenk, leta 1928/29 jih je bilo 728, nato pa je začelo njihovo število padati. V letu 1932/33 je imela šola skupaj s priključenimi delovodskimi in strokovnimi obrtnimi šolami 619 gojencev, od tega 140 gojenk, ki so bile pretežno na ženski obrtni šoli in leta 1937/38 le še 492.²²⁰ Na strokovno obrtno šolo, od katerih je imela ženska za perilo in vezenje po dva letnika, ostale pa po tri, je odpadlo 166 gojencev, od tega je bilo na ženski obrtni šoli za perilo 44, za obleke 71 in za vezenje 15 gojenk.²²¹

Ministrstvo za trgovino in industrijo je leta 1933 odredilo, da morajo vsi vajenci in vajenke v obrtno nadaljevalnih šolah obvezno hoditi k telovadbi, pouk le-te pa lahko poteka tudi ob nedeljah in praznikih. Šola je najprej odredila pouk telovadbe zvečer od 7. do 8. ure, s čimer pa se starši niso strinjali, ker so vajenke prihajale zvečer prepozno domov. Ljubljansko združenje krojačev je zato prosilo šolski odbor obrtnih nadaljevalnih šol, naj bo telovadba za vajenke ob nedeljah in praznikih. Prav tako je opozorilo vse svoje člane, da je telovadba obvezen predmet, tako da morajo svoje vajence tja pošiljati.²²²

Glede tega so se obrtniki zelo pritoževali, kajti pouk telovadbe se jim ni zdel potreben.

Na Rakovniku je v Salezijanskem zavodu je od leta 1925 do 1933 deloval zasebni strokovni učni zavod, ki je bil triletna rokodelska šola za mizarje, krojače in čevljarje.²²³ Združenje krojačev in sorodnih strok v Ljubljani je 30. maja 1933 poslalo okrožnemu odboru dopis, v katerem so se pritoževali, da se Krojaška šola na Rakovniku v večjem obsegu ukvarja tudi z izdelovanjem oblek, čeprav do tega ni upravičena.²²⁴

Ženske strokovne šole so bile specializirane šole za žensko mladino. Največ teh šol je bilo gospodinjskih, od tekstilnih pa so bile šole za izdelovanje čipk ter šole za šivanje in krojenje. Šoli za izdelovanje čipk sta bili v Idriji in Ljubljani. Čipkarstvo je imelo v Idriji bogato tradicijo. Leta 1919 so v Ljubljani ustanovili Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt, ki je organiziral šolstvo in vzpodbujal ustanavljanje čipkarskih šol v Horjulu, Polhovem Gradcu, Kamni gorici, Trati, Železnikih, Žireh Zagorju, Banja Loki in na Jesenicah.

²¹⁹ Aleksandra Serše, nav.delo, str. 82-84.

²²⁰ Spominski zbornik, str. 192.

²²¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 179-180.

²²² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1933.

²²³ Aleksandra Serše, nav. delo, str. 82-84.

²²⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 246/33.

V Ljubljani je delovala tudi ženska strokovna nadaljevalna šola za umetno in oblačilno obrt, ki je bila ustanovljena leta 1911.²²⁵

V Mariboru je delovala višja dekliška šola (bivši nemški mestni dekliški zavod Vesna), v okviru katere so 1925 odprli atelje za šivanje perila, naslednje leto pa drugi letnik za šivanje oblek. Leta 1929 je imela dva razreda za šivanje oblek. Leta 1938/39 je bilo v dveh letnikih in ateljeju za šivanje perila 50 učenk.²²⁶

Strokovno nadaljevalne šole so se v letih med obema vojnama močno namnožile. Bile so moške, ženske ali mešane, po stroki pa obrtne, trgovske ali obrtno-trgovske s posebnimi ženskimi oddelki, vendar je moralo biti vpisanih najmanj 40 učenk.

Strokovne šole so se delile v splošne in specialne strokovne nadaljevalne šole. Prve so ustanavljali na podeželju in v manjših krajih, kjer vajencev ni bilo veliko in so delali v različnih strokah. Šole so bile dvorazrednice s pripravljalnimi razredom, pozneje pa so jih reorganizirali v trirazrednice. Mesta so nudila vajencem boljše možnosti za izobraževanje, zaradi številčnosti učencev pa so se šole lahko tudi specializirale. V Sloveniji je bilo dvanajst tipov specialnih strokovno nadaljevalnih šol, trajale so tri leta in so bile v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ptuj, Šentvidu nad Ljubljano in Trzinu. Med njimi so bile naslednje tekstilne stroke: čipkarice – klekljarice, krojači, šivilje (krojačice, modistke). Vsak tip šole je imel poseben učni načrt, ki pa so ga šole lahko prilagodile krajevnim potrebam in razmeram.²²⁷

Obrtno nadaljevalna šola v Celju je imela v šolskem letu 1923/24, ki je trajal sedem mesecev (od oktobra do aprila) tri pripravljalne, tri prve in tri druge razrede. Vpisanih je bilo 263 učencev in 71 učenk, sedem je bilo pomočnikov, ostalo so bili sami vajenci in vajenke. Pouk je potekal v 1. in 2. razredu štiri ure ob delavnikih popoldne in štiri ure ob nedeljah dopoldne, pripravljalni razred pa je imel sedem ur tedensko.²²⁸

Združenje krojačev in krojačic za srez Radovljica je leta 1933 na vodstva obrtno nadaljevalnih šol v Ljubnem, Jesenicah, Bledu, Lescah in Radovljici poslalo prošnjo, naj po možnosti sestavijo učni načrt tako, da ne bodo pričeli s poukom pred 18. uro, izjema so lahko le vajenci začetniki v 1. letniku. Glede telovadbe so menili, da je popolnoma nepotrebna, kajti vajenci so se itak cel dan dosti gibali, ker pa je bila obvezna, so prosili, naj bo za vse vaje istočasno ob nedeljah, poskrbijo naj le za pravšnjo uro, da ne bo kakih ovir za obisk svete maše. Ker je bilo obrtništvo v državi eden največjih davkoplačevalcev, so prosilci upali, da bodo njihove skromne prošnje upoštevali in da bodo vodstva vplivala pri svojih odločitvah na to, da bodo po

²²⁵ Aleksandra Serše, nav.delo, str. 82-87.

²²⁶ Spominski zbornik, str. 192.

²²⁷ Aleksandra Serše, nav. delo, str. 88-89.

potrebi uvedli tudi dekliške obrtno nadaljevalne šole. Okrožni odbor je obljubil, da bo njihovo vlogo pri vodstvih podprl.²²⁹

Združenje krojačev in krojačic v Ljubljani je leta 1936 na ljubljanskega mestnega poglavarja naslovilo predlog o ureditvi enotnega šolskega pouka v strokovno nadaljevalnih šolah v Ljubljani. Zahtevali so, naj bo vsako leto začetek pouka za vse tri letnike 1. oktobra, zaključek pa 30. aprila.²³⁰

V Celju so na skupni seji zastopnikov uprav celjskih obrtnih združenj 8. oktobra 1937 razpravljali o reorganizaciji obrtno nadaljevalnih šol. Zbornici so predlagali reformo učnih načrtov, ki so bili pomanjkljivi in niso več sledili napredku. Iz učnih programov naj bi črtali vse, kar za obrtnika ni nujno potrebno, in to nadomestili s strokovnimi predmeti. Poučevanje določenih predmetov (telovadbe, verouka) se jim je zdelo nepotrebno. Na drugi strani pa so imeli vajenci posameznih strok premalo strokovnega pouka (kalkulacije, obrtnega računstva, blagoznanstva) in premalo praktičnega pouka, meničnega prava, socialne zakonodaje in podobno. Zato so k pomočniškim izpitom prihajali vajenci, ki niso znali izpolniti niti čekovne položnice, denarne nakaznice in drugih poštnih formularjev. Obrtne šole tudi niso imele zadosti učnih pripomočkov in strokovnih knjig. Po njihovem mnenju bi morali na šolah učiti vsaj 40 % ur mojstri strokovnjaki, ostalo pa poklicni učitelji. Kajti kljub trudu in sposobnosti za poklicno poučevanje mladine od slednjih ni bilo mogoče zahtevati strokovnega znanja o posameznih obrteh. Glede financiranja obrtnih šol pa so predlagali, naj država, banovina in občine prispevajo primerne zneske, poleg tega pa bi zanje lahko namenili globe šušmarjev in tistih, ki so kršili obrtni zakon.²³¹

5.2 STROKOVNI TEČAJI

Za strokovno izpopolnjevanje so prirejali strokovne tečaje. Pri zbornici so leta 1929 ustanovili poseben zavod za obrtno pospeševanje, ki je bil mnenja, da je delo obrtništva preslabo zaščiteno, kajti Slovenija je bila v bližini držav, ki so bile zasičene z obrtniškimi izdelki in so jih izvažali k nam. Za domače blago, ki je bilo manj cenjeno od tujega, je bilo treba delati propagando. Ker domača obrt ni bila zaščitena, je trpela cela obrtniška organizacija in brezposelnost se je večala. Racionalizacija je sicer pocenila izdelek, po drugi strani pa povzročila brezposelnost. Zavod je zato stremel za tem, naj bi obrtniki proizvajali in izdelovali lepše ali vsaj približno take izdelke kot drugod. Zato so v tujino na strokovne šole in v moderno urejena podjetja pošiljali nadarjene in

²²⁸ Obrtni vestnik VII, št. 10, 15. 5. 1924.

²²⁹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 615/33.

²³⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937.

ambiciozne mlade obrtnike, absolvente strokovnih šol ter pomočnike na strokovno izpopolnjevanje in prirejali strokovne tečaje.²³² V letu 1930 so organizirali 16 tečajev, od tega dva krojaška prikrojevalna v Novem mestu in Brežicah ter tečaj za damsko krojenje v Novem mestu. Zavod je podprl tudi prireditev prikrojevalnega tečaja v Ljubnem. Podelili so podporo enajstim prosilcem za študij v tujini, med drugim po enemu iz krojaške in šiviljske stroke.

Krojaško združenje za Ribnico in Velike Lašče je v letu 1932 s finančno pomočjo zbornice priredilo prikrojevalni tečaj za damsko krojenje v Sodražici, ki se ga je udeležilo 24 šivilj, vodil ga je Alojzij Knafelj iz Ljubljane. Zbornico za TOI so zaprosili tudi za podporo pri organizaciji damskega prikrojevalnega tečaja v Ribnici, ki je bil 13. oktobra 1933 in je trajal šest tednov. Udeležilo se ga je 13 šivilj, ki so bile revne in niso mogle same nositi stroškov. Zadruga pa je imela precej stroškov že s samo organizacijo, zato so prosili zbornico, naj plača vsaj stroške stanovanja za učitelja, kar je za 30 dni po 10 din na dan zneslo 300 din, kurjava pa še po 5 din na dan, skupaj torej 450 din.²³³

V jeseni 1935 so imeli v Kočevju krojaški prikrojevalni tečaj, ki so se ga udeležili vsi mojstri in pomočniki iz mesta in večina z dežele. Tečaj je bil zelo poučen, zbornica je zanj prispevala 500 din. Krojaškemu pomočniku Rudolfu Jonkeju pa je na prošnjo združenja dodelila podporo v višini 500 din za udeležbo na krojaškem prikrojevalnem tečaju v Monaku.²³⁴

Leta 1930 so začeli izdajati strokovni list Jugoslovanski obrtnik, ki je izhajal na 14 dni.²³⁵ Zbornica je tudi med gospodarsko krizo kljub varčevanju pazila, da obrtnega pospeševanja splošne redukcije niso zadele. Predviden obseg stroškov je leta 1933 celo povečala. Priredili so 28 strokovnih tečajev, med njimi dva za damsko in dva za moško krojenje. Za izobrazbo in strokovno izpopolnjevanje v tujini so podelili 10 podpor, od tega dve za damsko krojenje in šivanje, eno za strokovni pouk v damskem krojenju in eno za damsko krojaštvo.²³⁶

5.3 DRŽAVNA TEKSTILNA ŠOLA V KRANJU

Z razvojem tekstilne industrije je vedno bolj naraščala potreba po ustanovitvi tekstilne šole. Tovarne so bile odvisne le od tujih strokovnjakov, kajti domači delavci niso imeli možnosti

²³¹ ZAC, a.š. 79, E 14587/37, št. 220/37.

²³² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.I., str. 54-58.

²³³ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 962/33.

²³⁴ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/48, št. 208/36.

²³⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1930.I., str. 104-108.

izobraževanja. Kranjski mestni občinski svet je že leta 1925 na svoji seji predlagal, naj se v delovni program uvrsti ustanovitev tkalske in pletilske šole. Pooblastili so župana Cirila Pirca, da se je pogajal s pristojnimi glede pripravljalnih del za novo šolo. Dosegel je dogovor med kranjsko mestno občino in kranjsko Mestno hranilnico, da bo hranilnica zgradila šolsko poslopje do novembra 1926, občina pa bo plačevala stroške vzdrževanja. Tekstilna tovarna Jugočeška pa se je zavezala, da bo šolo subvencionirala. Vendar so naslednje leto odborniki na svoji seji 16. novembra 1926 zavrnil postavko proračuna 42.500 din za stavbo, kurjavo in razsvetljavo, gradnjo so ustavili in poslopje je ostalo nedograjeno še štiri leta. Z novo akcijo je leta 1928 začel občinski svetnik dr. Beno Sabothy. Poudaril je, da tekstilna industrija v Kranju zaposluje že blizu 3000 delavcev, da se ustanavljajo nova podjetja in da je zato tekstilna šola nujno potrebna, kajti njeni absolventi bodo z lahkoto dobili službe, ki so jih do takrat opravljali skoraj izključno le dobro plačani tujci. Njegov predlog, naj mestno predstojništvo naslovi prošnjo na Ministrstvo za trgovino in industrijo, so soglasno podprli. Za ustanovitev šole se je začela zanimati tudi ljubljanska oblastna samouprava, oblastni komisar dr. Marko Natlačen je v ta namen 3. aprila 1929 sklical zbor, na podlagi katerega so predlagali, da se v proračunu nameni za šolo 500.000 din in zagotovijo njeno ustanovitev do septembra 1929. Za šolo se je zelo zavzemala tudi kranjska tekstilna industrija. Ljubljanska oblastna samouprava je štipendirala izpopolnjevanje domačih strokovnjakov in proučevanje ustroja tekstilnih zavodov na Češkoslovaškem, v Franciji, Belgiji, Nemčiji in Avstriji. Z nasveti so pri organizaciji šole pomagali številni tuji strokovnjaki, zlasti profesorji s tehniške visoke šole v Brnu.²³⁷

Po likvidaciji oblastne samouprave je del njenih obveznosti prevzela kraljeva banska uprava dravske banovine. V proračunu za leto 1930/31 so določili 100.000 din za ustanovitev šole²³⁸ in minister za trgovino in industrijo je z odlokom I.Br.4632/VII/929 z dne 14. maja 1930 sprejel sklep o odprtju šole in začetkom pouka 1. septembra 1930.

Kraljeva banska uprava dravske banovine je nato razpisala mesto upravitelja in pet učnih mest na državni tekstilni šoli v Kranju in imenovala pripravljalni odbor za ustanovitev tekstilne šole. Prvo sejo je imel 8. julija 1930, njegov predsednik je postal župan Ciril Pirc, podpredsednik ravnatelj Jugočeške Maks Horowitz, tajnik dr. ing. Franjo Kočevar, odborniki pa so bili inšpektor strokovnih šol dravske banovine prof. Mihael Presel, tovarnar in občinski svetnik Makso Fock in gradbeni svetnik ing. Franc Emmer. Njihova naloga je bila dokončanje šolskega poslopja in urediti vprašanja v zvezi z vzdrževalnino, najemnino ipd.

²³⁶ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 175-176.

²³⁷ 1. izvestje 1931, Državna tekstilna šola v Kranju, (v nadaljevanju Izvestje) str. 3-4.

²³⁸ Uradni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine 44/625-1930.

Banovina je prispevala 50 % letne najemnine za učne prostore. Banska uprava pa je kranjski mestni občini naročila, naj sklene z Mestno hranilnico najemno pogodbo in ji jo predloži v odobritev ter da naj se obvežejo, da bodo plačevali razsvetljavo in kurjavo.

Kranjska mestna hranilnica in občina sta nato sklenili najemno pogodbo za 18 let, letna najemnina je znašala 88.000 din.

Kr. banska uprava je nato pripravljalnemu odboru naročila nakup najpotrebnejše opreme in mu v ta namen nakazala 100.000 din kredita. 29. avgusta je v časopisih izšel oglas za sprejem gojencev v 1. letnik nove tekstilne šole.²³⁹ Sprejemali so le redne učence, ki so imeli končano nižjo srednjo šolo z nižjim tečajnim izpitom ali kvalifikacijo, določeno po Pravilniku o delovanju, redu in pouku na drž. tehniških srednjih šolah, in so opravili sprejemni izpit. Le ta je bil različen – kandidati z opravljeno malo maturo so delali samo psihotehniški izpit, kandidati s kvalifikacijo pa so morali opravljati izpit iz jezika, geometrije, aritmetike, fizike, risanja in psihotehniške preizkušnje.²⁴⁰

Za v.d. direktorja je banska uprava imenovala dr. ing. Franja Kočevarja.²⁴¹

Poleg njega sta bila redna člana učiteljskega zbora še Maks Stupica, začasni predmetni učitelj in Otmar Zupančič, začasni strokovni učitelj. Razen pouka so morali sodelovati še pri organizaciji šole, opremi delavnic, zbirk, učil in skript, kajti primanjkovalo je primernih učbenikov.

Ostali na šoli zaposleni so bili: dva honorarna učitelja, dr. Simon Dolar in Ivan Kolar, sicer profesorja na realki v Kranju, privatna učiteljica češčine Ljudmila Vedral ter šolski sluga Karol Rakovec do 1. marca 1931, nato pa od 1. aprila naprej Ivan Dolenc.²⁴²

10. septembra 1930 so imeli kandidati za 1. letnik sprejemne izpite, sprejetih je bilo 20 učencev, dva pa sta bila z dovoljenjem kr. banske uprave sprejeta naknadno.

Šolsko leto se je začelo s slovesno mašo v mestni farni cerkvi 16. septembra, nato so šli učenci na ogled Jugočeške. Redni pouk se je začel naslednji dan in je potekal samo popoldne v skrčenem obsegu v prostorih državne realne gimnazije, kajti prostori tekstilne šole še niso bili končani.

22. septembra se je šola preselila v Narodni dom, v bivše prostore drž. puškarske šole, ki se je preselila v Užice. Pouk je od takrat potekal redno dopoldne in popoldne 38 ur tedensko.²⁴³

16. oktobra so začeli z večernimi tečaji za delavce tekstilnih tovarn in vse, ki jih je to zanimalo. Pouk je potekal do 15. junija 12 ur tedensko, vsak delovnik zvečer od 19. do 21. ure. Po končanem tečaju so udeleženci dobili spričevala o obisku, uspehu in vedenju.

²³⁹ Izvestje, str. 4-6.

²⁴⁰ Prav tam, str. 19-20.

²⁴¹ Kr. banska uprava dravske banovine ga je imenovala z odlokom VIII. No. 6092 z dne 5. 9. 1930 za v.d.direktorja, Ministrstvo za trgovino in industrijo pa ga je z odlokom I. br.29.291/0 z dne 25. 9. 1930 imenovalo za v.d. šolskega upravitelja.

²⁴² Izvestje, str. 7-8.

²⁴³ Izvestje, str. 9.

V prvem letu se je v tečaj prijavilo 56 kandidatov, od katerih jih je 48 redno obiskovalo predavanja.²⁴⁴

Od 15. novembra pa je potekal pouk v popolnem obsegu 44 ur tedensko in to od osme do dvanajste in od štirinajste do osemnajste ure, razen ob sobotah popoldne.

Na prošnjo učencev je učiteljski zbor predlagal kr. banski upravi odobritev pouka telovadbe, kar so sprejeli z odlokom VIII. No. 8109 z dne 23. decembra 1930. Telovadbo so imeli v sokolski telovadnici pod okriljem kranjskega Sokolskega društva in to ob sobotah med 14. in 16. uro.

1. februarja se je šola končno preselila v novo šolsko poslopje.

Komanda ljubljanskega vojnega okrožja je absolventom kranjske tekstilne šole priznala dijaški skrajšani kadroviski rok. Dijaki, ki so že študirali, so morali prositi za preložitve služenja vojske na kasnejši čas in predložiti potrdilo, da so redni dijaki drž. tekstilne šole.

Učni načrt je obsegal 22 predmetov v prvem letniku in 20 predmetov v drugem letniku, med počitnicami pa je bila obvezna šest tedenska praksa v tekstilni tovarni. Poleg tega so imeli 9 ekskurzij in si ogledali okoli 30 podjetij.²⁴⁵

Šolo so vzdrževali s pomočjo različnih finančnih in drugih virov. Denarna sredstva so dobivali iz banovinskega proračuna Dravske banovine,²⁴⁶ Ministrstva za trgovino in industrijo, Delavske zbornice in od tekstilne industrije.²⁴⁷ Material so ji darovali Zavod za ženski domači obrt v Ljubljani, ki jim je odstopil štiri ročne statve, ekonomat Banske uprave jim je daroval večjo zalogo pisarniškega materiala, tekstilne tovarne so jim priskrbele mehanične statve, ročne statve, snovalo, vzorce tkanin, prejo ipd., kranjski trgovci so prispevali kolekcije vzorcev in blaga, tovarna Siemens in Schuckert jim je podarila elektromotor za pogon mehaničnih statv, tuje tovarne pa so jim dale pri nakupu strojev od 30 do 50 % popust.

Banska uprava je za prvo leto nakazala enkratno podporo dijakom v znesku 1.000 din, ki so jo razdelili med pet dijakov, nato pa razpisala 3. decembra 1930 pet štipendij po 300 din na mesec. Za ekskurzije je darovala 2.000 din.

²⁴⁴ Prav tam, str. 17-18.

²⁴⁵ Prav tam, str. 9-13.

²⁴⁶ Leta 1934/35 so prispevali učiteljem za tečaje 62.000 din, za nagrade delavniškemu mojstru in laborantom 62.800 din, za podporo učencem 2.000 din, za opremo in prispevek k najemnini 66.000 din, za kurjavo, razsvetljavo itd. 16.000, skupaj 180.400 din (SL Kraljeve banske uprave Dravske banovine v Ljubljani, 26/238 in 29/368).

²⁴⁷ Zveza industrijcev v Ljubljani je na predlog direktorja Jugočeške sklenila, da bo za pomoč šoli pobirala od tekstilnih tovarn po 10 din za vsake statve v obratu.

Na šoli so delovale naslednje šolske organizacije:

1. Dijaško podporno društvo na tekstilni šoli je bilo ustanovljeno na občnem zboru 2. februarja 1931 na podlagi pravil, ki jih je odobrila banska uprava Dravske banovine. Njegov namen je bil:

- nuditi podporo revnim marljivim dijakom, ki si niso mogli priskrbeti pripomočkov in plačevati ekskurzij,
- podpirati dijake pri nadaljevalnem izobraževanju, vzpodbujati tovariško vzajemnost in stanovsko zavest,
- organiziranje izletov, kjer bi udeleženci tako zbirali narodno ornaentalistiko in spoznavali domače tkalce platna kot se seznanjali s pridobitvami nove dobe in racionalnejšim delom,
- zbirati denar za ustanovitev višje tekstilne šole

Redni člani so bili dijaki tekstilne šole, podporni pa tisti, ki so plačali letno članarino 100 din.

Ustanovni člani so plačali enkratni znesek, ki je znašal 1.000 din za fizične in 3.000 din za pravne osebe.

2. Sokol Kraljevine Jugoslavije, ki je imel pod svojim okriljem šolsko telovadbo.

3. Dijaška kuhinja, ki je sedmim dijakom tekstilne šole dajala hrano po zelo znižani ceni

4. Podmladek Jadranske straže²⁴⁸

Do leta 1941 je šola uspešno končalo 208 dijakov, od tega 194 moških in 14 žensk. Šola je bila zelo cenjena in na sprejemne izpite se je vsako leto prijavilo mnogo več prosilcev, kot je bilo prostih mest. Prihajali so tudi iz ostalih delov Jugoslavije – iz Hrvaške, Srbije, Vojvodine ter Bosne in Hercegovine.

Zaradi vse večjih potreb po domačih strokovnjakih se je banska uprava odločila podpreti gradnjo novega šolskega poslopja po načrtih arhitekta Emila Navinška. V ta namen so odobrili kredite v višini 5.383.822 din in spomladi 1940 pričeli z gradbenimi deli, vendar je 2. svetovna vojna dela prekinila. Šola je bila nato dokončana šele po vojni.²⁴⁹

²⁴⁸ Izvestje, str. 14-16.

²⁴⁹ Jože Debevc, Slovensko tekstilstvo skozi čas, str. 11-12.

6 STANOVSKÉ ORGANIZACIJE IN STROKOVNA ZDRUŽENJA

6.1 ZBORNICA ZA TRGOVINO, OBRT IN INDUSTRIJO V LJUBLJANI

Za zastopanje koristi trgovine, industrije in obrti so bile ustanovljene trgovinske, obrtne in industrijske zbornice kot posvetovalni organi državne uprave in samoupravnih oblastev. V njihovi pristojnosti je bila vsa trgovina, obrt in industrija. Vsaka zbornica je morala imeti statut, po potrebi tudi poslovnik.²⁵⁰

V okviru Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je imela obrt poseben odsek.

Zbornica v Ljubljani je bila do leta 1918 pristojna samo za Kranjsko, nato pa za ves slovenski del Kraljevine Jugoslavije. Zbornica je bila stanovska organizacija, v kateri je bilo članstvo obvezno. Zadnje leto prve svetovne vojne je imela zbornica veliko dela z Razdeljevalnico sukanca, ustanovljeno ob koncu leta 1917. C. kr. trgovinsko ministrstvo se je namreč odločilo, da prepusti zbornicam, naj razdelijo med prebivalstvo sukanec, ki ga je uradno priskrbelo za civilne namene. Pomanjkanje sukanca je namreč hudo pestilo tako oblačilno industrijo in obrt kot tudi civilno prebivalstvo. Zbornica je zato pripravila vse potrebno in razdeljevalnica je začela poslovati takoj, ko so ji poslali prve količine sukanca. Ministrstvo je v splošnem prepustilo zbornici pri razdelitvi proste roke, le obvezati se je morala, da bo razdeljevanje potekalo preko trgovine, da bo skrbela, da pri tem ne bo prihajalo do zlorab, in da bo sukanec dejansko porabljen za to, za kar je bil namenjen. Z odkazanim sukancom je morala zbornica pokriti potrebe Kranjske, torej potrebe obrtnih predelovalcev (krojačev, izdelovalcev perila, šivilj na domu, modistovske obrti, klobučarjev, izdelovalcev modrcev, rokavičarjev, krznarjev, popravljalnic oblek in perila) in naposled zasebno porabo. Za vojsko je bilo poskrbljeno posebej. Zbornica je sukanec razdeljevala na naslednji način: deželo so razdelili na razdelilne okraje in v kraje, ki so bili za razdelitev najugodnejši, poslala enemu ali več trgovcem na drobno sukanec za prodajo. Kupili so ga lahko vsi obrtniki z gornjega seznama, ki so bili nastanjeni v tem okraju. Zaradi majhnih količin sukanca je bilo težko upoštevati vse trgovce na drobno, skušali pa so jih v prodajo vključiti kar največ. Za vsak okraj je bil za razdelitev narejen poseben ključ, ki je upošteval število prebivalcev in obrtnikov. Sukanec so smeli prodajati obrtnikom le na podlagi posebnih nakaznic, ti pa so morali o prejemu in plačani ceni izdati potrdilo.

²⁵⁰ Ob.z., str. 240-244.

Zbornica je poslala trgovcem na drobno tudi sukanec za zasebne namene, nadzor nad razdeljevanjem le-tega med porabnike pa je prepustila Deželni poslovalnici za oblačila. V ta namen je šlo eno tretjino za Kranjsko odmerjenega sukanca. Cena sukanca je bila za en vitel mako²⁵¹ sukanca (150m) 40h, za en vitel ameriškega sukanca (150m) 36h in za en vitel zasebni porabi namenjenega ameriškega sukanca (50m) 16h.²⁵²

Kontingent za polletno obdobje je znašal 170 ¼ grosov²⁵³ ali 24.516 vitlov sukanca po 150 metrov za obrtnike in 429 7/12 grosov ali 61.860 vitlov po 50 metrov za zasebno porabo.²⁵⁴ Ta količina sukanca je bila glede na potrebe zelo majhna, zato sta bila delo in nadzor pri razdeljevanju toliko bolj zahtevna. Predvsem je bilo treba s podrobnimi poizvedbami natanko ugotoviti število obrtnih upravičencev. Razdelitev sukanca med obrtnike in zasebnike je morala potekati preko trgovine.²⁵⁵

Prevrat konec oktobra 1918 je zbornici naložil dodatno delo. Z naredbo poverjenišтва za trgovino in industrijo z dne 16. novembra 1918, se je okoliš zbornice začasno razširil na vse ozemlje Narodne vlade SHS v Ljubljani.²⁵⁶ Ker je bilo zdaj ozemlje, za katerega je bila zbornica pristojna, kar dvakrat večje kot prej, je bilo treba zaposliti dodatno uradniško osebje in podvojiti število zborničnih svetnikov. Za čas do volitev so imenovali zaupnike s pridruženega ozemlja.²⁵⁷

Zbornica je imela po sprejemu novega obrtnega zakona iz leta 1931 dosti dela z uvedbo mojstrskih izpitov. Treba je bilo izdelati program za teoretični in praktični del izpita ter urediti vse administrativne zadeve. Rezultati izkušenj pri mojstrskih izpiti so bili zanimivi glede na strokovno raven obrtnega naraščaja. Nivo kandidatov še zdaleč ni bil tak, kot bi si ga želeli in kot bi ga potrebovali, da bi lahko kljubovali vedno hujši konkurenci. V mnogih strokah so zaznali občutno nazadovanje, predvsem se je poslabšala preciznost ročnega dela. Kljub številnim obrtno nadaljevalnim šolam in razvitemu ljudskemu šolstvu pogosto tudi mlajši kandidati niso obvladali osnovnega znanja pri računanju in drugih predmetih. Po novem zakonu so lahko nastopili rokodelsko obrt le tisti z opravljenim mojstrskim izpitom. Statistika je pokazala, da je v preteklih letih prijavilo novo obrt približno 1500 obrtnikov na leto. V letu 1933 pa prijave niso dosegle niti polovice te številke. Mojstrski izpiti so se torej izkazali kot uspešno sredstvo za strokovni dvig kvalitete obrtnega stanu in kot omejitev pri novih prijavah. Zbornica je zato sklenila posvetiti

²⁵¹ *Mako* – trgovska označba za dolgovlaknat, svilast, rumenkastorjavkast egiptovski bombaž (Tekstilni leksikon, Ljubljana 1989, str. 170).

²⁵² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1917, II., str. 23-27.

²⁵³ *Gros* – veliki ducat, 144 kosov (Splošni tehniški slovar I., Ljubljana 1978, str. 315).

²⁵⁴ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, str. 4.

²⁵⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, str. 19-20.

²⁵⁶ Ur. l. št. 11/1918, št. 111 z dne 14. 11. 1918 in Ur. l. 10/1918, št. 108.

²⁵⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, str. 32-33.

mojstrskim izpitom vso potrebno pozornost in obdržati njihovo vodstvo trdno v svojih rokah, da bi tako ohranila že doseženo enotnost, postopoma in sistematično pa še izboljšala kvaliteto te institucije.²⁵⁸

Na zbornico so se obrtniki in njihova združenja obračali z različnimi vprašanji in pritožbami. Trgovska in obrtniška zbornica v Ljubljani je 28. februarja 1925 sreskemu poglavarju v Celju odgovorila na dopis z dne 28. januarja 1925, št. 2482, v katerem jo sprašuje za mnenje o poimenovanju krojaške obrti. Odgovor se je glasil, da *'označba »krojaštvo« ali bolje »izdelovanje oblek«, kakor se glasi v obrtnem redu, označuje obrt, v katerega delokrog spada izdelovanje moške in ženske obleke. Zato ni potrebna označba krojaštvo za moško in žensko obleko.'* Zbornica se je pri tem opirala na svojo predhodno objavljeno načelno izjavo, da krojači izdelovalci oblek lahko izdelujejo moške in ženske obleke, medtem ko so šivilje v smislu določb obrtnega reda izrecno omejene samo na izdelovanje ženskih in otroških oblek.²⁵⁹

Obrtniki so bili v tridesetih letih organizirani v treh krovnih obrtno stanovskih organizacijah. Najstarejša je bila Zveza obrtnih društev, ki je izdajala glasilo Obrtni vestnik (1914-1941). Vanjo so se v tridesetih letih vključevali obrtniki, ki so bili naklonjeni Jugoslovanski nacionalni stranki (JNS). Druga organizacija je bila Društvo jugoslovanskih obrtnikov, ki je izdajalo glasilo Obrtnik (1932-1941). Imeli so se za nadstrankarsko organizacijo, v njej pa so delovali tudi katoliško usmerjeni obrtniki. Tretja pa je bila Zveza slovenskih obrtnikov, katere glasilo je bilo Slovenski obrtnik (1937-1941). Nekaj njenih članov in članov vodstva je bilo iz Društva jugoslovanskih obrtnikov, ki so bili pripadniki slovenskega dela Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), torej bivše SLS. Vsi člani zveze pa so podpirali politiko vsedržavne JRZ.

Zaradi nesoglasij v Društvu jugoslovanskih obrtnikov in v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, zlasti v obrtnem odseku, so že pred volitvami v Zbornico za trgovino, obrt in industrijo novembra leta 1936 začeli razmišljati o ustanovitvi nove stanovsko – obrtne organizacije. V začetku 1937 je začel z delom akcijski odbor za njeno ustanovitev in v petih mesecih mu je uspelo ustanoviti nekaj krajevnih Društev obrtnikov, ki so se na ustanovnem občnem zboru v Trzinu 8. decembra 1937 preimenovala v Društva slovenskih obrtnikov. Morala so biti včlanjena v krovno Zvezo slovenskih obrtnikov.²⁶⁰

²⁵⁸ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 176-179.

²⁵⁹ ZAC, a.š. 66, E -/25, št. 1066.

²⁶⁰ Anka Vidovič Miklavčič, Zveza slovenskih obrtnikov in prizadevanje za ustanovitev obrtne zbornice, Melikov zbornik, str. 967.

6.2 DELAVSKE ZBORNICE

Delavske zbornice so bile interesna predstavništva delavcev in nameščencev ter so bile ustanovljene z uredbo z dne 21. maja 1921.²⁶¹ Njihova naloga je bilo ščititi ekonomske, socialne in kulturne interese delavcev in nameščencev. Zakonodajalcu in vladi so bile dolžne dajati mnenja, poročila in predloge glede ureditve delovnega razmerja, delavske zaščite in zavarovanja, o zdravstvenih, stanovanjskih, prehrabnih, prosvetnih vprašanjih in o vseh drugih zadevah, ki so bile v zvezi z delavci. Posredovati so morale pri sklepanju kolektivnih pogodb, hraniti delovne pogodbe, sklenjene na njihovem področju, voditi statistiko o delavskih zadevah in o strokovnih organizacijah.

Do izvolitve članov skupščin delavskih zbornic so delovale začasne delavske zbornice iz članov, ki jih je imenovalo ministrstvo za socialno politiko na predlog strokovnih organizacij delavcev in nameščencev, z nalogo, da izvedejo volitve, izdelajo statute in opravljajo vse po naredbi predpisane naloge. Niso pa smele pobirati prispevkov, temveč so dobivale državno subvencijo. Začasna delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani je bila ustanovljena 6. januarja 1922. Vendar pa ni izpolnila pričakovanj delavcev in nameščencev. Njenega mnenja o zakonskih osnutkih in predpisih glede delavstva zakonodajalec ni bil dolžan upoštevati. Poleg tega je vlada namerno zavlačevala z izpolnjevanjem zakonskih določil, ki bi ustvarila normalne pogoje za delovanje zbornice. Doklad ni smela pobirati, z nizko državno subvencijo pa ni mogla razviti svoje dejavnosti. Šele septembra 1924 so jim dovolili zbirati prispevke, ki so znašali 0,3 % mezde, februarja 1926 pa so lahko izvolili člane skupščine. Njihov mandat je trajal tri leta, vendar so jim ga podaljšali. Naslednje in zadnje volitve so bile leta 1933. Zadnje člane skupščine je imenoval minister za socialno politiko leta 1939.²⁶²

6.3 STROKOVNE ORGANIZACIJE

Delavci so se po prevratu množično vključevali v strokovne organizacije, ki so se borile za boljše gnotne in delovne razmere članov. V njih so se združevali delavci po strokah oziroma panogah. Strokovne organizacije so se med seboj povezovale v zveze, zveze različnih panog pa v centrale. Socialnodemokratsko delavstvo se je združevalo v Strokovni komisiji za Slovenijo (SK), ki je

²⁶¹ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 99/1921, str. 491-492.

²⁶² Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922. Ljubljana 1979, str. 461-471 in France Kresal, Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnami. PZDG VIII-IX, št. 1-2, 1968-1969, str. 149-152.

delovala v letih 1919 do 1940, krščanskosocialno delavstvo v Jugoslovanski strokovni zvezi, liberalno delavstvo pa v Narodni strokovni zvezi.

Po prvi svetovni vojni so delavce najbolj privlačile socialnodemokratske strokovne organizacije z radikalnim programom, utemeljenim na razrednem boju. Do prvega kongresa slovenskih razrednih strokovnih organizacij v jugoslovanski državi 8. in 9. junija 1919 so zbrale okoli 25.000 članov, ki so bili člani 12 osrednjih zvez. Ustanovili so pokrajinsko centralo Strokovne komisije za Slovenijo, ki je bila sestavljena iz vseh osrednjih strokovnih društev na slovenskem ozemlju, ki so zagovarjala stališče razrednega boja.²⁶³ Njeni člani (leta 1920 jih je bilo okoli 30.000) pa so se kmalu razdelili na pristaše socialnodemokratske desnice, ki je zagovarjala politiko socialnih reform in avtonomijo slovenskega strokovnega gibanja in na pristaše komunistične levice, ki je zahtevala odločen razredni boj in združitev s Centralnim delavskim sindikalnim svetom Jugoslavije. Do formalne združitve je prišlo 1. aprila 1920, boji med levico in desnico pa so konec tega leta privedli do razcepa. Komunistične organizacije so bile leta 1921 prepovedane, Strokovna komisija pa se je naslednje leto s približno 10.000 člani vključila v Glavno delavsko zvezo Jugoslavije. Po prepovedi delovanja komunističnih neodvisnih sindikatov, so se njihove strokovne organizacije začele združevati s SK²⁶⁴. Decembra 1925 so ustanovili pokrajinsko centralo Združene delavske sindikalne zveze Jugoslavije. Po uvedbi kraljeve diktature je zavrnila pobudo JSZ za oblikovanje enotnega strokovnega sveta. Leta 1932 je imela 12.000 članov in je bila najmočnejše strokovno združenje. Prizadevala si je za izboljšanje socialnega položaja delavstva po veliki gospodarski krizi. Skupaj z JSZ in NSZ je organizirala številna mezdna gibanja, ki so prerasla v stavkovni val leta 1935/36. Ob koncu leta 1940 jo je vlada prepovedala.

Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) je bila ustanovljena leta 1909 in je združevala krščansko delavstvo. Po prevratu so politično sledili vodstvu konservativne Slovenske ljudske stranke (SLS). Po ustanovitvi delavske zbornice je postalo delavstvo pomemben družbeni dejavnik, česar so se zavedali tudi v SLS. Na prvih volitvah leta 1926 v delavsko zbornico je Jugoslovanska strokovna zveza dobila 15.017 glasov, kar je pomenilo 14 zastopnikov v zbornici, Strokovna komisija 29.334 in 27 zastopnikov, Narodna strokovna zveza pa 8.350 glasov. V začetku tridesetih let so se močno zaostriili odnosi med SLS in JSZ, ki je zagovarjala akcijsko enotnost sindikalnega gibanja in je bila eden glavnih organizatorjev stavk in meznega gibanja, kar je privedlo do tega, da je SLS ob koncu leta 1935 ustanovila novo strokovno organizacijo Zvezo združenih delavcev. Ta je

²⁶³ Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922, str. 127-136 in 153-164.

²⁶⁴ Prav tam, str. 233-241.

imela do leta 1937 le 2.150 delavcev, nato pa se je začela krečiti in v začetku leta 1939 je vstopila v režimski sindikat Jugoslovenski radnički savez.²⁶⁵

Narodna strokovna zveza (NSZ) je nastala z združitvijo Narodne socialne strokovne zveze in Samostojne strokovne delavske Unije marca 1926. Politično je podpirala Samostojno demokratsko stranko in poudarjala svojo nacionalistično usmerjenost. Bila je režimska strokovna organizacija v času vladavine Jugoslovanske nacionalne stranke, kar je izkoristila za okrepitev svoje moči v delavskih socialnih ustanovah. Na volitvah v delavsko zbornico leta 1933 je bila druga, za Strokovno komisijo in pred JSZ. Njena vloga v strokovnem gibanju je po nastopu Jugoslovanske radikalne zajednice precej upadla. Po razrešitvi izvoljene skupščine Delavske zbornice in imenovanju novih članov iz vrst režimske ZZD je skupaj s SK in JSZ za obrambo svobode strokovnega gibanja oblikovala Osrednji strokovni odbor za Slovenijo (Medstrokovni odbor). Leta 1941 je bila prepovedana.²⁶⁶

Poglavitne naloge strokovnih organizacij so bile varovanje in izboljševanje gospodarskih interesov članov, njihovo izobraževanje, gmotna pomoč vsem obolelim in brezposelnim članom, gojitev pripadnosti skupnosti in solidarnosti med tovariši iste stroke, sodelovanje pri izpopolnjevanju in uvajanju novih zakonov o delavskem varstvu in delavskem zavarovanju.

Tekstilni delavci so bili združeni v Osrednjem društvu oblačilnih delavcev (ODOD) na slovenskem ozemlju v Ljubljani, ki je bil ustanovljen 15. aprila 1919.²⁶⁷ Le to je imelo 237 članov, od tega 218 v ljubljanskem okrožju in 19 v celjskem okrožju.²⁶⁸ Število se je nato zmanjševalo, kar je bila posledica notranjih nasprotij med levico in desnico v Strokovni komisiji za Slovenijo, leta 1921 je imelo društvo 164 članov (celotna SK 10.608) in 1922 le še 107 (SK 8.722).²⁶⁹

V obdobju po vojni je bil gmotni položaj delavstva zaradi visoke inflacije in z njo povezane draginje izredno slab. Delavci tekstilnih obrti so v okviru svojih strokovnih zvez med vojnami vodili številna mezdna gibanja, med katerimi so se nekatera zaostila v stavko. Tako so med drugimi zabeležili uspešna mezdna gibanja tapetniških in krojaških delavcev v Ljubljani aprila 1919 in maja mezdno gibanje delavk v Reichovi tovarni za barvanje in pranje oblačil v Ljubljani. Značilno za ta gibanja je bilo, da so nad obrtniki, ki niso sprejeli izbojevanih mezdnih pogojev,

²⁶⁵ Miroslav Stiplovšek, Slovensko strokovno sindikalno gibanje v tridesetih letih. Slovenska trideseta leta, Ljubljana 1997, str. 80-87.

²⁶⁶ Prav tam, str. 83-84 in Miroslav Stiplovšek, Narodna strokovna zveza, ES, zvezek 7, Ljubljana 1993, str. 306.

²⁶⁷ Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922, str. 97-109.

²⁶⁸ Prav tam, str. 147.

²⁶⁹ Prav tam, str. 251.

strokovne organizacije razglasile zaporo (pomočnikom so svetovali, naj se pri njih ne zaposlujejo in naj bojkotirajo nakup njihovega blaga). Mezdna gibanja obrtniških delavcev so bila namreč zelo težavna, kajti strokovne organizacije so se morale pogajati z velikim številom delodajalcev in največkrat vsi niso hoteli skleniti kolektivnih pogodb.²⁷⁰

V Mariboru so avgusta 1919 stavkali krojaški pomočniki in prosili vse pomočnike iz drugih krajev, naj ne prihajajo v Maribor, dokler mezdno gibanje ne bo končano. Po enem tednu so sporočili, da načelnik zadruga krojačev, ki se mu med vojno ni posrečilo nakupiti več kot treh palač, noče sprejeti njihovih zahtev. Kot najslabše plačani delavci so se sramovali, da ne zmorejo doseči dogovora o takih plačah, da jim ne bi bilo potrebno stradati in da bi si lahko kupili perilo, obleko in obutev. Milostno so jim obljubili 80 % povišanje na minimalno tarifo, zahtevali pa so 50 % na plačo z dokladami. Nekaj obrtnikov je njihove zahteve brez ugovaranja podpisalo, kar je tako razbesnelo načelnika Božiča, da je vsakega posebej nadrl. Po desetih dnevih so dosegli, da so vsi, razen krojaškega mojstra Štembergerja, sprejeli njihove zahteve. Nad omenjenim mojstrom pa so razglasili bojkot.²⁷¹

Tudi v letu 1920 je bilo mnogo mezdnih gibanj in stavk. V Mariboru so v začetku aprila stavkali krojaški pomočniki in dosegli 65 % zvišanje plač, njihovi ljubljanski kolegi pa so oktobra uspeli le delno. Ljubljanska podružnica Osrednjega društva oblačilnih delavcev je oktobra 1920 razglasila bojkot nad ljubljanskim krojaškim mojstrom Potočnikom, ki ni izpolnjeval sklenjene kolektivne pogodbe,²⁷² naslednje leto pa nad krojaškim mojstrom Mohoričem, ki si je drznil kršiti določilo tarifnega dogovora. Pozvali so vse pomočnike, naj nihče ne sprejme dela pri njem vse dotlej, dokler ne bo spoštoval njihovih pravic. Opozorili so vse pomočnike v Sloveniji in Jugoslaviji, naj povsod razglasijo zaporo nad omenjeno delavnico in opozorili sotovariše drugih strok, naj njegove izdelke povsod zavračajo in s tem pokažejo solidarnost.²⁷³

Jugoslovanska strokovna zveza je za sezonsko, hišno in kmečko delavstvo, zaposleno v neindustrijskih panogah in poklicih, ustanovila oziroma predvidela osnove desetih strokovnih zvez, med katerimi so bile Čipkarska zveza, Zveza delavk ženskih ročnih obrti, Sitarska zveza in Slamnikarska zveza. Leta 1920 je bila najštevilčnejša Čipkarska zveza s 3000 članicami, sitarska je imela 130 članov, število slamnikarskih delavcev in delavk, ki jih je bilo leta 1919 okoli 400, pa je zaradi krize v slamnikarski industriji zelo nihalo.

²⁷⁰ Prav tam, str. 588.

²⁷¹ Prav tam, str. 513, 518 in Naprej, III, št. 186, 18.8.1919, št. 187, 19.8.1919.

²⁷² Prav tam, str. 531, 558, 565.

²⁷³ Naprej, V, št. 122, 2.6.1921.

Delavstvo, zaposleno v industriji, obrti, rudarstvu in na železnici, je bilo povezano v JSZ v različnih zvezah, med njimi v Predilniški zvezi (največ članov je imela v Tržiču) in Zvezi rokodelskih pomočnikov.²⁷⁴

2. septembra 1921 je začelo stavkati 713 delavcev in delavk tržiške predilnice zaradi obupnih gmotnih razmer. Večina je zaslužila le 40 do 50 K na dan. V njihovo korist je najprej posredovala JSZ in dosegla le 10 % zvišanje mezd, kar je povzročilo nezadovoljstvo med delavstvom. To so izkoristili ODO in na novih pogajanjih dosegli 20 % povišanje.

Oktobra istega leta je v Ljubljani stavkalo 133 krojaških pomočnikov in doseglo znatno povišanje mezd.²⁷⁵

Aprila 1922 so stavkali slamnikarski delavci v tovarni Stemberger – Mellitzer v Mengšu in dosegli 30 % povišanje prejemkov, odklonili pa so jim izplačilo zakonitega poviška za nadure, zato so se delavci odločili, da ga iztožijo na obrtnem sodišču.

Maja istega leta so stavkali krojaški pomočniki v Celju in dosegli povišek plač. V to ni privolil le krojaški mojster Bizjak, nad katerim je ODO proglasil bojkot.²⁷⁶

Leta 1936 je ljubljanska podružnica Osrednjega društva oblačilnih delavcev sporočila ljubljanskemu združenju krojačev in krojačic, da želijo zaradi neurejenih razmer v stroki skleniti kolektivni dogovor z mojstri oziroma posameznimi firmami. Zakon je v § 209 predpisoval, da obvezne organizacije službodajalcev in službojemalcev ne smejo sklepati kolektivnih pogodb, zato je združenje sklicalo sestanek mojstrov in predstavnikov posameznih firm, kjer so razpravljali o sklenitvi kolektivne pogodbe z oblačilnimi delavci. Vendar ne na tem ne na naslednjih sestankih niso dosegli sporazuma o obnovitvi kolektivne pogodbe z dne 2. junija 1925 (ki je bila 14. marca 1932 odpovedana), zato so društvu sporočili, da mojstrov niso mogli pridobiti za sklenitev pogodbe. Prepustili so mojstrom, naj kar sami sklenejo medsebojne pogodbe s svojimi pomočniki. Društvo oblačilnih delavcev je nato predlagalo združenju, da skliče občni zbor, na njem pa naj izvolijo poseben odbor, ki bo imel popolno pooblastilo občnega zbora za sklepanje in podpisovanje kolektivnih pogodb z oblačilnimi delavci. Na to so jim odgovorili, da bodo o tem razpravljali na občnem zboru, ki bo v prvem četrtletju leta 1937. Medtem je prišla nova uredba o določanju minimalnih mezd in sklepanju kolektivnih pogodb, ki je stopila v veljavo 1937. Delodajalci, delavski zaupniki in delavske strokovne organizacije so po tej uredbi lahko sklepali delovne pogodbe v obratih brez intervencije oblasti, če so se le sporazumeli. Pri pogajanjih so smeli delavski zaupniki sodelovati, ne pa tudi podpisovati.

²⁷⁴ Prav tam, str. 306-307.

²⁷⁵ Prav tam, str. 566 - 567

²⁷⁶ Prav tam, str. 575 - 576

Kolektivno pogodbo so lahko podpisali za delavstvo pooblaščen zastopniki svobodnih strokovnih organizacij, za delodajalce pa delodajalec sam ali njegov pooblaščen zastopnik, če je veljala samo za en obrat, za celo poklicno skupino pa zastopnik svobodne delodajalske organizacije ali pa predsedstvo združenja. Kolektivna pogodba je imela pravni učinek. Pogodbe med podjetjem in posameznim delavcem so veljale le takrat, kadar so bile ugodnejše od kolektivne. Prav tako je veljala boljša pogodba v primeru, če je delodajalec sklenil več kolektivnih pogodb z več delavskimi organizacijami.

Če v neposrednih pogajanjih niso dosegli sporazuma za sklenitev kolektivne pogodbe, sta bila dolžna delodajalec in delavska organizacija zaprositi za posredovanje pristojno sresko načelstvo ali občinsko poglavarstvo. V tem času ni smelo priti do zaprtja ali stavke. Za to so bile zagrožene kazni, za delodajalca ali strokovno delavsko organizacijo 100 do 10.000 din, za delavce pa 100 do 500 din, ki so se v primeru neizterljivosti spremenile v zaporne: dva do pet dni za delavca, ter največ 30 dni za delodajalca in zastopnika organizacij. Razprava je morala biti sklicana čimprej, dosežen sporazum je imel veljavo kolektivne pogodbe. Če pa ni prišlo do sporazuma, je bila sklicana ponovna razprava in šele nato sta imeli obe stranki pravico do zaprtja oz. stavke. Če je zaprosila večina delodajalcev ali delavcev ene stroke za kolektivno pogodbo, nasprotna stran pa se ni strinjala, je lahko ban predpisal celo tarifno lestvico, ne le minimalnih mezd, če se stranki v določenem roku nista sporazumeli. Mezde so bile lahko višje od minimalnih mezd, stavka pa potem ni bila več dovoljena.²⁷⁷

6.4 OBRTNE ZADRUGE

Novela obrtnega reda z dne 15. marca 1883 je vpeljala obrtne zadruge kot obvezna združenja obrtnikov, ki so se ukvarjali z enakimi ali podobnimi obrtmi. Ustanovitev zadrug je bila dolžnost obrtnih oblastev, ki so se morala predhodno posvetovati s trgovsko in obrtno zbornico ter udeleženi obrtniki. Članstvo je bilo obvezno za lastnike obrti na vsem področju, za katere je bila zadruga ustanovljena. Član je postal avtomatično vsakdo, ki je odprl obrt, plačati pa je moral določeno pristopnino. Obrtni lastniki oziroma zakupniki so bili člani, pomožni delavci pa pripadniki zadruge. Kdor je imel več obrti, ki niso bile združene v eni zadrugi, je moral biti član vseh zanj pristojnih zadrug (§ 107). Izjeme so bili lastniki obrti, ki so delali na tovarniški način – ti so lahko k zadrugi pristopili ali pa ne (§ 108).

²⁷⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 12-16.

Zadruge so za izboljšanje razmer svojih članov ustanovljale bolniške in podporne blagajne ter podporne sklade za svoje člane in pripadnike, založne blagajne, skupna skladišča surovin, prodajalne in stroje. Skrbeti so morale za vajence in izdajati odločbe o njihovem izobraževanju, učnem času, izpitih, nadzoru, potrjevati spričevala, sestavljati razsodniški odbor za poravnavo sporov med člani in pomožnimi delavci, ustanovljati in pospeševati obrtne strokovne učilnice, skrbeti za bolne pomočnike in vajence ter vsako leto sestaviti poročilo, na podlagi katerega se je vodila obrtna statistika. Zadruge ene ali več občin so lahko ustanovile zvezo (§ 114).²⁷⁸

Po ustanovitvi nove države so v Sloveniji še naprej veljale določbe starega avstrijskega obrtnega reda, vse do sprejetja novega obrtnega zakona leta 1931.

23. julija 1920 je Mestni magistrat v Celju za potrebe obrtne statistike za Slovenijo posredoval podatke o novih zadrugah in društvih, ki so jih ustanovili med prvo svetovno vojno in po prevratu na ozemlju takratne Slovenije, od 1. januarja 1914 naprej. V Celju je v tem času nastalo sedem novih zadrug, v dveh so bili včlanjeni tudi tekstilni obrtniki – v Zadrugi krojačev, krojačic in izdelovalcev perila v Celju ter v Kolektivni zadrugi pleskarjev, slikarjev, pekov, kiparjev, knjigovezov, ščetarjev, barvarjev, frizerjev, trgovskih in poljskih vrtnarjev, steklarjev, lončarjev, rokavičarjev, izdelovalcev čepic, krznarjev, pleteničarjev, usnjarjev, strojarjev, modistov, izdelovalcev dežnikov, jermenarjev, sedlarjev, milarjev, vrvarjev, tapetnikov, mizarjev, strugarjev, zlatarjev, tkalcev, slaščičarjev, izdelovalcev sladoleda, medarjev in voščarjev v Celju.²⁷⁹

Višino pristojbin so določale obrtne zadruge same. Te so se sredi dvajsetih let preteklega stoletja tako dvignile, da so oteževale in celo onemogočale odprtje samostojne obrti. S tem so poskušali omejevati prijavo novih obrti in doseljevanje konkurence, predvsem iz tujine. Vendar so se v tem času gospodarske razmere že precej ustalile, zato se je zdelo velikemu županu mariborske oblasti potrebno urediti določanje zadružnih pristojbin po čim bolj enotnih načelih. 14. oktobra 1926 je vsem sreskim poglavarjem ter mestnima magistratoma v Celju in Mariboru poslal dopis, v katerem jim je sporočil, da bo v bodoče odobril samo pristojbine, ki ne bodo presegle določenih zneskov. V mestih Celju, Mariboru in Ptuju so inkorporacijske pristojbine znašale za netrgovske obrti največ 500 dinarjev in v ostalih krajih do 300 dinarjev. Druge redne pristojbine so znašale: vajeniška vpisnina do 20 dinarjev, oprostnina do 40 dinarjev, preizkuševalna taksa za vajence do 40 dinarjev in za pomočnike do 60 dinarjev. Takso za vajence so morali plačati, kadar je vajenec delal izpit ob zaključku vajeniške dobe, takso za pomočnike pa v primeru, da je izpit opravljal kasneje, ko je že bil zaposlen kot pomočnik.

²⁷⁸ Obrtni red, str. 166-168.

Vse ostale okoliščine, ki so morda upravičeno vplivale na različno obremenitev združenih članov, pa so zadruge lahko upoštevale pri odmeri letnih članskih doklad, za katere niso potrebovale dovoljenja oblasti.²⁸⁰

Obrtna zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju se je 3. novembra 1925 pritožila sreskemu poglavarju, da so v Celju na Glavnem trgu in na Slomškovem trgu odprli trgovino in krojaško delavnico 'Pri Amerikancu',²⁸¹ ki med drugim oglašuje izdelovanje oblačil po meri. S tem posegajo na področje krojaške rokodelske obrti, čeprav se niso prijavi v zadrugo. Zato so prosili pristojno oblast, naj ukrepa v smislu § 147 obrtnega reda.²⁸²

V naslednjem dopisu so 20. novembra 1925 sporočili, da je omenjena firma odprla krojaško delavnico tudi v Klavni ulici 1, kjer z več pomočniki izdeluje obleke po meri in naročilu in s tem škoduje krojačem. Za dokaz so navedli, da naj bi omenjena firma gostilničarju Rebersaku baje sešila kompletno obleko po meri.

Ker niso dobili odgovora, so poslali pritožbo tudi na Zbornico za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani ter Velikemu županu mariborske oblasti v Mariboru. Napisali so, da imajo krojači zadruge zaradi omenjene firme veliko škodo, saj sredi zime, torej za krojaško obrt najpomembnejše sezone, krojaški mojstri nimajo dovolj dela in morajo odpuščati pomočnike, nekateri pa so bili prisiljeni celo zapreti obrt.

Zbornica zadrugi ni direktno odgovorila, temveč je samo podala Velikemu županu v Mariboru izjavo, da firma »Amerikanec« ni tovarniško podjetje.

V ponovnem dopisu z dne 16. februarja 1926 je zadruga sreskega poglavarja opozorila, da mora tovarniško podjetje ponavadi zaposlovati vsaj dvajset delavcev, delati pretežno s stroji – torej mehanično po šabloni in večinoma na zalogo ali vsaj po naročilu večje število enako izdelanih oblačil (npr. sto srajc enakega vzorca št. 4). Pri Amerikancu pa so izdelovali posameznikom samo po eno garnituro obleke, hlače, plašč ipd. Vodja podjetja je bil trgovec Dečko, ki po stroki ni bil krojač, torej ni mogel prijaviti in voditi rokodelske obrti. Zato so načelniku predlagali, naj prepove obratovanje omenjenega podjetja, dokler ne bo imelo pogojev za eno ali drugo vrsto obratovanja.

Veliki župan mariborske oblasti je 26. aprila 1926 izdal odlok, v katerem je zapisal, da je po zaslišanju Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani in Obrtne zadruge krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju odločil, da se podjetja »Pri Amerikancu« pri tedanjem obsegu dela in načinu obratovanja ne more šteti za tovarniški obrat. Pri uradnem ogledu so ugotovili, da podjetje

²⁷⁹ ZAC, a.š. 66, E 3835/20.

²⁸⁰ ZAC, a.š. 67, E 5199/26.

²⁸¹ Podjetje je bilo sodno protokolirano kot družba z omejeno zavezo za tovarniško izdelovanje prešitih odej, oblek, perila, trikotaže itd, z osnovno glavnico 250.000 Din.

²⁸² ZAC, a.š. 66, E 135/1925.

posluje v delavnici, veliki 15,5 krat 6,5 krat 3 metre, v kateri je bilo 22 šivalnih strojev za izdelovanje oblek in perila, dva specialna stroja za izdelovanje gumbnic in trije stroji za izdelovanje prešitih odev. Instalacije za nameravani električni pogon strojev še niso imeli. Delo so opravljali po naslednjem postopku: poseben prikrojevalec oblek je prikrojeval po šestih šablonah, blago je nato šivalo pet krojačev, ki so imeli za pomoč še devet delavk. Lastnika firme sama nista opravljala ročnega dela. Ob ogledu so imeli na zalogi 101 moško obleko, 200 moških hlač, 9 moških plaščev, 3 ženske plašče, okoli 100 moških spodnjih hlač, 100 moških srajc in 30 otroških oblek. Po poslovnih knjigah so ugotovili, da je tovarna v času delovanja imela samo eno grosistično naročilo za 23.000 din, vse ostalo so bila majhna naročila za različne odjemalce. Iz vsega navedenega so zaključili, da je omenjena firma velik obrat, ki pa vseeno ni tovarniški. Iz dopisa zadruga mestnemu magistratu septembra istega leta izvemo, da se dejansko ni ukrenilo nič in da je firma Pri Amerikancu še naprej poslovala po ustaljenem redu, na novo pa so ji očitati zaposlovanje tujih krojačev.²⁸³

Zadeva je očitno v tej fazi zastala, kajti Mestnemu magistratu je na njegovo poizvedovanje veliki župan v Mariboru odgovoril, da pritožba na zgoraj omenjeni odlok še ni rešena in torej odlok še ni pravnomočen.²⁸⁴

6.4.1 OBRTNA ZADRUGA KROJAČEV, ŠIVILJ IN IZDELOVALCEV PERILA V CELJU

Iz poročila o delovanju zadruga izvemo, da je bilo v začetku leta 1926 v zadrugi 175 članov, od tega 74 krojaških mojstrov in 101 šivilja. Med letom je pristopilo 11 šivilj in 3 krojači, umrla sta en krojač in ena šivilja, z obrtjo pa je prenehalo pet šivilj, torej je bilo konec leta skupaj 182 članov v zadrugi, od tega 76 krojačev in 106 šivilj.

En krojač in dve šivilji so se izselili.

Še nerešeni pa sta ostali prošnji za odobritev obrti že omenjenemu krojaču Svetozarju Paunoviču in šivilji Leopoldini Poznič.

Preko leta 1926 se je vpisalo osemdeset vajencev, od tega 24 krojačev in 56 šivilj, od prej so imeli 59 krojačev in 115 šivilj. Učno dobo je zaključilo 20 krojačev in 36 šivilj, zaradi drugih razlogov je bilo odpuščenih 27 šivilj, konec leta je ostalo v zadrugi vpisanih 171 vajencev, od tega 65 krojačev in 106 šivilj. Za vajence, ki so učno dobo končali, so vsake tri mesece sestavili izpitno komisijo po pravilih obrtnega reda. Šest krojačev in dvajset šivilj je izpit opravilo s prav dobrim uspehom, deset krojačev in dvanajst šivilj z dobrim ter štirje krojači in štiri šivilje z zadostnim. Ugotovitve izpitne komisije so bile, da so bile šivilje bolj pripravljene od fantov, ki so prinašali na izpit slabo

²⁸³ ZAC, a.š. 66, E 135/1925 in Obrtni vestnik IX, št. 3, 1.2.1926, Načelna izjava glede konfekcijskih tvornic.

izdelane obleke. Vajenci, ki so že v obrtno nadaljevalnih šolah dosegali dobre uspehe, so bili boljši tudi pri izpitu. Velika razlika se je pokazala med vajenci iz mesta in tistimi z dežele, ki so se zaradi slabše pripravljenosti velikokrat izgovarjali, da so morali med učno dobo opravljati še druga dela, na primer na polju.

V začetku leta 1926 je bilo pri zadrugi prijavljenih 22 krojaških pomočnikov in 18 šivilj, čez leto se je prijavilo 36 pomočnikov krojačev in 16 šivilj, odjavilo 33 krojačev in 15 šivilj, torej je bilo konec leta še 25 krojačev in 19 šivilj. Skupno število 44 pomočnikov je kazalo, da pride komaj na vsakega četrtega mojstra en pomočnik.

Na območju zadruga v tem letu ni bilo pomočniških stavk ali posebnih sporov.

Zadruga je imela konec 1926. leta 20.600,84 dinarjev premoženja, od tega je bilo v podpornem skladu za mojstre in mojstrice, kamor so se stekale globe in povišani prispevki članov, 1.906,82 dinarjev.

V proračunu za leto 1927 se je pokazal primanjkljaj, ki so ga sklenili pokriti s prispevki članov.

Vsi navzoči so prispevali po 10 dinarjev, neupravičeno odsotni pa so morali prispevati 25 dinarjev, od tega 15 din v podporni sklad.

Opozorili so člane, naj redno prijavljajo in odjavljajo vajence in pomočnike, kajti zaradi nerednosti je načelstvo že kaznovalo svojega člana.²⁸⁵

Zadruga je tudi ugotovila, da imajo posamezni mojstri in mojstrice preveč vajencev. Zaradi naraščanja števila pomočnikov in pomočnic, ki niso mogli dobiti službe pri mojstarih, so svetovali, naj se sprejemanje novih vajencev omeji, in članom priporočili, naj imajo samo toliko vajencev, kolikor jih nujno potrebujejo. Ker se je izkazalo, da je tudi mojstrov preveč, da nimajo dovolj dela in da imajo nekateri tudi zelo pomanjkljivo strokovno in teoretično znanje, so sklenili vpeljati pri zadrugi mojstrski izpit. S tem so želeli izboljšati strokovno in splošno izobrazbo mojstrov samih, kajti le dobro podkovani mojstri so lahko vajence dobro izučili ter uspešno konkurirali tujim obrtnikom.²⁸⁶

Sprejeli so sklep za spremembo združnih pravil, v katerih je bilo poslej v § 11 v prvem odstavku določeno, da »v območju zadruga smejo imeti vajence samo taki obrtniki / krojaški mojstri in šivilje/, kateri imajo potrebno strokovno znanje, da morejo ustrezati predpisom glede obrtne izobrazbe vajencev, in so napravili pri zadrugi mojsterski izpit saj z zadostnim uspehom.« in v § 11 h, da »članom, ki navadno ne delajo s pomočniki, ni dovoljeno imeti hkrati več kot 1 vajenca, obrtniki krojači in šivilje, ki delajo s pomočniki, smejo imeti do 3 vajence – več kot tri vajence pa sploh noben združen član ne sme imeti. Združno načelstvo pa sme dovoliti, da na mesto vajencev, katerim poteče učna doba najpozneje v 6 mesecih, sprejmejo 1 nadaljnji vajenca«.

²⁸⁴ ZAC, a.š. 66, E 4169/26.

²⁸⁵ ZAC, a.š. 68, E 328/27.

²⁸⁶ ZAC, a.š. 68, E 1145/27.

Nov je bil člen § 12 a, ki je določal, da ima zadruga pravico zahtevati, da pomočniki in pomočnice z uspešno opravljenim izpitom in končano triletno pomočniško dobo, ki so se k izpitu prostovoljno prijavili, opravijo mojstrsko preizkušnjo.

Zadružno načelstvo in zadružni odbor sta sestavila izpitni red za mojstrske preizkušnje, ki so ga skupaj s spremembami pravil poslali v odobritev pristojni oblasti.²⁸⁷

28. julija 1927 pa so na mestni magistrat ponovno predložili spremembe zadružnih pravil in navedli, da prosijo za odobritev § 11 h in da odstopajo od sprememb, ki se tičejo mojstrskih izpitov.²⁸⁸ Veliki župan jim je prošnjo odobril novembra istega leta.²⁸⁹

Na rednem občnem zboru 5. februarja 1928 so obravnavali delovanje zadruge v letu 1927. V začetku leta je bilo od skupaj 182 članov 76 krojačev in 106 šivilj, na novo se je včlanilo 5 krojačev²⁹⁰ in 14 šivilj,²⁹¹ ena izdelovalka perila,²⁹² umrli sta dve,²⁹³ obrt so prenehali opravljati oziroma so se izselili trije krojači²⁹⁴ in 13 šivilj.²⁹⁵ Skupno je v zadrugi ostalo 78 krojaških mojstrov in 105 šivilj.²⁹⁶

Iz leta 1926 je ostalo 65 krojaških vajencev in 106 šiviljskih vajenk, med letom se je prijavilo 26 krojaških in 61 šiviljskih vajencev in vajenk, oproščenih je bilo 13 krojačev in 43 šivilj, iz drugih vzrokov je bilo odpuščenih 22 krojaških vajencev in 18 šiviljskih vajenk, skupaj je bilo torej 56 krojačev in 106 šivilj, 9 manj kot preteklo leto.

Vajeniški izpiti so bili vsako četrletje, opravilo jih je 13 krojačev in 43 šivilj ter 3 šiviljske pomočnice, ki so nato dobile obrtni list.

Izpiti so pokazali boljše znanje šivilj kot krojačev, ki so večinoma dosegli komaj zadostno znanje, torej je izpitna komisija mojstrom priporočila, naj se potrudijo za boljše izobraževanje vajencev ter da naj jim omogočijo obiskovati obrtno šolo in jih ne zaposlujejo za poljska in hišna dela.

²⁸⁷ ZAC, a.š. 68, E 328/27 in E 1145/27.

²⁸⁸ ZAC, a.š. 68, E 1145/27, št. 22 ad.

²⁸⁹ ZAC, a.š. 68, E 1145/27, št. 1036/2.

²⁹⁰ Matija Berk v Čretu, Vinko Apotekar v Šmartnem v Rožni dolini, Josip Zorko v Gaberjih in Svetozar Paunovič v Celju.

²⁹¹ Terezija Skamen iz Dobrove pri Celju, Justina Ahčan in Antonija Prevorsek iz Arclina, Josefa Felicijan iz Nove cerkve, Marija Skerbinšek, Pavlina Dreov, Alojzija Franc in Olga Bogovič iz Celja, Marija Oset in Marija Ferlež iz Št. Jurija, Marija Kačičnik iz Nove vasi pri Št. Juriju, Marjeta Zemljič iz Gaberij, Neda Zidanšek iz Babnega, Ivana Štor iz Teharij, Doroteja Pintar iz Sv. Lovrenca pod Prožinom, Terezija Ulaga z Ostrožnega.

²⁹² Zlata Pajk iz Celja.

²⁹³ Terezija Kuder iz Celja in Frančiška Legvart iz Teharij.

²⁹⁴ Prenehal je Ferdo Bračko iz Sv. Rozalije, preselila sta se Peter Skubic iz Zavodne v Laško, Janko Tevžič iz Celja neznano kam.

²⁹⁵ Karolina Eckschlager iz Celja, Ana Kodela iz Celja, Angela Ratajc iz Celja, Marija Ulaga iz Gaberjev, Berta Vrečko iz Nove vasi pri Št. Juriju, Frančiška Drobež iz Pečovnika so z obrtjo prenehale, izselile pa so se Elizabeta Čulk, Marija Petek-Wolf, Josefa Marn, Vilma Trobiš, Milena Kopinšek, vse iz Celja, Marija Gajšek iz Sp. Hudine, Terezija Baš iz Štor v Gotovlje.

²⁹⁶ Številčno stanje na novo vpisanih krojačev in šivilj se tu razlikuje od poimensko naštetih oseb. Poimensko so navedeni samo štirje krojači, številčno pet, medtem ko je šivilj šestnajst in ne štirinajst.

V zadrugi je bilo v začetku leta 1927 25 krojaških in 19 šiviljskih pomočnikov in pomočnic, med letom se je prijavilo 42 krojačev in 18 šivilj, odjavilo 34 krojačev in 23 šivilj, konec leta je tako ostalo 33 krojaških pomočnikov in 14 šivilj.

Med letom ni bilo mezdnih in drugih pomočniških gibanj, vendar je bila opazna vedno večja brezposelnost. V zadrugi se je oglašalo vedno več potujočih pomočnikov, nekateri od njih niso imeli nobenih sredstev in so bili popolnoma sestradani, tako da so jim izplačali majhno podporo v višini 10 dinarjev in so zato porabili 325 dinarjev iz zadružne blagajne.²⁹⁷

V zadrugi so se tudi močno borili proti šušmarjem in so ovadili 24 krojačev in šivilj, nekatere ponovno. Z ovadbami niso poželi posebnega uspeha, pri štirih so dosegli, da so zaprosili za obrtni list in postali njihovi člani, Josipini Recht so uradno prepovedali delovanje, od drugih ovadenih pa jih je obrtna oblast kaznovala komaj eno petino, ostali pa so bili oproščeni zaradi pomanjkanja dokazov, kljub konkretnim dokazom, ki jih je navedla zadruga.

Poskus, da bi pristigli peruti firmi Amerikanec, se sicer ni obnesel, vseeno pa je firma ob koncu leta pristala v stečaju in upali so, da bo za vselej izginila.²⁹⁸

Obravnavali so tudi dopis sreskega poglavarja v Celju vsem obrtnim zadrugam, ki je sporočal, da mnogo kazenskih primerov ni mogoče zaključiti z razsodbo, kajti po § 132 a obrtnega reda je v prekršku tisti, ki samostojno izvršuje obrt, pa je ni prijavil oziroma ni dobil koncesije. Zadruge pa ponavadi ovajajo le posamezne primere, tako da kljub uvedenim orožniškim poizvedbam ne morejo ugotoviti nadaljnjih primerov šušmarjenja. Pozval je vse zadruge, naj ovadbe podkrepijo z več konkretnimi primeri izvajanja kakšne obrti ter da naj razlikujejo med tistimi, ki jim je opravljanje nedovoljene obrti glavni vir dohodkov in tistimi, ki poleg rednega dela le izjemoma opravijo tako delo. Pri prijavah šušmarstva naj upoštevajo tri vidike: da je opravilo trajno, da je samostojno in da prinaša dobiček tistemu, ki ga opravlja.²⁹⁹

Člani zadruge so bili mnenja, da na zgoraj omenjeni način šušmarjem ne bodo mogli priti do živega in jih kaznovati, zato so prosili velikega župana v Mariboru, naj da sreskim poglavarjem in samostojnim magistratom navodila za uspešno zatiranje nedovoljenega dela. Napisali so, da z upoštevanjem vseh treh vidikov šušmarjev ne bo mogoče kaznovati, kajti vsak se bo izgovarjal, da mu je obrt samo postranski zaslužek. V splošnem so bili proti temu, da se kaznuje samo šušmarje, ki trajno kršijo predpise, kaznovati je treba prav vsakega, četudi se mu dokaže en sam primer.³⁰⁰

²⁹⁷ ZAC, a.š. 69, E 506/28, zapisnik 1928.

²⁹⁸ ZAC, a.š. 68, E 328/27.

²⁹⁹ ZAC, a.š. 68, E 328/27, št. 1993.

V letu 1927 so ovadili obrtni oblasti 20 šušmarjev, od katerih so štirje nato zaprosili za obrtni list, devet pritožb je bilo neuspešnih oz. niso dobili obvestila, ostale pa so bile še v postopku.

Zadruga je skupaj z drugimi zadrugami v Celju vložila pritožbo velikemu županu v Maribor in na Obrtno zbornico v Ljubljano, naj pritisnejo na obrtne oblasti prve stopnje, da bodo ostreje nastopile proti šušmarjem.

Obrtnemu društvu v Celju so posredovali seznam v letu 1927 ovadenih šušmarjev, k sreskemu poglavarju pa je odšla delegacija dvanajstih mojstrov različnih strok, da so mu predstavili težave obrtništva, ki so ga pestili visoki davki in velika konkurenca. Zahtevali so, naj obrtna oblast podpre male obrtnike in naj vsaj deloma zatre nelegalne obrtne delavce oziroma šušmarje, ki se najbolj množijo prav v šiviljsko krojaški in čevljarški obrti. Sreski poglavar jim je obljubil pomoč, vendar jih je skrbelo, ali bo držal besedo in svoje obljube tudi izpolnil.

V poročilu so med drugim navedli, da so imeli zaradi Josipine Recht mnogo dopisovanja in dela. Zadruga je namreč protestirala, da bi izdali obrtni list tujki, saj niti domači državljani niso imeli dovolj dela.

Po mnenju zadruge pa oblasti niso imele prevelikega posluha za njihove težave, kajti v poročilu so zapisali, da *»je zadruga oziroma zadrugo načelstvo tudi v letu 1927 storilo vse, da se naša obrt zaščiti, žalibog da na merodajnih mestih ne uvidijo teženj in žalostno stanje malega obrtnika, ter se obrtništvu nalagajo vedno večja bremena. Večje državne dobave se oddajajo spekulantom ali celo inozemcem ali pa se izvrši delo v lastni režiji s pomožnim osebje oziroma domačim delanstvom, kakor se to dogaja v raznih državnih in oblastnih zavodih.«*³⁰¹

Predloženi proračun za leto 1928 je izkazal 600 dinarjev pribitka, tako da pobiranje dodatnega prispevka ni bilo potrebno. Vendar pa je član Vuga pripomnil, da je navzočih komaj 45% vseh članov in da je tako malomarnost treba kaznovati z izrednimi prispevki v podporni sklad. Po dolgi debati so se nazadnje odločili, da morajo brez ustreznega opravičila odsotni člani zbora iz okoliša Celja plačati 50 dinarjev, tisti izven mesta pa 20 dinarjev.

Član Vuga je predlagal strogo postopanje pri odpuščanju vajencev in pri preganjanju šušmarjev. Sklenili so, da bodo strogo pazili, da bodo vajenci naredili izdelek za izpit pri tistem mojstru, ki so mu dodeljeni, in da bo izpitni izdelek do izpita ostal pri mojstru. Tako vajenec ne bo imel prilike, da bi ga doma popravljaj.

Gospod Vuga je tudi kritiziral organiziranje privatnih tečajev za krojaški pouk in prikrojevanje, ki so se jih lahko udeležili tudi nekvalificirani domači krojači in šivilje, torej fušarji. Dejal je, da se na

³⁰⁰ ZAC, a.š. 68, E 328/27.

³⁰¹ ZAC, a.š. 69, E 506/28, vl. št. 9/1928.

teh tečajih toliko naučijo, da lahko doma delajo za družino, bližnje sorodnike in še koga, in s tem mojstrom jemljejo delo in zaslužek.

Glede Josipine Recht je zahteval, da se ji obrt ustavi. Zadrugni predsednik je dejal, da so Zbornici TOI v Ljubljani in uradu za pospeševanje obrti že poslali prošnjo, naj ne dovoljujejo prikrojevalnih in krojaških tečajev za nekvalificirane šivilje in krojače ter da naj tujcem ne izdajajo obrtne pravice, kajti v Sloveniji je zadosti domačih obrtnikov. Zadruga pa je bila proti izdaji obrtnega lista Josipini Recht, vendar so zadevo še obravnavali.

Na predlog gospoda Tomažiča in Kaisersbergerja so sklenili, da vpeljejo pri zadrugi tako imenovane 'črne knjige', kamor bi vpisovali stranke, ki so jih člani prijaviли kot nezanesljive in slabe plačnike. Večkrat se je namreč zgodilo, da stranke krojačem in šiviljam niso plačale dobavljene obleke, da so to počele pri različnih krojačih in šiviljah, tako da jim je bilo težko priti na sled. Samo celjski krojači in šivilje so imeli za približno 100.000 dinarjev terjatev.

Načelniku Antonu Selišku in podnačelniku Alojzu Pugmeistru so iz zadrugne blagajne kot odškodnino za opravljanje poslov in potne stroške izplačali 500 oziroma 300 dinarjev.³⁰²

Iz poročila o delovanju zadruga v letu 1928 izvemo, da je bilo v zadrugi v začetku leta 78 krojaških mojstrov in 105 šivilj, med letom je pristopilo 13 šivilj³⁰³ in trije krojači,³⁰⁴ obrt je odložilo 5 krojačev in 6 šivilj, konec leta je bilo še 76 krojačev in 112 šivilj, skupaj 188 članov. Zadruga je obrtni oblasti podala mnenje o izdaji obrtnih listov, vendar je bilo nekaj primerov, ko so šiviljam spregledali redno učno in pomočniško dobo. Zadruga takim primerom ni bila naklonjena, vendar je to dopuščal § 114 d obrtnega reda, ki je določal, da se lahko obrtni listi izdajo šiviljam tudi brez dokazil o pomočniški dobi in v izrednih slučajih tudi brez učne dobe. Zato je ponavadi v takih primerih kljub protestom zadruga veliki župan izdal dovoljenje za obrtni list. Zadruga je lahko v takih primerih zahtevala, da prosilka opravi pomočniški izpit, in v letu 1928 so imeli kar nekaj takih primerov.³⁰⁵

V začetku leta 1928 je bilo v zadrugi 162 vajencev, na novo se jih je prijavilo 45 (18 krojačev in 27 šivilj), z vajeništvom je zaključilo 25 krojačev in 46 šivilj, iz drugih vzrokov pa je bilo odpuščenih 5 vajencev in vajenk, konec leta je bilo tako v zadrugi 135 vajencev (46 krojačev in 89 šivilj). Število vajencev se je zmanjšalo zaradi spremenjenih zadrugnih pravil, ki so omejila število

³⁰² ZAC, a.š. 69, E 506/28, zapisnik 1928.

³⁰³ Ana Rančigaj iz Goričice pri Št. Juriju, Ana Vran, Roza Korenčič, Matilda Čuvan, Franciška Šraml, Ivana Racman in Ivana Piliš iz Gaberij, Angela Kristan iz Spodnje Hudinje, Franciška Morokutti iz Celja ter Terezija Ulaga z Ostrožnega.

³⁰⁴ Alojz Turnšek in Franc Podbregar iz Spodnje Hudinje, Anton Črepinšek iz Zgornje Hudinje.

³⁰⁵ ZAC, a.š. 70, E 337/29, poročilo št. 8/1929.

vajencev. Pri primerjavi števila mojstrov in mojstric ter vajencev oziroma vajenk sta v povprečju na tri mojstre prišla dva vajenca.

Med letom se je prijavilo v uk veliko vajencev in vajenk, vendar so jih morali mnogo zavrniti zaradi pomanjkanja prostora oziroma zasedenosti dopustnega števila. Le v izjemnih primerih so dovolili nekaterim mojstrom in mojstricam sprejeti enega vajenca več, kot jim je pripadalo. To se je zgodilo v primerih, ko sta bila vajenec ali vajenka že vpisana, pa je mojster obrt odložil ali se preselil, in kadar je mojster vajenca nezakonito odpustil oziroma so bili vajenčevi zastopniki prisiljeni vajenca mojstru zaradi protizakonitega ali slabega ravnanja odvzeti. Zadržno načelstvo je moralo po § 103-a obrtnega reda vajencu najti drugega mojstra, kar je zaradi pomanjkanja učnih mest zahtevalo veliko iskanja in dogovarjanja, poleg tega pa so s tem ujezili tiste zadržne člane, ki so jim zaradi pravil zavrnili prošnjo za sprejem vajencev.

Izpitna komisija je pri vajeniških izpitih v nekaj primerih ugotovila, da nekateri vajenci niso naredili izdelka tam, kjer bi ga morali, in da so drugi svoj izdelek popravljali doma in to celo z dovoljenjem mojstrov. Zato so sklenili, da mora izdelek ostati do izpita pri tistem mojstru, pri katerem je bil narejen.

V začetku leta 1929 je bilo v zadrugi 47 pomočnikov (33 krojačev in 14 šivilj). Med letom se je prijavilo 73 krojačev in 13 šivilj, odjavilo 55 krojačev in 8 šivilj, torej jih je bilo konec leta 51 krojačev in 19 šivilj. Povečano število pomočnikov je bilo verjetno posledica novih predpisov, s katerimi so mojstrom omejili število vajencev, tako da so morali zaposliti več pomožnega osebja. Tudi v tem letu je v zadrugo po pomoč prišlo precejšnje število brezposelnih pomočnikov in najrevnejšim so dali po 10 dinarjev podpore. Skupaj so v ta namen izplačali 480 dinarjev.

Zadruga je ovadila zaradi sušmarstva 13 oseb, kar je imelo za posledice, da so bile štiri šivilje kaznovane in so nato zaprosile za izdajo obrtnega lista, tri šivilje so zaradi pomanjkanja dokazov oprostili, v štirih primerih zadruga v tem času še ni prejela obvestila o zadevi, dva primera pa sta bila še v postopku.

Skupaj z drugimi celjskimi zadrugami so vložili protest proti nameravani ukinitvi nedeljskega pouka na obrtno nadaljevalni šoli v Celju.

Protestirali so tudi proti ukinitvi deset urnega delavnika in zahtevali, da se deset urni delavni čas spet dovoli, ker da v krojaški in šiviljski obrti delo ni naporno.

Zbornici TOI so poslali nekaj predlogov k spremembam oziroma sestavi novega obrtnega zakona in zahtevali zvišanje carin na konfekcijske izdelke oziroma na izdelane obleke, uvožene iz tujine.³⁰⁶

³⁰⁶ ZAC, a.š. 70, E 337/29, poročilo 1929.

Zveza obrtnih zadrug v Mariboru je za vajence krojaško šiviljske stroke priporočila vpeljavo štiriletne učne dobe, kar so že uvedli v Mariboru, Ljubljani in v drugih mestih.

Od oblasti pa je na zadrugo prišel poziv, naj vajenci pred vpisom opravijo zdravniški pregled in da naj se ta obveznost vključi v zadružna pravila.

Po krajši debati so zadružniki soglasno sklenili uvesti štiriletno učno dobo in zdravniški pregled vajencev pred vpisom v zadrugo. §§ 10 in 11 zadružnih pravil so temu primerno spremenili, tako da sta se glasila:

§ 10 drugi odstavek: *»kot vajenci se smejo sprejeti le osebe z najmanj ljudskošolsko izobrazbo in starostjo najmanj 14 let, če nimajo nobenih obratovanja ovirajočih telesnih napak, niso okuženi z ostudnimi in nalezljivimi boleznimi in so tudi sposobni za izvrševanje krojaško-šiviljskega obrta, kar je dokazati pri sprejemu in vpisu vajenca z zdravniškim spričevalom oziroma potrdilom«*

§ 11 četrti odstavek: *»učna doba pri obrtih te zadruge znaša 4 leta«*

Spremembe so veljale od 3. februarja 1929 naprej in niso veljale za že vpisane vajence.³⁰⁷

Zadruga je v začetku leta 1929 imela 188 članov. Med letom sta umrla en krojač in ena šivilja.³⁰⁸

Trije krojači in šest šivilj je obrt odložilo oziroma so se izselili,³⁰⁹ na novo je pristopilo deset krojačev in 24 šivilj, tako da je bilo konec leta v zadrugi 212 članov, od tega 82 krojačev in 130 šivilj.

Vajencev je bilo v začetku leta 1929 135, na novo se jih je vpisalo 61, oprostilo 50, iz raznih razlogov si jih odpustili 8, konec leta jih je bilo v zadrugi 138, od tega 48 krojaških in 90 šiviljskih. Pomočnikov je bilo v začetku leta 1929 70, med letom se jih je prijavilo 93, 85 odjavilo, ostalo je torej 78 pomočnikov, 52 krojaških in 26 šiviljskih.

Pomočniškega gibanja v preteklem letu ni bilo, so pa prihajali brezposelni pomočniki, celo iz oddaljenih krajev, razcapani in izstradani, brez vsakih sredstev, tako da so vsakemu izplačali 15 dinarjev podpore iz zadružnega podpornega fonda. V ta namen so porabili 670 dinarjev.

Predvidevali so, da bo brezposelnost vedno večja, tako da bo podpora za potujoče pomočnike tudi v naprej obremenjevala zadružno blagajno.³¹⁰

Zaradi šušmarstva in neupravičenega poseganja v krojaško in šiviljsko stroko so ovadili 12 ljudi z različnim uspehom. Nekaj ovadenih je zaprosilo za obrt, v štirih primerih ni bilo dovolj dokazov,

³⁰⁷ ZAC, a.š. 70, E 337/29, zapisnik 1929.

³⁰⁸ Jakob Trobiš in Ivana Piliš.

³⁰⁹ obrt so odložili Ivan Kalšnik iz Vojnika, Antonija Bogataj in Ivana Tavčar iz Celja, Antonija Grabenšek Lamprecht iz okolice Vojnika, Amalija Škoflek iz Nove cerkve, Pavlina Orozel iz Med loga, Ivana Racman iz Gaberij, izselili so se Maks Pozder iz Ostrožnega in Alojz Turnšek iz Spodnje Hudinje.

³¹⁰ ZAC, a.š. 70, E 698/30, poročilo 1930.

v dveh primerih jih niso obvestili o razpletu, dva nista bila kaznovana, le eno šiviljo so kaznovali z globo 450 din.

Vložili so več pritožb zaradi izdelovanja perila, kajti mnenje celjskih obrtnih oblasti je bilo, da je izdelovanje perila prosta obrt in da ne spada h krojaštvu. Tudi zbornica se je postavila na stališče, da za izdelovanje perila učna spričevala niso potrebna in da je to domača industrija, za katero je potrebno le dovoljenje za prosto obrt. Enakega mnenja je bil tudi veliki župan v Mariboru in je izdal odlok, da se izdelovanje perila lahko prijavi kot prosta obrt. Tako zadruga ni mogla ničesar več ukreniti, lahko bi se pritožila še na ministrstvo, vendar so menili, da bi tam zagotovo potrdili odlok velikega župana, kajti v južnih krajih države niso zahtevali usposobljenosti niti za krojače, kaj šele za izdelovanje perila.³¹¹

Nekatere šivilje so se pritoževale, da je štiriletna učna doba za vajenke šivilje, predvsem za izdelovalke perila, predolga. Po daljši debati so nato na občnem zboru leta 1930 določili triletno učno dobo za izdelovalke perila, medtem ko je za vse ostale vajence in vajenke ostala v veljavi štiriletna učna doba. V tem smislu so tudi popravili člen 11 a združnih pravil.³¹²

Na obrtno oblast so naslovili prošnjo, naj za mesto Celje dovoli imeti krojačem in šiviljam odprto od 8. do 11. ure, da bodo lahko sprejemali naročila, jemali mere ter oddajali narejene obleke.³¹³

Zadruga je v začetku leta 1930 štela 212 članov, med letom je pristopilo 6 krojačev in 13 šivilj, umrla sta dva člana, obrt je odložilo oziroma se je izselilo 9 krojačev in 13 šivilj, konec leta je bilo v zadrugi 76 krojačev, 131 krojačic, skupno 207.

V zadrugi je bilo v začetku leta 138 vajencev, na novo se je vpisalo 22 krojaških vajencev in 49 šivilj učenk, oprostilo se je 21 krojačev in 48 šivilj (skupaj 69), iz raznih vzrokov so jih odpustili 11, konec leta jih je ostalo 46 krojaških in 83 šiviljskih, skupaj 129.

Pomočnikov je bilo v začetku leta v zadrugi 78, med letom se jih je prijavilo 129, odjavilo 114, konec leta še 94 pomočnikov in pomočnic, od tega 55 krojačev in 39 šivilj.

V letu 1930 je prišlo po pomoč 75 brezposelnih pomočnikov, najpotrebnejšim so dali podporo od 5 do 10 din, skupaj 510 din iz podpornega fonda oziroma združne blagajne.³¹⁴

V naslednjem letu je prišlo že prek 100 brezposelnih pomočnikov, vsak potreben je dobil po 5 do 10, v ta namen so izdali 520 din.³¹⁵

³¹¹ ZAC, a.š. 70, E 698/30, poročilo 1930.

³¹² ZAC, a.š. 70, E 698/30, zapisnik 1930.

³¹³ ZAC, a.š. 70, E 698/30, poročilo 1930.

³¹⁴ ZAC, a.š. 71, E 730/31.

³¹⁵ ZAC, a.š. 71, E 339/32.

Po sprejetju novega obrtnega zakona se je zadruga preimenovala v Združenje krojačev in krojačic v Celju, ki je delovalo do 29. januarja, ko ga je Zbornica ukinila in njegove člane pripojila k Skupnemu združenju obrtnikov v Celju.³¹⁶

6.4.2 KOLEKTIVNA ZADRUGA ROKODELSKIH OBRTI V CELJU

Iz poročila Kolektivne zadruge rokodelskih obrti v Celju za leto 1926 izvemo, da so imeli v začetku tega leta 96 članov, vanjo je pristopilo 17 novih članov, obrt pa sta odjavila dva (soboslikar in modistinja), torej je konec leta ostalo 111 članov. V zadrugo so bili vključeni številni rokodelci, žal pa so po strokah naštetih le najštevilčnejši, ostali so omenjeni le kot obrtniki drugih strok.

Od tekstilnih obrtnikov najdemo naslednje:

Na novo so se vpisali: Roza Malej, modistinja, Korošec Gabrijela, modistinja, Avgust Žohar, tkalec pri Sv. Lovrencu pod Prožinom, Martin Čepuš, tkalec v občini Marijagradec pri Laškem, Barbara Pušnik, izdelovalka pletenin v Vojniku. Od starih zadružnikov je bilo še 10 modistinj. Vajencev je bilo v začetku leta 65, na novo se jih je prijavilo 26, 20 jih je vajeništvo končalo (med njimi pet modistinj in en dežnikar), 11 pa je bilo odpuščenih iz drugih vzrokov, torej je konec leta ostalo 60 vajencev, med njimi je bilo 10 modistinj. V zadrugi je bilo v začetku leta 3 pomočnikov, prijavilo se jih je 53 in prav toliko odjavilo. Med preostalimi so bile tudi 3 modistinje.

Tudi tu so preganjali nelojalno konkurenco. Zaradi šušmarstva so ovadili deset ljudi, med katerimi pa ni bilo obrtnikov tekstilne stroke. Tudi ta zadruga je na velikega župana naslovila zahtevo, naj izda sreskim poglavarjem navodila, da morajo zasledovati vse primere šušmarstva in da naj kršitelje strogo kaznujejo, v skrajnem primeru z odvzemom orodja. Na navodila sreskega poglavarja, ki sem jih omenila že pri zadrugi krojačev, pa so se tudi oni odzvali s pritožbo na velikega župana, kajti tako se po njihovem šušmarstva ni dalo zatreti.

Zbornici za trgovino, obrt in industrijo so poslali spomenico, v kateri so zahtevali, da se pri sklepanju trgovskih pogodb s sosednjimi državami mala obrt kolikor mogoče zaščiti.³¹⁷

Na občnem zboru so obravnavali tudi neustreznost imena zadruge, kajti v njej so bili včlanjeni poleg rokodelcev tudi t.i. prosti obrtniki, npr. tkalci, perice, likarice, zato so sklenili, da morajo ime spremeniti.

³¹⁶ ZAC, a.š. 83, E 1666/40.

³¹⁷ ZAC, a.š. 68, E 784/27.

Predsednik zadruga je poročal o vajeniških preizkušnjah in poudaril, »da prihajajo vajenci k izpitu slabo poučeni in tudi strokovno ne odgovarjajo današnjim potrebam«. Zato je gospod Japelj predlagal štiriletno vajeniško dobo.

Zato so spremenili § 1 in četrti odstavek črko a § 11 združenih pravil. Zadruga naj bi se poslej imenovala Kolektivna zadruga rokodelskih in prostih obrti v Celju ter je obsegala osebe, ki so v naštetih občinah opravljali vse z imenom navedene obrti, med katerimi so bili od tekstilnih obrtnikov barvarji, dežnikarji, izdelovalci kravat, kaparji, modisti, pozamenteristi, pleteninarji, rokavičarji, sitarji, tkalci, vrvarji ter vse proste obrti, ki niso spadale k strokovnim zadrugam ali gremijem.

Učna doba vajencev je pri rokodelskih obrteh te zadruga znašala za modistinje tri leta, za vse ostale obrti pa štiri leta. Ob sprejemu vajenca so se lahko dogovorili za poskusno dobo, ki se je štela v vajeniško dobo in ni smela presegati treh mesecev, v tem času sta lahko obe stranki odstopili od pogodbe.³¹⁸

Veliki župan mariborske oblasti je na to odgovoril, da predlaganih sprememb ne more odobriti, ker spadajo proste obrti iz celjskega sodnega okraja v Zadrugo prostih obrti v Žalcu. Zato je priporočil, naj v spremenjenih pravilih zaradi večje jasnosti uporabijo naslednje besedilo: »*Zadruga se imenuje rokodelska obrtna zadruga v Celju, ter obsega tiste osebe, katere v srezih Celje in Laško izvzemaš našete občine izvršujejo katerokoli še v nobeni strokovni ali sorodno strokovni obrtni zadrugi uvrščeno rokodelsko obrt samostojno ali...*«

Glede podaljšanja učne dobe pa je zahteval utemeljitev, zakaj se za modistovsko obrt zahteva le triletna, za vse ostale pa štiriletna učna doba, čeprav je v zadrugi več strok, ki zahtevajo manj ročnosti kot modistovska.³¹⁹

Z Mestnega magistrata so na to odgovorili, da bi bilo potem potrebno izločiti iz kolektivne zadruga rokodelskih obrtov v Celju tudi koncesionirane izvoščke, ki pravzaprav ne spadajo niti h kolektivni rokodelski zadrugi niti k zadrugi prostih obrtov v Žalcu. Zato so prosili za nadaljnja navodila. Pripomnili so še, da tudi zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila ne sprejema izključno rokodelskih obrti, kajti izdelovanje perila je sodilo med proste obrti, torej bi morali biti tudi ti obrtniki vključeni v zadrugo prostih obrti v Žalcu.

Iz Maribora so nato odgovorili, da koncesioniranih obrti zaenkrat ni potrebno izločiti iz kolektivne zadruga rokodelskih obrti, ker naj bi se mariborska zadruga izvoščkov, vznikov in imetnikov avtotaksijev razširila na celo mariborsko oblast, tako da se bodo vse koncesionirane obrti lahko izločile takrat. Člani, ki ne bodo prišli v to zadrugo, pa bodo lahko po spremembi

³¹⁸ ZAC, a.š. 68, E 1037/27.

³¹⁹ ZAC, a.š. 68, E 1037/27, št. 1037/1.

pravil sprejeti v zadrugo prostih obrti v Žalcu. Glede obrti izdelovanja perila pa so menili, da ni razloga za včlanjenje v zadrugo prostih obrti, ker je organizirana v sorodno strokovni zadrugi.³²⁰

Na rednem letnem občnem zboru kolektivne zadruge 19. februarja 1928 so nato predlagane predloge obravnavali in sklenili, da tako popravljena pravila ponovno pošljejo v odobritev, s tem da ostane § 1 združnih pravil tak, kot je bil odobren leta 1924, naštetim rokodelskim obrtem pa se prida še avtotaksije. Iz zadruge so izločili medičarje, slaščičarje, kolačnike in voščeninarje, ker so ustanovili v Mariboru lastno strokovno zadrugo.

§ 11, četrti odstavek a pa je ostal tak, kot so sklenili na prejšnjem občnem zboru, kajti modistovska obrt je enostavna in se je da naučiti v treh letih, dokaz usposobljenosti zanjo pa se lahko dobi tudi na drug način, kot je bilo navedeno v naredbi ministrstva za trgovino in ministrstva za notranje zadeve z dne 2. avgusta 1907, §1/3. Za vse druge obrti v zadrugi pa je potrebna daljša učna doba.

Mariborska oblast je nato zaradi zapletenosti obsega predmetne zadruge zaprosila za mnenje velikega župana ljubljanske oblasti. V dopisu so zapisali, da je najustreznejše besedilo § 1 združnih pravil sledeče: »Zadruga, za katero veljajo ta pravila, se imenuje Kolektivna zadruga rokodelskih obrtov v Celju ter obsega tiste osebe, katere v srezih Celje in Laško izvršujejo katerikoli še v nobeni strokovni ali sorodnostrokovni obrtni zadrugi in tudi ne v Rokodelski obrtni zadrugi v Žalcu ali v Zadrugi prostih obrtov v Žalcu uvrščeni obrt samostojno ali kot zakupniki, kot člane.....«. Glede učne dobe pa so se s predlaganim strinjali.³²¹

Veliki župan ljubljanske oblasti je s predlaganimi spremembami soglašal³²² in veliki župan mariborske oblasti je 3. oktobra 1928 izdal odlok, da na podlagi § 126 obrtnega reda potrjuje spremembo združnih pravil v § 11/a. Ni pa se strinjal, da se v zadrugo uvrsti tudi koncesionirana avtoprevozniška obrt, kajti namen zadruge je že od njene ustanovitve združevanje rokodelskih obrti, prevozniki pa se lahko včlanijo v strokovne zadruge v Ljubljani ali Mariboru. Poleg tega je iz zadruge izločil tudi proste obrti.³²³

V zadrugo je bilo v začetku leta 1927 včlanjenih 111 članov, na novo je pristopilo 20 članov, od tega trije tekstilni obrtniki,³²⁴ obrt je odložilo 11 obrtnikov, od tega dva tekstilna,³²⁵ torej je konec leta ostalo v zadrugi še 120 članov (med njimi je bilo 12 modistinj). Vajencev je bilo v začetku leta

³²⁰ ZAC, a.š. 68, E 1037/27, št. 6248/27.

³²¹ ZAC, a.š. 68, E 1037/27, z dne 17.4.1928.

³²² ZAC, a.š. 68, E 1037/27, št. 1914.

³²³ ZAC, a.š. 68, E 1037/27, št. 2431/17.

³²⁴ Pletilja Antonija Pongračič, modistinja Terezija Petek ter rokavičar Ivan Fric, vsi iz Celja.

³²⁵ Čipkarica Ivana Štravs iz Celja, izločil pa se je barvar Martin Lichtenegger z Vranskega, ker je spadal k oblačilni stroki, ki je imela svojo zadrugo na Vranskem.

60, na novo se jih je vpisalo 27, oprostilo³²⁶ 25, 16 jih je prekinilo učno dobo iz drugih razlogov, ostalo jih je torej 45, od tega 14 modistinj. Na začetku leta je bilo 34 pomočnikov, 53 se jih je prijavilo, odjavilo 42, ostalo jih je še 45, od tega 4 modistinje.

Vajeniški izpit so imeli štirikrat, na splošno pa so menili, da njihovo znanje ni na dovolj visoki ravni, kot bi bila potrebna za povečanje ugleda obrti. Zato so mojstrom položili na srce, naj posvečajo pouku vajencev posebno pozornost ter naj jim dajo možnost obiskovanja obrtno nadaljevalne šole.

V tem letu ni bilo mezdnih gibanj, naraščala pa je splošna brezposelnost, tako da je bilo vedno več primerov, ko so nezaposleni potujoči pomočniki prihajali po podporo v zadrugo, ker so bili brez vsakih sredstev. Zadruga je vsakemu takemu pomočniku izplačala 10 din podpore.

Zaradi šušmarstva so ovadili nekaj oseb, v glavnem slikarjev. Skupaj z drugimi celjskimi zadrugami so v Maribor poslali resolucijo o šušmarstvu. Nanjo so dobili odgovor, da postopajo proti šušmarjem po zakonu in da ovadbe rešujejo kolikor hitro morejo. Vendar so v zadrugi opazali, da zadeve tečejo bolj ali manj po starem. Podobno prošnjo so naslovili tudi na Zbornico TOI, ki je nato uspešno rešila nekaj primerov.

Vse obrtnike so pozvali, naj pri ovadbah šušmarjev navedejo, za koga so delali, koliko so naredili, približno koliko so zaslužili ipd, da bodo lahko ovadbe podprli in zahtevali kazen.

Pri Inšpekciji dela v Mariboru so vložili protest proti zaposlovanju tujih rokodelcev, kajti domačih rokodelcev je bilo dovolj, zato ne bi bilo treba zaposlovati še tujih in tako brezposelnost še povečevati. Inšpekcija je ukrepala in v nekaj primerih prepovedala zaposlovanje tujcev.

Pritožba na Velikega župana v Mariboru glede poučevanja pletarstva in knjigoveštva v osnovnih šolah pa je bila zavržena. Veliki župan jim je sporočil, da je to odobreno v šolskem programu in da je to samo osnovno poučevanje, ki obrtnikom ne more škoditi in jim konkurirati.

Protestirali so tudi proti ukinitvi kreditov za male obrtnike, vendar neuspešno.

Zadružni načelnik, ki je zastopal v zbornici splošne interese obrtništva, je pozval, naj se vpelje v obrtništvo red, posebno pri zavarovanju delavcev, socialnih in gospodarskih zadevah ipd. Omenil je, da se pripravlja nov obrtni zakon za celo državo, vendar je rekel, da je osnutek zelo slab in da je za malega obrtnika poguben.³²⁷

V začetku leta 1928 je bilo v zadrugi 120 članov, med njimi 11 modistinj, na novo se jih je včlanilo 16 (nihče med njimi ni opravljal tekstilnih obrti), prav toliko jih je obrt prenehalo

³²⁶ *oprostiti* – narediti, da kdo ni več dolžen storiti, delati česa (SSKJ, str. 783).

³²⁷ ZAC, a.š. 68, E 1134/28.

opravljati.³²⁸ Vajencev je bilo v začetku leta 46, na novo se jih je vpisalo 21, oprostilo 14 (7 modistinj, en dežnikar) in iz drugih vzrokov odpustilo 11, ostalo je torej 42 vajencev, od tega 11 modistinj. Pomočnikov je bilo v začetku leta 45, prijavilo se jih je 49, odjavilo 41, konec leta jih je bilo 53 (med njimi 4 modistinje).

Pomočniškega gibanja ni bilo, so pa opazili povečanje brezposelnosti. Mnogo potujočih pomočnikov je prišlo k zadrugi vprašat za delo. Zelo ubožnim so dali od 10 do 20 dinarjev podpore in v ta namen izdali 320 dinarjev.

Zaradi šušmarstva so ovadili 9 oseb, med njimi modistinjo Klemec Antonijo iz Laškega, vendar v večini primerov niso bili uspešni.

Sklenili so tudi, da zadruga pristopi kot članica k novo ustanovljeni Zadrugi za stavbo obrtniškega doma v Celju in zato prispevajo dvakrat po 100 dinarjev.³²⁹

Zadružno načelstvo je sodelovalo pri prireditvi vajeniške razstave v Celju.

Pri oblastvu in obrtni zbornici so zahtevali za obrti, zbrane v zadrugi, 10 urni delovni čas.

Protestirali so proti nameravani ukinitvi nedeljskega pouka na obrtno nadaljevalnih šolah.

Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani so podali spomenico o financiranju obrtno nadaljevalnih šol, ter predlagali, da se prenese financiranje teh šol na oblastne skupščine, ker bodo le v tem primeru dobile šole potrebno državno podporo, da se bodo lahko vzdrževale.

Na celjski obrtni šoli so dosegli ustanovitev tretjega razreda, seveda pa so morale celjske zadruge prispevati za vzdrževanje tega razreda po 1000 dinarjev.³³⁰

Član Japelj je priporočil zadrugi, naj vajencev, ki so pobegnili od mojstra oziroma so bili zaradi nerednosti odpuščeni, ne vpisuje pri drugih mojstrih. Predsednik je pojasnil, da je že v obrtnem redu določeno, da se taki vajenci eno leto ne smejo vpisati v isto obrt, pa tudi zadruga je v takih primerih pri odjavi mojstra vprašala, če dovoljuje vpis vajenca pri drugem mojstru. To izjavo so zabeležili v vajeniškem zapisniku in jo upoštevali, če je bila utemeljena.

Gospod Perc je predlagal, da naj pri oprostivah vajencev tudi mojstri podajo izjave o obnašanju in izobrazbi vajencev, tako da bi komisija imela jasnejšo sliko. Na njegov predlog so nato sklenili, da opravljanje pomočniškega izpita dovolijo samo vajencem, ki bodo predložili komisiji pismene prošnje in spričevala o obisku obrtne nadaljevalne šole.

Zastopnik zveze Golčer je podal poročilo o delovanju zveze in priporočil, da bi jo zadruga kolikor je mogoče gmotno podpirala.

Predsednik je podal poročilo o delovanju zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, ter o uradu za zavarovanje delavcev, o socialnih zadevah ter o osnutkih socialnih zakonov.³³¹

³²⁸ Med njimi od tekstilnih obrtnikov Ljudmila Glavač, modistinja iz Celja ter Rudolf Jurič in Ivana Straus, pleteninarja iz Celja.

³²⁹ ZAC, a.š. 70, E 673/29, zapisnik.

6.4.3 OBRTNA ZADRUGA KLOBUČARJEV

Obrtna zadruga klobučarjev za Slovenijo v Celju je na rednem občnem zboru 2. februarja 1927 obravnavala poslovanje v letu 1926. V začetku tega leta je bilo v zadrugo včlanjenih 75 klobučarjev, na novo so se vpisali trije člani,³³² štirje so umrli,³³³ štirje so obrt prenehali opravljati,³³⁴ dvema ženskama pa se je obrt izbrisala. Odklonili so prošnjo Amalije Šubelj, Karola Janežiča in Ivana Šublja iz Ljubljane, ki so hoteli nadaljevati obrt po umrlem Alojzu Janežiču, saj nobeden od njih ni prinesel dokazil o usposobljenosti. Ob koncu leta je bilo torej v zadrugi 64 klobučarjev in štiri klobučarice, skupaj 68. V tem letu se je vpisalo sedem vajencev, od prej jih je bilo 14, vajeniško dobo so zaključili štirje, enega pa so odpustili iz drugih razlogov, ostalo jih je še 16. Vsi štirje vajenci so napravili izpit z dobrim uspehom in dobili pomočniške dokumente. Na začetku leta je bilo prijavljenih 19 pomočnikov, na novo se jih je prijavilo pet, eden odjavil, ostalo jih je 23. Po večini so bili to sinovi in sorodniki klobučarskih mojstrov.

Tudi ta zadruga se je skupaj z drugimi celjskimi zadrugami borila proti šušmarjem in vložila resolucijo proti šušmarstvu nasploh. Samostojno pa so ovadili Jerico Hribar in Ano Štauber v Mariboru. Mestni magistrat je po uvedbi preiskave in po poizvedbah sklenil, da proti njima ne more kazensko postopati, ker poseduje Fani Hribar obrtni list za trgovino s klobuki, sama pa klobukov baje ni izdelovala. Ana Štauber pa je kot modistinja smela izdelovati tudi damske klobuke iz klobučevine.

Na žalost v večini primerov niso bili uspešni, poročajo, da je samo v enem primeru sresko poglavarstvo odvezlo šušmarju orodje in blago in ga tako prisililo, da je obrt prijavil, večina pritožb pa je ostala nerešenih ali brez uspeha. Gospod Auer je nato poročal, da v Mariboru neka Hribar in Štauber še vedno opravljata klobučarsko obrt in da slednja popravlja tudi moške klobuke. Predlagal je, naj se na mariborski mestni svet pošlje pritožbo. Člani so se na splošno pritoževali nad *fušarji* v kamniškem okraju, posebej so omenili Marjano Gerčer in nekega Pečnika v Ihanu, ki naj bi izdeloval klobuke in jih razpošiljala po vsej Sloveniji. V Domžalah naj bi Flerin izdeloval klobuke iz klobučevine, čeprav je imel prijavljeno obrt samo za slamnike.

³³⁰ ZAC, a.š. 70, E 673/29, poročilo.

³³¹ ZAC, a.š. 70, E 673/29, zapisnik.

³³² Anton Skok na Rodici pri Domžalah, Avgust Pirš v Mariboru, ki mu je bila kasneje obrtna pravica izbrisana, Franja Završan v Komendi pri Kamniku, ter Franc Cerar v Domžalah, ki je nasledil leta 1925 umrlega Franja Cerarja.

³³³ Ivan Husar v Guštanju, Miha Gluhak v Sevnici, Alojz Janežič v Ljubljani in Anton Terček v Metliki.

V Mengešu naj bi neki Kompare opravljala klobučarsko obrt, izdelke pa nato pošiljal k šivilji Erženičnik v Trbovlje, ki naj bi jih prodajala. Zadrugniki so se pritoževali tudi nad obrtnimi oblastvi, ki ne preganjajo fušarjev dovolj strogo, tako da se večina kršiteljev izmuzne kazni. Predsednik zadruge Šribar je poudaril, da bodo predloge in pritožbe upoštevali in da bodo ukrenili vse potrebno, da zaščitijo klobučarsko obrt.³³⁵

V začetku leta 1927 je bilo v zadruzi 68 članov, pristopilo jih je 5,³³⁶ umrli so trije,³³⁷ eden je z obrtjo prenehal,³³⁸ torej je konec leta ostalo 69 članov. V letu 1927 je bilo vpisanih 7 vajencev, prav toliko jih je zaključilo dobo, iz drugih vzrokov pa sta prenehala delati še dva, od prej jih je ostalo 16, tako je bilo konec leta vpisanih še 14 vajencev. Vsi vajenci in en pomočnik so opravili pomočniški izpit. Pomočnikov je bilo v začetku leta 23, prijavili so se štirje, odjavili trije, torej jih je ostalo še 24, večinoma so bili sinovi klobučarskih mojstrov.

Zagrebski klobučar Franc Flerin je v Domžalah prijavil podružnico. Marija Gerčar, vdova Kokalj, je v Ihanu opravljala klobučarsko obrt na podlagi obrtnega lista št. 15794, ki ga je izdal sreski poglavar v Kamniku 2. novembra 1919. Od prosilcev za obrt so zavrnili prošnjo Tomaža Oberwalderja iz Domžal, ker je bil samo slamnikar. Mirko Bogataj iz Radovljice je prijavil obrt, vendar zadruga od poglavarstva še ni dobila obvestila o podelitvi obrtne pravice. Ivan Šubelj iz Ljubljane je pred časom zaprosil za obrtni list za klobučarstvo, vendar ni imel dokazila o usposobljenosti. Od velikega župana ljubljanske oblasti je dobil dovoljenje, da mu dokumentov ni treba dostaviti, ter da mu bo podelil obrtno pravico, če bo pri zadruzi uspešno opravil pomočniški izpit. Klobučarski mojster Okeršlar iz Medvod se je odselil neznano kam. Ivan Oražem se je preselil iz Mengša v Moste pri Ljubljani, klobučar Feliks Kosmač iz Kranja pa naj bi se nahajal v psihiatrični bolnici v Ljubljani in naj bi tam tudi umrl. Vendar zadruga o tem še ni bila obveščena, zato so ga še vedno vodili v evidenci.³³⁹

Zaradi šušmarstva so bili prijavljeni naslednji:

1. Kompare Anton v Mengešu, ki je nato dobil obrtni list
2. Flerin Franc iz Domžal, za katerega se je izkazalo, da ima prijavljeno podružnico
3. Hribar Fani iz Maribora, sporočili so, da je samo modistinja

³³⁴ Alojz Detela v Moravčah, August Pirš v Mariboru, Ivan Deršek v Kamniku in Pavla Barborič v Ljubljani.

³³⁵ ZAC, a.š. 68, E 329/27.

³³⁶ Martin Filipančič v Mariboru, Andrej Bernik v Višnji gori pri Litiji, Janko Žirovnik v Kamniku, Anton Kompare v Mengešu.

³³⁷ Kazimir Žiger iz Ormožu, Andrej Jamnik iz Ljubljane, Leopold Pečnik iz Žužemberka.

³³⁸ Avgust Pirš iz Maribora.

³³⁹ ZAC, a.š. 69, E 422/28.

4. Stauber Ana iz Maribora, ovadba ni bila uspešna
5. Gerčer Marija iz Ihana, je imela obrtni list
6. Weiss Hugo iz Lendave, trgovec, ki se mu ni moglo dokazati šušmarstva
7. Marzel Fric iz Trbovelj, neuspešna prijava

Skupaj z drugimi zadrugami so predložili velikemu županu v Mariboru, Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani in Zvezam obrtnih zadrug v Mariboru in Ljubljani pritožbo proti šušmarjem in zahtevali, da se postopa tudi v posameznih primerih, da se jih kaznuje in se jim v skrajnem primeru odvzame orodje. Od zadrug se je pri tem zahtevalo, da navedejo pri ovadbi vsaj nekaj konkretnih dokazov, kajti brez njih šušmarjev ne morejo kaznovati.

Zadruga je protestirala proti temu, da je Narodna banka ustavila kredite za male obrtnike, dosegli pa niso ničesar, ker je bila v Beogradu ustanovljena obrtna banka, ki je morala obrtnikom dajati kredite. Ker pa ni imela zadostnih sredstev, slovenski obrtniki od nje niso pričakovali kakih pretiranih koristi ali posojil.³⁴⁰

Občnega zbora se je udeležil tudi delegat tovarne Šešir iz Škofje Loke, ki je sporočil, da bi želela tovarna pristopiti k zadrugi vsaj kot podporni član, kajti želeli so navezati boljše stike s klobučarji v Sloveniji. Šešir je namreč izdeloval polizdelke za klobučarje in si zelo prizadeval, da bi jih solidno oskrboval. Člani so soglasno ponudbo v splošnem odklonili, kajti v zadrugi so bili samo klobučarski mojstri in tako naj bi tudi ostalo. Niso pa nasprotovali temu, da tovarna prispeva vsoto v zadružno blagajno. Tako je zastopnik položil 500 din v blagajno, zadružni člani pa so mu zagotovili, da bodo tovarni naklonjeni, če bo prodajala polizdelke solidno in po ugodni ceni.³⁴¹

V začetku leta 1928 je bilo v zadrugi 69 članov, čez leto sta dva umrla³⁴², dva sta obrt odjavila³⁴³, novih članov ni bilo, torej je bilo ob koncu leta v njej še 65 klobučarjev, od teh so bile štiri vdove oziroma ženske. Vajencev je bilo na začetku leta 14, pet se jih je na novo vpisalo, štirje so ukončali, ostalo jih je še 15. Na začetku leta so imeli 24 pomočnikov, pet se jih je prijavilo čez leto, eden odjavil, ostalo jih je še 28, ki so bili večinoma sinovi klobučarskih mojstrov.

³⁴⁰ ZAC, a.š. 69, E 422/28.

³⁴¹ ZAC, a.š. 69, E 422/28.

³⁴² Ivan Bernik iz Višnje Gore in Leopold Vicher iz Ljutomera.

³⁴³ Ivan Lavrič iz Toplic pri Novem mestu in Feliks Kosmač iz Kranja.

Zaradi šušmarstva in poseganja v klobučarsko obrt so naznanili Cirila Klepca iz Litije, ki je kot zastopnik klobučarja Flerina iz Domžal krošnjačil s klobuki v Trbovljah in okolici. Sreski poglavar mu je krošnjačstvo prepovedal.

Gospod Plazotta se je pritožil nad razširitvijo prodaje klobukov in slamnikov, ki jih ponujajo predvsem krošnjači ob nedeljah pri cerkvah in podobno. Zato so sklenili zadevo naznaniti vsem sreskim poglavarjem, mestnim magistratom in velikima županoma in jih prositi, naj strogo nadzorujejo krošnjače in ne dovolijo prodaje klobukov. Opozorili so tudi zadružnega člana Josipa Lekšeta iz Mozirja, naj opusti prodajo klobukov pri farnih cerkvah in krošnjačenje z njimi.

Gospod Šmigovec je priporočil vsem zadružnim članom, naj zavrnejo vse trgovske potnike klobučarske veleindustrije, ki najprej ponujajo izdelke trgovcem in šele nato klobučarjem.

Načelnik zadruga Franc Šribar pa je predlagal, naj v zadrugi ne dovolijo opravljati pomočniškega izpita tovarniškim vajencem in pomočnikom, ker nimajo potrebnega strokovnega znanja in rokodelske izobrazbe, kajti s tem bi samo podpirali fušarstvo. Predlog je bil soglasno sprejet.

Zbornici za trgovino, obrt in industrijo so na njeno zahtevo poslali poročilo o klobučarski obrti in mezdah pomočnikov in o klobučarskih izdelkih, ki ne spadajo v stroko. O pritožbi trgovcev, da prodajajo klobučarji klobučarske trakove, otroške čevlje iz sukna, usnjene čevlje in podplate iz filca, je zbornica sodila, da gre pri tem res za navadno trgovino in menila, da brez dodatnega obrtnega lista za trgovino klobučarji teh predmetov ne bi smeli prodajati. Zadruga je nato pojasnila, da spadajo vsi navedeni predmeti (razen usnjenih čevljev) h klobučarskim izdelkom in da so jih že od nekdaj nemoteno prodajali. Smatrali so, da se jim ta stara pravica ne sme odvzeti, da so zaradi trgovcev že tako ali tako oškodovani in da bi morali trgovcem prepovedati prodajati klobuke, kajti v nasprotnem primeru grozi klobučarjem propad. Že tako so ogroženi zaradi industrijskega izdelovanja klobukov, kajti tovarnam rokodellec ne more konkurirati.

Na zbornico za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani so poslali resolucijo, v kateri so zahtevali za klobučarsko stroko deseturni delovni čas ter naslednji odpiralni čas klobučarskih obratov: od 7. do 12. ure dopoldne in od 13. do 19. ure zvečer, ob nedeljah in praznikih pa od 7. do 12. ure dopoldne.

Tovarna klobučarskih izdelkov v Škofji Loki je podarila zadrugi 500 dinarjev prostovoljnega prispevka, za kar so se ji najlepše zahvalili.³⁴⁴

Na začetku leta 1929 je bilo v zadrugi 65 članov, pristopila sta dva³⁴⁵, umrl je eden³⁴⁶, z delom je prenehal eden³⁴⁷, tako da je končno število ostalo nespremenjeno. Obrt po možeh sta nadaljevali

³⁴⁴ ZAC, a.š. 70, E 320/29.

³⁴⁵ Vinko Bogataj iz Radovljice in Herman Husar iz Guštanja.

³⁴⁶ Josip Bogataj iz Radovljice.

vdova Wicher iz Ljutomera in vdova Marija Husar v Guštanju. Na začetku leta je bilo 15 vajencev, med letom se jih je pet na novo prijavilo, dva sta bila odpuščena iz drugih razlogov, ob koncu leta je bilo 18 vajencev. Učne dobe ni v tem letu zaključil nihče. Na začetku leta je bilo v zadrugi 28 pomočnikov, med letom se je na novo prijavil eden, pet odjavilo, ostalo jih je 24. Pomočniki so bili povečini sinovi klobučarskih mojstrov, zaposleni pri očetu.

Zadruga je prosila vse sreske poglavarje in mestne magistrate v območju zadruga, naj dajo občinam in organom pregona navodila za nadzorovanje krošnjarjev s klobuki in naj strogo ukrepajo proti krošnjarjem, ki imajo pravico krošnjarjenja le s slamniki, pa obenem prodajajo tudi klobuke, čeprav za to nimajo pooblastil.³⁴⁸

Zaradi pomanjkanja sredstev so sklenili, da zadruga ne bo dala prispevka za obrtni dom v Celju. Na predlog gospoda Kvasa so sklenili, da objavijo poročilo o občnem zboru in delovanju zadruga tudi v Obrtnem Vestniku. Menili so, da Obrtni vestnik kot obrtniško strokovno glasilo popolnoma zadošča svojemu namenu, tako da ni potrebe po kakšnem novem obrtnem časopisu. Zato so pozvali obrtno zbornico, naj podobno kot Trgovski list primerno subvencionira tudi vzdrževanje Obrtnega vestnika. Na oblasti so naslovili dopis, v katerem so prosili, naj pri sestavi novega obrtnega zakona upoštevajo propadanje klobučarske obrti in naj jo po možnosti zaščitijo z omejevanjem trgovanja s klobuki, v mislih so imeli predvsem krošnjarjenje po deželi, ter z uvedbo uvoznih zaščitnih carin zanje. Sklenili so, da pošljejo k banu dravske banovine delegacijo, ki bo tam predstavila težnje in prošnje klobučarjev.³⁴⁹

V začetku leta 1930 je bilo v zadrugi 66 članov, pristopil ni noben nov član, umrli so trije³⁵⁰, z obrtjo je prenehal eden³⁵¹. Po umrlih klobučarjih so obrt nadaljevale vdove, tako da je bilo ob koncu leta v zadrugi 65 obrtnikov, od tega 56 moških in 9 žensk. Na začetku leta 1930 je bilo 18 vajencev, pet se jih je na novo vpisalo, osem jih je vajeniško dobo zaključilo, štirje so bili odpuščeni iz drugih razlogov, ob koncu leta je torej ostalo v zadrugi še 11 vajencev. Pomočnikov je bilo na začetku leta 24, šest se jih je na novo prijavilo, torej jih je bilo ob koncu leta 30. Večinoma so bili domači sinovi, zaposleni pri očetih ali pa so bili poslovodje pri materah, ki so obrt nadaljevale po pokojnih možeh.

Med letom je prišlo k zadrugi pet brezposelnih pomočnikov, ki so jim izplačali skupaj 50 dinarjev podpore. Omenili so pomočnika Franca Godino, ki je bil star 72 let in je po pomoč prišel trikrat.

³⁴⁷ Anton Kravarič iz Sv. Petra pod Svetimi gorami.

³⁴⁸ ZAC, a.š.71, E437/30, poročilo.

³⁴⁹ ZAC, a.š. 71, E 437/30, zapisnik.

³⁵⁰ Franc Ermenč iz Ljubnega, Jakob Podstružnik iz Št. Jurja ob Ščavnici, Anton Vivoda iz Šutne pri Kamniku.

³⁵¹ Anton Savinc iz Radeč pri Zidanem mostu.

Nekaj članov se je pritožilo, da nekateri klobučarski mojstri krošnjarijo s klobuki tudi izven sejmov, pri cerkvah ipd. Po zakonu je bilo namreč klobučarjem dovoljeno obiskovati sejme in tam prodajati svoje izdelke, ni pa bilo dovoljeno krošnjarenje s klobuki na splošno, niti ne prodaja ob nedeljah pri cerkvah.

Oblastem so ponovno poslali zahtevo za ureditev nedeljskega počitka v klobučarski obrti. Nato je izšla odredba banske uprave dravske banovine, ki je urejala nedeljski počitek za celo banovino. Po vaseh in trgih z manj kot 5000 prebivalci so smele biti odprte trgovine in obrtne delavnice tudi ob nedeljah. V mestih in krajih z več kot 5000 prebivalci pa so smele biti ob nedeljah odprte obratovalnice in trgovine samo od 8. do 10. ure dopoldan. Izvzeti so bili Maribor, Ljubljana in še nekateri kraji v policijskih rajonih Maribor in Ljubljana. Na kraljev rojstni dan 17. 12. in na dan združitve 1. 12. pa so morale biti zaprte vse delavnice in trgovine. Kršitelje so strogo kaznovali.

Ministrstvu trgovine in industrije, banski upravi dravske banovine ter obrtni zbornici so predložili resolucijo zaradi zaščite klobučarske obrti ter zahtevali, da se v nov obrtni zakon vnese določba, ki bo trgovcem prepovedovala trgovanje s klobuki tam, kjer so klobučarji naseljeni. Zbornica in banska uprava sta predlog sprejeli, vendar je bilo mnenje, da tak predlog ne bo prodril, kajti na drugi strani so se trgovci potegovali za prosto trgovino ter zato, da bi trgovci z mešanim blagom smeli trgovati z vsemi predmeti. Enake težave so pestile tudi čevljarje, krojače, šivilje, ki so jim trgovci delali hudo konkurenco. V veliko primerih so se trgovci znašli tako, da so za družabnika vzeli krojaškega ali čevljarskega pomočnika ali mojstra ali šiviljo in začeli izdelovati obleke in čevlje v lastni režiji. To je zakon dopuščal.

Sklenili so, da k banu ne bodo poslali delegacije, kot so nameravali, saj predložili vse potrebne akte. Skupaj z ostalimi celjskimi zadrugami so pri finančnim oblasteh vložili spomenico o preobremenjenosti obrtnikov z davki s pojasnilom, da obrtništvo večjih davkov ne bo preneslo, saj še obstoječih davkov ne zmore plačevati. Zadruga je opozorila vse svoje člane, naj bodo pri napovedi dohodnine zelo previdni in naj priložijo vsa potrdila o dejanskih režijskih stroških. Če bodo režijski stroški pravilno ocenjeni in dokazani, tudi čisti dobiček obrata ne bo tako visok, tako bo davčna oblast morala priznati režijske stroške in prikazani donos obrata. Za primer so navedli: Če mojster zasluži od 20 do 25 dinarjev dnevno, pomočnik zasluži mojstru 10 do 15 dinarjev dnevno, vajenec, ki služi že dve ali tri leta, pa tri do pet dinarjev. Ta zaslužek so pomnožili s 300 delovnimi dnevi in dobili bruto dohodek, od tega so odšteli režijske stroške, ostanek je bil čisti dobiček obrata. Če je imel torej obrtnik letno 3000 dinarjev čistega dohodka, je

moral plačati od tega zneska 6 % državnega davka, torej 180 dinarjev. Zaradi velikih doklad banovini, cestnim odborom, občinam in zbornicam pa so morali državni davek najmanj štirikrat ali petkrat pomnožiti, tako da bi imel tak obrtnik skupaj 900 dinarjev davka.³⁵²

V začetku leta 1931 je bilo v zadrugi 66 članov, med letom je vstopil en nov član³⁵³, z obrtjo je zaradi starosti (79 let) prenehal eden, obratovati pa sta nehala še dva³⁵⁴, tako da je bilo ob koncu leta v zadrugi 66 članov. Prošnjo za odprtje obrti je vložil še Ivan Zupanec iz Kranja, vendar njegove zadeve v tem letu še niso rešili, zadruga pa je bila proti izdaji obrtnega lista, ker prosilec ni prinesel spričeval o usposobljenosti. Na začetku leta je bilo v zadrugi 11 vajencev, med letom se ni vpisal nobeden, dva sta uk končala, eden pa je izstopil iz drugih razlogov, tako da je ob koncu leta ostalo osem vajencev. Na začetku leta je bilo prijavljenih 30 pomočnikov, med letom se ni vpisal nihče, trije so se odjavili, tako da je bilo ob koncu leta še 27 klobučarskih pomočnikov, večinoma sinov klobučarskih mojstrov, ki so ostali v domači delavnici kot nasledniki očetov. Iz vsega navedenega so v zadrugi zaključili, da klobučarska obrt počasi umira, saj je vedno manj naraščaja.

Zaradi poseganja v klobučarsko obrt je zadruga oblastem prijavila N. Jeretina iz Perovega pri Kamniku, vendar niso dobili nobenega obvestila o tem, kako se je zadeva končala. Na oblasti so naslovili splošno pritožbo proti krošnjarjenju s klobuki in slamniki, saj so te izdelke prodajali tako krošnjarji z dovoljenjem kot tudi brez, posebno v krškem okraju. V Trgovskem listu so pisali, da je Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani že storila nekaj ukrepov za odpravo ali vsaj omejitev krošnjarstva.

V začetku leta 1931 so finančna direkcija v Ljubljani in davčne uprave obrtnikom poslale poziv, da lahko prometni davek plačujejo pavšalno. Pri svojih davčnih uradih so lahko sklenili pogodbo za primeren pavšal za tri leta vnaprej. Zadruga pa je dognala, da skušajo doseči davčne oblasti čim višji pavšal. Zato so opozorili obrtnike, da je za vsakega obrtnika tvegano početje sklepati take pogodbe za tri leta vnaprej, posebno v času krize, ko promet na splošno upada. Obrtnikom so svetovali, da naj take pogodbe sklenejo, če mislijo, da bodo tako lažje shajali, vendar so priporočali skrajno previdnost. Opozorili so še, da gre tu za prometni davek in ne za dohodninskega, ki se ga ne da pavšalno plačevati.

³⁵² ZAC, a.š. 71, E 855/31, poročilo.

³⁵³ Rudolf Pajk iz Ljubljane.

³⁵⁴ Pavel Erker iz Dolnje Lendave (zaradi starosti), Jakob Gradišek iz Slovenske Bistrice in Štefan Derčič iz Brežic.

Napoved dohodnine je bilo treba oddati do 5. februarja 1932 pristojni davčni upravi. Tudi tu so priporočali previdnost. Za primer so navedli klobučarja, ki bi npr. napovedal 1.500 dinarjev čistega letnega prihodka, od tega bi plačal 6 % (10 %, če je bil tudi trgovec) državnega davka, poleg tega pa še precejšnjo doklado za banovino, cestni odbor, občino in zbornico, kar je vse skupaj zneslo približno 400% državnega davka. V zgornjem primeru bi plačal 450 dinarjev. Obrtnikom, ki so se poleg obrti ukvarjali še malo s kmetijstvom ali so imeli vsaj zelenjavni vrt, so svetovali, naj ta pribitek za prehranjevanje vračunajo in navedejo nižji čisti dohodek, kajti dejansko se niso preživljali samo z obrtjo, temveč tudi s kmetijstvom, ki pa je imelo nižje davke. 9. marca 1932 je v veljavo stopil novi obrtni zakon. Najvažnejše spremembe glede klobučarske obrti so bile:

Klobučarstvo je še naprej ostalo rokodelska obrt, navedena v § 23 pod točko 55, kjer so bili naštetih klobučarji, izdelovalci čepic, izdelovalci narodnih čepic in fesov, torej smejo klobučarji vse to izdelovati. V § 240 je bilo zapisano, da smejo trgovci trgovati z vsakim blagom, ki ne spada pod monopol ali pod izjemo, vendar morajo ob prijavi obrti izrecno navesti, s katerim blagom želijo trgovati, torej lahko trgujejo tudi s klobuki. Prizadevanje klobučarjev za omejitev trgovanja s klobuki torej ni rodilo sadov, saj je to blago ostalo dovoljeno za prosto trgovino. Vajenci so morali sklepati pogodbe pri zadrugi v prvih 8. dneh po sprejemu vajenca, poskusna doba pa je kljub temu trajala en mesec. Vajencem je moral dajati mojster v drugem in v tretjem letu učne dobe plačo, ki jo je določil za posamezne stroke minister, prav tako je le-ta izdal pravilnik o dolžini posameznih učnih dob. Mojstrski izpit je po tem zakonu postal obvezen in se je opravljal pri zbornici ali okrožnih odborih, ustanovljenih v posameznih krajih. O sposobnostih novih mojstrov ni več odločala zadruga, ampak zbornica sama. Zadruga tudi ni imela več pravice priziva pri podelitvi obrti.³⁵⁵

Sklenili so na oblast nasloviti prošnjo, naj pusti tudi po uveljavitvi novega zakona zadrugo tako, kot je. Če bodo od njih zahtevali spremembo v nazivu zadruge, predlagajo naslednje ime: 'Obrtna zadruga klobučarjev dravske banovine v Celju', s sedežem v Celju. Če bo oblast zahtevala, naj prenesejo sedež v Ljubljano, temu ne bo mogoče ugovarjati, vendar so želeli ostati v Celju, ki je bil na sredi banovine.

Novi zakon je uvedel glede obrtnih združenj nekaj sprememb, zato je zadruga pooblastila načelstvo, da ustanovi v Celju okrožni odbor za vse območje celjskega okrožnega sodišča ali vsaj za mesto in srez Celje. Tako je zahteval § 392 novega obrtnega zakona. Zadruga je bila nato dolžna pristopiti k temu okrožnemu odboru.

³⁵⁵ ZAC, a.š. 71, E 518/32, poročilo.

Glede razprave o ločenih ali skupnih zbornicah je predsednik Šribar menil, da bi bilo bolje imeti ločeno obrtno zbornico, ki bi mogoče ustregla desetletni želji klobučarjev in prepovedala prodajo klobukov trgovcem vsaj v krajih, kjer so naseljeni klobučarski mojstri. Obrtno zadružni nadzornik Založnik je nasprotno podal obširno poročilo o ugodnostih skupne zbornice. V živahni debati je med drugim član Kvas poudaril, da je utopično pričakovati, da bi oblast zaradi nekaj sto klobučarjev omejila trgovino večstotisočem trgovcem in predlagal, naj se klobučarji izrečejo za skupno zbornico z najširšim samostojnim odsekom za obrtnike. Na glasovanju je ta predlog dobil večino glasov. Gospod Adamlje je prosil zborničnega svetnika Rebka, naj v zbornici poskusijo kaj storiti za zaščito propadajoče klobučarske obrti. Če že ne morejo prepovedati trgovcem trgovanja s klobuki, naj ga poskusijo vsaj omejiti v krajih, kjer so klobučarji naseljeni, prepove pa naj se krošnjarjenje s klobuki. Gospod Rebek je obljubil, da bo ukrenil vse potrebno.³⁵⁶

Po uveljavitvi novega zakona se je zadruga preimenovala v Združenje klobučarjev v Celju, ki je delovalo do 29. januarja 1940, ko ga je zbornica TOI ukinila. Štelo je le 59 članov, obsegalo pa je cel okoliš dravske banovine. Njegovi člani so bili pripojeni krajevno pristojnim skupnim združenjem. Njihovo premoženje je prešlo v poseben sklad, ki so ga uporabljali za humanitarne ali strokovno pospeševalne namene klobučarjev.³⁵⁷

6.5 ZDRUŽENJA OBRTHNIKOV IN TRGOVCEV

Novi obrtni zakon iz leta 1931 je uzakonil strokovne organizacije, ki so bile obvezna združenja obrtnikov.

Vsi obrtniki so morali biti člani zaradi pospeševanja gospodarskih in strokovnih koristi. Obvezna združenja so bila pravne osebe, ustanovljena so bile posebej za trgovce in posebej za obrtnike na določenem območju. Članstvo je bilo obvezno za vse trgovce in obrtnike, ki so opravljali trgovsko ali rokodelsko obrt na določenem območju. Ostali obrtniki, za katere je tudi veljal ta zakon, so lahko bili člani združenja.

Združenja so imela naziv: Združba trgovcev za srez, mesto ... ali Združba obrtnikov za srez, mesto ... in so jih praviloma ustanovili za vsako območje občnega upravnega oblastva prve stopnje ali za območje mesta, če je število članov zagotavljalo uspešno poslovanje. Na določenem območju je bilo (razen izjemoma) ustanovljeno le eno združenje. Če pa na enem območju ni bilo dovolj obrtnikov (vsaj trideset), so lahko ustanovili združenje za dve ali več območij v okviru ene

³⁵⁶ ZAC, a.š. 71, E 518/32, zapisnik.

banovine. Obrtnik, ki je imel več različnih obrti, ki so spadale pod razna združenja, je moral biti član vseh. Osebe, ki so zahtevale pooblastitev ali dovolitev za opravljanje obrti, so morale plačati pri blagajni združenja vpisnino, ki so jim jo v primeru zavrjene vloge vrnili.

Članstvo v združenju je prenehalo samo v primeru prenehanja opravljanja obrti in stečaja, lahko pa je obrtnik na svojo željo ostal član še naprej. Obvezna združenja niso smela nikomur omejevati ustanavljanja obrti, odpiranja podružnic in lokalov, predpisovati določil o sprejemanju in zaposlovanju vajencev in pomočnikov, o nabavljanju surovin in orodja, določati cen ipd. Za to so bile zagrožene denarne kazni od 200 do 10000 dinarjev.

Združenja trgovcev in obrtnikov so morala:

- negovati in razvijati duh skupnosti in vzajemnega podpiranja med svojimi člani
- skrbeti za gospodarske koristi svoje stroke in za to, da so učenci in pomočniki redno hodili v šolo, opozarjati oblastvo na nepravilno poslovanje ali zanemarjanje dolžnosti članov do pomožnega osebja
- skrbeti, da so bili delodajalci in pomožno osebje v dobrih odnosih in da so vzdrževali dobre odnose z drugimi gospodarskimi in kulturnimi združenji
- skrbeti za moralno vzgojo in splošno tehniško in strokovno izobraževanje članov in njihovega pomožnega osebja, tako da so prirejali predavanja in razstave, ustanavljali muzeje, domove za učence in pomočnike, šole ipd
- opravljati vse dolžnosti po določenih obrtnega zakona v zvezi s pogodbami o učnem ali delovnem razmerju med svojimi člani in pomožnim osebjem, skrbeti, da so pomočniki našli službo in da so se učenci učili
- izvrševati vse potrebno v zvezi z delovnimi knjižicami in spričevali pomožnega osebja
- voliti člane izpitnega odbora
- organizirati svoj razsodniški odbor in častni odbor za razsojanje sporov med svojimi člani
- pospeševati gospodarske koristi svojih članov
- podpirati ustanavljanje gospodarskih podjetij in zadrug
- ustanavljati humanitarne sklade in druge ustanove v podporo svojim članom in njihovim družinam v stiski, starosti ali ob smrti (ti skladi so bili lahko ustanovljeni samo na podlagi posebnih pravil, ki jih je odobril ban)
- dajati so morali mnenja, poročila in predloge glede gospodarskih vprašanj iz njihove stroke
- voditi statistiko o obrteh in zaposlitvi pomožnega osebja za svoje območje
- opravljati vse naloge, ki so jim bile naložene po zakonih

³⁵⁷ ZAC, a.š. 83, E 1661/40.

Združenja so se lahko včlanila v zvezne organizacije.³⁵⁸

Za posamezne stroke, ki so bile v njih zastopane, so po potrebi lahko ustanovila posebne odbore ali odseke.³⁵⁹

Ustanovitev združenja je odobrila posebna zbornica, ki je imenovala ustanovni odbor izmed obrtnikov, za katere je združenje veljalo. Odbor je nato sklical vse obrtnike določenega območja na ustanovno skupščino, na kateri so določili pravila in jih predložili zbornici v potrditev. Nato je moral ustanovni odbor sklicati prvo redno sejo skupščine, kjer so izvedli volitve organov in določili program delovanja. Obrazec za pravila je predpisal Minister za trgovino in industrijo (31. 3. 1932, št. 9805/u, Sl. N. št. 106/XLVIII/342, Sl.l. št. 427/45).³⁶⁰

Organi združenja so bili uprava, nadzorni odbor, skupščina in odbori.

Člani, ki so se pregrešili zoper pravila ali korist združenja, so lahko bili disciplinsko kaznovani s pismenim opominom, denarno kaznijo do 1.000 dinarjev, niso mogli uživati pravic iz humanitarnih in podpornih skladov, niso imeli pravice govoriti na skupščini, niti voliti in biti izvoljeni. Denarne kazni so se stekale v blagajno združbe in so jih lahko uporabili le v humanitarne namene.

Redne skupščine so bile enkrat letno, izredne pa na zahtevo upravnega ali nadzornega odbora ali ene desetine članov.

Skupščina je bila pristojna med drugim odločati o spremembi in dopolnitvi pravil ter prenehanju delovanja, o volitvah predsednika, podpredsednika, članov uprave in nadzornega odbora, o odobritvi zaključnega računa, poročila o poslovanju uprave, letnega proračuna stroškov in dohodkov, o določitvi višine vpisnine ipd, o ustanavljanju strokovnih šol združenja in njihovih organizacij, o ustanavljanju in organizaciji zavarovanja, podpornih in drugih humanitarnih skladov, o volitvah članov za pomočniške izpitne odbore itd.

Za člane združenja je zakon o obrtih predvidel možnost zavarovanja v primeru bolezni, onemoglosti, starosti, smrti in nezgode. Uredbo o organizaciji, načinu in pogojih zavarovanja naj bi predpisalo ministrstvo za trgovino in industrijo v soglasju z ministrstvom za socialno politiko in narodno zdravje ter po posvetovanju z zbornicami. Po razglasitvi uredbe bi rokodelska združenja morala uvesti zavarovanja in v ta namen ustanoviti skupen sklad samostojno ali v okviru obstoječih zavodov ali kreditnih ustanov, vsi rokodelci pa bi morali plačevati zavarovalni

³⁵⁸ Ob.z., str. 218-224.

³⁵⁹ Ob.z., str. 226-233.

³⁶⁰ Ob.z., str. 218-226.

prispevek (§ 384).³⁶¹ Vendar ustrezna uredba ni izšla in socialno zavarovanje obrtnikov ni bilo uvedeno.

Pomočniki, ki so bili v službah pri obrtnikih, članih obveznega združenja, in delavski zaupniki so smeli voliti na letni skupščini obrtnega združenja pomočniški odbor. Med njegove naloge je spadalo sestavljanje spiska članov razsodniškega odbora, zastopanje koristi pomočnikov in združenja, zlasti pri vprašanjih o delovnih razmerjih in ustanavljanju in upravljanju tistih ustanov, katerih se udeležujejo tudi pomočniki. Kjer pomočniških odborov ni bilo, je njihove koristi zastopala delavska zbornica.³⁶²

V primeru poslovnih sporov med člani združenja in njihovim pomožnim osebjem je združenje lahko ustanovilo stalen razsodniški odbor, ki je v primeru strinjanja obeh strank odločal v sporih, nastalih po § 344 obrtnega zakona. V nasprotnem primeru je bil za to pristojen razsodniški odbor občnega upravnega oblastva prve stopnje. Odbor je posloval po pravilniku, ki ga je moral potrditi ban (§ 385).³⁶³

Ministrstvo za trgovino in industrijo je 10. januarja 1938 izdalo odredbo o reorganizaciji združenj, s katero so želeli zmanjšati njihovo število in omogočiti uspešno delo njim in njihovim nadrejenim organizacijam. Opozorilo je, da v nekaterih delih države še vedno obstajajo združenja obrtnikov posameznih strok, ki bodisi obsegajo področje, manjše od enega sreza, bodisi zaradi premajhnega števila članov in finančnih sredstev ne morejo zadovoljivo poslovati. Zato so odredili, da morajo zbornice spojiti združenja, ki niso obsegala celega področja prvostopenjske upravne oblasti, ne glede na število članov, in združenja, ki so imela manj kot 100 članov ter niso mogla vzdrževati svojega urada in plačevati tajnika.

V večjih krajih, kjer so poleg skupnih obstajala tudi posebna združenja ene ali več strok, so jih morali ukiniti in spojiti s skupnim združenjem, za vsako stroko pa ustanoviti strokovni odsek.

6.6 OKROŽNI ODBORI

Novi obrtni zakon iz leta 1931 je predpisoval ustanovitev okrožnih odborov, ki so nadomestili bivše zveze obrtnih zadrug. Njihova naloga je bila zastopanje in pospeševanje skupnih stanovskih in gospodarskih interesov obrtništva, organiziranega v združenjih, ki so sestavljala okrožni odbor. Članstvo v okrožnem odboru je bilo obvezno za vsa združenja rokodelskih obrtnikov, ki so imela sedež v njegovem območju. V Dravski banovini so bili ustanovljeni štirje okrožni odbori v Ljubljani, Mariboru, Celju in Novem mestu.³⁶⁴

³⁶¹ Ob.z., str. 234.

³⁶² Ob.z., str. 325-326.

³⁶³ Ob.z., str. 235.

³⁶⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/52, št. 704/33.

Septembra 1936 je banska uprava razrešila vse predsednike in uprave okrožnih odborov v Dravski banovini. S tem je želela napraviti konec nezdravim razmeram, ki so vladale v odborih. Tekoče zadeve so nekaj mesecev vodili tajniki, nato so imenovali komisariate, ki so imeli nalogo pripraviti vse potrebno za sklic rednih letnih skupščin, na katerih so izvolili predsedstvo, upravo in nadzorstvo.³⁶⁵

6.6.1 OKROŽNI ODBOR OBRTNIH ZDRUŽENJ V LJUBLJANI

Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani³⁶⁶ je obsegal sreze Ljubljano in okolico, Radovljico, Kranj, Škofjo Loko, Logatec, Kamnik, Litijo in Kočevje.

Tekstilni obrtniki so bili včlanjeni v različnih združenjih. Kjer je bilo tekstilnih obrtnikov veliko, so ustanovili strokovna združenja, posamezniki pa so se včlanili v skupna združenja.

Združenja, v katerih sem našla tekstilne obrtnike:

Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov v Ljubljani

Združenje pletilcev za Dravsko banovino v Ljubljani

Skupno združenje obrtnikov v Logatcu

Združenje obrtnikov krojaške in sorodnih strok v Ložu (za sodna okraja Lož in Cerknica)

Skupno združenje obrtnikov v Stični, sodni okraj Višnja gora

Združenje krojačev in krojačic Zagorje ob Savi

Združenje obrtnikov v Domžalah za občine Domžale, Depala vas, Trzin, Loka pri Mengšu, Jarše, Vir, Ihan, Dragomelj

Združenje obrtnikov v Kočevju

Združenje krojačev in krojačic za Ribnico in Velike Lašče v Ponikvah

Skupno združenje obrtnikov v Kranju

Združenje krojačev in krojačic v Kranju

Združenje rokodelskih obrti za sodni okraj Tržič v Tržiču

Skupno združenje obrtnikov na Bledu

Skupno združenje obrtnikov na Jesenicah

Združenje krojačev in krojačic za srez Radovljica, sedež Jesenice

Združenje krojačev in krojačic v Škofji Loki (območje sodni okraj Škofja Loka)

Skupno združenje obrtnikov Žiri nad Škofjo Loko

Obrtna zadruga št. 4 Kamnik (Združenje obrtnikov obrtnih strok Kamnik)

³⁶⁵ ZAC, a.š. 79, E 8250/37.

³⁶⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc.3-5.

6.6.1.1 ZDRUŽENJE KROJAČEV, KROJAČIC IN SORODNIH OBRTOV V LJUBLJANI

V združenju so bili včlanjeni krojači, krojačice, izdelovalci perila, modistinje, izdelovalke steznikov in krznarji. Zaradi novega zakona o obrtih so morali spremeniti pravila, ki jih je zbornica odobrila 14. februarja 1933, in se iz zadruge preimenovali v združenje. Njegove naloge so ostale tudi po novem v bistvu nespremenjene. Glede vajeništva so pravila določala, da člani, ki navadno niso delali s pomočniki, niso smeli imeti hkrati več kot dva vajenca. Člani, ki so imeli pomočnike, so za vsaka dva pomočnika imeli lahko po enega vajenca več, vendar nikoli toliko, da ne bi mogli izpolnjevati svojih dolžnosti glede izobrazbe vajencev. Ni bilo dovoljeno zaposlovati vajencev izven mojstrove delavnice pri pomočnikih, ki so delali na svojem domu. Učna pogodba je morala biti sklenjena najkasneje v 8 dneh po sprejemu vajenca in biti prijavljena v 8 dneh združenju. Učna doba je trajala pri vseh v združenju včlanjenih strokah tri leta.

Tudi glede pomočnikov je bilo treba vsako spremembo prijaviti združenju v 8 dneh, kršitve so kaznovali po § 368 zakona o obrtih. Odbor, ki ga je po novih pravilih imenovala uprava, je bil sestavljen iz predsednika, podpredsednika in 20 članov, med katerimi je moralo biti 10 zastopnic damskih strok. Inkorporacija je znašala za obrate v mestu 500 dinarjev, za tiste zunaj mesta 300 din, za preselitev iz okolice v mesto pa so morali plačati razliko 200 din. Za odprtje podružnice so plačali polovično inkorporacijo. Pri drugih združenjih vplačana vpisnina se je vračunala v vpisnino združenja, vendar največ do višine 250 din.

Vpisnina vajencev je znašala 25 din, prav tako oprosnina. Za ta plačila je jamčil mojster.³⁶⁷

Zadruga je vložila v letu 1932 precej ovadb proti šušmarjem, vendar jih je bilo zelo malo uspešno rešenih.

Predsednik združenja je opozoril na navado posameznih mojstrov, ki niso imeli dovolj prostora, da so zaposlovali pomočnike, ki so delali na svojem domu. Dogajalo se je, da so mojstri dajali tem pomočnikom v pomoč na svoje ime vpisane vajence, tako niso mogli izpolnjevati dolžnosti, ki so jih po zakonih imeli do vajencev.

Dogajalo pa se je, da so taki pomočniki, ki so jim rekli »stukmajstri«, sprejemali v lastno delavnico in na lasten račun tudi pomočnike. Njihova zaposlitev je tako presegla delokrog službenega razmerja, dejansko je šlo za nova obrtna podjetja, saj so taki pomočniki običajno sprejemali delo na svoj račun tudi od privatnih strank in ne le od mojstra, pri katerem so največkrat le formalno založili delavsko knjižico. Na ta način se je veliko šušmarilo.

³⁶⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 3-5.

Posebno vprašanje je bilo šivanje po hišah, ki se je močno udomačilo na škodo krojačic z obrtno pravico. Združenje je zastopalo stališče, da tudi to spada pod obrtni zakon in da mora vsaka krojačica, ki hodi po hišah, imeti obrtno pravico.³⁶⁸

15. septembra 1933 so okrožnemu odboru poslali dopis s predlogi za spremembo zakona o obrtih. Predlagali so:

- naj se izdelovanje perila proglasi za samostojno obrt
- naj se modistinje izloči iz dotedanje skupine, v kateri so bili tudi izdelovalci vencev in vrtnarji
- naj bo pravica do jemanja mere izključno v domeni rokodelcev (§ 141)
- rokodelske stroke naj se oprosti plačevanja odškodnin vajencem po enem letu učne dobe

Glede izvajanja samega zakona pa so predlagali:

- da damsko krojaško delo ne sme biti uvrščeno med primere, v katerih se sme v okviru hišnega dela sprejemati naročila (§1, 17)
- da se za učno dobo prizna poleg štirih razredov srednje šole samo tečaj, ki traja najmanj dve leti
- da se za šivanje ženskih oblek na področju dravske banovine ne daje nobenih ugodnosti³⁶⁹

Združenje je člane opozorilo na premajhno zanimanje za posmrtninski fond in da mnogi ne poravnavaajo svojih obveznosti. Poudarili so, da bodo svojci umrlih članov deležni podpore iz tega fonda samo v primeru, če so ti člani svoje prispevke redno plačevali.³⁷⁰

26. aprila 1936 so ustanovili starostno podporni sklad z začetno glavnico 50.000 dinarjev.³⁷¹

6.6.1.2 ZDRUŽENJE PLETILCEV ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI

Združenje (strokovna organizacija pletilcev) je bilo ustanovljeno 25. septembra 1932. Pletilska obrt je bila do takrat v pogledu organizacije in zakonskih pravic povsem zanemarjena. Obrtniki so zelo pogrešali strokovno organizacijo, ki bi edina mogla v polni meri zastopati njihove interese, kajti le pletilci sami so najbolje poznali položaj stroke in pravilno razumeli njene težnje in zahteve.

Združenje je bilo z zakonom predpisana strokovna organizacija in je bila obvezna za vse pletilce v Dravski banovini. Vse člane so pozivali, naj zadrugo podpirajo in ji dajejo na razpolago vse

³⁶⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1933.

³⁶⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 427/33.

³⁷⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935.

³⁷¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937.

zahtevane podatke. Člani so morali prijavljati upravi sprejem ali odpust pomožnega osebja, dolžni so bili redno plačevati članarino in pristojbine. Inkrporacija za nove člane je znašala 500 din v mestu in 250 din na deželi. Sprejemnina za vajence je bila 25, oprosnina 50 din, sklepanje učnih pogodb, izdajanje spričeval in delavskih knjižic je bilo v kompetenci pristojnih občin. Učne pogodbe so morale biti sklenjene v štirih izvodih, enega je dobilo zduženje. Učna doba za učence je bila tri leta. Obrtnik je smel imeti le enega vajenca, če je delal sam, če pa je delal s pomočniki, je imel lahko še na vsaka dva pomočnika enega vajenca, vendar največ tri skupaj.³⁷²

V združenju so uredili in izpopolnili članski register in register o vajencih in pomožnem osebju. Na podlagi seznamov sreskih načelstev iz leta 1930 so bili v celi dravski banovini 304 pletilski obrtniki, zadruga je ob ustanovitvi štela 298 članov. Splošna gospodarska kriza je vplivala tudi na upadanje obrti. V času občnega zbora aprila 1933 je štela zadruga 273 članov, ki so zaposlovali 322 pomočnikov in 32 vajencev. O nazadovanju pletilske stroke je pričalo tudi dejstvo, da je bilo v zadnjem četrtletju 1932 objavljenih 27 obrti, prijavljeni pa samo dve.³⁷³

Na podlagi statistike so v združenju ugotovili zaposlenost pletilske obrti v letu 1932. Rezultat je bil zaskrbljujoč in ni obetal nič dobrega, saj ni bilo pričakovati nenadnega izboljšanja splošnih gospodarskih razmer. Večja pletilska podjetja so bila v letu 1932 zaposlena le 200 delovnih dni, mali podjetniki so delali le nekaj mesecev v letu. Kapacitete so bile izrabljene v povprečju le 35 do 40%, tako da so vsi delali z večjo ali manjšo izgubo.

Večji del pletilcev v Dravski banovini so bili mali obrtniki, ki so delali na enem ali dveh strojih, ki so si jih kupili le s težavo. Predstavljali so najšibkejši gospodarski sloj.

Priznavali so, da so socialne dajatve zelo pomembne, vendar jih je potrebno uravnotežiti z zmožnostjo plačil delodajalcev in s koristmi, ki jih je dejansko imel delojemalec. Vendar so se prispevki nesmotrno poviševali, tako da so že presegli višino delodajalčevih zmožnosti.

Zavarovanci pa tudi niso imeli takih koristi, kot bi jih morali imeti glede na višino dajatev. Zato je bila po njihovem potrebna temeljita revizija zakona in decentralizacija delavskega zavarovanja po banovinah, osrednji urad pa naj bi ukinili, ker ni potreben.³⁷⁴

Kot povsod drugod se tudi v pletilstvu položaj v letu 1933 ni izboljšal. Statistične ugotovitve so pokazale, da je bila zaposlenost porazna in da je le malokateri član izrabil kapacitete do 50 %. Vsi manjši obrati so životali in bili zaposleni komaj nekaj mesecev v jeseni. Tako nihče ni mogel pozitivno zaključiti poslovnega leta, vsi so imeli znatne izgube. Zmanjšana kupna moč prebivalstva, občutna davčna bremena, vse več šušmarstva, nelojalna konkurenca nekaterih

³⁷² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933.

³⁷³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933.

³⁷⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 2-4

podjetij iz južnejših krajev države, ki so vrgla na trg velike količine manjvrednega rašl blaga iz vigogne in bombaža po sramotno nizkih cenah in razne zaščitne uredbe, npr. zakon o zaščiti kmetov, so bili vzrok stalnemu nazadovanju in propadanju pletilskih podjetij. V vseh stanovskih organizacijah so bili proti zaščitnemu zakonu in so zahtevali njegovo odpravo. Bil je ukinjen, izšla pa je nova uredba, ki je sicer ščitila kmeta, vendar mu je tudi naložila dolžnost odplačevanja dolgov, četudi v večletnih rokih. To pa ni veljalo za dolgove do 500 din, ki so jih imeli pri obrtnikih za obleko, obutev in življenjske potrebščine, kar je bila nedvomno pridobitev za obrtništvo.³⁷⁵

Šušmarstvo je hudo prizadelo tudi pletilsko obrt. K velikemu številu šušmarjev je veliko pripomogla poprejšnja neorganiziranost pletilcev, nadaljnji vzrok pa je bil v članstvu samem, ker niso kazali dovolj razumevanja za nujen boj proti temu zlu. Zato so pozivali vse člane, naj vsak tak slučaj prijavijo združenju in ga podkrepijo s konkretnimi dokazi. Uprava je v tem pogledu mnogo storila, pristojne oblasti pa pozvala, naj najstrožje kaznujejo vsak tak prestop in naj krivcem tudi zaplenijo orodje.³⁷⁶

Položaj pletilske obrti ni vzbujal posebnega upanja za prihodnost. Na eni strani so opazali vedno večje dajatve, na drugi strani nezadostno razumevanje merodajnih oblasti za reševanje gospodarskih zadev. Svetle izjeme pri tem so bile lokalne oblasti in Zbornica za TOI, ki so si zelo prizadevali, da bi ublažili težak gospodarski položaj obrtništva.³⁷⁷

Na občnem zboru so sklenili izboljšati zaposlitev podeželskih obrtnikov, tako da bi pregovorili večja podjetja, naj jim oddajo izdelovanje določenih izdelkov. Uprava je zato s posebnim dopisom priporočila nekaterim večjim podjetjem v Ljubljani in Zagrebu, za katere je vedela, da zaposlujejo pletilje izven obratovališč, naj za izdelavo pletenin najemajo predvsem članice združenja in jim oddajajo razna dela na dom. V ta namen jim je bil na razpolago seznam včlanjenih pletilcev na deželi.³⁷⁸

Za pletilsko obrt je bila z gospodarskega in s socialnega stališča zelo pomembna vzgoja v obrtno nadaljevalnih šolah. Skušali so doseči, da bi kr. banska uprava predpisala obvezen obisk obrtno nadaljevalnih šol, čeprav obrt še vedno ni bila priznana za rokodelsko, vendar jim to ni uspelo. Kljub temu so svoje člane pozvali, naj vajencem pustijo obiskovati te šole, še zlasti zato, ker so pričakovali, da bo pletilstvo slejkoprej le priznано za rokodelsko obrt. Še pred ustanovitvijo

³⁷⁵ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1934, str. 2-3.

³⁷⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 4-5.

³⁷⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 5.

zadruga je pripravljali odbor zahtevo za priznanje predložil ustreznim organom, vendar z negativnim uspehom.³⁷⁹

Boj za priznanje pletilske obrti za rokodelsko je obrodil prve sadove naslednje leto, ko so dosegli, da so vse zbornice v državi na svoji konferenci pri razpravi o novelizaciji obrtnega zakona priznale umestnost njihove zahteve in sklenile na predlog ljubljanske zbornice podati skupen predlog za uvrstitev pletilstva med rokodelske obrti.³⁸⁰

V pletilski stroki se je položaj leta 1935 še poslabšal. O konjunkturi ni bilo niti govora in skoraj so že pozabili na stare, dobre čase, ko so kupovali nove stroje, samo da bi sledili modnim muham. Zdaj pa so stroji praktično mirovali, razen v dveh ali treh sezonskih mesecih. Prodajali so se samo najcenejši izdelki iz surogatov in bombaža, nobenega povpraševanja ni bilo po pleteninah iz čiste volne. Vzrok je bil v pomanjkanju denarja in brezobzirni konkurenci tistih podjetij, ki so videla možnost zaslužka le v izkoriščanju delovne sile in so pri tem izrabljala brezposelnost. S takimi podjetji se obrtnik ni mogel kosati, pa čeprav je izdeloval mnogo kvalitetnejše izdelke. Nekatera podjetja na jugu države, v Bosni in v Hercegovini, so plačevala delavce za deseturno delo po šest do osem din dnevno. Slovenska podjetja, ki so svoje delavce plačevala ustrezno njihovi strokovni izobraženosti, take konkurence niso vzdržala.

Poleg tega je bilo pletilstvo prosta obrt in je bil zato priliv delavcev izredno velik. Stroka se je začela seliti iz mest na deželo in iz nje je nastala tako rekoč domača industrija. Hišno industrijo pa so imeli zaposleni največkrat le za posredni vir dohodkov, katerih glavno režijo so pokrivali drugi gospodarski viri, zato ni bilo čudno, da je konkurenca dnevno naraščala.

Dolgo je veljalo, da večja podjetja izdelujejo cenejše izdelke od manjših. Nato pa so začeli opazati, da so manjša podjetja začela večjim ostro konkurirati. Do tega je lahko prišlo zato, ker v svojih obratih niso zaposlovala večjega števila pomočnikov in delavcev, ampak so oddajala delo na dom ljudem, ki so bili vešči pletilstva, niso pa imeli obrtnega dovoljenja. Taki delavci niso imeli določenega delovnega časa, prav tako pa tudi ne delovnih pogodb in socialnega zavarovanja. Veseli, da so prišli do zaposlitve, so delo opravljali za vsako ceno. Pri tem je včasih sodelovala cela družina. Te osebe (četudi so jih delodajalci prijavili okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev) so ponavadi prevzemale tudi privatna naročila, obšle so vse javne dajatve in prodajale pletenine po neverjetno nizkih cenah, saj niso imele nobenih režijskih stroškov. To pa je bilo nevarno za obstoj malih podjetij, kajti ti domači delavci so zaradi pomanjkljive izobrazbe in malenkostnih režijskih stroškov delali čedalje večjo škodo. Pri prodaji pletenin jim še mar ni bilo

³⁷⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1935, str. 14.

³⁷⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 10-13.

³⁸⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1934, str. 7.

kakšne kalkulacije, prodajali so kar po vsaki ceni, ne da bi gledali na nujno potrebno pokritje lastnih režijskih stroškov. Posledice tega pa so občutili vsi obrtniki.³⁸¹

Uprava združenja je zahtevala maksimiranje mezd, da se ne bi več dogajalo, da so nekatera podjetja umazano konkurirala na rovaš v njih zaposlenih delavcev. Zahtevali so, naj se delavske mezde po vsej državi izenačijo in naj se uskladijo z življenjskimi potrebami delavcev. Zahtevali so rigorozno izvajanje obstoječih zakonskih predpisov glede nadurnega dela. S tem bi onemogočili izkoriščanje delavcev, povsod enaki pogoji pa bi zagotovili možnost dostojne konkurence. Tako ne bi napredovala samo podjetja, ki so ponujala sramotno nizke cene, temveč bi bil zagotovljen obstoj tudi obrtnikom, ki so delali kvalitetne izdelke.

Zahtevali so tudi pavšalno obdavčenje obrtnikov, ne glede na to, kje imajo obrt in ali delajo samo ročno ali s stroji. Obrtniki so preživljali težke čase in če je morda obrtnik v mestu res imel več dela kot tisti na podeželju, je imel tudi več obratnih stroškov in višje dajatve.³⁸²

V letu 1936 so mnogo govorili o nastopu nove konjunkturne dobe. V resnici so izvozili velike količine žita in živine, zato so cene poskočile. Prebivalstvo nekaterih pokrajin države je dobro unovčilo agrarne proizvode in postalo dober kupec. Vendar pa dravska banovina od tega ni imela skoraj nobene koristi. Prebivalstvo je trpelo zaradi občutnih posledic sankcij proti Italiji, tako da napovedanega izboljšanja razmer niso bili deležni. Cene gotovih izdelkov so vztrajno padale, čeprav so cene surovin zaradi splošnega oboroževanja skokovito rasle. Tako so imeli obrtniki dvojno izgubo, ki jo je treba deloma pripisati tudi brezobzirni konkurenci podjetij, ki so zanemarjala vsako kalkulacijo in se posluževala socialnega dampinga ter prodajala svoje izdelke smešno poceni, samo da so si pridobila naročila, ne da bi se zavedala, da škodujejo sama sebi. Tako so polagoma propadala naša najboljša in nekdanja vodilna pletilska podjetja. V osrednjih pokrajinah in na jugu države pa so začele rasti pletilnice kot gobe po dežju, kar je potrjevalo dejstvo, da so se tam gospodarske razmere znatno izboljšale. Ta na novo nastala industrija oziroma obrt se je okoriščala s skrajno nizkimi mezdami, ki so jih plačevali delavstvu, in tako ustvarjala razmere, ki so bile našim podjetnikom nedosegljive in so postavljale prednje nepremagljive ovire. Obrt se je torej selila s severa proti jugu, velike slovenske pletilnice so morale svoje obrate skrčiti ali popolnoma ustaviti. Slovenija je bila v začetku 30. let v pletilski stroki nesporno na vodilnem položaju, sem so prihajali trgovci iz cele države, da bi zadovoljili svoje potrebe. Zdaj pa so postali ti obiski prava redkost.

³⁸¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1936, str. 2-4.

³⁸² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1936, str. 5-6.

Upali so, da se bo razmerje med slovenskimi podjetji in pletilnicami na jugu države počasi uravnovesilo zaradi nove uredbe o minimalnih mezdah, ki bo imela za posledico, da se bo socialni damping morda le omilil, kajpak le če bodo uredbo strogo izvajali.

Veliko škode so povzročili pletilcem razni trgovci, ki so oddajali volno v predelavo osebam brez obrtnega pooblastila. Od njih so največkrat dobivali slabo izdelano blago, mezde so bile silno nizke, to pa je imelo za posledico, da tudi trgovci, ki so dajali dela legalnim obrtnikom, teh niso ustrezno plačevali. Vsi trgovci so seveda stremeli za čim nižjimi cenami izdelkov, temu so morali slediti tudi pletilci, ki tako za svoje izdelke niso več dobivali niti toliko, da bi lahko pokrili stroške režije in materiala. Uprava združenja si je prizadevala ta nesorazmerja izravnati in je skrbela za to, da so bili vsi šušmarji, ki so jih zasačili, ovadeni. Pri tem so vse bolj sodelovali člani združenja. Največ ovadb je bilo vloženih na sresko načelstvo v Kranju, ker je ravno v tem srezu bilo šušmarstvo najbolj razvito. Vendar je oblast kljub opozorilom do šušmarjev tolerantno postopala.

Pletilstvo je bilo z uredbo 30. aprila 1936 končno priznано za rokodelsko obrt.³⁸³

Za pridobitev obrti so sedaj potrebovali dokazila o delovni dobi in opravljenem pomočniškem in mojstrskem izpitu. Osebam, ki so bile v stroki zaposlene že daljši čas, je bilo določeno prehodno obdobje enega leta, da so si lahko pridobile obrtno pooblastilo in jim ni bilo potrebno opravljati pomočniških ali mojstrskih izpitov. Osebam, ki so bile zaposlene v pletilstvu dve leti, se je ta čas vštél v učno dobo, čas zaposlitve nad dve leti pa v pomočniški staž. Osebe, ki so bile zaposlene več kot dve leti, so bile oproščene polaganja pomočniškega izpita in so imele pravico do polaganja mojstrskega izpita, ko so bile zaposlene najmanj pet let. Osebe, ki so bile zaposlene več kot pet let, pa so bile oproščene polaganja mojstrskega izpita in so lahko pridobile pravico do izvrševanja pletilske obrti do 30. aprila 1937. Po preteku tega roka so prenehale ugodnosti prehodnih določb. To je povzročilo, da je število novih obratov poraslo v primerjavi z letom 1935 za več kot 100%.

Precej prijav pa je sledilo tudi zaradi ovadb šušmarjev, ki so se nato izognili kaznim s prijavo obrti.³⁸⁴

Z uveljavitvijo uredbe je uprava načela vprašanje vzgoje in strokovne izobraženosti naraščaja. Do takrat vajencem ni bilo potrebno polagati pomočniškega izpita in kasneje ne mojstrskega, če so hoteli dobiti obrtno pooblastilo, potem ko so postali polnoletni. Od uveljavitve uredbe naprej pa je vsak vajenec moral končati triletno učno dobo, položiti pomočniški izpit, opravljati najmanj tri leta službo kot pomočnik in šele nato je smel polagati mojstrski izpit. Za razvoj vsake stroke je bilo pomembno imeti pravilno in temeljito izšolan naraščaj. Zlasti je veljalo to za pletilstvo, ki je

³⁸³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937, str. 2-7.

bilo ena najtežjih obrti. Uprava je zato sklenila izdati članstvu primerna navodila glede vzgoje učencev med učno dobo. V ta namen so stopili v stik z znanimi predstavniki pletilstva in z raznimi strokovnimi organizacijami v tujini, predvsem v Nemčiji, da so si pridobili vpogled v strokovno šolstvo in vzgojo naraščaja. Za opravljanje pomočniških izpitov so predlagali v soglasju in s pristankom Tekstilne šole v Kranju za predsednika in namestnika izpitne komisije dva strokovna učitelja te šole ter predlog poslali v odobritev banski upravi.³⁸⁵

Obrtništvo je v tem obdobju stalno nazadovalo. Opuščanje obrti je doseglo v letu 1933 številko 2262, prijav je bilo le 927. Od tega je bilo 18 pletilskih obrti, začasno ustavljenih 7, opuščenih 52. To pomeni, da je obrt odjavilo skoraj 20% celotnega članstva v dravski banovini.

Ob koncu leta 1933 je bilo registriranih 250 pletilcev, ki so imeli zaposlenih 220 pomočnikov in 56 vajencev. V primerjavi z letom poprej je število članov in pomočnikov zelo upadlo, naraslo je število vajencev.³⁸⁶

V začetku leta 1935 je bilo 233 pletilcev, odjavljenih je bilo 41 pletilskih obrti, začasno ustavljenih 5, na novo prijavljenih 6. Ob koncu leta je bilo samo še 209 pletilcev (konec l. 1932 304), torej jih je v treh letih odpadlo 95, kar znaša 31.25%. Ta ogromni izpad je pričal o težkih razmerah, s katerimi se je borila stroka.³⁸⁷

Novih prijav v letu 1936 je bilo 14, odjav 25, kar še vedno priča o težkem položaju pletilcev in da ta obrt ni bila ravno donosna. Ob koncu leta 1936 je bilo le še 200 pletilcev.³⁸⁸

Tajnik je podal poročilo o članstvu:³⁸⁹

	1932	1933	1934	1935	1936
obrniki	304	250	233	209	207
pomočniki	322	220	180		212
vajenci	32	56	78	75	91

³⁸⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937, str. 9-11.

³⁸⁵ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937, str. 11-12.

³⁸⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1934, str. 9-10.

³⁸⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1936, str. 12.

³⁸⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937, str. 11.

³⁸⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1935, str. 7-8.

6.6.1.3 ZDRUŽENJE OBRTNIKOV KROJAŠKE IN SORODNIH STROK V LOŽU (ZA SODNA OKRAJA LOŽ IN CERKNICA)

Število članov v združenju od 1933 do 1937³⁹⁰

<i>leto</i>	<i>člani</i>	<i>pomočniki</i>	<i>vajenci</i>
1933	61	4	11
1934	62	4	6
1935	64	4	11
1936	48	5	21
1937	52	5	30

Na skupščini leta 1934 so razpravljali o cenikih. Po obširni debati so sklenili, da se po posameznih krajih združijo šivilje in krojači ter določijo cene izdelkov glede na krajevne razmere. Cenike naj bi imeli nabite v svojih delavnicah na vidnem mestu. Krojači in šivilje po posameznih krajih so bili pozvani na razgovor, da bi določili cene za posamezne kose oblek I., II., III. reda vrste, ki so jih nato poslali združenju. To je poslalo vse cenike v tisk, jih opremilo s stampiljko in jih vrnilo nazaj toliko, da je prišel na vsakega člana en izvod. Tistega, ki se cenika ni držal, so prijavili združenju, ki ga je kaznovalo z denarno globo.

Glede šušmarstva so sklenili poslati sreskemu načelstvu v Logatcu, Zbornici za TOI ter okrožnemu odboru resolucijo, v kateri so napisali, da šušmarji vedno bolj ogrožajo legalne obrtnike in da oblasti proti njim ne ukrepajo dovolj. Zato so se vedno bolj širili protesti in pobude, naj vsi odložijo obrtne liste, kajti če je šušmarjenje dovoljeno enim, naj bo še drugim. Zato so pozvali oblasti, naj to početje onemogočijo in vrnejo legalnemu obrtniku zaupanje v državo. Zahtevali so, naj se čimprej sprejme zakon o pobijanju šušmarstva.³⁹¹

Združenje je leta 1936 na okrožni odbor poslalo vprašanje, kako naj ravnajo primerih, ko za spričevala in obrtni list prosijo ženske, ki so se učile šiviljske obrti pri šiviljah in do osnovanja združenja krojačev v tem kraju niso imele prijavljene obrti.³⁹²

Z okrožnega odbora so jim sporočili, da so v pravilniku o opravljanju mojstrskih izpitov iz rokodelskih strok, s katerimi se pretežno bavijo ženske, določene posebne olajšave za šivilje. Med drugim so smele delati mojstrski izpit iz navedenih strok ženske, ki so delale v zadevni stroki najmanj tri leta v domači obrti ali če so tako delo opravljale doma kot redni samostojni poklic. Če

³⁹⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 900/34, 762/35 in 576/36.

³⁹¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 795/36900/34.

so se vajenke izučile pred uveljavitvijo novega zakona, niso potrebovale pomočniškega spričevala, temveč le potrdilo o trajanju učenja, ki ga je moralo potrditi združenje. Ženska, ki je dokazala, da je prebila v taki obrti tri leta kot učenka, delavka ali pomočnica, je lahko brez težav opravljala mojstrski izpit.³⁹³

Od okrožnega odbora so tudi želeli zvedeti, ali lahko mojstri zahtevajo odškodnino za vajenca, ki je predčasno prekinil učno dobo, oziroma ali ga lahko prisilijo, da uk nadaljuje. Okrožni odbor je odgovoril, da so pri protipravni prekinitvi pogodbe merodajna določila v učni pogodbi za tak primer. Kadar v učni pogodbi teh določil ni bilo, je § 277 obrtnega zakona določal, da se sme odškodnino zahtevati samo od polnoletnega učenca, če je bilo razmerje prekinjeno po njegovi krivdi. Od zakonitega zastopnika mladoletnega učenca so lahko zahtevali odškodnino le takrat, kadar je bil on odgovoren za prekinitev pogodbe. Če pa upravičenega razloga za prekinitev pogodbe ni bilo, je smel mojster vajenca prisiliti, da nadaljuje uk pri njem. Iz zgoraj navedenega je razvidno, kako pomembno je bilo izpolniti vse točke v obrazcu učne pogodbe.³⁹⁴

6.6.1.4 ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZAGORJE OB SAVI

Zadruga je imela konec 1932 65 članov, na novo so se vpisali štirje, 12 jih je obrt odjavilo.

Pomočnikov je bilo 13, vajencev 41.

Zadruga je leta 1933 praznovala desetletnico obstoja. V letu 1932 so pripravili strokovni tečaj, za katerega je zbornica prispevala 400 din.³⁹⁵

Članski imenik združenja na dan 21. 8. 1933:

Skupaj 54 članov, 14 pomočnikov in 42 vajencev.

Od tega 32 šivilj, ki so imele tri pomočnice in 30 vajenk, 21 krojačev, ki so imeli 11 pomočnikov in 12 vajencev, ter ena modistinja.³⁹⁶

Združenje je imelo 1. 1. 1935 63 članov, med letom sta se na novo prijavila dva, odjavilo se jih je 11, ob koncu leta je bilo tako 54 članov. Pomočnikov je bilo na začetku leta 10, odjavilo se jih je 10, na novo prijavilo pet, ostalo jih je pet. Vajencev je bilo na začetku leta 37, odjavilo se jih je 17, prijavilo 16, ob koncu leta jih je bilo 36.

Sreskemu načelstvu so prijavili 8 šušmarjev.³⁹⁷

³⁹² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 795/36.

³⁹³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 795/36.

³⁹⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/35, št. 239/37.

³⁹⁵ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 636/33.

³⁹⁶ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 627/33.

³⁹⁷ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 219/36.

Zadruga je zaprosila okrožni odbor za mnenje v primeru dveh vajenk, ki sta zapustili uk pri mojstricah (ti sta jima izstavili potrdilo o trajanju učenja), nato pa nadaljevali vajeništvo iste obrti pri drugih mojstricah, ki sta vzeli na znanje prejšnji učni pogodbi. V zadrugi niso vedeli, ali sta pogodbi veljavni in koliko za nazaj lahko vpišejo te vajenke v zadrugo.

Iz okrožnega odbora so odgovorili, da se po § 259 obrtnega zakona pogodba lahko sporazumno spremeni. Združenje je moralo vpisati te spremembe kot poseben dodatek na originalne izvode pogodbe. Torej v navedenih primerih ni bilo treba sklepati novih pogodb, temveč le dopisati dodatek, da *»vajenka nadaljuje po sporazumu obeh pogodbenih strank učenje od dne..... do konca učne dobe pri....., datum in podpis novega učnega mojstra, vajenčevega varuha in uprave združenja«*.

Praviloma je bilo potrebno pogodbo in vse spremembe registrirati v 8 dneh, toda združenje je lahko to storilo tudi naknadno, imelo pa je možnost učnega mojstra kaznovati, ker vajenca ni pravočasno prijavil.³⁹⁸

Zadruga je zaprosila za mnenje tudi v primeru šivilje Marije Zupan, ki je bila prej prijavljena v Trbovljah, nato pa se je preselila v Bevško, ki je spadalo pod zagorsko občino, tako da bi se morala včlaniti v njihovo zadrugo. Na opozorila predsednika zadruge, naj prinese obrtni list na vpogled in plača inkorporacijo, se ni javila. Z okrožnega odbora so pojasnili, da mora imetnik obrti ob prenosu obrti iz območja enega upravnega oblastva v območje drugega prijaviti prenos obrti tistemu sreskemu načelstvu, kjer je nameraval poslej opravljati svojo obrt. Taki prijavi je moral predložiti potrdilo združenja o plačani inkorporaciji in potrdilo zbornice za TOI, da ta nima pomislekov o prenosu obrti. Stari obrtni list je moral vrniti sreskemu načelstvu v območju, kjer je prej opravljal obrt.

Če se je torej imenovana šivilja branila vzeti nov obrtni list, jo je zadruga lahko prijavila sreskemu načelstvu.³⁹⁹

Združenje je v začetku leta 1936 imelo 54 članov, pristopilo jih je pet, odstopilo pet, ob koncu leta je bilo 54 članov. Pomočnikov je bilo na začetku leta pet, na novo se jih je prijavilo 16, odjavilo 17, ostali so štirje pomočniki. Vajencev je bilo na začetku leta 36, prijavilo se jih je 13, odjavilo 11, ob koncu leta je jih je bilo 38.

Prijavili so 10 šušmarjev.

³⁹⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 834/36.

³⁹⁹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 1116/36.

Izvolili so novo komisijo za preizkusne izpite za vajence in določili čas, v katerem mora vajenec, ki opravlja izpit, izdelati posamezne kose. Krojači so imeli za hlače 14 ur, za vestjo osem ur, za suknjič 24 ur, šivilje pa so imele na voljo za posamezen kos tri dni.⁴⁰⁰

6.6.1.5 ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZA RIBNICO IN VELIKE LAŠČE

Strokovna zadruga krojačev in krojačic v Ponikvah je štela 45 krojačev in 60 šivilj⁴⁰¹

Člani zadruga ob koncu leta 1932:⁴⁰²

	<i>Skupaj</i>	<i>Prijava</i>	<i>Odjava</i>	<i>Umrli</i>
Krojači	48	3	1	1
Pomočniki	21	5	3	
Vajenci	7	3	6	
Krojačice	64	2	2	
Pomočnice	5	3	3	
Vajenke	28	10	9	

Vsi zadružni načelniki kočevskega sreza so sklenili, da se učna doba za vajence podaljša s treh na štiri leta. Želeli so vzgojiti manj obrtniškega naraščaja in s tem omejiti šušmarstvo ter doseči, da bi se vajenci bolje izpopolnili v stroki. Načelnik združenja je predlagal, da tudi njihova zadruga podaljša učno dobo na štiri leta. Predlog so soglasno sprejeli. Učno dobo krojačic so podaljšali z dveh na tri leta.

Soglasno so sprejeli tudi predlog, da sme imeti vsak mojster ali mojstrica samo po enega vajenca ali vajenko, pri tem pa so izvzeti družinski člani, na vsake tri pomočnike ali pomočnice pa še po enega vajenca ali vajenko.

Za obrtno nadaljevalno šolo so nakazali 400 din.⁴⁰³

Združenje je v zvezi z mnenjem glede čiščenja in likanja damskih in moških oblek sporočilo, da to spada v izključno pravico krojaške in šiviljske stroke. »V našem okolišu niti na misel ne pride, nobenemu gostilničarju, da bi se pri njem likalo ali čistilo obleke.« Menili so, naj se hotelirjem in gostilničarjem ne dovoli, da bi čistili in likali obleke, drugače jih bodo kmalu hoteli tudi popravljati in delati nove. Zato so predlagali, naj okrožni odbor zavzame odločno stališče, da se

⁴⁰⁰ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/41, št. 88/37.

⁴⁰¹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 619/34.

⁴⁰² AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 732/33.

takoj ukinejo delavnice za likanje in čiščenje oblek po hotelih in gostilnah, če pa kje ostanejo, morajo biti pod vodstvom upravičenega obrtnika krojaške ali šiviljske stroke. V nasprotnem primeru kršijo člen 136 zakona o obrtih.⁴⁰⁴

Zadruga je imela na začetku leta 1933 110 članov, obrt je odložilo pet članov, dva sta umrla, na novo sta se prijavila dva, ob koncu leta je bilo tako 107 članov.

Pomočnikov je bilo prijavljenih 10, odjavljenih, pomočnic tudi 10, odjavljenih 11 pomočnikov in sedem pomočnic, ob koncu leta jih je bilo še devet pomočnikov in štiri pomočnice.

Prijavili so se trije vajenci in devet vajenk, ob koncu leta je bilo zaposlenih devet vajencev in osem vajenk. Oproščenih je bilo pet vajencev in 19 vajenk.⁴⁰⁵

Ivan Lenarčič je kot predsednik na tajnika okrožnega odbora obrtniških združenj Cirila Šubica poslal dopis in ga obvestil, da bodo organizirali 16. avgusta 34, na praznik sv. Roka, ki je zavetnik šivilj in krojačev, protestno zborovanje v Velikih Laščah za ves Kočevski srez. Na tem zborovanju so nameravali postaviti rok, do kdaj naj bodo njihove obrtniške zadeve rešene, v nasprotnem primeru bodo vsi obrtniki in obrtnici v srezu Kočevje odložili obrtne liste na isti dan (prek 600 obrtnikov). O resoluciji in o sklepu zbora bodo obvestili vse zadruge v Dravski banovini in jih prosili, naj jih posnemajo. Okrožni odbor pa so zaprosili za njihovo mnenje.⁴⁰⁶

6.6.1.6 ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC V KRANJU

V letu 1934 so se prijavili trije krojači in sedem šivilj, leta 1935 pet krojačev, osem šivilj in en dežnikar in leta 1936 en krojač, dve šivilji, en dežnikar, en izdelovalec perila in dve modistinji, leta 1933 se je odjavila ena šivilja, leta 1934 en krojač, dve šivilji, eden pa je umrl, leta 1935 so odjavili obrt en krojač in tri šivilje.⁴⁰⁷

Združenje je prosilo okrožni odbor za izjavo, kako naj postopa v primeru vajenke Kozjek Ane iz Zg. Besnice, ki se je prijavila k izpitu. Izkazalo se je, da se je učila pri svoji sestri Mariji Kozjek od 1. maja 1930 do 1. maja 1933. Njena sestra se je medtem 5. junija 1932 poročila in odšla živeti na Jesenice, vajenka Ana pa je ostala sama doma in delala naprej. Marija je hodila vsak teden domov

⁴⁰³ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 732/33.

⁴⁰⁴ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 66/34.

⁴⁰⁵ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 764/34.

⁴⁰⁶ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, dopis z dne 23. 7. 1934.

⁴⁰⁷ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 279/33 in 804/33.

in pripravljala delo svoji sestri, plačevala davke in združne doklade, zato združenje ni ničesar opazilo. Po preteku učne dobe se je Ana prijavila k izpitu, takrat pa je na združenje prišla šivilja Rakovc Hilda iz Sp. Besnice in vso zadevo pojasnila in ugovarjala, da bi Ano pripustili k izpitu. Rakovc Hilda je že pred letom vedela vse o tej zadevi in bi morala takoj po poroki Kozjek Marijo ovaditi zaradi nepravilnega obratovanja, vendar je molčala namenoma, da bi škodila vajenki. Uprava je na svoji seji sklenila vajenki dovoliti opravljati izpit, da ne bi bila preveč oškodovana, ker je bila stara že 20 let, njeno sestro pa so opozorili, naj takoj ukine obrt v Besnici. Proti temu se je na sresko oblastvo pritožil krojaški mojster Josip Kos, vendar zadruga ni dobila nobenega odloka.

Z okrožnega odbora so nato odgovorili, da bi se po njihovem mnenju Kozjek Ana morala učiti tri leta v svoji obrti, če je bila učna pogodba tako sklenjena. Ker pa vajenka ne more samostojno delati, se ji čas, ko je mojstrica živela drugje, ne more šteti v učni čas. Sodili so, da je v interesu krojaškega združenja in obrti sploh, da takim vajencem ne dovolijo opravljati izpita, ker niso zadovoljivo opravili učne dobe.⁴⁰⁸

Združenje je spraševalo za mnenje tudi v primeru učenk, ki so končale triletno žensko obrtno šolo za izdelovanje oblek na Tehniški srednji šoli v Ljubljani. Zanimalo jih je, ali morajo opraviti pomočniški izpit, da lahko postanejo pomočnice, in kako naj vpišejo učenko, ki si ni upala delati izpita, ampak se je želela še nekaj mesecev učiti pri mojstrici. Po § 26 obrtnega zakona naj bi obiskovanje obrtne šole nadomestilo učno dobo, vendar niso bili popolnoma prepričani. Okrožni odbor je na to odgovoril, da učenkam ni treba delati pomočniškega izpita. Na podlagi spričevala, ki so ga prejele po končanem študiju na Tehnični srednji šoli, so bile usposobljene za pomočnice.⁴⁰⁹

Okrožnemu odboru je Združenje krojačev v Kranju leta 1934 poslalo dopis, v katerem so navedli, da se je pri njih zglasila Francka Engelman in zaprosila za izjavo o njenih usposobljenostnih dokazilih. Uprava je njeno prošnjo pregledala in ugotovila, da se je učila tri leta in da je bila šest let pomočnica, le da je imela spričevala potrjena od občine, vendar še iz tistega časa. Večini članov uprave je bilo znano, da so njene navedbe resnične, zato so ji dali ugodno izjavo. Nato je poslala prošnjo za pripustitev k mojstrskemu izpitu, vendar še ni dobila odgovora. Podobne izjave je dalo združenje za Gorjanc Danico in Rakovc Marijo, katerih usposobljenost je bila bolj sporna, njunih vlog pa zbornica še ni rešila. Proti tem izjavam je Josip Kos, krojaški mojster iz Kranja, na zbornico naslovil pritožbo. Glede Engelmanove je združenje menilo, da ni

⁴⁰⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 870/33.

mogel imeti nobenega tehtnega vzroka, pri Gorjančevi in Rakovčevi pa se je združenje sklicevalo na § 30 obrtnega zakona. Ker je bilo v tistem okolišu mnogo šušmarjev, še več pa šušmaric, je uprava zagovarjala načelo, da dajejo kolikor mogoče ugodne izjave o šiviljah, da bi dobile obrtne liste, kajti z ovadbami niso imeli pretiranega uspeha. V srezu so bile namreč občine, ki niso imele nobene uradne šivilje, tako da so šušmarice učile druge. Kos pa se s tem ni strinjal, zato je pisal pritožbe.

Okrožni odbor je na to odgovoril, da so intervenirali pri zbornici glede mojstrskih izpitov šivilj. Engelmanovo, Rakovčevo in Gorjančevo bodo pravočasno poklicali, oziroma jim bodo sporočili morebitne zadržke, ki pa jih proti Engelmanovi in Gorjančevi ni bilo.⁴¹⁰

Kasneje je združenje sporočilo, da so spor s Kosom razrešili in da je Kos podal glede Gorjančeve protidokaze, ki so njene dokaze postavili na laž. Tako je uprava preklicala svojo izjavo glede njene usposobljenosti in o tem obvestila tudi zbornico.⁴¹¹

Iz poročila o delovanju združenja za leto 1933 izvemo, da so posebno pozornost namenjali šušmarstvu, ovadili so 67 ljudi, vendar uspehi niso bili zadovoljivi. Da je bilo šušmarstvo močno razvito, je razvidno iz tega, da so imele v posameznih občinah komaj ena do dve šivilji obrtni list, v občini Cerklje sploh nobena, v Smledniku ena, v Šenčurju ena (pa še ta je bila stara 70 let), v Naklem dve. V krojaški stroki je bilo šušmarjev skoraj 100 %, veliko jih je delalo v tovarni, doma pa so šušmarili. Združenje se je s tremi člani udeležilo shoda proti šušmarjem v Mariboru.

Tajnik je poročal, da je imelo združenje 90 članov, od tega 50 moških in 40 žensk. Pomočnikov je bilo 36 moških, 23 žensk, skupaj 59. Vajencev je bilo 19 moških, 28 žensk, skupaj 47, v letu 1933 je bilo oproščenih 18, od tega devet žensk. Vpisali so se trije vajenci in tri vajenke. Na novo je obrt dobilo devet obrtnikov, odjavilo pa sedem.⁴¹²

Združenje je okrožnemu odboru poslalo prošnjo Mance Škofic za obrtni list za krpanje perila in prosilo, naj zadevo preučijo. Z odbora so odgovorili, da krpanje ne spada med obrti, naštete v § 23 obrtnega zakona, niti ne pod proste obrti. Lahko bi ga šteli za dninarsko delo, posebno če delavka dobiva pri delodajalcu tudi hrano. Istega mnenja je bila tudi zbornica. Zato so jim vrnili dopis in vlogo Škoficeve, kajti prosilka za krpanje perila ni potrebovala nobenega dovoljenja. Seveda pa bi ga potrebovala takoj, ko bi izdelala kak nov kos perila ali obleke.⁴¹³

⁴⁰⁹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 1078/33.

⁴¹⁰ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 30/34.

⁴¹¹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 94/34.

⁴¹² AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 300/34.

⁴¹³ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 586/34.

Na okrožni odbor so poslali prošnjo, da bi kandidati delali praktični del mojstrskih izpitov pri svojem združenju. Pot in bivanje v Ljubljani po več dni je bilo zvezano s precejšnjimi stroški, povečini pa so bili prosilci siromašni in so te stroške težko plačali. Ker po mnenju združenja ne bi bilo bistvene razlike, če bi delal kandidat izpit v Ljubljani ali pri svojem združenju, prihranili pa bi precej, kajti slišali so, da v Ljubljani zahtevajo precej visoke odškodnine za prostore v delavnicah, so prosili okrožni odbor, naj to upošteva. Z okrožnega odbora so sporočili, da oni ne določajo kraja izpita, ampak zbornica. Zato so predlagali, naj po priloženem vzorcu vsak kandidat pošlje prijavo k izpitu na zbornico, zaključi pa naj s prošnjo, če bi praktični del izpita lahko opravil pri svojem združenju. Če bo kandidat prošnjo dobro utemeljil, bo zbornica njegove razloge gotovo upoštevala.⁴¹⁴

Zbornica je 10. januarja 1935 izdala odločbo o odobritvi spremembe pravil tako, da se je 3. člen glasil: »*člani združenja so vsi obrtniki, ki izvršujejo na področju združenja rokodelski obrt krojačev oblek, krojačev ženskih oblek in perila, rokavičarjev, solničnikarjev in dežnikarjev, krznarjev, modistov in tem strokam v smislu §31 ob. z. sorodnih obrtov*«. Naslova *Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov* pa zbornica ni odobrila.⁴¹⁵

Nato so člani Skupnega združenja obrtnikov v Kranju prosili zbornico, naj članom krznarske, rokavičarske in stroke izdelovalcev steznikov dovoli prestop k strokovnemu združenju krojačev v Kranju.

Na okrožnem odboru so sicer sodili, da bo s tem nekoliko težav, kajti obrtni zakon je favoriziral skupna združenja, vendar so menili, da bo članom, ki bodo prestop želeli, zbornica to dovolila.⁴¹⁶ Njihova prizadevanja pa so ostala brez uspeha, zato so okrožni odbor ponovno prosili, naj intervenira pri zbornici, če pa prestopi niso mogoči, naj prekliče zadnjo spremembo pravil, tako da bodo prizadeti vedeli, kam spadajo. Okrožni odbor je nato zaprosil zbornico, naj izda Skupnemu združenju nalog, da prepusti prizadete člane Združenju krojačev.⁴¹⁷

Tajnik je poročal, da je imelo združenje v letu 1934 97 članov, 52 moških in 45 žensk, pomočnikov 59, 35 moških in 24 žensk, vajencev 47, 16 moških in 34 žensk. Obrt je dobilo devet članov, eden je obrt prenesel iz Tržiča. Obrt je odjavilo šest članov, začasno pa dva. Za obrtno šolo so namenili 250 din.⁴¹⁸

⁴¹⁴ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 3/35.

⁴¹⁵ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 24/35.

⁴¹⁶ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 528/35.

⁴¹⁷ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 1019/35.

⁴¹⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 529/35.

Predsednik je podal poročilo, v katerem je povedal, da so v letu 1935 opazili velik zastoj pri obrtništvu, kajti krojači in šivilje občutijo veliko konkurenco konfekcijskih tovarn. Tivar in Soko sta razpredla trgovinsko mrežo po celi državi (v Kranju je imel Tivar eno, Soko pa dve trgovini). Delavstvo je po tovarnah slabo zaslužilo, tako da so bili primorani kupovati poceni obleke. Nič bolje se ni godilo podeželskim obrtnikom, kajti tudi kmetje so bili v denarni stiski. Medsebojna konkurenca in pomanjkanje dela sta mojstre privedla do tega, da so primorani delati zelo poceni in da so začeli iskati delo v konfekcijski industriji, tu pa so tako slabo plačani, da komaj preživijo. Veliko preglavic jim je delalo tudi šušmarstvo.

Banska uprava je na prošnjo združenja priredila prikrojevalni tečaj za moško krojenje, ki se ga je udeležilo 27. mojstrov in pomočnikov. V kratkem so načrtovali tudi tečaj za damsko krojenje. Tajnik je poročal, da je imelo Združenje ob koncu leta 1935 53 moških, 50 žensk, skupaj 103 člane. Pomočnikov je bilo 61, od tega 39 moških in 22 žensk. Vajencev je bilo 43, od tega 11 moških, 32 žensk, vpisanih je bilo sedem moških, 18 žensk, skupaj 25, oproščenih je bilo 16, od tega sedem moških, devet žensk, med njimi ena modistinja in ena dežnikarica. Na novo je dobilo obrt 13 članov (štirje krojači, sedem šivilj, en dežnikar in en izdelovalka perila).

Za prikrojevalni tečaj so dali 300 din.

V letu 1936 so namenili 250 din podpore obrtni šoli.⁴¹⁹

Tajnik je poročal, da leta 1936 je imelo združenje 111 članov, 60 moških in 51 žensk, od tega dva dežnikarja in dve modistinji. Pomočnikov je bilo 89, od tega 42 krojaških in 36 damskih, štiri modistinje, ena dežnikarica, ena likarica in pet pomožnih delavk. Vajencev je bilo 67, 21 krojačev, od tega 43 damskih, tri modistinje, na novo se je vpisalo 32 vajencev, 12 moških krojačev, 19 damskih in ena modistinja, oproščenih vajencev je bilo skupaj 15, dva krojača, 12 damskih, ena modistinja. Na novo je dobilo obrt 16 članov: štiri šivilje, sedem krojačev, en izdelovalec perila, iz skupnega združenja sta bili prepisani dve modistinji in ena dežnikarica, ena krojačica-vdova pa je prijavila obrt po pokojnem možu. Odjav je bilo osem: odjavilo se je pet šivilj in dva krojača, ena šivilja pa se je preselila.

Ovadili so 63 šušmarjev.

Predsednik je poročal, da so priredili damski prikrojevalni tečaj, kjer je bilo 18 udeležencev, mojstrov, mojstric, pomočnikov in pomočnic.

V letu 1936 so namenili za prikrojevalni tečaj 300 din.

Podpora za obrtno šolo v letu 1937 je bila 250 din.⁴²⁰

⁴¹⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 261/36.

6.6.1.7 ZDRUŽENJE ROKODELSKIH OBRTI ZA SODNI OKRAJ TRŽIČ V TRŽIČU

Združenje je ob koncu leta 1932 štelo 72 članov, od tega je bilo 19 krojačev, 18 šivilj, en vrvar, ena pletilja, odstopilo jih je sedem (med njimi štiri šivilje), ki so bili pozvani v skupno zadrugo v Ljubljani. Na novo je pristopilo pet članov.⁴²¹

V združenje je bilo leta 1933 včlanjenih 14 strok, skupaj so imeli 85 članov, od tega 22 šivilj, 19 krojačev, en vrvar, ena modistinja, ena perica in likalka, eno pletilstvo invalidov. Odjavila sta se dva člana, pristopilo je devet novih. 27 članov se je udeležilo obrtne razstave v Kranju od 1. do 9. oktobra 1933, štirje člani so se udeležili protestnega zbora v Mariboru.⁴²²

Leta 1934 je imelo združenje 85 članov, od tega 23 šivilj, 20 krojačev, enega vrvarja, eno modistko. Odjavilo se je sedem članov (štirje so se preselili, drugi opustili obrt), na novo se jih je prijavilo 12.⁴²³

Naslednje leto so imeli 85 članov, od tega 23 šivilj, 19 krojačev, enega vrvarja, eno modistinjo. En član je umrl, eden je odložil obrt, dva nova sta pristopila.

Za obrtno nadaljevalno šolo v Tržiču so nameravali dati 1000, za šolo v Križah pa 500 din.⁴²⁴

Združenje je v letu 1936 štelo 105 članov, od tega 28 šivilj, ena modistka, 20 krojačev, en vrvar, 35 pomočnikov in 41 vajencev. Podelili so podporo 51 brezposelnim pomočnikom, med njimi 12 krojačem.

V proračunu za leto 1937 so namenili po 1000 din za obe obrtni šoli in 400 din podpore za brezposelne potujoče pomočnike.⁴²⁵

Združenje je na okrožni odbor poslalo zahtevo obrtnikov, da se okrožni odbor v Ljubljani ukine, kajti združenja iz gorenjske smeri niso potrebovala nobenega posebnega poslovanja z okrožnim odborom, ker so imeli vse poslovne stike direktno z zbornico. Nič pa niso imeli proti okrožnim odborom, če bi jih zahtevali npr. na Štajerskem ali Dolenjskem. Druga zahteva članstva pa je bil boj za popolno avtonomijo obrtnega odseka pri zbornici, kajti število vseh obrtnikov je bilo med

⁴²⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 358/37.

⁴²¹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 96/33.

⁴²² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 190/34.

⁴²³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 846/35.

⁴²⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 299/36.

18000 in 20000 in so hoteli sami odločati o perečih obrtnih vprašanjih in drugih zadevah. Sami so namreč najbolj občutili, kakšne težave mora obrtništvo v tedanjih težkih razmerah prenašati.⁴²⁶

6.6.1.8 ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC ZA SREZ RADOVLJICA, SEDEŽ JESENICE

Združenje je leta 1933 imelo 206 članov⁴²⁷

	<i>Mojstri</i>	<i>Pomočniki</i>	<i>Vajenci</i>
Krojači	95	26	36
Šivilje	111	10	95
Skupaj	206	36	131

Na 10. redni skupščini krojačev in krojačic za srez Radovljica leta 1933 je načelnik Ivan Gogala podal poročilo o desetletnem delovanju. Govoril je o davčnih zadevah, o bolniškem in nezgodnem oziroma starostnem zavarovanju, kjer je poudaril, da v trenutni težki gospodarski krizi nikakor ne morejo plačevati novih dajatev, ker bi te samo za člane združbe znašale 148.320 din letno, za obrtništvo sreza pa 900.000 din letno brez vseh doklad.

Šušmarstvo je bilo zelo razširjeno, združenje je štelo 202 člana, prav toliko pa je bilo na področju sreza tudi neupravičenih obrtnikov.

Zadruga je imelo ob ustanovitvi 76 članov, pomočnikov je bilo zaposlenih deloma 57, redno pa le pet, kar je bilo zelo malo za toliko obrtnikov. V tem času so priredili štiri krojne tečaje obrtnikov, podelili so tri podpore v hrani in denarju vdovam obrtnikov.

Na zboru so sprejeli resolucijo, naslovljeno na obrtni odsek zbornice v Ljubljani, v kateri so poudarili, da bodo spoštovali vse njene uredbe in pozive, ter da bodo dali na voljo vse svoje moči, da bo obrtništvo s pomočjo te ustanove vsaj zasilno živelo. Niso pa se strinjali z izjavami v strokovnem in dnevnem časopisju, da je obrtni odsek te zbornice izraz volje obrtništva.

Glede bolniškega starostnega stanovskega ali nezgodnega zavarovanja so menili, da ne prvo ne drugo nista izvedljiva, kajti zavedali so se, da bodo kljub težkim razmeram verjetno neizprosno izterjali določene prispevke od obveznih zavarovancev, ne glede na to, ali je zavarovanec zaposlen celo leto ali le tri mesece. Marsikateri obrtnik bi zaradi lahko tega propadel. Za primer, da bi oblasti vseeno uvedle obvezno zavarovanje, pa so priporočili, naj gledajo na gmotno najšibkejšo in naj mesečni prispevki ne presegajo 15 dinarjev. Nikakor pa ne bi smela biti najnižja

⁴²⁵ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 220/37.

⁴²⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 484/37.

⁴²⁷ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 584/33.

postavka 60 din mesečno (kakor se je govorilo). Odločno so tudi odklanjali, da bi se zavarovanje izvedlo za področje cele banovine, predlagali so, naj se izvede le za področja posameznih okrožnih odborov, ki imajo manjši delokrog in zato točnejši pregled članstva.

Sploh pa so zavračali vsako zavarovanje, dokler ne bo natančno proučeno in za vse izvedljivo.

Na pristojne oblasti so se obrnili tudi glede davkov. Praksa je namreč bila, da je davčni zavezanec prijavil dohodek, davčna oblast mu ga je na podlagi dobljenih podatkov zvišala za 50 % in več, občinski davčni odbor pa ga je nato znižal, ker je ugotovil, da je bilo povišanje krivično, nato pa je bila vložena pritožba zaradi znižanja in v 99 % so take primere rešili v korist davčne uprave. Spraševali so se, zakaj sploh morajo vlagati napoved in zakaj obstajajo občinski davčni odbori, ki poznajo razmere posameznikov, če na koncu odloči reklamacijski odbor, ki so mu razmere popolnoma tuje. Zato so zahtevali, naj verjamejo davčnim napovedim posameznikov in naj se v dvomljivih primerih da davčnim upravam nalog, naj se pozanimajo pri združbah. Te bi morale svoje mnenje izreči nepristransko, reklamacijski odbori pa naj upoštevajo sklepe občinskih odborov.⁴²⁸

Združenje je ob koncu leta 1933 štelo 203 člane, 12 pomočnikov in 14 pomočnic, 21 vajencev in 70 vajenk.

Zadružna uprava je izdala članstvu enoten cenik in zadružna pravila.

Združenje krojačev je imelo ob ustanovitvi leta 1923 74 članov, izdajanje novih obrtnih dovoljenj je naraščalo iz leta v leto, zato je načelnik menil, da je potrebno uvesti najmanj štiriletno vajeniško dobo za krojače in šivilje. Po koncu učne dobe naj bi združba izdala potrdilo, da je vajenec postal pomočnik, kot pomočnik bi moral biti zaposlen najmanj tri leta, šele nato bi lahko opravil pomočniški izpit, nato bi moral delati kot pomočnik še tri leta, ne oziraje se na vojaško službo bi šele takrat lahko opravljal mojstrski izpit. Nikakor pa ne bi mogel postati mojster pred 26 letom. Predlagal je tudi, da bi za vse veljalo, kar je njihovo združenje izvajalo že osem let, da je vsaka krojaška delavnica lahko imela samo enega, šiviljska pa največ dva vajenca, tako da jih je mojster res lahko nadzoroval. Tako tudi ne bo preveč izšolanega kadra, ki bi bil zaradi brezposelnosti prisiljen iskati delo v fušanju.

Za zaščito krojaških obrtnikov je bilo po njegovem nujno strogo omejiti izdajanje dovoljenj za konfekcijske trgovine. Z uredbo bi morale biti predpisano, da ima lahko tako trgovino samo krojač, ki ima vse pogoje za samostojno obrt, če jih nima, mora pa v trgovini zaposliti kot poslovodjo krojača, ki ima te pogoje. To bi preprečilo, kar se je ves čas dogajalo, da je večina

⁴²⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 198/33.

konfektionarjev opravljala krojaško obrt v večjem obsegu, kot je bilo določeno s § 141 obrtnega zakona.

Zavzel se je tudi za preprečitev umazane konkurence med obrtniki iste stroke, ko so nekateri zaradi težkih gospodarskih razmer prisiljeni delati tudi za najnižjo ceno, da lahko s tem majhnim dohodkom poravnajo svoje obveznosti, pri tem pa ne upoštevajo, da njihov delavnik traja največkrat od 16-18 ur. Ker je to škodovalo zdravju posameznikov in tudi njihovim družinam, je potrebno najti tako rešitev, da bo tudi krojaški obrtnik v 10 urnem delavniku zaslužil dovolj za preživetje. Tudi obrtnik potrebuje prosti čas za izobraževanje in počitek. Zaradi tega so predlagali določitev enotnih cen po okoliših področja posameznih združenj, cene naj bi proučilo obrtno oblastvo prve stopnje in jih odobrilo in nato kaznovalo vse, ki se jih ne bi držali.

Vsi obrtniki so se morali izpopolnjevati v znanju tudi z branjem strokovnega časopisja, ki pa je bilo v državi težko dostopno in drago. Zato so na občnem zboru predlagali, naj se v letnem proračunu določi primeren znesek, ki naj ga banska uprava, zbornica in občine namenijo za podporo združenjem, ta pa naj si tako nabavijo razne strokovne liste in knjige iz tujine, predvsem nemške, ki so bile strokovno najboljše. Uprava bo to strokovno čtivo razdeljevala med svoje člane in prirejala strokovna predavanja. Znano jim je bilo, da daje zbornica letno večji znesek za Obrtni vestnik, ki so ga posamezni naročniki drago plačevali, gradivo v njem pa je bilo po njihovem mnenju popolnoma nestrokovno.

Glede § 384 obrtnega zakona o zavarovanju članov so menili, naj se zavarovanje za stare in onemogle čimprej izpelje. Prispevke naj bi določili tako, da bi veljala za obrtnike, ki še opravljajo obrt, aktualna davčna stopnja, za tiste, ki so obrt zaradi starosti ali trajne onemoglosti vrnili, pa stopnja, po kateri so bili nazadnje obdavčeni. Prispevki naj bodo določeni tako, da bodo sprejemljivi za malega obrtnika, zakon naj ščiti šibkejše, premožnejši obrtniki pa naj z ozirom na davčno moč več prispevajo. Zavarovanje naj bo obvezno na področju posameznih zbornic, nikakor pa ne na področju posameznih okrožnih odborov, še manj pa na področju posameznih združenj, kajti tak postopek bi preveč podražil celoten aparat.

Združenja naj bi bila zbornici svetovalni organ, ki bi s pomočjo občinskega zdravnika ugotovil resnično stanje za delo zaradi starosti ali trajne bolezni nezmožnega obrtnika. Začetni prispevek bi morala po njihovem prispevati država ali pa naj se najame primerno posojilo, ki bi se ga letno odplačevalo.

Govorili so tudi o tem, da pogosto kaznujejo podeželskega malega obrtnika, kadar se je primerilo, da je za dovršitev nujnega dela za nekaj dni potreboval pomočnika, pa ga ni prijavil pri okrožnem uradu za zavarovanje delavcev, ker je menil, da za nekaj dni tega ni dolžan. Uradi pa so v takih primerih obrtnike občutno kaznovali ali zahtevali naknadno prijavo in plačilo pristojbin. Pri tem

pa so v združenju ugotovili, da velika podjetja prikrivajo svoje pomočnike, tako da jim dajejo delo na dom in tega pomožnega osebja nikoli ne prijavijo, čeprav jih imajo zaposlene celo leto. Menili so, da bi imela uprava več uspeha, če bi zasledovali zaposlovanje pomožnega osebja na domu, tako bi bila večja podjetja prisiljena plačevati določene prispevke, ravno tako tudi pomočniki, ki so bili pri takem podjetju stalno zaposleni. Primeri, kot je bilo navedeno v uvodu, ko traja zaposlitev le nekaj dni, pa bi se itak več kot pokrili s tem, da bi bili prisiljeni zavarovati se vsi, ki doma opravljajo razna dela za podjetja. Za nujno so imeli tudi to, da se vajeništvo uvrsti v višjo zavarovalno stopnjo z dosedanjimi prispevki, kajti večina podeželskih obrtnikov ima vajence, ki jim morajo nuditi tudi vso oskrbo, mojstru pa je bilo nemogoče vzdrževati doma vajenca v primeru daljše bolezni. Menili so, da bi taki učenci morali v bolnico ali kakšno drugo ustanovo za okrevanje. Nujno se jim je zdelo tudi, naj se brezposelnemu osebj zagotovi zdravljenje v bolnici in zdravniška podpora v primeru bolniške, ker so drugače ti pomočniki izročeni milosti in nemilosti ostalih ljudi. V mnogih primerih so v bednem stanju in v najhujšem mrazu v kakšni šupi ali štali.

Prosili so tudi, da naj se vodje obrtništva in zbornica zavzamejo za manjšo obdavčitev malega obrtnika, kajti obdavčenje na podlagi dohodka je preveliko. Pavšalna odmera, ki jo predlagala zbornica za malega obrtnika, ne glede na število prebivalcev, se jim je zdela edino pravilna, stopnja pavšala naj se razlikuje predvsem glede na zaposlenost pomožnega osebja.

Prosili so, naj obrtni odsek zbornice po vsaki novi davčni uredbi o tem z okrožnico obvesti vse uprave združenj, ki nato obvestijo članstvo, da se ne bi dogajalo, da bi obrtnik sam napovedoval davke samo zato, ker je od sedeža družbe preveč oddaljen, zaradi nevednosti seveda napačno, in bi ga nato bolj obdavčili kot kakega mnogo bolje situiranega tovariša. V cenilnih davčnih komisijah naj bo vedno zastopan tudi obrtnik, ki so pozna razmere, tako da lahko zaščiti davkoplačevalca.⁴²⁹

Združenje je v letu 1934 imelo 205 članov, 100 članic in 95 članov. Število članic je padlo, zvišuje se število članov, vzrok je pri krojaštvu nezaposlenost pomožnega osebja in vajencev, pri šiviljah pa se je zaradi velike nezaposlenosti pomočnic razbohotilo fušanje, kar je imelo za posledico veliko odjav. Združba je imela 88 vajenk in 17 vajencev, na majhno število je vplivala slaba zaposlenost po prestani učni dobi in vztrajno preganjanje šušmarstva.

⁴²⁹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 177/34.

Na okrožnico o prijavi šušmarjev je bilo malo odziva, od preko 100 prijav je bilo kaznovanih le 10 %, čeprav so bile ovadbe podprte s štirimi ali več konkretnimi dokazi. Večina poizvedb je bila zaključena in postopek zaradi pomanjkanja dokazov ustavljen.⁴³⁰

Na skupščini leta 1936 je predsednik poročal, da so se v minulem letu določene stvari spremenile. Ukinili so uredbo minimalne podlage o pridobnini na podlagi zagradarinske vrednosti, kar je obrtništvo pozdravilo, ukinili so davčne odbore po občinah in uvedli davčne odbore po srezih, kar pa ni bilo tako dobro. Na jeseniškem področju je bila oblačilna stroka najbolj zastopana, vendar ni imela svojega zastopnika, za člana davčnega odbora pa je bil imenovan nekdo, ki se obrti ni nikoli učil in ki je imel obrt, ki je bila edina v področju davčne uprave. Poleg tega je živel v pavšaliranem naselju. Drugi član pa zaradi svoje starosti naloge sploh ni opravljal.

Pavšalni davek je bil za nekatere podeželske obrtnike prav tako krivičen kot postopek o odmeri pridobnine, kajti kmečki obrtnik v veliko primerih ni niti enkrat v celem letu prijel za orodje, plačati pa je moral vse doklade, ki so bile zelo visoke in to ne samo na odmerjeni pavšal, ampak tudi na zgradarino in zemljarino. Edini pravični način obdavčenja bi bil po njegovem, da bi se določil eksistenčni minimum, za samce nižji, za zakonce višji, še višji za obrtnike z družino, postavke naj bi bile med 6.000 in 12.000 din, šele od tod najprej naj bi pridobnino odmerjali po tedanjem sistemu, tako bi obrtniki veliko prihranili za visoke takse pri pritožbah na prizivnih sodiščih itd.

Precejšnji udarec je bil znižanje plač državnim uslužbencem ter izvajanje sankcij proti Italiji.

Zadruga je štela 199 članov (103 šivilje; 96 krojačev), nazadovanje je naraščalo, odjavilo se je 12 članov zaradi težkega gospodarskega položaja, eden zaradi starosti, dva zaradi izselitve, prijavilo se jih le šest. Imeli so 22 vajencev in 83 vajenk, 11 pomočnikov in 14 pomočnic. Iz te statistike je razvidno, da je stroka bolj ali manj životarila.⁴³¹

Tudi v naslednjem letu se gospodarski položaj obrtnikov še vedno ni izboljšal. Načelnik je glede pavšaliranja menil, da za krojaško stroko ni najboljše, saj gre za sezonsko delo, in če se časovna zaposlitev pomožnega osebja ne bo upoštevala, bodo krojači bolj obdavčeni, kakor bi bili po dotedanji uredbi o pridobnini. Za primer je navedel jeseniškega krojača, ki je delal sam, le pred božičem in veliko nočjo po par tednov s pomočnikom, in je bil po prejšnji uredbi obdavčen le za tisti čas, ko je bil pomočnik resnično zaposlen. Po novem pa so bili s pavšalizacijo taki mojstri, če se ni upoštevala časovna zaposlitev pomočnikov, zaposleni najmanj 80 % več kot dotedaj.

⁴³⁰ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 565/35.

⁴³¹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 222/36.

Zastopnik okrožnih odborov Vrhovec je pojasnil, da se je storilo vse potrebno, da se bodo pomočniki pri pavšalizaciji računali tudi časovno.

Predsednik je trdil, da bodo obrtniki prizadeti tudi zaradi uredbe o minimalnih mezdah, kajti javne dajatve so se zviševale, dnevni dohodki zniževali, cene najosnovnejših živil pa so se dvigale. Za primer je navedel, da se je cena pšenice v štirih tednih dvignila za 25 din. Dotaknil se je tudi ravno sklenjene pogodbe z Italijo, ki bo gotovo škodovala oblačilni stroki, kajti tekstilno blago in oblačila so bila v Italiji veliko cenejša kot pri nas.

Tajnik je poročal, da so zaradi uvedbe obrtnošolskega pouka v popoldanskem času podaljšali učno dobo za pol leta, da je dobil vajenec tudi v delavnici zadosti izobrazbe. Zaradi visoke vpisnine so protestirali in dosegli, da se je na njihovi šoli črtala. Na vsa vodstva obrtnih šol v srezu so poslali dopis, naj se pri določanju urnika upošteva, da obiskujejo pouk v prvih dnevih v tednu učenci višjih razredov, zadnje dni v tednu pa učenci nižjih razredov, kajti na splošno je bilo v obrtniških delavnicah ob koncu tedna več dela, tako da so starejše vajence težko pogrešali. Izrazili so željo, naj bi se pouk začel šele ob 16h, ne že ob 14h, in deloma so jim ustregli. Glede vajenk in vajencev so na vodstva obrtnih šol poslali dopis, naj pri pouku posvetijo več pozornosti tudi temu, kako naj se vajenci v javnosti vedejo do mojstrov, več naj jim razlagajo o častivrednosti obrtniškega stanu, da ga bodo znali upoštevati. Samo ena šola je potrdila prejem dopisov, zato so menili, da je večina učiteljev v šolah le zato, da vlečejo plačo.

Izdali so tudi nov krojaški cenik, kajti izkazalo se je, da je bil stari previsok. Primer: krojaški mojster na meji jeseniškega združenja je po ceniku moral računati za delo obleke 250 din, njegov tovariš iz Tržiča, le nekaj sto metrov stran, pa je računal samo 100 din. Dotaknili so se potrebe po ureditvi enotnega cenika za celo banovino in enotnih plač za pomožno osebje. Ob tem s posebej poudarili, da bo treba zaradi nevzdržne konkurence določiti mezde tudi mojstrom samim. Združenje je štelo 86 članov in 113 članic, vajenk je bilo 82, vajencev 33, pomočnikov 18 in pomočnic devet. Padec pomočnic s 14 na devet je bilo treba pripisati konfekciji damskih plaščev, ki jih je bilo na izbiro v firmi Soko in v Koširjevi trgovini na Jesenicah. Obrt je na novo dobilo šest mojstrov, odjavili so se štirje.⁴³²

⁴³² AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 285/37.

6.6.1.9 ZDRUŽENJE KROJAČEV IN KROJAČIC V ŠKOFJI LOKI (OBMOČJE SODNI OKRAJ ŠKOFJA LOKA)

Združenje je leta 1933 štelo 84 članov, od tega 36 krojačev in 48 šivilj.⁴³³

Na občnem zboru leta 1933 je predsednik Janko Hafner obrazložil, da so bile po novem zakonu vse zadruge razpuščene in likvidirane. Nova zadružna pravila združenja obrtnikov jim je kr. banska uprava potrdila. Ker pa so po novem zakonu odpadle mojstrske preizkušnje in z njim velik del dohodkov zadruge, so vpisnino za člane dvignili na 200 din. Vpisnina za vajence je bila 10 din, oprostitev 25 din.⁴³⁴

Okrožni odbor je pregledal poslovanje Združenja krojačev in krojačic Škofja Loka in jih opozoril, naj zahtevajo od članov, da bodo redno prijavljali in odjavljali pomožno osebje. Ugotovili so, da v več primerih niso pobrali vajeniške vpisnine in oprostnine in da so celo pomočniško spričevalo izročili brez vplačanih pristojbin. Predlagali so jim, naj v prihodnje registrirajo pogodbe šele po vplačani vpisnini in naj pripustijo vajence k pomočniškemu izpitu šele po plačani oprostnini, kajti po novih pravilih je uprava združenju odgovarjala za vso nastalo škodo. Prav tako so jih opozorili, da morajo voditi zapisnik o pomočniških preizkušnjah po predpisih.⁴³⁵

V naslednjem letu je članstvo precej upadlo, kajti obrtnike je zajela huda kriza in huda konkurenca podjetja Tivar. Glede sušmarstva so napisali precej ovadb na sresko izpostavo in upali, da bodo tam primerno ukrepali v korist zadruge.

Zadruga je v začetku leta 1934 štela 82 članov, odjavilo se jih je sedem (štiri šivilje in trije krojači), dva sta se prijavila. Vajencev je bilo 20, pomočnikov devet.⁴³⁶

Na okrožni odbor so poslali dopis, v katerem so sporočili, da je bilo v njihovem okraju veliko rubežev, vse zarubljene predmete so prodajali, vendar ni bilo kupcev. V zadruzi niso vedeli, ali bodo zarubljene predmete sedaj odpeljali ali ne. Nekateri člani so na Finančno direkcijo v Ljubljani napisali prošnje, da bi davek odplačevali po obrokih, vse pa je skrbelo, da bodo predmete odpeljali. Rubili so krojaču Karlu Šinkovcu, ki je bil dolžan 700 din, prodali so za eno obleko blaga in eno uro. Za ostalo blago v vrednosti do 800 din ni bilo kupcev. Krojač Jožko

⁴³³ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 933/33.

⁴³⁴ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 710/33.

⁴³⁵ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 83/34.

⁴³⁶ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 573/34.

Klun je bil dolžan 250 din, prodajali so razne cvetlice v vrednosti do 300 din, vendar ni bilo kupcev. Krojača Ravnikar Andrej in Sušnik Fran sta bila oproščena davka zaradi invalidnosti, Ivanu Hafnerju niso rubili, ker ni imel ničesar, kar bi lahko zarubili.⁴³⁷

V letu 1935 bilo na novo vpisanih pet vajencev in šest vajenk, oproščen je bil en vajenec in sedem vajenk, ob koncu leta 1935 je bilo 66 članov, obrt sta odpovedala dva mojstra in sedem mojstric. Okrožni odbor je zaradi neznosnih davkov in rubežev poslal delegacijo na finančno direkcijo, kjer so jim obljubili, da bodo njihovi prošnji ugodili, če se bo le dalo. Predlagali so tudi pavšaliziranje davčnih obveznikov v mestih in zmanjšanje sedanjega pavšala po vaseh.⁴³⁸

6.6.2 OKROŽNI ODBOR OBRtniških ZDRUŽENJ V CELJU

Prva letna skupščina okrožnega odbora obrtniških združenj v Celju je bila 13. junija 1937, od 40 združenj so se je udeležili delegati 37. Tekstilni obrtniki so bili večinoma včlanjeni v Združenje krojačev v Celju, Združenje klobučarjev v Celju, Združenje oblačilnih strok na Vranskem, Združenje krojačev v Slovenj Gradcu, Združenje oblačilnih strok v Šoštanju, Skupno združenje v Konjicah, Skupno združenje v Rogaški Slatini, Združenje krojačev in krojačic v Trbovljah in Združenje krojačev v Brežicah.

Komisar Lečnik je poudaril važno vlogo okrožnih odborov, kajti pri velikem številu majhnih združenj je potrebna močna zvezna organizacija. Obrtništvo na splošno ni bilo proti okrožnim odborom, upirali so se le plačevanju članarine zanje. Delovanje okrožnega odbora je bilo zato v letu 1936 zelo težavno, kljub temu se je uprava zelo trudila delovati v korist obrtništva. Ukvarjali so se z aktualnimi obrtniški zadevami, zlasti s pokojninskim zavarovanjem samostojnih mojstrov, pomagali so obrtnikom pri napovedi dohodnine, sestavljali pritožbe na reklamacijski odbor in tožbe v davčnih zadevah na Upravno sodišče v Celju, pošiljali združenjem okrožnice z navodili glede novih uredb in podobno. Upravnim oblastvom so ovadili precejšnje število šušmarjev, ta pa so kaznovala le dobro tretjino. Kazen so plačali ali odsedeli in šušmarili naprej. Nato so izvedli volitve, za predsednika (s triletnim mandatom) je bil izvoljen Stojan Holobar iz Celja, za podpredsednika pa Anton Jager z Ostrožnega.⁴³⁹

⁴³⁷ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 156/36.

⁴³⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/64, št. 286/36.

⁴³⁹ ZAC, a.š.79, E 8205/37.

7 ŠUŠMARSTVO IN NELOJALNA KONKURENCA OBLAČILNE INDUSTRIJE

Velik problem so predstavljali obrtniki, ki so delali na črno. Izvrševanje obrti brez obrtne pravice je bilo prepovedano in kaznivo, kaznivo je bilo tudi prikrivanje takega početja. Kljub temu se je šušmarstvo vselej pojavljalo, v času splošne gospodarske krize pa se je tako zelo razpaslo, da pritožbe niso prihajale samo od obrtnikov in trgovcev, temveč celo od industrije. Zaradi krize je dela primanjkovalo, davčna in druga javna bremena pa so postajala vse občutnejša. Najbolj so bili prizadeti gospodarsko najšibkejši sloji obrtništva. Zbornice in razne obrtniške in trgovske organizacije so se trudile nelegalno obratovanje zajezi in so naslovile na oblasti mnogo pritožb. Veliki župani in kr. banska uprava so pokazali vse razumevanje za odpravljanje tega zla. Izdajali so okrožnice, katerih uspeh je bil ponekod že viden.

Najpogosteje so se z obrtjo brez obrtnega lista ukvarjali posamezniki, ki so to počeli v prostem času, poleg glavnega poklica. Za nekatere, in ti so se v času gospodarske krize zelo namnožili, pa je bil to glavni vir dohodkov. Imeli so bolj ali manj urejene delavnice, rokodelsko orodje ter pogosto celo vajence in pomočnike. Najhuje je bilo v krojaški, čevljarski in šiviljski stroki. Druga vrsta šušmarstva, ki je bila prav tako škodljiva, je delala na veliko in se je skrivala v raznih družbah z omejeno zavezo, gospodarskih zadrugah, lažnih podružnicah in za navideznim tovarniškim obsegom obratovanja.

Osebe, ki zaradi neusposobljenosti niso dobile obrtnega dovoljenja, so ustanovile družbo z omejeno zavezo, prijavile slamnatega možica za namestnika in na ta način prišle do obrtne pravice. Mnogi pa so v ta namen odprli podružnice. Neusposobljeni interesent se je dogovoril z obrtnikom, ki je odprl podružnico in ga prijavil za vajenca ali pomočnika, tako da je lahko nemoteno posloval brez obrtnega lista. Tovarniško obrt so pogosto prijavljali v mizarski, konfekcijski, čevljarski in slaščičarski stroki, kajti ugotavljanje, ali gre res za tovarniški obseg poslovanja, ni bilo preveč natančno.

Razlog za takšen obseg nelegalnega delovanja je bilo tudi premilo kaznovanje prestopnikov. Kazni so znašale od 100 do 200 dinarjev, kar v primeru, da je kaznovani zaslužil mnogo več, ni vplivalo poboljševalno. Premalo so kaznovali z odvzemom orodja. Obrtne zadruge so se pritoževale, da njihovih ovadb ne jemljejo resno in da vse preradi verjamejo obtožencem, ki zagotavljajo, da so delali brezplačno in le včasih, pri tem pa imajo kompletno opremljene delavnice. Oblasti so bile zelo obzirne do obtožencev zaradi njihovega slabega socialnega položaja. *«Ovadeni siromak bi moral pasti na breme občine, ako se mu ne bi dala prilika, da si s kakimi*

popravili ali novimi manjšimi rokodelskimi deli kaj malega zasluži.»⁴⁴⁰ To ni bilo pravično do legalnih obrtnikov, ki so se morali držati predpisov in plačevati davke. Obrtniki so se zato pritoževali, da bodo s tem uničili najbolj revne obrtnike na deželi, v predmestjih in industrijskih centrih in jih pognali na cesto ali v ubožnice.

Presenetljiva je bila tudi praksa nekaterih obrtnih oblastev, ki so po členu IV. E razglasnega patenta za postranska domača opravila štela vsa tista rokodelska opravila, ki so jih opravljale osebe brez pomožnega osebja v prostem času. Obrtniki so zato menili, da bi zanje bilo bolje, če bi za svoj glavni poklic navedli kmetijstvo ali šli v službo v tovarno, nato pa opravljali rokodelska dela brez obrtnega lista in brez plačila davkov.

Popustljivo ravnanje proti šušmarjem na kmetih so opravičevali s tem, da bi imel kmet nepotrebne stroške in težave, če bi moral dati vsako popravilo ali malenkostno novo delo izključno samo poklicnemu obrtniku, ki je stanoval daleč proč. Vendar pa je taka politika škodovala tudi kmetom, kajti večina kmetij je bila premajhna za preživljanje več kot enega potomca, tako da so ostali morali od doma in večina jih je šla v obrt. Popuščanje šušmarstvu je onemogočalo obstoj podeželskega obrtnika.⁴⁴¹

Obrtna zadruga krojačev in krojačic iz Celja je leta 1930 ovadila deset šušmarjev, od katerih sta bili le dve šivilji kaznovani s po 250 dinarji globe, ostali pa so bili oproščeni zaradi pomanjkanja dokazov. Naslednje leto bili prijavljeni sledeči šušmarji:

1. Kuzman Fric na Dobrni, krojač, ki je bil nato kaznovan z globo 100 din
2. Kavčič Zinka v Gaberjih, šivilja, ki je nato zaprosila za obrtni list in ga dobila
3. Tvrška Rozman, trgovina z manufakturo v Celju, ki je stalno zaposlovala več krojaških pomočnikov, vendar se je kazni izogibala z vlaganjem prizivov
4. Kmecel Ljudmila, šivilja v Zg. Hudinji, ki je nato zaprosila za obrtni list in ga tudi dobila
5. Wolf Greti iz Celja, ki zaradi pomanjkanja dokazov ni bila kaznovana
6. Fujs Josip, krojač iz Nove cerkve, ni podatkov, kako se je zadeva rešila
7. Pukl Josip in Belak Blaž iz Arclina, ni podatkov o rešitvi zadeve
8. Pešak Josip iz Ljubečnega, ki so ga ponovno ovadili, vendar ni podatkov o rezultatih preiskave.⁴⁴²

Anketa, ki jo je zbornica leta 1933 opravila med obrtnimi združenji (od 165 združenj je dalo popolne odgovore 83 združenj), je pokazala, da je bilo okoli 10.000 oseb, ki so brez obrtne pravice opravljale rokodelske obrti. Zbornični okoliš je obsegal približno 22.000 posameznih

⁴⁴⁰ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.I., str. 62.

⁴⁴¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.I., str. 58-65.

⁴⁴² ZAC, a.š. 71, E 339/32.

obrnitkov. Po davčnih podatkih so cenili čisti zaslužek 18.723 malih obrtnikov na 46 milijonov dinarjev. Pri šušmarjih, ki so delali skoraj brez režije in z majhnimi materialnimi stroški, pa so kosmati zaslužek cenili na okoli 40 milijonov dinarjev na leto.

Skupno združenje obrtnikov na Vrhniki je v anketi navedlo, da se je s šušmarstvom ukvarjalo kar trikrat več oseb, kot je bilo prijavljenih obrtnikov. Legalni obrtniki so jih prijavljali oblasti, ki jih je tudi kaznovala. Kljub temu pa se je šušmarstvo nadaljevalo v nezmanjšanem obsegu. K temu je v veliki meri pripomogla velika brezposelnost med pomočniki vseh strok. Poleg tega je moral vsakdo, ki je hotel dobiti obrtni list, opraviti mojstrski izpit, kar pa je bilo povezano z velikimi stroški, ki jih je zmogel le redko kateri pomočnik. Če izpita ni naredil, ga zaradi pomanjkanja sredstev ni mogel ponavljati, saj bi ga moral znova plačati, tako da jih je bilo veliko prisiljeno šušmariti. Po njihovem mnenju bi šušmarstvo najučinkoviteje zatrti, če bi bil poleg šušmarja kaznovan tudi tisti, ki mu je dal delo, in če bi šušmarjem odvzeli tudi orodje.⁴⁴³

Združenje krojačev in krojačic iz Kranja je na dopis okrožnega odbora odgovorilo, da zaradi pomanjkanja podatkov niso mogli sestaviti seznama šušmarjev. Kadar pa so imeli vse podatke, so šušmarje ovadili sreskemu načelstvu, ki jih je strogo kaznovalo s kaznijo najmanj 400 din, tako da so z ovadbami poželi precej uspeha. Šiviljam, ki so bile kaznovane z nad 400 dinarji, so strogo prepovedali nadaljnje delovanje in jim zaplenili orodje. Šušmarje, proti katerim niso imeli dovolj dokazov, so predali žandarmerijski postaji, ki jim je šla pri tem rada na roko.

Največji šušmar je bil trgovec z narejenimi oblekami Albin Jazbec, ki je imel svojo delavnico, v kateri so izdelovali vse – čepice, gamaše iz blaga, copate, ženske obleke ipd. Imel je sicer zaposlenega krojaškega mojstra, vendar ta kot krojač ni imel pravice opravljati vseh omenjenih poslov. Združenje je menilo, da bi bile proti šušmarjem bolj uspešne stroge zaporne kazni kot denarne.

Na ta dopis so z okrožnega odbora odgovorili, naj se glede Jazbeca in njegovega krojača pozanimajo, ali imata dovoljenje za krojaško delavnico, in če ga nimata, naj ju takoj naznanijo sreskemu načelstvu.⁴⁴⁴

Ivan Gogala, načelnik radovljiškega združenja krojačev in krojačic, je v dopisu okrožnemu odboru napisal, da je v zadnjih 8 letih število krojaških in šiviljskih mojstrov tako naraslo, da kmalu niti sami ne bodo imeli dela, zato je treba preprečiti preveliko zaposlovanje vajencev.

Njihova praksa je bila, da je imela že od leta 1925 vsaka delavnica le po enega vajenca, ki naj bi bil zato strokovno res dobro izučen, tako da ne bi šel delat za ničvreden drobiž, s tem pa so tudi zmanjševali kader brezposelnih pomočnikov. V zadrugi je bilo 206 članov in nad 100 vajencev, vendar le 7 do 12 deloma zaposlenih pomočnikov, torej so se bili primorani vsi ostali preživljati s

⁴⁴³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/32, št. 467/33.

fušanjem. Znan je bil primer, da je pomočnik hodil od hiše do hiše in pri kmetih krpal obleke, izdeloval pa je tudi nove. Sresko načelstvo ga je sicer kaznovalo, a višja inštanca oprostila, ker je v svoji pritožbi navedel, da je bolje, da se preživlja na tak način, kot da bi se klatil naokrog. Načelnik je poudaril, da bi bilo zelo važno določiti na področju posameznih združb cenike, primerne krajevnim razmeram, in doseči, da jih bodo oblastva odobrila, kajti glavni in najhujši *fušar* je bil njihov tovariš na deželi, ki je imel poleg majhne kmetije tudi krojaštvo in lastno hišo in je ves živež, ki so ga morali ostali obrtniki kupovati, pridelal sam, plačeval pa je manjše davke od njih, ker so davčne oblasti videle, da dela malo. Kadar pa je delal, je naredil obleko za naravnost smešno ceno. Znani so bili primeri, ko je tak obrtnik naredil obleko za 80 do 120 din, kar je za obrtnika, ki mora vse kupiti, popolnoma nemogoče. Zato so zahtevali uvedbo cenikov in kaznovanje kršiteljev.

Posebno poglavje so bile tovarne in trgovine z gotovimi oblekami, zato so zahtevali od oblasti, da morajo doseči, da bodo prodajali gotovo obleko samo tisti trgovci, ki so ali sami izučeni krojači ali imajo kot poslovodjo nastavljenega usposobljenega krojaškega mojstra, kajti v nasprotnem primeru bodo tudi krojači začeli prodajati moko, riž ipd.⁴⁴⁵

Proti šušmarstvu so 13. avgusta 1933 organizirali shod obrtništva v Mariboru z dnevnim redom Boj šušmarstvu, na katerem je vsak okrožni odbor podal svoje poročilo. Okrožni odbor obrtniških združenj v Ljubljani je prevzel referat iz oblačilne stroke, predstavil pa ga je podpredsednik Fran Iglič.⁴⁴⁶

Obstoječi obrtni predpisi in praksa obrtnih oblastev niso mogli pripeljati do uspešnega zatrtja nelegalnega obratovanja predvsem zato, ker novi obrtni zakon pri oblastvenem zasledovanju šušmarjev ni predvidel primerne sodelovanja predstavnikov obrtniških organizacij, ker šušmarjem orodja niso zaplenjevali, ker naloženih kazni niso mogli izterjati, včasih niti tedaj, če si je kaznovani raje izbral zapor, kot da bi plačal, saj ponekod pristojna oblastva zapornikov niso sprejemala, četi niso imeli s seboj zadostne prehrane ali sredstev za plačilo prehrane med prestajanjem zaporne kazni.

Plačilni nemorali dolžnikov se je pridružil še konstanten padec cen obrtniških izdelkov, ki je onemogočal, da bi bilo delo še rentabilno. Stisko obrtnikov so poslabševala javna bremena,

⁴⁴⁴ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/54, št. 482/33.

⁴⁴⁵ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/61, št. 498/33.

⁴⁴⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 354/33.

katerih prisilno izterjevanje je vodilo celo v demontiranje delavnic z zaplembo in prodajo orodja in strojne opreme.⁴⁴⁷

Obrtniki so glasno izražali nezadovoljstvo nad oblastmi zaradi šušmarstva. Predsednik krojaškega združenja iz Ribnice in Velikih Lašč Ivan Lenarčič je na konferenci okrožnega odbora 5. junija 1934 poudaril, da obrtništvo ne pripisuje nobenega pomena ne konferencam ne zborovanjem in da so v to popolnoma zgubili zaupanje. Kljub izdanim okrožnicam, ki so natančno določale postopke v zvezi s šušmarstvom, in kljub shodu v Mariboru, se stanje ni izboljšalo. Povedal je, da v njihovem srezu kljub izrecni prepovedi šušmarje še vedno zaslišujejo na županstvih in ne na sedežu sreza, da jih nikoli ne zaslišujejo v navzočnosti prič, temveč posamič, to pa tako, da so vsi oproščeni. Šušmarji so zato tako korajžni, da se niti ne skrivajo več, temveč javno nastopajo in obratujejo. Navedel je primere iz okoliša, ko je v kakem kraju več šušmarjev v krojaški in šiviljski stroki kot legalnih obrtnikov. Dogajalo se je, da je šušmarka javno delala v žandarmerijski postaji, pa je niso videli. Dogajalo se je tudi, da je bila šušmarka kaznovana, ker pa ni mogla oziroma hotela plačati kazni, so jo zaprli. Toda sodni oficial jo je vzel za ta čas iz zapora na dom, da je šivala zanj in za njegovo družino. Davčni uradniki, orožniki, občine in drugi uradi so dajali delati v večini primerov samo šušmarjem.⁴⁴⁸

Nekatera velika podjetja so s konkurenco uničevala celo obrtniško oblačilno stroko, predvsem krojaško in čevljarско. K ozdravitvi takšnih razmer bi konkretno lahko pripomogel le zakon o zatiranju šušmarstva, ki bi dopolnil obrtni zakon, ki malega obrtnika ni dovolj ščitil. Novelirati bi bilo treba tudi zakon o nelojalni konkurenci, da bi varoval sloje obrtniškega, trgovskega in industrijskega stanu pred metodami nelojalne konkurence.⁴⁴⁹

Združenje rokodelskih obrti v Tržiču je okrožnemu odboru leta 1933 poslalo seznam šušmarjev iz njihovega okoliša, navedli so tudi, za koga so delali. Prosili so, naj s šušmarji strogo postopajo in predlagali, naj jim oblastvo zapečati orodje. Na seznamu je bilo 11 šivilj in trije krojači, med ljudmi, za katere so delali, pa so bili med drugimi tudi narodni poslanec Ivan Lončar, hotelir iz Tržiča, občinski tajnik Vanko Japelj iz Tržiča, Ivan Ankele, župan ter okrajni sodnik Mijo Černuš. Pri šivilji Ivani Rozman je bila zapisana opazka, da hodi tudi v štero in da za to računa osem dinarjev dnevno.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 167-168.

⁴⁴⁸ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 620/34.

⁴⁴⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933.II., str. 169-170.

⁴⁵⁰ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 534/33.

Šušmarstvo se je v Kranju v letu 1934 znatno povečalo, med šušmarje so šli vsi, ki so odložili obrtni list. Samo v sreski izpostavi v Škofji Loki so imeli nad 300 kazenskih rozsodb še neizvršenih, v glavnem zato, ker obsojenci niso imeli dovolj premoženja, da bi se dalo plačilo kazni od njih izterjati, oblast pa ni imela dovolj sredstev, da bi izvršila zaporno kazen. Iz teh razlogov so bile kazni zelo nizke, ljudje pa so to vedeli in so še v večji meri šušmarili.⁴⁵¹

Združenje krojačev in sorodnih obrtov v Ljubljani je leta 1935 poslalo na Okrožni odbor obrtniških združenj v Ljubljani naslednje primere šušmarstva:

1. Tvrdba Žargi na Sv. Petra cesti se je neupravičeno bavila z izdelovanjem perila, zato so jo ovadili mestnemu poglavarstvu. Dobili so odgovor, da za imenovano tvrdko izdeluje vse perilo krojaški mojster Peter Hudobivnik, ki je stanoval na Gasilski cesti 3 v Ljubljani. Združenje pa je vedelo, da je imela omenjena tvrdka zaposleno šiviljo in da so delali perilo po meri. Ko so jih pozvali, naj s šušmarstvom prenehajo, je lastnica izjavila, da si bo za pomočnico, ki jo je zaposlovala, priskrbelo obrtno pravico, česar pa do takrat kljub opominom še ni storila.
2. Novi lastnik tvrdke Presker na Sv. Petra cesti ni imel obrtnega lista in kljub opozorilu združenja zanj ni zaprosil, zato so ga ovadili. Presker je nato svojo sestro prijavil k mojstrskemu izpitu, ni pa še prijavil obrti.
3. Tvrdba Soko na Celovski cesti naj bi neupravičeno izdelovala perilo in druga oblačila in naj bi po govoricah zaposlovala celo pet pomočnic. Združenje jo je ovadilo, od mestnega poglavarstva pa so prejeli odgovor, da zastopnik Kos ne izvršuje nobenih krojaških del. Mestno načelstvo je bilo pripravljeno ukrepati le na podlagi konkretnih dokazov, ki pa jih združenje ni moglo predložiti, ker jih od članstva ni prejelo.
4. Rudolf Mraz, stanujoč na Viču 141, je brez obrtnega lista izdeloval različna oblačila, zato ga je združenje ovadilo sreskemu načelstvu, vendar niso dobili nobenega odgovora, tako da niso izvedeli, ali so mu delovanje prepovedali.
5. Fran Roškar iz Ljubljane, Florjanska ulice 13, je opravljal vsa v krojaško stroko spadajoča dela brez obrtne pravice in je imel celo dva pomočnika. Združenje ga je ovadilo, vendar niso dobili nobenega odgovora.
6. Ovadili so tudi Antona Barboriča iz Trnovske ulice 2, tudi brez odgovora.⁴⁵²

Naslednje leto so ovadili 42 šušmarjev. Na žalost jih je bilo le malo kaznovanih, kajti v večini primerov ni bilo zadostnih dokazov. Oproščeni so bili tudi taki, katerih ovadbe so bile podprte s

⁴⁵¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.II, str. 169-178.

pričami, a nezadostno. Poudarili so, da je potrebno izslediti tudi šivilje šušmarke, ki so hodile v štero od hiše do hiše.⁴⁵³

Vse več je bilo obrtnikov, ki so vračali obrtne liste. S tem se je število šušmarjev le še povečevalo. Pospeševalo ga je tudi dejstvo, da je bilo vajencev preveč, posebno v damski stroki. Pregarjati bi morali tudi šušmarje, ki so stalno šivali na svojih domovih ali po hišah. Dolgo se je govorilo o pripravi zakona o zatiranju šušmarstva, vendar so obrtniki izražali bojazen, da bo zakon izšel prepozno, ker bodo do takrat popolnoma izčrpani in uničeni.

Poleg vsega naštetega je bila glavni vzrok za slabe čase obrtnikov krojaške stroke konkurenca tovarne Tivar, ki je obleke izdelovala popolnoma na strojni način. Razpolagala je z ogromnim kapitalom, sama je izdelovala blago za obleke in je imela zelo razširjeno oglaševanje, kar je bilo za večino malih in večjih obrtnikov popolnoma nemogoče.

Obrtniki so menili, da jih morajo ustrezni pooblaščen organi zaščititi in obvarovati popolnega propada in omejiti industrijsko proizvodnjo s kontingenti, da bo proizvedla samo toliko, da ne bo škodilo mali obrti. Pa tudi trgovcem naj bi prepovedali, da bi v trgovinah popravljali obleke in jemali mero.

Za nastali položaj so poleg konkurence krivili tudi nekatera državna, samoupravna in občinska podjetja ter razne zasebne zavode, kjer so sami izdelovali krojaške izdelke mnogo slabše in dražje, kot če bi jih napravili obrtniki. Zato so apelirali na vseh pristojnih mestih, obrnili so se na mestnega poglavarja, upravnika pošte, upravnika policije in druge, naj pri različnih dobavah oblek za uslužbence uprav oddajajo dela domačemu malemu obrtniku, četudi gre za manjše količine. Pomanjkanje dela je namreč sililo mojstre in mojstrice, da so odpuščali pomočnike, ti pa so nato iskali zaslužek v šušmarstvu, seveda na škodo mojstrov.

Po vsem povedanem se je položaj obrtnikov strok tega združenja v zadnjem poslovnem letu močno poslabšal. Glavni vzroki so bili velika konkurenca, industrija in industrijski polizdelki v oblačilih, šušmarstvo in splošno pomanjkanje denarja zaradi dolgotrajne gospodarske krize.⁴⁵⁴

Veliko je bilo tudi nelojalne konkurence. V letoviških krajih so nekateri hotelirji med osebjem zaposlili tudi krojaške pomočnike, ki so gostom likali obleke in opravljali razna krojaška dela.

⁴⁵² AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 569/35.

⁴⁵³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 8-9.

⁴⁵⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 4-6.

Krojaški mojstri, ki so bili odvisni največ od sezone in so morali plačevati visoke davke in druge javne dajatve, pa so morali mirno gledati, kako jim odjedajo dohodek.⁴⁵⁵

Združenja krojačev so zavzela stališče, da je tako početje neposredno kratenje osnovnih pravic krojaštva in poudarilo, da spada likanje in čiščenje oblek med obrtne pravice krojačev, ker je spadalo v njihovo stroko vse, kar je bilo potrebno za ohranitev oblek v uporabnem stanju. Tako kot Avstriji, so tudi v Ljubljani dajali vsi hotelirji obleke gostov krojačem, kadar jih je bilo treba očistiti ali zlikati. v tujini, npr. v Švici, Nemčiji, Franciji in Celo kemične čistilnice in pralnice so dajale očiščene obleke zlikat krojačem, ki so jih imele v ta namen zaposlene, ali pa drugim krojaškim mojstrom.⁴⁵⁶

Obrtnike je motilo tudi to, da so jim nelegalno konkurenco delali celo v občinah in javni upravi. Združenje krojačev in sorodnih strok je maja 1933 okrožnemu odboru sporočilo, da po njihovih informacijah mestna občina ljubljanska med poklicnimi gasilci zaposluje tudi krojače, ki so delali službene obleke za mestne nameščence. Niso pa mogli ugotoviti, ali delajo tudi za zasebnike. Poleg tega so zapisali, da še bolj kot mestna občina posega v njihove pravice žandarmerijski polk v Ljubljani, ki je v svoji krojačnici izdeloval »ekstra« uniforme in baje tudi civilne obleke, čeprav le v omejenem obsegu in za pripadnike polka. Prav tako je bila problematična poštna direkcija v Ljubljani, ki je imela najetega posebnega krojača, da je izdeloval civilne obleke za poštno nameščence po cenah, ki jim obrtniki niso mogli konkurirati. Tudi Krojaška šola na Rakovniku se je v večjem obsegu ukvarjala z izdelovanjem oblek, čeprav do tega ni bila upravičena. Prav tako je začela posegati v obrtne pravice krojačev Nabavljalna zadruga železničarjev, pri kateri je izdeloval kape železniški poduradnik brez obrtne pravice, za perilo pa so imeli najeto šiviljo s stalno plačo, ki je samo skrivala šušmarstvo.

Zato so prosili, naj se v razpravi, kako posegajo korporacije v obrtne pravice samostojnih mojstrov, navedejo tudi ti primeri in naj se v protest sprejme resolucija.⁴⁵⁷

Šušmarstvo je hudo prizadelo tudi pletilsko obrt. K temu je veliko pripomogla dolgoletna neorganiziranost pletilcev in dejstvo, da je bila obrt prosta.

Posebna vrsta šušmarjev so bili v pletilski stroki nekateri večji trgovci z modnim blagom, ki so za izdelovanje pletenin zaposlovali šušmarje in so jim v ta namen dobavljali volno. Tak trgovec ni bil obremenjen z davki in socialnimi dajatvami za to obrt, poleg tega pa je za izdelke plačeval sramotno nizke cene.

⁴⁵⁵ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934.I., str. 76-77.

⁴⁵⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 6.

⁴⁵⁷ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, št. 246/33.

Uprava združenja pletilcev je imenovala zaupnike, ki so v vseh srezih dravske banovine vodili točno evidenco, kdo upravičeno opravlja pletilske obrti in kdo ne, ter vse slednje ovadili pri pristojnih načelstvih. Zadeva se je izkazala za posrečeno, zaupniki so nalogo dobro izpolnjevali.⁴⁵⁸ Združenje se je tudi pritoževalo, da obrtna oblastva preveč širokogrudno postopajo z ovadenimi šušmarji. Pri nekem sreskem načelstvu v dravski banovini so ovadili trgovko, ki je izdelovala pletenine brez pooblastila. V ta namen je imela zaposleno pomočnico, ki je izdelovala pletenine na dveh pletilnih strojih po naročilu privatnih strank. Žandarmerijska postaja je potrdila navedbe in ugotovila točnost podatkov. Ovadena je sama priznala, da je svoj čas hotela zaprositi za obrtni list, da pa so ji na sreskem načelstvu to odsvetovali, češ da za to ne potrebuje nobenega pooblastila. Zadeva se je končala tako, da je sresko načelstvo odgovorilo, da za kazenski postopek proti ovadenki ni razloga. Združenje s tem ni bilo zadovoljno, zato so zadevo prepustilv presojo kr. banski upravi.⁴⁵⁹

7.1 PRIMER ŠIVILJE JOSIPINE RECHT

Šivilja Josipina Recht, stanujoča v Aškerčevi ulici 3 v Celju, je 27. 10. 1924 zaprosila za izdajo obrtnega lista za krojaško / šiviljsko obrt. V dokaz svoje usposobljenosti je priložila spričevalo podjetja E. Klein iz Karlovih Varov, spričevalo podjetja E. Voges iz Züricha, delavsko knjižico in potrdilo pristojne zadruga o vplačani članarini. Napisala je, da se je krojaške obrti izučila v letih 1906-1909 pri šivilji Mini Ceptinik, vendar ni dobila spričevala, ker je mojstra umrla. Nato je tri leta delala kot krojaška pomočnica v Karlovih Varih, med leti 1914 in 1917 pa je bila zaposlena v Švici kot obratovodkinja. Kot češkoslovaška državljanka je za obrtni list v Celju lahko zaprosila na podlagi načela recipročnosti, ki je med Češkoslovaško in Jugoslavijo obstajalo za opravljanje obrti. Mestni magistrat je nato zaprosil policijski oddelek v Celju, da poroča o obnašanju in nekaznovanosti prosilke ter pove, do kdaj ima pravico bivanja v Celju. Josipino Recht pa so pozvali, naj predloži nravstveno spričevalo pristojne domovinske oblasti, v katerem mora biti navedeno tudi, da ni članica komunistične organizacije. Prav tako so jo posvarili, da pred izdajo obrtnega lista obrti ne sme izvrševati.⁴⁶⁰

17. aprila 1925 je Obrtna zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju sresko poglavarstvo zaprosila za podatke o obrtnem listu za Josipino Recht ter istočasno podala izjavo, da nimajo ugovorov proti izdaji obrtnega lista. Zapisali so, da je prosilka znana kot prvovrstna

⁴⁵⁸ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1934, str. 4-6.

⁴⁵⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933, str. 11.

⁴⁶⁰ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, št. 10493.

šivilja. Sporočili so tudi, da se je Josipina Recht preselila v Razlagovo ulico 8. Rechtova je imela dovoljenje za bivanje v Celju do 8. septembra 1925.⁴⁶¹ Sreski poglavar v Celju ji je 3. junija 1925 z odlokom prepovedal izvrševati šiviljsko obrt, česar pa se ni držala. 3. septembra 1926 jo je zato zadruga mestnemu magistratu ovadila, da se že dlje časa ukvarja s krojaško obrtjo brez dovoljenja oziroma obrtne pravice in da naj bi imela zaposleni tudi dve vajenki in eno pomočnico. Mestni uradnik J. Posnič je ugotovil, da so pri njej zaposlene Matilda Čuvan in Vera Heisinger kot vajenki ter Marija Marn kot pomočnica.⁴⁶²

Organizacija krojaških mojstrov in mojstric za Slovenijo v Celju je obrtnemu oddelku mestnega magistrata sporočila, da Josipina Recht za izvrševanje obrti nima predpisane izobrazbe, dovoljenje za bivanje v Celju pa ji je poteklo. Kljub temu, da ni imela spričevala o izobrazbi in delavske knjižice, jo je krojaški mojster Ludvik Selišek prijavil kot pomočnico in jo vpisal v zadrugo. S tem sta tako Selišek kot obrtna zadruga kršila predpise, zato so zahtevali, da se ju kaznuje in J. Rechtovi zapleni orodje. Kot priče so navedli Antona Reicha, Jerneja Planka in Maksa Zabukovška, ki so potrdili, da dela J. Recht samostojno in je le navidezno preko L. Seliška prijavljena v zadrugi.⁴⁶³

Iz poročila J. Posniča izvemo, da se je pozanimal pri bolniški blagajni in ugotovil, da je imel krojaški mojster Ludvik Selišek prijavljenih osem pomočnikov in pomočnic, med njimi tudi Marijo Marn in Josipino Recht kot direktorico, ter pet vajencev in vajenk, med katerimi sta bili tudi Matilda Čuvan in Vera Heisinger (vse so bile prijavljene od 15. septembra 1926). V poročilu je zapisal, da Josipina Recht na vratih stanovanja oziroma delavnice nima nobenega napisa, samo vizitko z imenom. Pri njej so bile zaposlene Matilda Čuvan od 15. maja 1926 kot vajenka, Vera Heisinger od leta 1924 kot vajenka (ta je bila zaposlena že prej, ko je imel obrt krojaški mojster Reich skupaj z Rechtovo), Amalija Videčnik od 1. septembra 1926 kot vajenka in Marija Marn od 15. maja 1926 kot pomočnica. Vajenke niso dobivale plačila, pomočnici pa je zaslužek 25 din dnevno izplačevala Josipina Recht sama. Blaga za obleke J. Recht ni kupovala sama, ampak so ji ga prinesle stranke. Mero jim je vzela sama in tudi obleke so plačevale njej. Od Seliška ni dobivala plače, kajti le-ta jo je prijavil samo za toliko časa, da bi si uredila domovinstvo oziroma državljanstvo, kajti menila je, da bo zagotovo dobila domovinsko pravico v občini Teharje. Za uslugo, ki ji jo je napravil Selišek, ni nič plačala, obljubila je le, da bo včasih njegovi ženi naredila kakšno obleko. Posnič je od Ludvika Seliška izvedel, da je Josipino Recht, njene vajenke in

⁴⁶¹ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, št. 67.

⁴⁶² ZAC, a.š. 67, E 4260/26.

⁴⁶³ ZAC, a.š. 67, E 4260/26.

pomočnico sicer prijavil pod svoje ime, vendar ni prijavil obrti v Razlagovi ulici kot svojo podružnico, niti ni imel za zaposlitev Rechtove dovoljenja od inšpekcije dela.

Josipino Recht so obdolžili, da je opravljala krojaško obrt brez obrtne pravice in to prikrivala tako, da je njo, njeno pomočnico in njene vajenke kot svoje pomožno osebje prijavil celjski krojač L. Selišek. S tem je kršila § 132 b in § 133 c obrtnega zakona, zato je bila obsojena na denarno globo 750 din v prid rezervnega sklada Okrožnega urada za zavarovanje delavcev ali na pet dni zapora. Ludvik Selišek je bil obsojen zaradi prestopka po § 133 c obrtnega zakona na denarno globo 600 din ali na štiri dni zapora.

Da bi Josipini Recht preprečili nadaljnje opravljanje obrti, je mestni magistrat na podlagi § 152 obrtnega zakona odredil zaplembo vsega njenega orodja in pripomočkov za šiviljsko obrt in uradno zapečatenje njenih šivalnih strojev. Iz Posničevega poročila izvemo, da je bila pri njej samo ena vajenka, ki je zase šivala suknjo. Rechtovi so zaplenili poslovne knjige, likalnik z električno napravo, metersko leseno mero, dve platneni centimeterski meri in ene škarje. Vse to so shranili v pisarni mestnega magistrata. Šivalni stroj so zapečatili in pustili v delavnici.⁴⁶⁴ Rechtova je nato vložila prošnjo za znižanje kazni. Prosila je tudi, naj ji vrnejo orodje in šivalni stroj, ki ga potrebuje za lastne potrebe. Napisala je, da je že zaprosila za jugoslovansko državljanstvo in za podaljšanje bivanja v Celju.⁴⁶⁵ Pritožil se je tudi Selišek, ki je prosil za razveljavitev sodbe ali vsaj za znižanje kazni.⁴⁶⁶

Posnič je nato ugotovil, da Rechtova dejansko ne opravlja šiviljske obrti in da je svoj lokal s šivalnim orodjem vred oddala v najem krojačici Zlati Marn za mesečno najemnino 300 din. Ta je pri sebi zaposlila tudi Marijo Marn kot pomočnico ter Vero Heisinger, Matildo Čuvan in Amalijo Videčnik kot vajenke. Prijavila jih je pri celjski poslovalnici Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani in pri obrtni zadrugi krojačev, šivilj in izdelovalcev perila v Celju. V primeru, da bi Rechtova dobila državljanstvo in obrtno dovoljenje, bi ji morala Zlata Marn lokal in orodje takoj vrniti. V drugih primerih pa je veljal enomesečni odpovedni rok.

Veliki župan mariborske oblasti je Josipini Recht znižal kazen na 500 din ali tri dni in pol zapora ter preklical zaplembo strojev, ki jih je dobila nazaj 30. marca 1927. Ludviku Selišku je priziv zavrnil kot neutemeljen, kazen pa mu je znižal na 300 din ali dva dni zapora.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, odlok z dne 6. 10. 1926.

⁴⁶⁵ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, št. 4897.

⁴⁶⁶ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, št. 5466/26.

⁴⁶⁷ ZAC, a.š. 67, E 4260/26, št. 5466/26.

8 JAVNA NAROČILA

Zadruga krojačev in šivilj v Celju je skupaj z drugimi zadrugami na zbornico TOI v Ljubljani že leta 1927 naslovila pritožbo proti nekorektnemu oddajanju javnih del tujim firmam. Zahtevali so, naj se pri dobavi oblek za vojsko, železnico, pošto in druge javne ustanove držijo obstoječih predpisov in naj dajejo prednost domačim malim obrtnikom. Zbornici so tudi predlagali, naj se carine na uvoz narejenih oblek zvišajo, znižajo pa naj se za uvoz surovin, strojev ipd.⁴⁶⁸

Deveto poglavje novega obrtnega zakona je govorilo o ugodnostih za pospeševanje domače podjetnosti. Prvi del je vseboval ukrepe za zaščito domače obrti in industrije, drugi je govoril o kontroli, v tretjem so bile sankcije.

V uvodu je bilo predstavljeno načelo, da morajo država in samoupravna telesa naročati obrtne in industrijske proizvode za svoje potrebe praviloma pri domačih podjetjih, če jih ta le izdelujejo. Ta pa morajo uporabljati material, ki je izdelan v državi. Izjeme je lahko dovolil v izrednih primerih minister za trgovino in industrijo, po kakšnih kriterijih se je primer lahko štel za izrednega, pa ni bilo zapisano.

Zakon je določil pojem domačega proizvoda kadar je popolnoma ali pretežno izdelan v delavnici na našem ozemlju, če je delavnica predelovala surovine ali polysurovine, izdelane v državi, če je delavnica zaposlovala jugoslovanske državljane, delavnico pa je vodil jugoslovanski državljan, če je bila večina v upravnem odboru jugoslovanskih državljanov.

Pri licitacijah so morali biti pogoji in vzorci tako določeni, da sta se jih domače obrtništvo in industrija mogla uspešno udeležiti.

Pri večjih dobavah se je lahko licitacija razdelila na več ponudnikov, tako da so lahko bili udeleženi tudi obrtniki.

Važna je bila odredba, da se domača podjetja in osebe, zadolžene za javne nabave, niso smeli združevati s tujimi državljani ali podjetji. Sankcije za tiste, ki se določil ne bi držali, so bile odvzem dela in začasna ali trajna izključitev iz javnih naročil.⁴⁶⁹

Člani ljubljanskega združenja krojačev pa so se pritoževali, da so javne nabave vedno bolj centralizirane in da jih običajno niso delili na manjše partije, da bi se jih lahko udeleževali tudi mali obrtniki. Zakon o državnem računovodstvu, ki je predvideval delitev dobav, se največkrat ni izvajal in mali obrtniki so želeli, da se to spremeni. Poleg tega so tudi želeli, da se produktivnim zadrugam v smislu čl. 103 in 104 zakona o državnem računovodstvu omogoči odplačila do 5/6

⁴⁶⁸ ZAC, a.š. 68, E 328/27.

⁴⁶⁹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931.II., str. 114-127.

vrednosti izvršenih del, to je do 5/6 vnaprej pred dokončanjem dela. Radi bi tudi, da bi se posebej za obrtnike polog kavcije olajšal, da bi se tudi mali obrtniki lahko udeleževali licitacij. Obseg dobavnih možnosti za malo obrtništvo se je zožil tudi zato, ker so razne direkcije in zavodi vedno bolj razširjali svoje profesionalne delavnice, kjer so opravljali razna profesionalna dela. Lastne delavnice so imele poštna direkcija, policijska uprava in žandarmerijsko polkovno poveljstvo v Ljubljani, ki niso izdelovali samo službenih oblek, temveč tudi privatne. Škodovala je tudi krojaška šola na Rakovniku in nabavljalna zadruga železničarjev v Ljubljani, ki je vpeljala izdelovanje perila in čepic v lastni režiji.

Združenje je na velikem obrtniškem zboru 4. septembra 1932 zahtevalo, naj se ustvarijo pogoji, v katerih bi se tudi mali obrtniki lahko udeleževali javnih nabav, in naj se na pristojnih mestih doseže, da bodo navedene delavnice, ki delajo obrtništvu veliko škodo, ukinili. Kajti ni v interesu države, da slabi malo obrt in da opravlja obrtniške posle v lastnih delavnicah in šolah, ki ne plačujejo nobenih davkov.⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik, str. 6-7.

9 DAVČNA PROBLEMATIKA

Obrtništvo je do uveljavitve novega zakona o davkih iz leta 1928 plačevalo 2% kontingentiranega pridobninskega davka, po novem pa so morali plačevati 6 do 8 % osnovnega državnega davka in v najnižji skupini 2 % dopolnilne doklade. Z novim davkom je sicer bila ukinjena dohodnina, ki pa je v Sloveniji pretežna večina obrtnikov tako ali tako ni plačevala, ker njihovi dohodki niso dosegali eksistenčnega minimuma. Izvajanje novega davčnega zakona je pokazalo, da je bila obdavčitev previsoka za malega obrtnika, katerega gospodarski položaj je bil že tako zelo slab zaradi vsesplošne gospodarske krize. Ključ za obračun novega davka od dohodka je bil štiri do petkrat večji od osnovnega odstotka prejšnjega davka. Zato je zbornica ukrenila vse potrebno za odpravo dopolnilnega davka in znižanje ključa za pridobnino, za uvedbo eksistenčnega minimuma ali za pavšaliranje in da bi se pri ocenjevanju dohodkov upoštevala dejanska plačilna zmožnost obrtnika.⁴⁷¹

Davčne uprave so uvrščale za odmero pridobnine v II. skupino z 8 %, oziroma 6 % osnovnim davkom tudi rokodelce, ki so svojo obrt opravljali tako, da so hodili v štero, to je na dom ali od hiše do hiše. Tam so dobili vse potrebne surovine, ki so jih porabili za izdelavo obrtnih izdelkov, npr. oblek, čevljev. V resnici pa ti rokodelci niso bili pravi obrtniki, saj so za plačilo nudili samo svojo delovno moč in rokodelsko izurjenost izven službenega razmerja. Pri teh rokodelcih so bili po zakonu o neposrednih davkih dani vsi pogoji, da bi jih lahko uvrstili v III. skupino s 4 % davkom. V to skupino bi lahko spadali tudi tisti, ki so opravljali svojo obrt v lastni delavnici, če so dobili pretežni del zaslužka samo s svojo močjo, to je z rokodelsko izurjenostjo. Krojačem, čevljarjem, šiviljam in drugim so stranke prinašale v delavnico sukno, usnje in vse, kar so potrebovali za izdelavo obleke ali čevljev ali kakega drugega rokodelskega izdelka. Zbornica je veliko časa posvetila davčnim obremenitvam in je na ustreznih mestih posredovala, da se zadevni rokodelci uvrstijo v smislu zakona o neposrednih davkih v III. davčno skupino.⁴⁷²

Obrtna zadruga krojačev in šivilj v Celju je leta 1931 na davčno upravo vložila prošnjo za splošen odpis prometnega davka krojačem in šiviljam. Finančnim oblastem so skušali dokazati, da jim ne bi smeli zaračunavati prometnega davka, ker pri svojem delu uporabljajo blago, od katerega plačajo davek že tovarne in trgovci. Odgovorili so jim, da jim prometnega davka od tega blaga itak ne zaračunavajo, pač pa od dohodkov, ki so jih imeli s krpanjem, prekrojevanjem in obračanjem starih oblačil.

⁴⁷¹ AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1930.I., str. 121-122.

⁴⁷² AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1930.I., str. 115-116.

Davčna uprava v Celju je zadruga obvestila, da lahko vsak obrtnik sklene za dobo treh let z davčno oblastjo pogodbo in prosi za pavšaliranje. Zadruga pa je menila, da se nikoli ne ve, kakšne bodo razmere v naslednjih letih, in so opozorili krojače in šivilje, naj bodo previdni ter naj ne prevzemajo previsokih obveznosti.⁴⁷³

Krojači in šivilje so zahtevali zmanjšanje davčnih bremen in predlagali pavšalizacijo pridobnine ter da se pavšalna obremenitev s pridobnino v splošnem zniža za obrtnike, ki so bili zaposleni le v sezoni, ostali čas pa niso imeli dela. Predlagali so razdelitev pavšalne obremenitve po kategorijah, z ozirom na velikost obratovanja in število zaposlenih delavcev, ter njeno razširitev na vse kraje ne glede na število prebivalstva.⁴⁷⁴

Tudi pletilci so se pritoževali zaradi visokih obdavčitev. V času splošnega zastoja in na minimum reduciranega prometa se javna bremena in dajatve niso zmanjšala, temveč so še narasle. Davčna obremenitev je bila tako visoka, da so bile dajatve za pletilce neznosne. Davčne uprave pri odmeri dohodnine niso upoštevale zlasti pri malih pletilcih njihovih gospodarskih razmer in plačilne zmožnosti. Tudi utemeljene pritožbe zaradi previsoke odmere so običajno zavračali.

Večina pletilcev v Dravski banovini so bili mali obrtniki, ki so delali na enem ali dveh strojih, ki so si jih le s težavo nabavili. Predstavljali so najšibkejši gospodarski sloj. Od finančne uprave so pričakovali, da bo položaj malih obrtnikov pletilcev pravilno ocenila in pridobnino znatno znižala. Po njihovem mnenju bi bila pravična pavšalna obdavčitev v izmeri, ki bi odgovarjala njihovi plačilni zmožnosti.

Združenje pletilcev je opozorilo finančno direkcijo o prekomernem nazadovanju pletilske obrti v Dravski banovini in svoje ugotovitve podprlo s statističnimi podatki.

Pletilec, ki je moral potrebne surovine nabavljati z gotovino in redno plačevati svoje pomožno osebje, je bil zlasti na deželi še vedno navezan na kreditiranje pri prodaji svojih izdelkov. Naravna posledica tega je bila, da se je obrtnik zato zadolževal in ni bil sposoben plačevati davščin.

Davčne uprave pa tega niso upoštevale in so nasprotno zelo rigorozno začele izterjevati zaostale davke, tako da so spravljale obrtnike v mnogih primerih v obupen položaj. Združenje je zato priporočalo finančni upravi, naj upošteva dejanski položaj pletilskih obrtnikov in naj jim dovoli plačevanje davčnih zaostankov v obrokih, kar je bilo predvideno tudi v zakonu.

Povišanje poslovnega davka za celih 100 % je pletilce dravske banovine zadelo huje kot pletilce ostalih banovin, kajti drugje ga niso izterjevali tako rigorozno kot pri nas.⁴⁷⁵

Vendar se je stanje še poslabševalo. Ne glede na velik padec prometa in na že tako malenkosten zaslužek so bili davki tako visoki, da jih obrtniki niso več zmogli plačati. Dogajalo se je celo, da je

⁴⁷³ ZAC, a.š. 71, E 339/32.

⁴⁷⁴ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937.

⁴⁷⁵ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1933.

bila pri kom davčna osnova za davek od dobička višja od vsega prometa, ki ga je imel. Mnogo obrtnikov je zaradi nezmožnosti plačevanja davkov obrt opustilo. Zato so izražali potrebo po reviziji davčnega zakona, kajti določanje pridobnine po zunanjih znakih je bilo neustrezno in usodno posebno za manjše obrtnike, ki so bili prisiljeni zaradi nezmožnosti plačevanja davkov odjaviti obrt. Posledica pa je bilo naraščanje brezposelnosti in šušmarstva. V času splošnega obubožanja seveda ni bilo nobenih možnosti, da bi se temu učinkovito postavili po robu. Pristojne oblasti so pozivali, naj proti šušmarjem postopajo z vso strogostjo, kajti vsako prizanašanje je prinašalo daljnosežne posledice tej in vsem drugim strokam ter tako celemu gospodarstvu.⁴⁷⁶

Luksuzni davek je bil uveden na novo 15. avgusta 1932 in je zajemal v krojaški stroki obleke s podlogo iz krzna finih kož, smokinge, redingote⁴⁷⁷, frake, pižame ne glede na snov, moške in ženske obleke, pri katerih se je za izdelavo, čeprav samo deloma, uporabljala svila, polsvila ali umetna svila, in vse okrašene klobuke brez razlike. Luksuzni davek je znašal 10 %, dosegel pa je povišano izmero, ker se je najprej pobral na blago (svila, polsvila, umetna svila, krzno itd.) in nato še na končni izdelek. Združenje je zato izvedlo akcijo, da se prepreči dvojno pobiranje davka. Zbornica je nato sporočila, da je ministrstvo za finance pristalo, da se ob prvi priliki luksuzni davek preuredi tako, da se bo plačeval samo enkrat.

Skupni davek je od tekstilnih obrti zajel modistinje. Uspelo jim je doseči, da se garniranje, okraševanje, fasoniranje⁴⁷⁸, predelovanje in popravljanje proti plačilu ni štelo za dovršitev klobukov, za kar bi morale v celoti, tudi od materiala samega, po podvojitvi plačati 5,6 % skupnega davka, ampak za samostojen davčni objekt, za katerega je bilo treba plačati 2 % prometni davek.⁴⁷⁹

Leto 1934 je prineslo glede davkov popoln preobrat. Ena glavnih sprememb je bila določba o pavšalnem obdavčenju malih obrtnikov. Za malega obrtnika pa so šteli samo obrtnika v vaseh do 5.000 prebivalcev, kjer ni bilo sedeža sreza, ki ni imel več kot dveh pomočnikov in se ni bavil z nobenim drugim pridobitnim poslom. Davek od dohodka za mojstre je tako znašal 120 din, za pomočnike 60 din na leto, hkrati pa so jim pobirali doklade samo od 80 % predpisanega pavšala. Kljub temu pa so bile razmere takšne, da se je tekstilnim obrtnikom pavšal zdel previsok. Zato so

⁴⁷⁶ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1935.

⁴⁷⁷ *redingot* – v pasu zožen, prerezan plašč brez pasu (SSKJ, str. 1151)

⁴⁷⁸ *fasoniranje* – dati zeleno obliko klobuku s širjenjem, parjenjem, stiskanjem in likanjem (Tekstilni leksikon, str. 85)

⁴⁷⁹ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937.

si še naprej prizadevali za zmanjšanje davčnih bremen. Najbolj so bili prizadeti obrtniki, ki niso sodili v to kategorijo, zlasti v mestih.⁴⁸⁰

12. septembra 1934 je bilo v Ribnici protestno zborovanje obrtnikov in obrtnic. Zahtevali so znižanje davkov, omilitev izterjevalne prakse in podaljšanje rokov za plačevanje davčnih zaostankov, znižanje davčnega pavšala na 60 din za mojstra in na 30 din za pomočnika. Zahtevali so tudi odpravo davka na zgradarino za tiste obrtnike, ki so imeli poleg redne obrti tudi posestvo, kajti podeželski obrtniki so živeli bolj od dohodkov posestva kot od obrti. Podeželski obrtniki so imeli večinoma eno sobo, ki jim je služila za spalnico, stanovanje in delavnico, enako kot kmet. Le da je bil kmet oproščen zgradarine.

Pri odmeri dohodnine podeželskim šiviljam naj bi upoštevali, da so šivilje po deželi tudi gospodinje, da morajo v prvi vrsti delati kot gospodinje in so le v ostalem času šivilje, zato naj se jih tako tudi obdavči.

Obrtništvo je na zborovanju protestiralo proti industrijskim podjetjem, ki so v produkciji dobivala vedno bolj monopolni položaj (Bata in Tivar) in so ogrožala v temeljih eksistenco obrtništva in tako škodila celotnemu narodnemu gospodarstvu. Zato naj taka podjetja ne bi smela ustanavljati podružnic in prodajalnic v mestih in krajih z manj kot 10000 prebivalci. Zahtevali so tudi prenehanje izdelovanja rokodelskih izdelkov v lastni režiji v kazenskih in drugih podobnih zavodih in državnih delavnicah.

Zahtevali so, naj se šušmarstvo izkorenini, kajti vrednost dela, ki so ga opravili šušmarji v dravski banovini, je bila okrog 60 milijonov neobdavčenih dinarjev, s tem pa se je kradlo obrtnikom in državi.⁴⁸¹

Združenje rokodelskih obrtnikov v Tržiču je leta 1936 na poizvedovanje okrožnega odbora glede stanja obrtništva pojasnilo, da so gospodarske razmere v sodnem okraju Tržič ostale nespremenjene, ponekod so se celo poslabšale, posebno v čevljarški in oblačilni stroki. Vzrok je bil predvsem ta, da je bilo podeželsko obrtništvo podvrženo davčni pavšalizaciji, da so plačevali manjše občinske in ostale doklade, večinoma so imeli svojo hiše, njivo ali gozd in tudi kaj živine. Zato so imeli manjše izdatke in so lahko prodajali v Tržiču svoje izdelke znatno ceneje kot mestno obrtništvo, ki ni imelo nobenih privilegijev ali postranskih sredstev za preživetje. V mestih so bile doklade višje, obrtnik je moral vse kupiti in zato ni mogel konkurirati s cenami podeželskemu obrtniku. Zahtevali so, da se pavšalizacija izvede tudi za mesta in trge, ali pa naj se ukine tudi za podeželje, da bodo davčna bremena za vse obrtnike enaka. Zahtevali so, da davčne oblasti zavzamejo pošteno stališče in obrtnika obdavčijo po resničnem letnem zaslužku in

⁴⁸⁰ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935.

resnični letni zaposlenosti. Zahtevali so tudi enake ugodnosti pri odmeri zgradarine, kajti tedanja odmera je bila po njihovih besedah »grobokop in nebovpijoči greb, ker je obrtnik že itak preveč obdavčen na pridobnini, poleg tega pa še istotako na zgradarini.«⁴⁸²

Novela k novemu finančnemu zakonu je za male obrtnike prinesla olajšanje pri pavšalnem obdavčevanju pri odmeri davka za 1937. Po tej določbi so mali obrtniki, ki so delali izključno z ročno silo in največ z dvema pomočnikoma, plačali v krajih do 5000 prebivalcev po 80 din, če so delali sami; 100 din in 50 din za pomočnika, če so imeli enega pomočnika in enega učenca; če so imeli dva pomočnika, pa 60 din za vsakega pomočnika.

V krajih do 10.000 prebivalcev so plačevali obrtniki brez pomočnikov 120 din, z enim 210 in z dvema 320 din. V krajih do 20.000 prebivalcev pa brez pomočnika 200 din, z enim 320 in z dvema 480 din.

Združenja obrtnikov pa so si kljub vsemu še naprej prizadevala, da bi pavšalno obdavčili tudi male obrtnike v krajih z nad 20.000 prebivalci.⁴⁸³

To se je zgodilo z uredbo z dne 23. decembra leta 1939, ki je prinesla spremembe predvsem obrtnikom v krajih z nad 5.000, 10.000 in 20.000 prebivalci, v Sloveniji sta bila to Ljubljana in Maribor. Po tej uredbi so bili skoraj vsi obrtniki pavšalno obdavčeni. Dohodnino so morali napovedati po čistem dobičku na podlagi poslovnih knjig. Tu je nastal problem, kajti večina malih obrtnikov jih ni vodila. Dohodek so jim nato ocenile pristojne cenilne komisije. V krajih z nad 20.000 prebivalci so bili obrtniki razdeljeni v štiri kategorije. V Ljubljani je znašal najnižji pavšal (I. kategorija) 300 din, kar je ustrezalo dohodku v višini 8.000 din.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/49, št. 962/34.

⁴⁸² AS 448 TOI, Okrožni odbor, fasc. 5/58, št. 1013/36.

⁴⁸³ AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 4/22, zapisnik 1937.

⁴⁸⁴ Slovenski obrtnik, IV, št. 1, 5. 2. 1940.

10 ZAKLJUČEK

Slovenske dežele so bile v avstro-ogrski monarhiji med gospodarsko manj razvitimi pokrajinami. Industrije je bilo malo, prevladovala je drobna obrtna in manufakturna proizvodnja ter založništvo. Med tekstilnimi so prevladovale oblačilne obrti (krojaštvo, šiviljstvo, pletilstvo, klobučarstvo). Razvoj industrializacije je obrtništvu prepustil storitve, obrtna proizvodnja pa se je umaknila industrijski.

Po prevratu se je položaj spremenil, kajti Slovenija je postala gospodarsko in tehnološko najrazvitejši del pretežno agrarne Kraljevine SHS.

Tekstilna industrija v Sloveniji je v obdobju med obema vojnama doživela velik razcvet in postala najpomembnejša industrijska panoga. Važno vlogo v gospodarstvu pa so predstavljali tudi obrtniki, med katerimi so krojači, šivilje in pletilci imeli pomemben delež.

V nalogi sem želela prikazati, kaj se je med obema vojnama dogajalo s tekstilno obrtjo. V tem obdobju so prevladovali manjši obrati, v katerih je delal mojster sam ali z nekaj pomočniki in vajenci.

Med prvo svetovno vojno se je položaj srednjevelikih in malih obrtnikov močno poslabšal, pomanjkanje sukanca in blaga je hudo prizadelo oblačilne obrti. Slabe gospodarske razmere so vladale tudi v letih po vojni, ko so cene zelo narasle zaradi visoke inflacije. Za to obdobje so značilna številna mezdna gibanja in stavke, ki so jih organizirale strokovne organizacije. Položaj se je začel izboljševati po letu 1922, ko so se v gospodarstvu začeli kazati znaki konsolidacije in ozdravljanja razmer.

Tekstilna obrt je imela pomemben delež v obrtniški strukturi. To pa predvsem na račun oblačilnih obrtnikov, ki jih je bilo 14 - 18 % vseh obrtnikov. Leta 1923 je bilo 1.430 krojaških mojstrov in 853 krojaških in šiviljskih mojstric, njihovo število je naraščalo in doseglo vrhunec v začetku tridesetih let, ko jih je bilo največ v obdobju med vojnama (2.071 krojačev in 2.480 krojačic in šivilj). V tem času so zaposlovali približno še enkrat toliko pomočnikov in vajencev.⁴⁸⁵ Ostale tekstilne obrti so bile po številu obratov in zaposlenosti daleč za njimi. Pletilstvo je imelo v tem času približno 200 obrtnih delavnic, klobučarstvo 70, modistke 90, vsi ostali pa so imeli manj kot 40 obratov.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Drago Potočnik, Statistični dodatek. Spominski zbornik, str. 550-552.

⁴⁸⁶ glej preglednico 1 in tabelo 1

Porast števila obrtništva v letih med 1925 in 1931 je bil posledica dobre konjunktura in obilice razpoložljivih denarnih sredstev. Naraščanje so zabeležili predvsem v strokah, ki so jim produkcijski pogoji in dobro vnovčevanje izdelkov dajali možnost za razmah. V tem obdobju pride že do specializacije proizvodnje in odpiranja novih virov zaposlitev z ozirom na potrebe potrošnje. To je bilo vidno predvsem pri kovinarskih strokah, pri mehanikih, pri šiviljah, mesarjih in graditeljih. Delavnice so preurejali in modernizirali. Število vajencev je naraščalo, ker je obrt zagotavljala dobro eksistenco in ker so učence uporabljali kot cenejšo delovno silo. Oblačilne obrtnike je k modernizaciji delavnic prisilila vse večja konkurenca cenejšega, industrijsko izdelanega blaga.

Pred prvo svetovno vojno (leta 1910) je bilo v tekstilni industriji zaposlenih komaj 1.694 delavcev, leta 1926 5.000, nato pa je doživela pravi razcvet in konec leta 1937 je bilo v njej zaposlenih 17.022 delavcev.⁴⁸⁷ Gospodarska kriza je ni preveč prizadela, tako da je v tem času celo zaposlovala nove delavce. Drugače je bilo s tekstilno obrtjo. Oblačilne obrtnike, ki so imeli še leta 1926 več zaposlenih delavcev kot tekstilna industrija, je kriza močno prizadela. Mnogi obrtniki so morali odpustiti pomožno osebje, število odjav obrti je krepko prekašalo število prijav. V letu 1933 je 189 krojačev odjavilo obrt, prijav je bilo le 51. Še bolj kritično je bilo pri krojačicah in šiviljah, v tem letu je zabeleženih 328 odjav in le 59 prijav. Število zaposlenih se je v tem obdobju zmanjšalo za polovico (predvsem na račun pomočnikov). Šele tik pred drugo svetovno vojno je število zaposlenih v tekstilni obrti doseglo predkrizno raven.

Obrtnike so močno bremenili tudi davki. Do uveljavitve zakona o davkih iz leta 1928 so plačevali 2 % kontingentirani pridobninski davek, nato pa so morali plačevati 6 – 8 % osnovni dražavni davek in v najnižji skupini še 2 % dopolnilne doklade. Za malega obrtnika je bila obdavčitev previsoka, kajti njihovi dohodki večinoma niso dosegali eksistenčnega minimuma. Zato so si prizadevali za odpravo dopolnilnega davka, znižanja ključa za dohodnino, za uvedbo eksistenčnega minimuma ali za pavšaliranje. Poleg tega so morali obrtniki na eni strani potrebne surovine plačevati z gotovino in redno plačevati svoje pomožno osebje, na drugi strani pa so zlasti na deželi morali kreditirati stranke. Tako so se prekomerno zadolževali in niso bili sposobni plačevati davkov. Davčne uprave tega niso upoštevale, davke so izterjevale zelo strogo in tako spravljale obrtnike v nemogoč položaj. Mnogo obrtnikov je zato obrt opustilo, posledica pa je bila naraščanje brezposelnosti in šušmarstva. Leta 1934 so uvedli pavšalno obdavčitev malih obrtnikov, ki niso zaposlovali več kot dva pomočnika, vendar samo v vaseh do 5.000 prebivalcev,

⁴⁸⁷ Filip Uratnik, Naše delavstvo in naša delavska zakonodaja. Spominski zbornik, str. 518.

kjer ni bilo sedeža sreza. Vsi ostali obrtniki so si še naprej prizadevali za pravičnejšo obdavčitev in šele 1939 je bila sprejeta novela k finančnemu zakonu, ki je pavšalno obdavčila vse obrtnike, tudi v mestih.

Veliko škodo so obrtnikom povzročali nelegalni obrtniki – šušmarji. Njihovo število, ki je včasih celo preseglo število legalno delujočih obrtnikov, je najbolj naraslo v času krize, ko je pomanjkanje naročil, visoki davki in nazadovanje cen obrtniških izdelkov povzročilo veliko brezposelnost med pomožnimi delavci, pa tudi obrtniki so imeli delo le nekaj mesecev na leto. Za oblačilne obrti je značilno, da so imeli veliko dela dvakrat v letu. V februarju so šivali poletna oblačila, v septembru pa zimska. V času krize pa so največkrat le popravljali ali prenavljali stara oblačila. Obrtništvo v mestih je trpelo zaradi padca kupne moči uradništva in delavstva, podeželski obrtniki pa zaradi popolne oslabelosti kmetov.

Gospodarska kriza je prisilila tudi večja podjetja, da so začeli opravljati dela, ki so do takrat sodila v delokrog manjših obrtnikov. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo se je sicer trudila omiliti težak položaj in je obrtnikom skušala pomagati do boljše konkurenčnosti s tem, da je skrbela za njihovo strokovno izobraževanje. V ta namen so ustanovili Zavod za pospeševanje obrta, ki je prirejal tečaje in predavanja, podeljeval štipendije za strokovna izpopolnjevanja v tujini in podpiral delo obrtniških organizacij.

Obrt v novo nastali državi zakonsko ni bila enotno urejena, niti enako razvita. Razen v Sloveniji je imela v drugih delih države skoraj povsod značaj kmečke obrti, izjema so bila večja mesta. Do sprejetja novega obrtnega zakona leta 1931 so za posamezne dele države ostali v veljavi obstoječi zakoni. Novi zakon je po vsej državi poenotil položaj obrti in poslovanje obrtnikov na osnovi predpisanih dokazil o strokovni usposobljenosti. Zakon je v glavnem prevzel kategorizacijo obrti in glavna določila starega avstrijskega reda, pomembna novost pa je bil obvezen mojstrski izpit za prijavo obrti.

Ob sprejetju novega zakona so bili najbolj razočarani pletilski obrtniki, kajti njihova obrt kljub zahtevam ni bila uvrščena med rokodelske. Pletilstvo že dolgo ni bilo več razdeljeno samo na perilo, nogavice, čepice, ampak so izdelovali vse vrste vrhnjih in spodnjih oblačil, od preproste otroške konfekcije do zahtevnih ženskih kostimov in plaščev. Pletilske delavnice so se v dvajsetih letih močno mehanizirale, tako so obrtniki morali poznati najrazličnejše stroje, znati so morali

prikrojevati, konfekcionirati in kalkulirati. Obrt je bila po dolgotrajnih prizadevanjih končno uvrščena med rokodelske aprila 1936.

Krojači in krojačice pa so se pritoževali zaradi določila, da za nekatere rokodelske obrti, ki so jih v glavnem opravljale ženske, npr. izdelovanje ženskih klobukov in čipk, šivanje ženskih in otroških oblačil in perila, veljajo olajšave pri pridobitvi predpisanih dokazil. Menili so, da za slovenske kraje te olajšave ne bi smele veljati, vendar niso uspeli in marca 1935 so bile te obrti predpisane z ministrsko uredbo.

Pomožno osebje so bili pomočniki in vajenci, njihova delovna razmerja so bila urejena s službenimi pogodbami. Obrtniki so se precej pritoževali nad uvedbo osemurnega delavnika in nato dosegli, da je za obrtništvo obveljal 8 do 10 urni delavnik.

Obrtniki so morali zavarovati delavce za primer bolezni in nezgode, kar je urejal Zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922.

Obrtni zakon je sicer predpisal tudi obvezno zavarovanje obrtnikov in trgovcev za primer bolezni, nezgode, starosti ali smrti, vendar ni zaživel.

Vajenci so morali obiskovati obrtne in strokovne šole. Obrtniki so morali imeti različno specialno praktično in teoretično znanje, da so lahko konkurirali na trgu. Obrtno nadaljevalne šole so spadale pod ustrezne oddelke za obrt, industrijo in trgovino, najprej ljubljanske in mariborske oblasti, kasneje pa banske uprave Dravske banovine. Za vzdrževanje je nekaj prispevala država, nekaj obrtništvo, občine in Zbornica TOI v Ljubljani. V Kranju so leta 1929 ustanovili tekstilno šolo.

Obrtniki so bili organizirani v obrtnih zadrugah, ki so bile obvezne organizacije, po zakonu iz leta 1931 pa so se preoblikovale v združenja. Krojači, šivilje, izdelovalci perila, klobučarji in pletilci so na področjih, kjer jih je bilo veliko, ponavadi ustanovili strokovna združenja. V ostalih primerih pa so se včlanili v obstoječa splošna ali kolektivna združenja.

Za zastopanje koristi trgovine, industrije in obrti je skrbela Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, obrtniki pa so bili organizirani v treh krovno obrtnih stanovskih organizacijah.

Za interese delavstva je skrbela Delavska zbornica in različne strokovne organizacije. V njih so se združevali delavci po strokah oziroma panogah. Strokovne organizacije so se med seboj povezovale v zveze, zveze različnih panog pa v centrale. Socialnodemokratsko delavstvo se je združevalo v Strokovni komisiji za Slovenijo, krščanskosocialno delavstvo v Jugoslovanski strokovni zvezi, liberalno delavstvo pa v Narodni strokovni zvezi.

Obrt in trgovina sta bili v obdobju med obema vojnama pomembni gospodarski dejavnosti. Kljub bojazni nekaterih, da bo obrt zaradi razvijajoče se industrije popolnoma propadla, se to ni zgodilo. Nasprotno, leta 1939 je bilo v Sloveniji 21.632 obrtnih obratov, v katerih je bilo zaposlenih 35.000 ljudi, kar je pomenilo eno četrtno vseh zaposlenih. Največ je bilo krojačev, šivilj in pletilj (skupaj 6.900).

V pričujoči nalogi sem hotela osvetliti položaj tekstilne obrti med obema vojnama. Izkazalo se je, da je tematika mnogo obširnejša, kot sem si predstavljala. Tako sem se v glavnem omejila na obrtnike, njihove probleme in obvezna združenja. Za bolj celovit prikaz bi bilo potrebno osvetliti še položaj njihovega pomožnega osebja in pregledati arhivsko gradivo ter strokovno in splošno časopisje iz tega obdobja.

11 PRILOGE

PRILOGA 1: Seznam tekstilnih obrtnikov, ki so bili leta 1926 prijavljeni v Celju⁴⁸⁸

Barvanje obleke

Taček Ivan, Gosposka ul. 16

Izdelovanje dežnikov

Fornara Elsa, Glavni trg 15

Vranjek Josipina, Kralja Petra 25

Kravate

»Inkra« industrija kravat D. Cerlin &Comp., Glavni trg 17

Delavnica za steznike

Vrečko Draga, Prešernova 8

Krojači

Bizjak Ivan, Prešernova 11

Produktivna nakupovalna zadruga krojačev

Mastnak Ivan, Kralja Petra 15

Pukmeister Alojz, Dečkov trg 4

Zabukošek Josip, Glavni trg 16

Kovač Jakob, Razlagova 6

Zabukošek Maks, Cankarjeva 2

Fric Jakob, Kovaška 1

Oražen Anton, Gledališka 9

Selišek Ludovik, Vodnikova

Meško, Aleksandrova 3

Motoh Franc, Gosposka 13

Leon Josip, Glavni trg 12

Planko Jernej, Glavni trg 5

Modistinje

Huehnerbein Aleksandrina, Kralja Petra 33

Smolnikar Margareta, Krekov trg

Staudinger Ana, Aleksandrova 7

Martini N., Kovaška 2

⁴⁸⁸ ZAC, a.š. 67, E 683/26

Izdelovanje perila

Pajk Karol, Gaberje, okolica Celja

Pernat Pavla, Kralja Petra 28

Stermecki Rudolf, Kralja Petra 1

Klobučarji

Cerar Franc, podružnica v Celju, Gosposka 25

Chiba Lambert, Kralja Petra 14

Šribar Franc, Glavni trg 16

Vrvarji

Lavrič Ana, Prešernova 4

Planina N., Gaberje pri Celju

PRILOGA 2: Število krojačev in šivilj ter pomožnega osebja v Celju med 1925-1930⁴⁸⁹

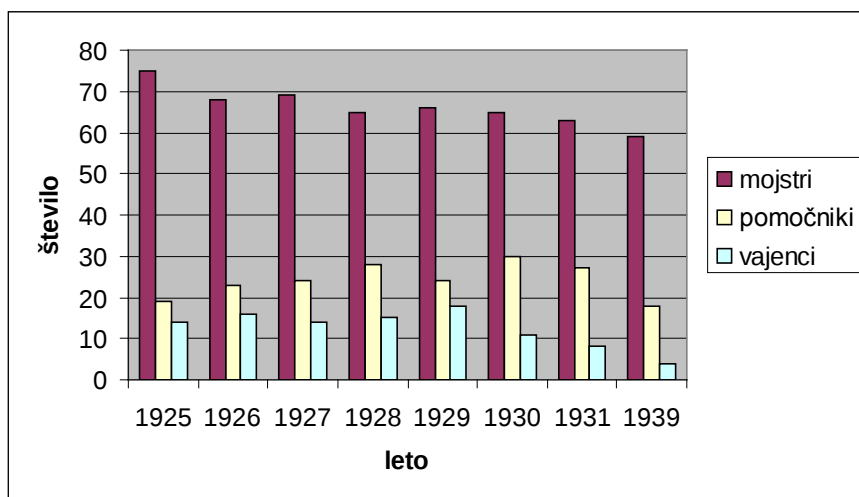
<i>krojači</i>	<i>1925</i>	<i>1926</i>	<i>1927</i>	<i>1928</i>	<i>1929</i>	<i>1930</i>
mojstri	74	76	78	76	82	76
pomočniki	22	25	33	51	52	55
vajenci	59	65	56	46	48	46

<i>šivilje</i>	<i>1925</i>	<i>1926</i>	<i>1927</i>	<i>1928</i>	<i>1929</i>	<i>1930</i>
mojstrice	101	106	105	112	130	131
pomočnice	18	19	14	19	26	39
vajenke	115	106	106	89	90	83

⁴⁸⁹ ZAC, a.š. 69, E 506/28, a.š. 70, E 337/29, a.š. 76, E -/34.

PREGLEDNICA 1: STANJE KLOBUČARJEV⁴⁹⁰

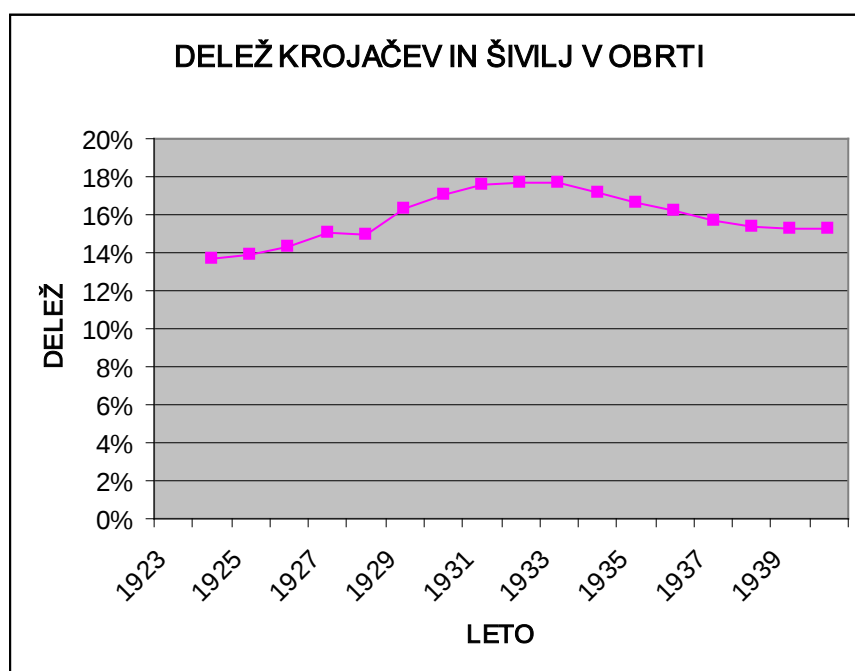
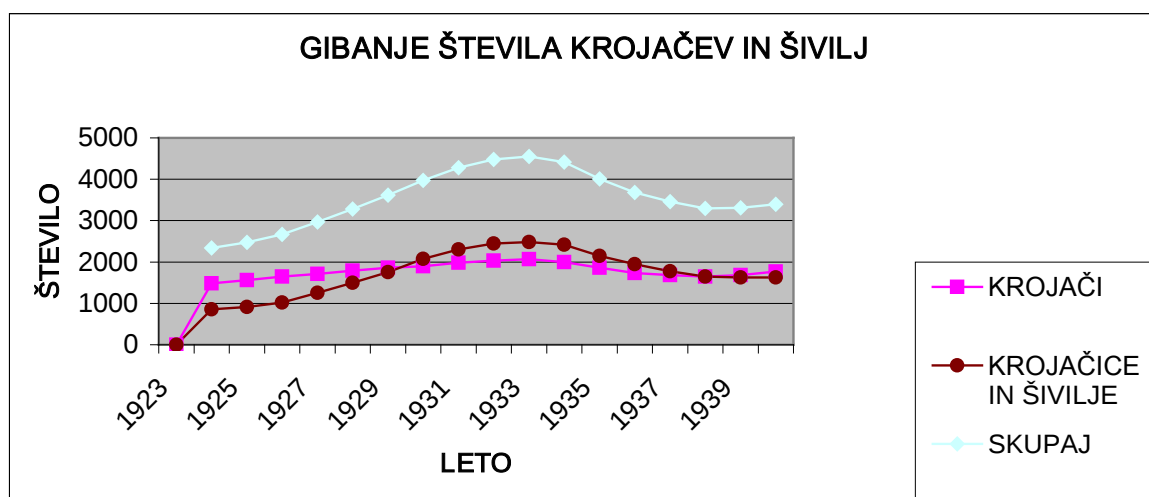
klobučarji	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1939
mojstri	75	68	69	65	66	65	63	59
pomočniki	19	23	24	28	24	30	27	18
vajenci	14	16	14	15	18	11	8	4

⁴⁹⁰ ZAC, a.š. 68, E 329/27 a.š. 70, E 320/29, a.š. 71, E 437/30, a.š. 71, E 518/32, a.š. 83, E 1661/40.

PREGLEDNICA 2: GIBANJE KROJAČEV IN ŠIVILJ V LETIH 1923-1939⁴⁹¹

LETO	KROJAČI				KROJAČICE IN ŠIVILJE				SKUPAJ	VSI OBRTNIKI	RAZMERJE
	Stanje na začetku	Prijave	Odjave	Razlika	Stanje na začetku	Prijave	Odjave	Razlika			
1923	1483	174	93	81	853	140	80	60	2336	17127	14%
1924	1564	150	65	85	913	174	67	107	2477	17888	14%
1925	1649	130	69	61	1020	290	52	238	2669	18691	14%
1926	1710	163	86	77	1258	301	64	237	2968	19764	15%
1927	1787	153	78	75	1495	329	72	257	3282	21952	15%
1928	1862	147	112	35	1752	429	103	326	3614	22150	16%
1929	1897	189	105	84	2078	346	122	224	3975	23327	17%
1930	1981	165	114	51	2302	326	184	142	4283	24346	18%
1931	2032	156	117	39	2444	226	190	36	4476	25323	18%
1932	2071	93	166	-73	2480	149	212	-63	4551	25774	18%
1933	1998	51	189	-138	2417	59	328	-269	4415	25729	17%
1934	1860	81	206	-125	2148	81	281	-200	4008	24093	17%
1935	1735	61	112	-51	1948	46	219	-173	3683	22724	16%
1936	1684	78	117	-39	1775	49	174	-125	3459	22002	16%
1937	1645	97	58	39	1650	72	98	-26	3295	21500	15%
1938	1684	122	39	83	1624	72	71	1	3308	21697	15%
1939	1767	0	0	0	1625	0	0	0	3392	22180	15%

⁴⁹¹ Drago Potočnik, Statistični dodatek. Spominski zbornik, str. 550-552.

12 VIRI

- Arhiv Republike Slovenije, fond Zbornica za trgovino, obrt in industrijo
- AS 448 TOI, Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani, fascikel 3
- AS 448 TOI, Tiskani zapisniki sej 1884 - 1935
- Arhiv Republike Slovenije, fond Narodni svet v Ljubljani
- Arhiv Republike Slovenije, Banski svet Dravske banovine, št. 77
- Arhiv Republike Slovenije, fond Oblastnega odbora ljubljanske oblasti (1924 – 1929), št. 92
- Arhiv Republike Slovenije, fond Oblastnega odbora mariborske oblasti (1924 – 1929), št. 93
- Zgodovinski arhiv Celje, fond Mestna občina Celje 1918-1941
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, Register II
- ZAL, Register IV
- Adresar mesta Ljubljane in okolice, letnik 1, Ljubljana 1928
- Adresar mesta Ljubljane in okolice, letnik 2, Ljubljana 1933
- Splošni strokovni adresar mesta Ljubljane in okolice, Ljubljana 1931
- Milko **BREZIGAR**, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918
- Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja. Letno poročilo za leto 1934. Uredil dr. Joža Bohinjec, Ljubljana 1935
- Državna tekstilna šola v Kranju, 1. izvestje 1931. Kranj 1931
- Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji. Uredil dr. Fran Windischer, Ljubljana 1929
- Anton **KRALJ**, Obrtni red. Zbirka in razlage najvažnejših obrtnih zakonov, ukazov in razsodb Upravnega sodišča, Ljubljana 1903
- Albin **OGRIS**, Gospodarsko desetletje 1919-1928 v Sloveniji po trgovinskih registrih in po katastrih Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930
- Pogledi na gospodarsko leto 1926. Ljubljana 1927
- Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti št. 98/1929
- Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1929/30
- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 1930 - 1945
- Rudolf **STERLE**, Zakon o obrtnih. Zakoni in uredbe, XXXIII. zvezek, Ljubljana 1933
- Jugoslovanski obrtnik, glasilo zavoda za pospeševanje obrti TOI v Ljubljani, 1930
- Naprej, Ljubljana 1919 in 1921

- Obrtni vestnik, Strokovni list za povzdigo in napredek slovenskega obrtništva. Ljubljana 1919 – 1941
- Obrtniški glasnik, glasilo Zavoda za pospeševanje obrti Zbornice TOI v Ljubljani, Ljubljana 1930 - 1934
- Slovenski obrtnik, glasilo Zveze slovenskih obrtnikov, Ljubljana 1939 – 1940
- Slovenski narod, Ljubljana 1937

13 LITERATURA

- Metka **BUKOŠEK**, Mestna občina Celje 2. del, 1919 – 1941. Inventarji 4, Celje 1993
- Jože **DEBEVC**, Slovensko tekstilstvo skozi čas. Maribor 2001
- Gospodarske krize in Slovenci (Ekonomska knjižnica). Ljubljana 1999
- Enciklopedija Slovenije, 1 – 16, Ljubljana 1987 - 2002
- Jasna **FISCHER**, Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo. Prevrati in slovensko gospodarstvo v 20. stoletju, Ljubljana 1996, str. 13 – 21
- Janko **JOVAN**, Naša industrija in trgovina. Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, Register trgovine, obrti in industrije, Ljubljana 1931, str. 8 - 12
- Vladimir **KOLOŠA**, Banski svet Dravske banovine 1931 – 1941. Inventarji – zvezek 2, Ljubljana 1980
- Vladimir **KOLOŠA**, Arhivsko gradivo najvišjih upravnih organov v Sloveniji za področje industrije, obrti in trgovine 1918 – 1941. Arhivi IV, št. 1 – 2, Ljubljana 1981, str. 49 - 53
- France **KRESAL**, Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavije. Prispevki za novejšo zgodovino XXVII, 1987, str. 33-38
- France **KRESAL**, Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije. Arhivi XVIII, Ljubljana 1995
- France **KRESAL**, Gospodarski in socialni pogledi na trideseta leta v Sloveniji. Slovenska trideseta leta, Maribor 1997, str. 110 - 117
- France **KRESAL**, Oblikovanje slovenskega gospodarstva v okviru Jugoslavije 1918-1941. Slovenci in država, Ljubljana 1995
- France **KRESAL**, Oris gospodarskega razvoja Slovenije in ekonomski položaj delavstva 1918-1941. Acta historico.oeconomica Iugoslaviae 7, 1980, št. 1, str. 3-20, Zagreb 1980
- France **KRESAL**, Slovensko podjetništvo v industriji. Prispevki za novejšo zgodovino XXXIV, 1994, št. 1, str. 57-73
- France **KRESAL**, Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976
- France **KRESAL**, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Prispevki za novejšo zgodovino XLI, 2001, št. 1, str. 59-69
- France **KRESAL**, Zbornice in združenja v Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino XLII, 2002, št. 1, str. 33-44
- France **KRESAL**, Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji. Ljubljana 1998

- Ivo **LAH**, Gospodarska struktura Dravske banovine. Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, Register trgovine, obrti in industrije, Ljubljana 1931, str. 34 - 42
- Ivo **LAH**, Razvoj zaposlenosti v Sloveniji po prvi svetovni vojni. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 396 - 404
- Žarko **LAZAREVIČ**, Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih. Slovenska trideseta leta, Maribor 1997, str. 33 - 42
- Žarko **LAZAREVIČ**, Vzpon slovenskega podjetništva v industriji do druge svetovne vojne. Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva, Vrhnika 1998
- Žarko **LAZAREVIČ**, Jože **PRINČIČ**, Zgodovina slovenskega bančništva, Združenje bank Slovenije, Ljubljana 2000
- Antoša **LESKOVEC**, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752 - 1941. Maribor skozi stoletja. Razprave I, Maribor 1991
- Oto **NORČIČ**, Krize in slovensko gospodarstvo. Gospodarske krize in Slovenci, Ljubljana 1999, str. 234
- Jelka **MELIK**, Pravna ureditev gospodarstva na Slovenskem od srede 19.st. do konca stare Jugoslavije. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik 4, št. 1-2, Ljubljana 1981
- Melikov zbornik. Ljubljana 2001
- Ivan **MOHORIČ**, Problematika domače obrti v zadnjem stoletju. Slovenski etnograf, 3-4, Ljubljana 1951
- Od kapitalizma do kapitalizma (Ekonomska knjižnica). Ljubljana 1997
- Jurij **PEROVŠEK**, Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXV, 1985, str. 49-75
- Jurij **PEROVŠEK**, Slovensko gospodarstvo v času prevrata leta 1918
- Prevrti in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991 (Ekonomska knjižnica). Ljubljana 1996
- Franc **PUHAR**, Obrtništvo v Kranju od rokodelskih cehov do danes. Kranj 1988
- Aleksandra **SERŠE**, Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941. Ljubljana 1995
- Slovenci v desetletju 1918 – 1928. Zbornik razprav iz kulture, gospodarstva in politične zgodovine, Ljubljana 1928
- Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939
- Slovenska kronika 20. stoletja. 1. knjiga, Ljubljana 1995
- Splošni tehniški slovar. 1. in 2. del, Ljubljana 1978

- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Propad slamnikarske industrije in razvoj novih industrijskih panog na domžalskem območju 1918 – 1941. Zgodovinski časopis 47, št. 3, Ljubljana 1993, str. 425 - 437
- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Razmah strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918 – 1922. Ljubljana 1979
- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Slovenski parlamentarizem 1927 – 1929. Ljubljana 2000
- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Slovensko strokovno – sindikalno gibanje v tridesetih letih. Slovenska trideseta leta, Maribor 1997, str. 80 - 87
- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Strokovne organizacije slamnikarskega delavstva 1907 – 1922. Zgodovinski časopis 19 – 20, Ljubljana 1966, str. 361 - 370
- Miroslav **STIPLOVŠEK**, Začetek delovanja banskega sveta Dravske banovine leta 1931. Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 951 - 966
- Jože **ŠORN**, Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama. Kronika VII, št. 1, Ljubljana 1959, str. 10-21
- Jože **ŠORN**, Narodni svet v Ljubljani in njegov gospodarski odsek. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXIII, 1983, str. 55-61
- Jože **ŠORN**, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919 – 1924. Ljubljana 1997
- Tekstilni leksikon. Ljubljana 1989
- Janko **TRAVEN**, Dvajset let razvoja slovenskega obrtništva. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 381 - 389
- Sergij **VILFAN**, Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1996
- Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979
- Janja **ŽAGAR**, Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno. Ljubljana 1994

